ΤΕΥΧΟΣ 1

ΑΚΑΔΗΜΕΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΚΑΙ
ΚΑΛΛΙΕΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ι. Φ. ΔΗΜΑΡΑΤΟΣ

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΚΡΗΤΗΣ 19

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ: *Ι. Φ. ΔΗΜΑΡΑΤΟΥ, Εἰσαγωγὴ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Σπουδὰς (κεφάλαια α΄ καὶ β΄).—Κ. ΛΟΓΟΘΕΤΟΥ, Βραχεῖα ἐπισκόπησις τῶν αἰτίων τῆς γενέσεως καὶ σύντομος ἔκθεσις τῆς μακρᾶς ἀνελίξεως τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας.—Ε. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΥ, Παρατηρήσεις κριτικαί, ἑρμηνευτικαὶ καὶ μετρικαὶ εἰς τοὺς στίχους Νικολάου τοῦ Μουζάλωνος, τοὺς ἐκδοθέντας ὑπὸ τὴν ἐπιστασίαν τοῦ κ. Ι. Συκουτρῆ.—ΦΩΚΙΩΝΟΣ, Ὁ ἐθνοκτόνος ἑλληνικὸς κοινοβουλευτισμός.—Π. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΑ, Ἡ ἐν τῇ γλώσσῃ ξενομανία (βεντέττα — ἀντεκδίκησις — ἐκδίκησις).— Σ. ΤΡΑΧΙΔΗ, Κρίσις τῆς ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἐκδοθείσης μεταφράσεως τοῦ Συμποσίου τοῦ Πλάτωνος, μετά τινων παρατηρήσεων περὶ τῆς νέας δημοτικῆς γλώσσης. — ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ, Ἡ ἔκδοσις τῆς «Ἀκαδημείας».*

ΤΙΜΑΤΑΙ ΔΡΑΧΜΩΝ 10

ΑΚΑΔΗΜΕΙΑ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ
ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΟΣΜΟΥ ΚΑΙ
ΚΑΛΛΙΕΡΓΙΑΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: Ι. Φ. ΔΗΜΑΡΑΤΟΣ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

1935

ΤΗι ΧΕΙΜΑΖΟΜΕΝΗι

ΔΟΥΛΗι ΕΛΛΑΔΙ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ἡ «Ἀκαδήμεια» οὐδὲ κατὰ κεραίαν ἀφίσταται τῶν ἀρχῶν τοῦ «Ἐπιστημολόγου». Πλὴν ὅμως τοῦ ἀγῶνος, ὃν ἐπὶ τριετίαν διεξαγαγόντες ἀπὸ τῶν στηλῶν αὐτοῦ θὰ συνεχίσωμεν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι σταθερῶς καὶ ἀπτοήτως, διὰ τῆς «Ἀκαδημείας» θὰ ἐπιδιώξωμεν καὶ ἄλλους μεγάλους σκοπούς, ὧν προεξάρχουσι α') ἡ πλήρης μελέτη, διαφώτισις καὶ ἀναπαράστασις τοῦ ἑλληνικοῦ παρελθόντος κατὰ πάσας τὰς περιόδους αὐτοῦ· β') ἡ προσεκτικὴ καὶ ἀμερόληπτος ἐξέτασις καὶ παρακολούθησις τοῦ παρόντος, καὶ δὴ καὶ κατὰ τρόπον ἐπιτρέποντα τὴν συναγωγὴν συμπερασμάτων περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ μέλλοντος· γ') ἡ καλλιεργία κοινῆς συνειδήσεως περὶ τοῦ ἀδιασπάστου τῆς ἱστορικῆς συνεχείας καὶ ἐθνικῆς ἑνότητος τοῦ Ἑλληνισμοῦ· δ') ἡ προσαρμογὴ τῆς ἑλληνικῆς ἀγωγῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως πρὸς τὴν ἐθνικὴν παράδοσιν, τὰ δικαιώματα καὶ τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἀποστολὴν καὶ δρᾶσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Οὕτω σύμπας ὁ Ἑλληνικὸς Κόσμος, ὑπὸ πάσας τὰς ἐκφάνσεις αὐτοῦ, ἀπὸ τοῦ ἀπωτάτου παρελθόντος μέχρι τῆς σήμερον, θέλει ἀποτελέσει ἀντικείμενον ἐρεύνης παντοειδοῦς καὶ ἐμφανισθῇ ὡς ἑνιαῖον σύνολον ἐν ἀρρήκτῳ ἑνότητι ἱστορικῇ καὶ πραγματικῇ. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ἐκδίδονται παρ' ἡμῖν ἀξιόλογα ἐπιστημονικὰ περιοδικὰ ἀφορῶντα εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Σπουδάς, ταῦτα ὅμως εἶναι ὅλως εἰδικά, ἕνεκα δὲ τοῦ περιεχομένου αὐτῶν, τῆς βραδύτητος μεθ' ἧς κυκλοφοροῦσι καὶ τοῦ στενοῦ κύκλου ἀναγνωστῶν πρὸς οὓς ἀπευθύνονται στεροῦνται ἐπιστημολογικοῦ χαρακτῆρος, ἀποβαίνουσιν ἀπρόσιτα εἰς τὸ πολὺ ἐπιστημονικὸν κοινὸν καὶ καθίστανται ὅλως ἀνεπαρκῆ πρὸς ἱκανοποίησιν γενικωτέρων βλέψεων. Παρὰ πάντων δὲ ὁμολογεῖται νῦν ἡ ἔλλειψις γενικοῦ περιοδικοῦ τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν, ὅπερ νὰ εἶναι συνάρτησις καὶ συμπλήρωσις τῶν ἐπὶ μέρους προσπαθειῶν, ἱκανὸν νὰ ἀντικρύζῃ τὸν Ἑλληνικὸν Κόσμον ἐν τῇ καθόλου ἐξελίξει αὐτοῦ καὶ νὰ δεικνύῃ διαφέρον ὑπὲρ πάσης περιόδου τῆς ἑλληνικῆς ζωῆς καὶ δράσεως, οὐ μόνον χάριν ἐπιστημονικῶν ἐπιδιώξεων ἀλλὰ καὶ πρὸς συναγωγὴν τῶν ἀναγκαίων διδαγμάτων διὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰς μελλοντικὰς κατευθύνσεις τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους. Τοιούτων σκοπῶν καὶ βλέψεων περιοδικὸν οὖσα ἡ «Ἀκαδήμεια» θὰ ἐπιδιώξῃ τὴν ὅσον ἐνεστι πλήρη ἀνάπτυξιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν παρ' ἡμῖν καὶ τὴν διαμόρφωσιν αὐτῶν εἰς ἑνιαῖον ἐπιστημονικὸν ὀργανισμόν, διὰ τῆς ὑποδείξεως καὶ νέων πεδίων ἐρεύνης καὶ κριτικῆς, διὰ τῆς τελειοποιήσεως τῶν ὀργάνων τῆς ἐργασίας, διὰ τῆς συστηματοποιήσεως καὶ ὀργανικῆς ἑνότητος αὐτῶν, ἱκανῆς ὅπως ἐμφανίσῃ τὸν Ἑλληνικὸν Κόσμον οἷος πράγματι εἶναι καὶ ἄρῃ τὰς ὑφισταμένας ἀντιθέσεις, ἐκ κακῆς ἢ ὑπερβολικῆς ἐκτιμήσεως τῶν πραγμάτων, τῶν ἐρευνητῶν τῶν ποικίλων περιόδων αὐτοῦ.

Ἀπὸ τῶν ἀνωτέρω σκέψεων ὁρμώμενοι εὑρίσκομεν ὅτι ἡ «Ἀκαδήμεια» τείνει πρὸς σκοποὺς ἔνθεν μὲν ἱστορικοὺς καὶ θεωρητικούς, ἔνθεν δὲ θετικούς· ἱστορικοὺς

μὲν καὶ θεωρητικοὺς διότι αἱ κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸ παρελθὸν ἡμῶν ἔρευναι σκοποῦσι τὴν κατανόησιν καὶ ἀνοικοδόμησιν σύμπαντος τοῦ μέχρι ἡμῶν ἑλληνικοῦ βίου, θετικοὺς δὲ διότι ἐκ μὲν τῶν τοιούτων ἐρευνῶν ἀρυόμεθα πολυτιμότατα διδάγματα, ἐκ δὲ τῶν μελετῶν περὶ τῆς συγχρόνου ζωῆς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου καὶ τῶν ἐρευνῶν τῶν ἀφορωσῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν φύσιν καὶ τὰ ἑλληνικὰ ἐδάφη λαμβάνομεν γνῶσιν γεγονότων καὶ παρατηρήσεων ἀπαραιτήτων τῇ ὑπάρξει, τῇ εὐδαιμονίᾳ καὶ τῷ μέλλοντι ἡμῶν. Μόνον ἐπιστημονικὸν ὄργανον τοιούτων ἐπιδιώξεων εἶναι ἱκανὸν νὰ συμβιβάσῃ ἐπιτυχῶς, καὶ ἄνευ ἐπικινδύνου ἐθνικῆς καὶ κοινωνικῆς διαταραχῆς, τὰς μεγάλας παραδόσεις τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ παρόντος καὶ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ μέλλοντος. Ἐπὶ πλέον, τὴν ἔκδοσιν τῆς «Ἀκαδημείας» ἐπέβαλε καὶ ἡ ἀνάγκη ἐντόνου διεξαγωγῆς τοῦ ἀγῶνος ἐναντίον πάσης τάσεως ἀσυμβιβάστου πρὸς τὰς ὑγιεῖς ἐθνικὰς ἀρχάς, τὰς ὁποίας καὶ σήμερον ἀκόμη, παρὰ τὴν εἰκοσαετῆ κακοποιὸν δρᾶσιν τῆς «ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης», ἀσπάζεται τὸ σύνολον σχεδὸν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ἡ ὕπαρξις, κατ' ἀκολουθίαν, ὀργάνου δημοσιότητος ἐμπνεομένου ὑπὸ τῶν ὡς ἄνω ἀρχῶν, ἐμπεποτισμένου ὑπὸ πεποιθήσεως ὅτι εἶναι δυνατὴ πᾶσα βελτίωσις, ἐὰν κατορθωθῇ συνένωσις πάντων τῶν ἐνδεδειγμένων νὰ συντελέσωσιν εἰς ταύτην, ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις ἱκανοῦ ὅπως συντονίζῃ τὰς ἐνεργείας αὐτῶν, εἶναι ἀναγκαιοτάτη· καὶ εἰς τῆς ἀνάγκης ταύτης τὴν θεραπείαν ἀποβλέπει ἡ «Ἀκαδήμεια», ἥτις φιλοδοξεῖ καὶ διὰ τῶν ἄλλων ἐπιδιώξεων αὐτῆς νὰ ἀποβῇ ἐν τῇ χώρᾳ ἡμῶν φυτώριον ἐπιστημονικῆς καὶ ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ προόδου καὶ πολιτιστικῆς ἀναπτύξεως.

ΟΙ ΑΚΑΔΗΜΕΙΚΟΙ

ΙΩΑΝΝΟΥ Φ. ΔΗΜΑΡΑΤΟΥ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΑΣ ΣΠΟΥΔΑΣ

Κρίνω ἀναγκαῖον, ὅπως ἐν προοιμίῳ ἐκθέσω συντόμως τί ἐπεδίωξα ἐν τῇδε τῇ συγγραφῇ, ἐπειδὴ ὑπὸ τὸν αὐτὸν ἢ παραπλησίους τίτλους ἔχουσι δημοσιευθῆ βιβλία οὐχὶ τοῦ αὐτοῦ σκοποῦ καὶ περιεχομένου. Ἡ παροῦσα μελέτη δὲν εἶναι εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καὶ τὸν ἑλληνικὸν πολιτισμόν, ἐν εἴδει περιληπτικοῦ συστήματος γενικῶν ἰδεῶν περὶ τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ Κόσμου, ἢ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Σπουδὰς ὡς διατελοῦσι νῦν διαμεμορφωμέναι, ἀλλὰ κριτικὴ ἐπίσκεψις αὐτῶν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἐπιστημολογικῆς αὐτῶν συστάσεως, ἐπιστημονικὴ εὐκρίνησις τῶν ὁρισμῶν, ἀποκατάστασις τῶν ὅρων ἐν τῇ πραγματικῇ αὐτῶν σημασίᾳ, προσδιορισμὸς τῶν ὁρίων τῶν ἐπὶ μέρους μαθήσεων, διαχωρισμὸς τῶν κακῶς ἡνωμένων, συνένωσις τῶν ἀτόπως κεχωρισμένων, περισυλλογὴ καὶ συμπλήρωσις τῶν μεθόδων καὶ τῶν συστημάτων, συγκέντρωσις καὶ συστηματικὴ κατάταξις παρατηρήσεων καὶ κανόνων, οὓς συνήγαγεν ἡ πεῖρα, ἐν κριτικῶς ἐπεξειργασμένῳ συνόλῳ, ἱκανῷ ὅπως συντελέσῃ εἰς τὴν ἐνιαίαν συγκρότησιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν καὶ τὴν ἐπιστημολογικὴν διάρθρωσιν αὐτῶν, καὶ βοηθήσῃ τὸν μελετητὴν εἰς τὴν ἑνωτικὴν ἀντίληψιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου.

Ταῦτά εἰσι τὰ κυριώτατα τῶν ὑπ' ἐμοῦ καινουργηθέντων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄
Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΣΜΟΣ

Ὁ πασίγνωστος καὶ χρησιμώτατος ὅρος Ἑ λ λ η ν ι κ ὸ ς Κ ό σ μ ο ς εἶναι ἓν περιωρισμένῃ καὶ ἀκαθορίστῳ χρήσει. Μόνον ὁ Παῦλος Καρολίδης ἐχρησιμοποίει αὐτὸν συνήθως πρὸς ὑποδήλωσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἢ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἢ τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς, ἢ τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους, ἢ τοῦ συνόλου τῶν Ἑλλήνων, κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους. Ἀπὸ τοῦ 1926 ἐκδίδεται ἐν Παρισίοις τὸ περιοδικὸν «L' Acropole, revue du monde hellénique», ἀπαντᾷ δὲ ὁ ὅρος σποράδην καὶ ἀλλαχοῦ (S. Reinach «Minerva» ἑλλην. μετ. σ. 37, «Μεσαιωνικὰ Γράμματα» α΄ 30, ΕΛΕ η΄ 778). Ἡ ἐπικράτησις ὅμως αὐτοῦ ἐπιβάλλεται ἕνεκα λόγων πολλῶν. Καὶ δή: α΄) Δὲν δυνάμεθα νὰ ὁμιλῶμεν περὶ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἢ Ἑλληνισμοῦ κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς καὶ τοὺς πρώτους ἱστορικοὺς χρόνους, ἀλλὰ περὶ ποικιλωνύμων φύλων ἀποτελούντων τὸν Ἑλληνικὸν Κόσμον· οἱ φορεῖς τῶν παλαιοτάτων ἐν Ἑλλάδι πολιτισμῶν, τοῦ κρητικοῦ, τοῦ κυπριακοῦ, τοῦ κυκλαδικοῦ, οἱ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς χώραις προελληνικοὶ πληθυσμοί, οἵτινες ὑποταγέντες ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐδέχθησαν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἀπετέλεσαν ἐν Ἑλλάδι μετ' αὐτῶν νέαν ἐθνότητα, λαβοῦσαν τὸ ἐνιαῖον ὄνομα τῶν Ἑλλήνων, πάντες οὗτοι μετὰ τῶν πολυαρίθμων ἑλληνικῶν γενῶν ἀνήκουσι τῷ Ἑλληνικῷ Κόσμῳ. β΄) Ὁ ὅρος οὗτος εἶναι εὐρύτερος τῶν ἄλλων, διότι χρησιμεύει ὡς κοινὸν ὄνομα τῶν Ἑλλήνων, τῶν συγγενῶν αὐτοῖς φυλῶν, τῶν ἐξελληνισθέντων λαῶν καὶ τῶν μιξελλήνων, πάσης ἐποχῆς,

καὶ εἶναι δηλωτικὸς συμπάσης τῆς δράσεως αὐτῶν. γ') Ἐπὶ πᾶσι τούτοις, λέγοντες Ἑλληνικὸν Κόσμον νοοῦμεν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν Φυλήν, καὶ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος, καὶ τὸν Ἑλληνισμόν, καὶ τὸν λαὸν τῆς Ἑλλάδος, μετὰ τῆς ἱστορικῆς δράσεως, τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν ἰδεωδῶν καθόλου καὶ πάσης ἄλλης ἐκδηλώσεως αὐτῶν. Οὕτω δὲ ἀποφεύγομεν τὴν ἐκ τῆς ἀδιακρίτου πολλάκις χρήσεως τῶν ὡς ἄνω ὅρων προξενουμένην σύγχυσιν. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει, ὅτι τῶν ἄλλων ὅρων τὴν χρῆσιν ἀποκρούομεν. Πρέπει ὅμως νὰ χρησιμοποιῶμεν αὐτοὺς ὅπου δεῖ, ὡς ἐν οἰκείῳ κεφαλαίῳ θὰ καταδείξωμεν.

Μελέτης παρεχομένης συνολικὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου εἰκόνα, ἀποτελούσης οἱονεὶ ἀνατομίαν συμπάσης τῆς δράσεως αὐτοῦ καὶ μετὰ φιλοσοφικοῦ πνεύματος ἐπισκοπούσης ἁδρομερῶς τὰ κατ' αὐτόν, στερούμεθα δυστυχῶς. Πῶς ἐσχηματίσθη ὁ Ἑλληνικὸς Κόσμος, ποῦ ἐξηπλώθη καὶ διατί, τίνι τρόπῳ ἔδρασε, τίνα τὰ αἴτια καὶ οἱ παράγοντες τῶν ἐν παντὶ πεδίῳ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἐκδηλώσεων αὐτοῦ, τίς ἡ ἐθνικὴ καὶ φυλετικὴ σύνθεσις αὐτοῦ ἑκάστοτε, τίνα τὰ ἐθνολογικὰ ὅρια αὐτοῦ κατὰ τὰς διαφόρους ἱστορικὰς περιόδους, τίνες γενικαὶ ἰδέαι κυριαρχοῦσιν ἐν τῇ ἱστορικῇ σταδιοδρομίᾳ αὐτοῦ, εἰς τί ὀφείλονται αἱ μεγάλαι καὶ συγκλονιστικαὶ ἐναλλαγαὶ καὶ διακυμάνσεις τῆς ἱστορικῆς ζωῆς αὐτοῦ, πῶς εἶναι συντεθειμένος καὶ διαπεπλασμένος σήμερον, τίνων ἰδανικῶν ἔμφορεῖται, ποῦ τείνει, τί διδάσκει τὸ παρελθόν, πάντα ταῦτα εἶναι θέματα, ἅτινα ἀπαραιτήτως πρέπει νὰ ἐξετασθῶσιν ἐν τῇ προμνησθείσῃ μελέτῃ. Ἐν τούτοις, ἐν ἀμφοτέροις τοῖς ἑλληνικοῖς ἐγκυκλοπαιδικοῖς λεξικοῖς οὐδεμία νύξις γίνεται περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου.

Περὶ τῆς ἑνότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου γενήσεται ὁ προσήκων λόγος ἐν τοῖς ἑφεξῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'
ΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙ

Ὁ ὅρος Ἑλληνικαὶ Σπουδαὶ χρησιμοποιεῖται ἀπὸ πολλοῦ παρ' ἡμῖν τε (ΠΦΣΚ δ' 233, Κr.—Σ. α' 53 καὶ 613, β' 187, Κr.—Χ. 97, 305 καὶ 499 ,Χατζιδάκι ΜΝΕ α' ια*, ΕΛΕ ζ' 511 καὶ 684, ΜΕΕ δ' 437, η' 233 καὶ647) καὶ ἀλλαχοῦ· ἐν Λονδίνῳ ἐκδίδεται ἀπὸ τοῦ 1879 τὸ τριμηνιαῖον περιοδικὸν «Journal of Hellenic Studies» καὶ ἐν Παρισίοις ἀπὸ τοῦ 1888 ἡ «Revue des Études Grecques», λειτουργεῖ δὲ ἐν τῇ γαλλικῇ πρωτευούσῃ καὶ ὁ ἐπωφελέστατα δρῶν σύλλογος πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν («Association pour l' encouragement des Études Grecques en Frence»). Δὲν εἶναι ἄλλως τε καινοφανὴς ὁ ὅρος οὗτος δεδομένου ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν ἤδη καὶ ἄλλοι παρόμοιοι, ὡς: αἰγυπτιακαὶ σπουδαὶ (ΜΕΕ ζ' 319), ἀνατολικαὶ (ΜΕΕ ζ' 3, ΕΛΕ η' 108), ἀριθμητικαὶ (Κr,—Σ β' 440), ἀριστοτελικαὶ (ΕΛΕ ζ' 684, ΜΕΕ ζ' 914), ἀστρονομικαὶ (Κr.—Σ. β' 46, 432, 434), βιβλικαὶ (ΜΕΕ θ' 631), βιβλικοαρχαιολογικαὶ (ΜΕΕ ε' 722), βυζαντιακαὶ («Λαογραφία» α' 707 καὶ γ' 338, ΕΛΕ δ' 428 καὶ 716, ε' 931, Κr.—Χ. 231, «Βυζαντίς, ἐπιθεώρησις τῶν βυζαντινῶν σπουδῶν», «Ἐπετηρὶς τῆς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν»), γεωγραφικαὶ (D.—B. β' 35, Κr.—Σ. β' 17, ΕΛΕ δ' 51), γεωμετρικαὶ (Κ. Καραθεοδωρῆ ἐν ΜΕΕ ις' 466), γερμανικαὶ («Ἑστία» 24 ἰανουαρίου 1932), γραμματικαὶ (Κr.—Σ.

β' 88, 347 καὶ 371, Christ β' 745 καὶ 816, R.—Σ. β' 24, ΕΛΕ η' 532, ΛΕ γ' 372, Μιστριώτης ἐν «Πεντηκονταετηρίδι» ΕΦΣΚ σ. 80, ΕΛΕ ζ' 683, η' 532), γραμματολογικαὶ (Μιστριώτης ἔ. ἀ. σ. 80), δόκιμοι (Κr.—Χ. 837), δραματουργικαὶ (ΕΛΕ ζ' 491), ἑβραϊκαὶ (αὐτ. η' 647), ἐγκυκλοπαιδικαὶ (αὐτ. ζ' 491), ἐπιστημονικαὶ (Κουρτίου—Λάμπρου Ἑλληνικὴ ἱστορία β' 721, Κr.—Σ. β' 162 καὶ 272), ἰατρικαὶ Christ β' 732), ἱστορικαὶ (D. —B. β' 35, Christ β' 816, Κr.—Σ. α' 750 καὶ β' 5, ΕΛΕ η' 470, ΜΕΕ ζ' 919), ἰταλικαὶ (ΕΛΕ δ' 321), κλασσικαὶ (ΛΕ γ' 840, ε' 519, ς' 100 καὶ 311, ΕΛΕ ζ' 683 καὶ 684, Κr.—Σ. α' 27, β' 280 καὶ γ' 7), λαογραφικαὶ («Λαογραφία» α' 7), λατινικαὶ (Κr.—Σ. β' 272 καὶ 274, ΕΛΕ ζ' 684), μαθηματικαὶ (Κr.—Σ. β' 46, 430 καὶ 431), μεσαιωνικαὶ («Ἑβδομὰς» 15 ἰουλίου 1884 σ. 2), μετρικαὶ (Κr.—Σ. β' 258), μουσουλμανικαὶ (ΕΛΕ δ' 51), μυθολογικαὶ (D.—B. α' 631), νεοελληνικαὶ («Λαογραφία» β' 247 καὶ η' 598, ΠΑΑ β' 550), νεοπλατωνικαὶ (ΜΕΕ ζ' 914), νομικαὶ (ΕΛΕ ε' 805), δημρικαὶ («Ἑβδομὰς» 15 ἰουλίου 1884 σ. 2), πλατωνικαὶ (ΜΕΕ ζ' 914), ῥητορικαὶ (D.—B. α' 246 καὶ β' 84, Κr.—Σ. β' 88, Μιστριώτου Ἑλληνικὴ γραμματολογία β' 955, Christ β' 303, ΜΕΕ ς' 162), σανσκριτικαὶ (ΜΕΕ ς' 878), σοσιαλιστικαὶ («Σοσιαλιστικὴ Ζωή, μηνιαῖο ὄργανο τῆς ἑνώσεως σοσιαλιστικῶν σπουδῶν»), φιλολογικαὶ (Κr.—Σ. β' 182, 190, 238, 279 καὶ 321, Christ β' 539, ΕΛΕ η' 532, ΜΕΕ δ' 45, ς' 509, ζ' 282 καὶ 491, θ' 671), φιλοσοφικαὶ (D.—B. α' 246 καὶ β' 84, Κr.—Σ. α' 19, Christ β' 29 καὶ 742, ΕΛΕ ζ' 491 καὶ 689, ΜΕΕ ς' 162 καὶ ζ' 703, Βορέα «Wilhelm Wundt καὶ Hermann Ebbinghaus» σ. 4, Ἀνδρούτσου Λεξικὸν φιλοσοφίας σ. 14). Παράβαλε ὡσαύτως καὶ τὰς ἑξῆς χρήσεις: «Περὶ τῶν σπουδῶν καὶ τοῦ λεξικοῦ τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης» (Γ. Ν. Χατζιδάκις ἐν ΠΑΑ β' 531), «Εἰσαγωγὴ εἰς τὰς περὶ τὸν Παῦλον σπουδάς» (Ν. Λούβαρις, 1919) «ἱστορία τῶν περὶ τοὺς Ο' σπουδῶν διὰ μέσου τῶν αἰώνων» (Π. Μπρατσιώτης ἐν ΜΕΕ θ' 632).

Τινὲς πρὸς ὑποδήλωσιν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν ἐχρήσαντο τῷ ὅρῳ ἑλληνικῇ φιλολογίᾳ ἐν εὐρυτάτῃ σημασίᾳ, ἀλλ' ἡ χρῆσις αὕτη εἶναι ὅλως ἄτοπος καὶ ἀνεπιστημονική, διότι πρόκειται περὶ ἐπιστήμης ἐρευνώσης μίαν τῶν πολλῶν ἐκδηλώσεων τοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων. Ἀκατανόητος ὡσαύτως τυγχάνει ἡ ὑπαγωγὴ τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς φιλοσοφίας, ὡς συμβαίνει παρ' ἡμῖν ἔνθα ὁ διδάκτωρ τῆς ἐπιστήμης ταύτης εἶναι κυρίως φιλόλογος, ἱστορικός, ἀρχαιολόγος, λαογράφος, δηλαδὴ γνώστης ἐπιστημῶν αὐτοτελῶν, πᾶν ἄλλο δὲ ἢ φιλοσοφικῶν, καὶ κάτοχος φιλοσοφικῶν τινων γνώσεων. Ἀποδοκιμάζομεν δὲ καὶ τὴν χρῆσιν τῶν ὅρων παιδείας (Scholarship), κλασσικῆς φιλολογίας (klassischen Philologie), ἐγκυκλοπαιδείας τῆς φιλολογίας, κλασσικῆς ἀρχαιογνωσίας (klassischen Altertumswissenschaft) καὶ κλασσικῆς ἀρχαιολογίας (klassischen Altertumskunde), ἐν τῇ ὡς ἄνω σημασίᾳ ἐν τῷ συνόλῳ ἢ ἐν μέρει αὐτῆς. Περὶ τῶν ὅρων ὅμως τούτων θὰ διαλάβωμεν ἐν ἰδιαιτέροις κεφαλαίοις.

Οἱ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν διαλαβόντες ἀντελήφθησαν αὐτῶν ὡς συμπυκνώσεως ἐν ἑνὶ τόμῳ τῶν περὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου τῶν ἀρχαίων χρόνων γνώσεων ἡμῶν, ἤτοι γεγονότων ἀποτελούντων κοινὸν κτῆμα τῆς ἐπιστήμης· ἐνέτα-

ξαν δὲ καί τινας πληροφορίας ἐπιστημολογικῆς φύσεως ἀφορώσας εἴς τινας τῶν κλάδων τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν, αἵτινες μόναι δικαιολογοῦσι τὰς ἐπιγραφὰς τῶν δημοσιευθέντων ἔργων. Κατωτέρω ἀναγράφομεν τοὺς τίτλους τριῶν συγγραμμάτων τοιαύτης μορφῆς, ὧν παρατίθεμεν καὶ τὰ περιεχόμενα τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ἵνα ὁ ἀναγνώστης ἀντιληφθῇ σαφῶς τῆς κρίσεως, ἥτις θὰ ἐπακολουθήσῃ.

LEONARD WHIBLEY, A companion to Greek studies, δ΄ ἔκδ. Cambridge 1931. Σελίδες XXXVIII+790.

Τὸ ἐξαιρέτως καὶ ἐπὶ ἀρίστου χάρτου ἐκτετυπωμένον ἔργον τοῦτο περιέχει πάμπολλα κεφάλαια μετὰ πολλῶν ὑποδιαιρέσεων, ὧν παρατίθεμεν τὰ κυριώτατα: Γεωγραφία ἑλληνική. Ἐθνολογία. Πανὶς καὶ χλωρίς. Ἱστορία (μετὰ γενεαλογικῶν καὶ χρονολογικῶν πινάκων) μέχρι τῆς ῥωμαϊκῆς κυριαρχίας (146 π. Χ.). Λογοτεχνία μέχρι τοῦ τέλους τῶν ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων. Φιλοσοφία μέχρι τοῦ Ἐπικτήτου. Ἐπιστήμη (κλασσικὴ καὶ ἀλεξανδρεωτικὴ περίοδος). Τέχνη (ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῆς ἑλληνορρωμαϊκῆς περιόδου). Μουσική. Μυθολογία καὶ θρησκεία. Δημόσιος βίος (πολιτεύματα, δίκαιον, οἰκονομικά, ἀποικίαι, ἐμπόριον καὶ βιοτεχνία, μέτρα, σταθμὰ καὶ νομίσματα, στρατιωτικὴ ὀργάνωσις, ναυτικόν, χρονολογία). Ἰδιωτικὸς βίος (τελεταὶ γάμου, γεννήσεις καὶ θάνατοι, ἐκπαίδευσις, βιβλία καὶ χειρόγραφα, θέσις τῶν γυναικῶν καὶ ἐνδυμασίαι, καθημερινὴ ζωή, οἶκος καὶ ἔπιπλα, ἰατρική). Διάλεκτοι. Ἐπιγραφική. Παλαιογραφία. Κριτικὴ τῶν κειμένων. Μετρική. Ἱστορία τῆς παιδείας. Εἰκόνες. Σχεδιογραφήματα. Γεωγραφικοὶ χάρται. Πίνακες εὑρετηριακοί.

Ἐν τέλει ἑκάστου τῶν κεφαλαίων ἀκολουθεῖ βιβλιογραφία κατ' ἐπιλογήν. Ἐν τῷ τελευταίῳ δὲ κεφαλαίῳ ἀναγράφονται (σ. 744—763) κατὰ χρονολογικὴν τάξιν οἱ ἀπὸ τῶν ἀλεξανδρεωτικῶν χρόνων μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἀσχοληθέντες περὶ τὰς Ἑλληνικὰς Σπουδὰς μετὰ τῶν τίτλων τῶν ἔργων αὐτῶν. Ὁ τρόπος ὅμως οὗτος τῆς ἱστορικῆς ἐκθέσεως τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν εἶναι ὑποτυπώδης καὶ διασπᾷ τὴν ἑνότητα τῶν καθ' ἑκάστας ἐπιστημονικῶν μαθήσεων αὐτῶν. Πάντως, μόνον ἐκ τοῦ κεφαλαίου τούτου καί τινων σελίδων ἐξ ἄλλων ἐλαχίστων δικαιολογεῖται ὁ τίτλος τοῦ βιβλίου.

L. LAURAND, Manuel des études grecques et latines, Paris 1925. Σελίδες VII+934.

Τὸ ἔργον τοῦτο, ὡς τονίζει ὁ συγγραφεὺς ἐν τῷ προλόγῳ, «περιλαμβάνει τὸ σύνολον τῶν γεγονότων καὶ τῶν ἰδεῶν τῶν ἀπαραιτήτων πρὸς γνῶσιν τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος καὶ μελέτην τῶν ἑλλήνων καὶ λατίνων συγγραφέων». Ἐν τῇ πληροφορίᾳ ταύτῃ ἐκδηλοῦται ἐμμέσως καὶ ἡ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν ἀντίληψις τοῦ συγγραφέως. Ἡ δὲ συγγραφὴ ἀπαρτίζεται ἐκ τῶν ἑξῆς τμημάτων: Γεωγραφία τῆς Ἑλλάδος. Ἱστορία ἑλληνικὴ ἐν χρονολογικῇ σειρᾷ ἀπὸ τῶν προϊστορικῶν χρόνων μέχρι τῆς ὑποταγῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τοὺς Ῥωμαίους. Ἰδιωτικὸς καὶ δημόσιος βίος. Χρονολογία καὶ μετρολογία. Διανοητικὸς βίος (ποίησις, ἱστορία, ῥητορεία, φιλοσοφία, ἐπιστῆμαι) μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἑλληνορρωμαϊκῆς περιόδου. Ἱστορικὴ γραμματικὴ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Μετρική. Ἀποκατάστασις καὶ ἑρμηνεία τῶν κειμένων. Παλαιογραφία. Ἐπιγραφική. Νομισματική. Ἀρχαιολογία. Ἱστορία τῆς φιλολογίας. Βιβλιογραφία. Ἡ φιλολογικὴ ἐργασία. Χάρται γεωγραφικοί. Ἀλφαβητικὸς πίναξ.

Ἑκάστου τῶν τμημάτων, ἐνίοτε καὶ κεφαλαίων, προτάσσεται βιβλιογραφία κατ' ἐκλογήν, προτιμωμένων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῶν γαλλιστὶ γεγραμμένων ἔργων, «διότι πλήρης βιβλιογραφία, θὰ ἐπλήρου τόμους πολλούς». Ἐκ πάντων δὲ τῶν περιεχομένων τοῦ βιβλίου χαρακτῆρα ἐπιστημολογικὸν ἄξιον λόγου ἔχουσι δύο κεφάλαια («βιβλιογραφία, ἡ φιλολογικὴ ἐργασία» σ. 856—877).

J. GOW [«A companion to school classics»]—SALOMON REINACH, Minerva, introduction a l' étude des classiques scolaires grecs et latins», Paris 1905. Ἑλληνικὴ μετάφρασις ἐκ τῆς ζ΄ γαλλικῆς ἐκδόσεως ὑπὸ Κ. Δ. Ἐλευθερουδάκη («Ἀθηνᾶ, εἰσαγωγὴ εἰς τὰς κλασσικὰς σπουδάς», μετὰ προλόγου Γ. Οἰκονόμου, καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν) ἐν Ἀθήναις 1930. Σελίδες 448.

Τὸ ἀνωτέρω ἔργον διαιρεῖται εἰς τέσσαρα μέρη, ὧν τὸ πρῶτον διαλαμβάνει περὶ τῶν κλασσικῶν κειμένων (σ. 7—107), τὸ δεύτερον περὶ τῆς Ἑλλάδος (σ. 109—196), τὸ τρίτον περὶ τῆς Ῥώμης (σ. 199—365) καὶ τὸ τέταρτον περὶ τοῦ θεάτρου (σ. 367—411). Κατανέμονται δὲ ταῦτα εἰς τὰ ἑξῆς κεφάλαια: Τὸ ἑλληνικὸν ἀλφάβητον. Τὰ βιβλία καὶ αἱ ἐκδόσεις. Ἱστορία τῶν κλασσικῶν χειρογράφων. Νεώτεραι βιβλιοθῆκαι. Κριτικὰ σημειώματα. Κριτικὴ τῶν κειμένων. Διάσημοι φιλόλογοι. Διάλεκτοι καὶ προφορά. Ἑλληνικὴ χρονολογία. Ἑλληνικὴ μετρολογία. Διοίκησις τῶν Ἀθηνῶν. Πληθυσμὸς τῆς Ἀττικῆς. Ἄρχοντες Ἀθηναῖοι. Βουλαί. Στρατὸς καὶ στόλος τῶν Ἀθηναίων. Δικονομία τῶν Ἀθηναίων. Πρόσοδοι τῶν Ἀθηναίων. Ἔθιμα τῆς Σπάρτης. Ἀποικίαι, πρόξενοι, ἀμφικτύονες. Ἑλληνικὸν θέατρον.

Ἐκ τῶν κεφαλαίων τοῦ ἔργου σχεδὸν πάντα τὰ ἀπὸ ἀρχῆς μέχρι τοῦ περὶ διαλέκτων (σ. 97) ἔχουσιν ἐπιστημολογικὸν χαρακτῆρα, δικαιολογοῦντα τὸν ἐπεξηγηματικὸν τίτλον τοῦ βιβλίου.

Ὑπὸ ἔποψιν ἐγκυκλοπαιδικὴν τὰ τοιοῦτου εἴδους βιβλία εἶναι λίαν ὠφέλιμα καὶ ἀπαλλάττουσι τὸν ἀναγνώστην, ὅστις ἐφίεται γενικῆς μορφώσεως, κόπων πολλῶν καὶ ἀνωφελῶν, διότι, ἀποφεύγοντα ἐπιμελῶς τὸν περιττὸν φόρτον τῶν λεπτομερειῶν, ἀναπληροῦσιν, ἐν καταλλήλῳ διατάξει καὶ ἐν εὐλήπτῳ καὶ συντόμῳ ἐκθέσει τῆς ὕλης, τὸ πλῆθος τῶν μονογραφιῶν καὶ τῶν συγγραμμάτων, ἅτινα ἀφορῶσιν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ θέμα. Ὁ ἀναγνώστης ὁ ἐπιθυμῶν νὰ μορφωθῇ ἐγκυκλοπαιδικῶς, οὔτε τὸν κατάλληλον χρόνον, οὔτε τὴν ἀπαιτουμένην δαπάνην διαθέτει, ἀλλ' οὔτε καὶ τὴν προκαταρκτικὴν παίδευσιν ἔχει, ἵνα διὰ τῆς μελέτης τῶν εἰδικῶν ἔργων, ἀποκτήσῃ τὰς γνώσεις αἵτινες ἀπαιτοῦνται πρὸς γενικὴν αὐτοῦ μόρφωσιν. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἀκόμη ἐπιχειρήσῃ νὰ μελετήσῃ ταῦτα, δὲν θὰ κατορθώσῃ νὰ ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ λαβυρίνθου τῶν ἀντιμαχομένων γνωμῶν, οὐδὲ νὰ ἀποχωρίσῃ ἀπὸ τοῦ πλήθους τῶν γεγονότων, τῶν παραπομπῶν, τῶν παρεκβάσεων, τὰ στοιχεῖα ἅτινα θὰ ἐπιτρέψωσιν αὐτῷ νὰ ἀποσαφηνίσῃ τὸ ὅλον θέμα καὶ νὰ σχηματίσῃ καθολικὴν ἐντύπωσιν, ἀπηλλαγμένην ἀμφιβολιῶν καὶ ἀντιφάσεων. Εἰς τὸν ἐπιθυμοῦντα δὲ νὰ ἐπεκτείνῃ εὐρύτερον τὴν μελέτην ἐπί τινος θέματος τὰ ἐν λόγῳ βοηθήματα παρέχονται ἱκανὴν βιβλιογραφίαν. Ὀφείλω ὅμως νὰ τονίσω ὅτι ἀποτελεῖ οὐσιωδεστάτην ἔλλειψιν ὁ περιορισμὸς τῆς ὕλης μόνον ἐν τοῖς ἀρχαίοις χρόνοις κατὰ τρόπον μάλιστα δημιουργοῦντα τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ὁ μετέπειτα Ἑλληνισμὸς οὐδὲν παρήγαγε. Προκειμένου ὅμως περὶ σπουδαστῶν ἢ ἐκπροσώπων τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν, αἱ γνώσεις ἃς παρέχονται εἶναι ἐλλιπεῖς ἢ στοιχειώδεις.

Εἶναι δὲ γνωστόν, ὡς πρὸς τὰ καθ' ἡμᾶς τοὐλάχιστον, ὅτι οἱ φοιτηταὶ ἀρκοῦνται εἰς ταύτας οὐδόλως χρησιμοποιοῦντες πρὸς συμπλήρωσιν τὰς βιβλιογραφικὰς πληροφορίας, διότι ἀκριβῶς ἡ ἀποφυγὴ δαπάνης χρόνου εἰς κατ' ἰδίαν ἀναζητήσεις ἑλκύει τὸν ἀναγνώστην τῶν τοιούτου εἴδους βιβλίων. Πέρα ὅμως τῆς ἐγκυκλοπαιδικῆς αὐτῶν ἀξίας κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὴν γνῶσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου, τὰ ἀνωτέρω καταλεχθέντα ἔργα ἐλάχιστα πληροῦσι τὸν σκοπὸν δι' ὅν, συμφώνως πρὸς τὸν τίτλον αὐτῶν, προορίζονται. Εἶναι μᾶλλον ἑλληνικαὶ ἐγκυκλοπαιδεῖαι ἐπίτομοι συστηματικῶς συντεθειμέναι, ἐν αἷς ἐκτίθενται συντόμως αἱ ποικίλαι ἐκδηλώσεις τοῦ ἑλληνικοῦ βίου κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ παρέχονται τὰ ἀπαραίτητα πρὸς γνῶσιν αὐτοῦ στοιχεῖα. Ὀρθῶς δὲ οἱ γερμανοὶ ἐπιστήμονες ὠνόμασαν τῶν γνώσεων τούτων τὸ σύνολον, κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸν ἀρχαῖον Ἑλληνικὸν Κόσμον, Altertumswissenschaft. Ἀντὶ τούτων ὅμως ἔπρεπε νὰ διαλαμβάνωσι περὶ τῶν ἐπιστημῶν δι' ὧν ἐπιτυγχάνεται ἡ γνῶσις αὕτη, τῶν μεθόδων αὐτῶν, τῶν γενομένων ἐρευνῶν καὶ τῶν τούτοις παραπλησίων· ἐν τούτοις, οὐδαμοῦ γίνεται λόγος ἐν αὐτοῖς περὶ τῆς ἐννοίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν, οὐδὲ ὁρισμός τις αὐτῶν δίδεται. Γενικῶς εἰπεῖν, οὐ μόνον οἱ συγγραφεῖς τῶν ἐν λόγῳ βοηθημάτων ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ ὁπωσοῦν περὶ τοιαύτας συγγραφὰς ἐνασχοληθέντες συγχέουσι καὶ συγκαταμειγνύουσι πράγματα ὅλως ἀνόμοια. Ἡμεῖς, ἑπομένως, ἀντιλαμβανόμεθα κατὰ διάφορον τρόπον πλῆρες ἐπιστημονικὸν ἐγχειρίδιον τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν, ὅπερ, ἀπηλλαγμένον ἀγόνου τυπικότητος καὶ ἀνωφελῶν παρατηρήσεων, συντεθειμένον δὲ ἐπὶ σχεδίου καλῶς συντεταγμένου, νὰ ἐναγκαλίζηται ταύτας ἐν τῷ συνόλῳ καὶ ταῖς διαιρέσεσιν αὐτῶν, δηλαδὴ νὰ ἅπτηται παντὸς ἐπιστημονικοῦ κλάδου ἀφορῶντος εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου. Ἡ ἔλλειψις τοιούτου ἔργου εἶναι ἀπὸ πολλοῦ χρόνου λίαν αἰσθητή, διότι, παρὰ πάντα τὰ ἐκδεδομένα ἐγχειρίδια, τοὺς συνοδοὺς καὶ τὰς εἰσαγωγάς, οἵ τε σπουδασταὶ καὶ οἱ ἐρευνηταὶ δοκιμάζουσι μεγάλας δυσχερείας ὁσάκις ἐπιθυμοῦσι νὰ κατατοπισθῶσιν ἐν ζητήμασι κριτικοῖς ἢ πρακτικοῖς, ἢ νὰ λάβωσιν ἀκριβεῖς ἐπιστημολογικὰς πληροφορίας περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν κλάδων ἐν οἷς δὲν εἰδικεύθησαν. Τοιοῦτο ἐγχειρίδιον ὀφείλει κατὰ πρῶτον νὰ καταδείξῃ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὰ ὅρια τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν, νὰ περιγράψῃ ἐν ἀπηκριβωμένῃ συντομίᾳ τὴν ἱστορικὴν διαδρομὴν καὶ νὰ ἐκθέσῃ τὴν παροῦσαν κατάστασιν αὐτῶν, εἶτα δὲ νὰ διαλάβῃ ἐν ὀλίγοις περὶ τῶν ἐρευνῶν καὶ τῶν ἐργασιῶν αἵτινες ὑπολείπονται νὰ γίνωσι καὶ νὰ καθοδηγήσῃ τὸν ἀναγνώστην εἰς τὰς περιπλόκους ἐργασίας κριτικῆς καὶ κατασκευῆς, ἀναλύσεως καὶ συνθέσεως, διδάσκον δηλαδὴ πῶς ἐρευνᾶται τὸ ἑλληνικὸν παρελθὸν καὶ πῶς πρέπει νὰ ἐλέγχωμεν καὶ συγκατατάσσωμεν τὰ γεγονότα πρὸς ἀναπαράστασιν αὐτοῦ.

Διὰ τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν δὲν πρέπει νὰ νοῶμεν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν ἑλληνικὴν τέχνην, τὴν ἑλληνικὴν λογοτεχνίαν, τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν, τὴν ἑλληνικὴν θρησκείαν, τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, τὰ ἑλληνικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα, δηλαδὴ πᾶσαν ἑλληνικὴν ἐκδήλωσιν, ἀλλὰ τὰς ἐπιστήμας, ὡς καὶ τὸ σύνολον τῶν σχετικῶν μελετῶν, αἵτινες διαλαμβάνουσι περὶ αὐτῶν. Κατ' ἀκολουθίαν, ἡ ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν δὲν εἶναι ἱστορία τῆς λογοτεχνίας, τῆς τέχνης, τῆς φιλοσοφίας, τῆς θρησκείας, τοῦ ἔθνους τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐρευνῶν, αἵτινες ἀφορῶσιν εἰς τὰς ἐκδηλώσεις ταύτας· ἑπομένως, καὶ οἱονδήποτε ἐγχειρίδιον τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν πρέπει νὰ διαλαμβάνῃ ἀποκλειστικῶς περὶ τῶν ἐπιστημῶν τῶν

ἀσχολουμένων περὶ τὴν ἔρευναν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου καὶ κατ' ἀναφορὰν μόνον πρὸς ταύτην. Πῶς διεμορφώθησαν ὡς ἐπιστῆμαι ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία, ἡ ἑλληνικὴ γλωσσική, ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιολογία, ἡ ἑλληνικὴ παλαιογραφία, ἡ ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἡ βυζαντινολογία, ἡ ἑλληνικὴ λαογραφία, ἡ παπυρολογία καὶ αἱ συναφεῖς πρὸς ταύτας, τίνες συνετέλεσαν εἰς τὴν πρόοδον αὐτῶν, τί ἐπετελέσθη ἐν ἑκάστῃ, τίνα τὰ ἐπίμαχα ζητήματα, τίς ἡ μέθοδος καὶ ἡ διαίρεσις αὐτῶν, τίνες σχολαὶ ἐδημιουργήθησαν, τί ἀπομένει πρὸς ἔρευναν. Ἐγχειρίδιον ἐπιστημονικὸν τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν πρέπει νὰ περιλαμβάνῃ οὐχὶ τὴν ἑλληνικὴν γραμματικήν, ἀλλὰ τὴν ἱστορίαν τῶν γραμματικῶν σπουδῶν τῶν ἀφορωσῶν εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν· οὐχὶ τὴν ἑλληνικὴν τέχνην, ἀλλὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιολογίας μετὰ χρονολογικῆς ἀναγραφῆς τῶν γενομένων ἀνασκαφῶν καὶ τῶν ἐργασιῶν ἀποκαλύψεως ἀρχαίων χώρων καὶ ἀναστηλώσεως μνημείων, ὡς καὶ ἰδιαιτέρων κεφαλαίων περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐκτελοῦνται αὗται, τῶν ὑπολειπομένων πρὸς ἐκτέλεσιν ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν σχολῶν καὶ ἑταιρειῶν· οὐχὶ τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ τὴν ἀνέλιξιν τῶν κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν Κόσμον ἱστορικῶν μελετῶν, δηλαδὴ ποῖαι ἔρευναι καὶ ὑπὸ τίνων ἐγένοντο, πῶς ἀντελήφθησαν ἑκάστοτε οἱ ἱστορικοὶ τοῦ περιεχομένου τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, ποῖαι ἀντιλήψεις κρατοῦσι σήμερον περὶ τῆς μεθόδου ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ καὶ οὕτω καθεξῆς· οὐχὶ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, ἀλλὰ περὶ τῶν χρησιμοποιουμένων ἐν αὐτῇ ὅρων, τῶν πηγῶν ταύτης, τῶν μεθόδων ὧν γίνεται χρῆσις καὶ τῶν κρατούντων συστημάτων· οὐχὶ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἀλλ' ἱστορίαν τῶν περὶ τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν μελετῶν· οὐχὶ τὴν γεωγραφίαν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν ἀλλ' ἱστορίαν τῶν γεωγραφικῶν ἐρευνῶν ἐν αὐταῖς μετὰ τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν χαρτογράφησιν αὐτῶν. Ἑπομένως ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμός, ἡ ἑλληνικὴ ἡμέρωσις, ἡ ἱστορικὴ καθόλου δρᾶσις τῶν Ἑλλήνων, δὲν ἀποτελοῦσι τὸ περιεχόμενον τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν· πάντα ταῦτα συγκροτοῦντα τὴν ἔννοιαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου εἶναι ὑποκείμενον τῆς ἐρεύνης τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν.

Ἥδε ἡ εἰσαγωγὴ δὲν εἶναι τοιοῦτό τι ἐγχειρίδιον, ἀλλ' ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀναθεώρησιν ἐπιστημονικῶν τινων κλάδων, εἰς τὴν κατάλληλον ἐπιστημολογικὴν προπαρασκευὴν τῶν ἐπιθυμούντων νὰ ἐρευνήσωσι τὸν Ἑλληνικὸν Κόσμον καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν ἀμφιβολιῶν, αἵτινες πηγάζουσιν ἐκ τῆς διφορουμένης χρήσεως τῶν ἐπιστημονικῶν ὅρων, ἐξ ἐσφαλμένων μεθόδων καὶ ἀτελῶν συστημάτων, ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἰσορρόπου ἀντιλήψεως τῶν ποικίλων φάσεων τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, ὅπερ δὲ χείριστον πάντων, καὶ ἐκ κακῆς, ἐνίοτε δὲ καὶ ὑποβολιμαίας, ἐκτιμήσεως προσώπων καὶ πραγμάτων. Τὸ ἔδαφος τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατὸν πλήρως κεκαθαρμένον. Ἀφ' ἑτέρου, ἡ ὑπόδειξις νέων πεδίων ἐρεύνης καὶ κριτικῆς διανοίγει εἰς τὸν μελετητὴν εὐρεῖς ὁρίζοντας ἐπιστημονικῆς δράσεως.

Προβαίνομεν νῦν εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ ὁρισμοῦ καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐννοίας τοῦ ὅρου.

Ἑλληνικὰς Σπουδὰς ὀνομάζομεν τὸ σύνολον τῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες ἐρευνῶσιν ἐν πνεύματι ἑνότητος τὸν Ἑλληνικὸν Κόσμον καθόλου. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν εἶναι ἀδιασπάστως ἡνωμένα μετὰ τῶν ἐπιστημῶν δι' ὧν ἐπετεύχθησαν, νοεῖται βεβαίως μετ' αὐτῶν καὶ ἐκείνων τὸ σύνολον. Ἡ ἑνωτικὴ

ἀντίληψις ἐπιτρέπει ταῖς Ἑλληνικαῖς Σπουδαῖς νὰ διακρίνωνται ἀπὸ τῶν κλασσικῶν, τῶν βυζαντιακῶν καὶ τῶν νέων ἑλληνικῶν, αἵτινες ἐρευνῶσι τὸν Ἑλληνικὸν Κόσμον ὑπὸ ὡρισμένας μόνον ἐπόψεις, εἶναι μονομερεῖς καὶ περιορίζονται ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ, τὸ δὲ χείριστον πάντων διασπῶσι τὴν ἑνότητα τῶν μελετῶν καὶ διανοίγουσι μεγάλα κενά· οὕτως οἱ μεταγενέστεροι ἢ ἑλληνιστικοὶ χρόνοι, ἤτοι οἱ ἀλεξανδρεωτικοὶ μετὰ τῶν ἑλληνορρωμαϊκῶν, εἰς τίνων σπουδῶν τὸν κύκλον θὰ ὑπαχθῶσιν; Διὰ τοῦ προτεινομένου γενικοῦ ὅρου προλαμβάνομεν τὰ ἀτοπήματα ταῦτα καὶ ἐπιτυγχάνομεν τὴν χειραφέτησιν, τὴν ἰσοτιμίαν καὶ τὴν ἰσορρόπησιν τῶν ἐπὶ μέρους ἐπιστημονικῶν κλάδων, οὕτω δὲ ἀπαλλάττονται ὡρισμέναι μαθήσεις πολλοῦ φόρτου ἀσχέτου πρὸς τὸ περιεχόμενον καὶ τοὺς σκοποὺς αὐτῶν καὶ κατευθύνεται ἐπωφελῶς ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα αὐτῶν. Ὡς δὲ κατωτέρω θὰ δειχθῇ, πάμπολλοι ὑπῆρξαν καὶ εἶναι οἱ ἐπιστήμονες οἱ ἀντιληφθέντες ἑνωτικῶς τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν, ἀλλ' ἡμεῖς ἐπιδιώκομεν ὅπως ἡ ἀντίληψις αὕτη καταστῇ κοινὴ συνείδησις οὐ μόνον τῶν περὶ τὴν ἔρευναν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου ἀσχολουμένων ἀλλὰ καὶ παντὸς ἐπιστήμονος καὶ λογίου, ὥστε νὰ μὴ ὁμιλῶμεν ἐφεξῆς περὶ κεχωρισμένων ἀπ' ἀλλήλων ἢ μεμονωμένων τμημάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου ἢ φάσεων τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, ἀλλὰ νὰ ἐρευνῶμεν αὐτὸν ὡς ὅλον ἑνιαῖον καὶ ἀδιάσπαστον κατὰ τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐπὶ μακροτάτους αἰῶνας διαδρομήν του. Ἡ ἔννοια αὐτοῦ πρέπει νὰ ἀποτελῇ τὸ κέντρον τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν καὶ τὸν ἄξονα περὶ ὃν νὰ στρέφωνται αἱ πρὸς γενικὰς κατευθύνσεις ἔρευναι αὐτῶν. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἀνισορροπία καὶ μονομερὴς τάσις, ἡ δημιουργοῦσα προνομιοῦχον θέσιν εἷς ἕνα τῶν κλάδων διὰ τῆς περιφρονήσεως καὶ μειώσεως τῆς ἀξίας τῶν ἄλλων, αἴρεται διὰ τῆς σαφοῦς καὶ πλήρους ἐπιγνώσεως τῆς ἐννοίας τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν, δι' ἧς ἀποφεύγομεν τὰς ἐκ τῶν μονομερῶν ἀντιλήψεων καὶ κατευθύνσεων παρεκτροπὰς καὶ κατορθοῦμεν τὴν συγκέντρωσιν τῶν πορισμάτων τῶν εἰδικῶν ἐρευνῶν χάριν τοῦ γενικοῦ χαρακτηρισμοῦ τῶν γεγονότων.

Ἡ ἔκτασις καὶ ἡ πρόοδος τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν, ἡ τεραστία ἀνάπτυξις τῶν βοηθητικῶν ταύταις ἐπιστημῶν καὶ ἡ βελτίωσις τῶν ὅρων τῆς ἐπιστημονικῆς μεθόδου, τείνουσι νὰ ἀνατρέψωσιν ἄρδην τὰ συστήματα τὰ ἐπικρατοῦντα ἐν αὐταῖς καὶ νὰ καθορίσωσι νέους τρόπους κατανομῆς τῆς ἐργασίας καὶ κριτικῆς. Ὁμολογεῖται δὲ νῦν, ὅτι ὡς ἀπαραίτητος ὅρος τυγχάνει ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας ἐν ταῖς σπουδαῖς ταύταις, ἐξ ἴσου σπουδαία εἶναι ἀφ' ἑτέρου ἡ συγκέντρωσις καὶ ἡ συστηματικὴ κατάταξις πασῶν τῶν ἐπὶ μέρους ἐργασιῶν, ἡ ἀνεύρεσις τῆς ἐσωτερικῆς ἑνότητος αὐτῶν, ἡ ἐναρμόνισις τῶν σκοπῶν οὓς ἐπιδιώκουσι καὶ ἡ γενίκευσις τῶν συναγομένων πορισμάτων. Πρὸς ἐπίτευξιν ὅμως αὐτῶν χρειάζεται γενικότης ἀντιλήψεων ἔν τε τῇ ἐρεύνῃ καὶ τῇ κριτικῇ, διαρκὴς ἀπόπειρα πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν αἰτίων καὶ τῶν σχέσεων τῶν γεγονότων καὶ ἀνελλιπὴς ἐποπτεία τοῦ ὅλου κύκλου τῶν γινομένων ἐργασιῶν. Μόνον οὕτως εἶναι δυνατὸν ἀφ' ἑνὸς μὲν νὰ ἐπιτύχωμεν πλήρη τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου ἀναπαράστασιν καὶ κατανόησιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ καρπωθῶμεν ἐπωφελῶς τῶν ἀνεκτιμήτων πλεονεκτημάτων τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας καὶ νὰ ἐπιτύχωμεν τῆς ἑνότητος τῶν ἐρευνῶν χάριν γενικωτέρων σκοπῶν καὶ πρὸς δημιουργίαν καθολικῶν διδαγμάτων. Οἱ σκοποὶ δὲ καὶ τὰ διδάγματα ταῦτα πρέπει νὰ ἀποβλέπωσιν εἰς τὴν ὀρθὴν κατανόησιν καὶ τὴν δικαίαν ἐκτίμησιν τοῦ παρελθόντος, ὥστε ἡ ἐκ τῆς μελέτης ταύτης διδαχὴ νὰ ἐπιτρέπῃ πεφωτισμένην

κρίσιν περὶ τοῦ παρόντος καὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἔθνους ἡμῶν. Πάνυ ὀρθῶς ὁ Τιμολέων Φιλήμων ἔγραφε τῷ 1883 ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ α' τόμου τοῦ «Δελτίου τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος», ἧς σκοπὸς ἦτο «ἡ μελέτη τοῦ βίου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἀπὸ τῆς ἀφανείας τῆς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ὑποδουλώσεως αὐτοῦ, μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν»: «Διέον ἵνα ἀποδειχθῇ οὐ μόνον ἡ ἑνότης τοῦ ἑλληνικοῦ βίου, οὐ μόνον τὸ στερεὸν τῆς οὐσίας καὶ τῆς κεφαλαιώδους ἰδέας αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ νὰ ὁρισθῇ, τίς ὁ ἀληθὴς ἑλληνικὸς βίος καὶ τίς ἡ δεσπόζουσα καὶ κυριεύουσα ἰδέα ἐν ὅλῳ τῷ μακρῷ αἰῶνι τοῦ ἑλληνικοῦ βίου. Ὅπως στοιχεῖα τινὰ ἐπιζήσωσι τοιαύτης καταστροφῆς, ὅπως ἰδέαι τινὲς καὶ δοξασίαι ἐπικρατήσωσι παντοίας ἐπαναστάσεως ἐσωτερικῆς καὶ ποικίλων ἔξωθεν ἐπιδρομῶν καὶ ἀντιθέτων κατακτήσεων, βεβαίως αἱ ἰδέαι καὶ αἱ δοξασίαι αὗται εἰσὶ συμφυεῖς τῷ ἑλληνικῷ βίῳ καὶ τὰ αἰώνια θεμέλια αὐτοῦ. Τίνες αἱ ἰδέαι, τίνες αἱ δοξασίαι αὗται, αἱ διήκουσαι δι' ὅλης τῆς νυκτὸς τῆς ξενικῆς κατακτήσεως καὶ τοῦ λιθάργου τοῦ πολιτικοῦ βίου, πρόκειται τὸ κυριώτατον πρόβλημα τοῦ φιλοσόφου Ἕλληνος ἱστορικοῦ, ἐκ δὲ τῆς ἀκριβοῦς καὶ τελείας ἐπιλύσεως τούτου ἤρτηται ἡ ἐν τῷ μέλλοντι σώφρων καὶ ἐπιτυχὴς ἀνέλιξις τοῦ ἑλληνικοῦ βίου· διότι παραπαίουσι τὰ ἔθνη, τὰ ἐκτρεπόμενα τῆς ἰδιοφυΐας αὐτῶν, ἣ ἐκζητοῦντα, ἐν μορφαῖς καὶ ἐν διατυπώσεσιν, ἀντικειμέναις τῷ ὅλῳ βίῳ αὐτῶν, τὸ κράτος καὶ τὴν δύναμιν».

Ὁ ἀληθὴς καὶ πραγματικὸς χαρακτὴρ τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν πρέπει νὰ ἐκφαίνηται ἐν τῇ τάσει ὅπως μὴ ἐμμένωσι τοῖς παραδεδομένοις, ἀλλὰ νὰ χρησιμοποιῶσι πάντοτε νέας μεθόδους πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ἐπιδιωκομένων, νὰ ἀτενίζωσι διαρκῶς πρὸς νέους ὁρίζοντας ἐρεύνης, νὰ μὴ περιφρονῶσι τὰ διδάγματα καὶ τὰς προόδους τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν οὐδὲ νὰ ἀντιτίθενται τοῖς πορίσμασι τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης, ἧς αἱ ἀνακαλύψεις πρέπει νὰ εἶναι διὰ τοὺς ἐρευνητὰς αὐτῶν διαρκὲς ἔναυσμα πρὸς εὐρυτέραν καὶ ἐντελεστέραν δρᾶσιν καὶ ἀφορμὴ ἀνευρέσεως νέων πεδίων μελετῶν καὶ κριτικῆς. Ἡ λοιπὴ δέ, ἀφ' ἑτέρου, ἐν τῇ παιδείᾳ, τῇ ἡμερώσει καὶ τῷ πολιτισμῷ πρόοδος μετὰ τῶν νέων κοινωνικῶν ἀντιλήψεων διανοίγει εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Σπουδὰς νέας κατευθύνσεις, στρέφει τὰ βλέμματα αὐτῶν πρὸς νέας ἐρεύνας καὶ δημιουργεῖ νέους τρόπους ἀντιλήψεως καὶ ἐπιστημονικῆς ἀνοικοδομήσεως τοῦ πρὸ ἡμῶν ἑλληνικοῦ βίου.

Ἀνάγκη νῦν, ὅπως διασαφηνίσωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς ἑνότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου καὶ τῶν Ἑλληνικῶν Σπουδῶν.

ΛΑΟΣ. Ἤδη οἱ βυζαντῖνοι σχολιασταὶ ἐχρησιμοποίησαν στοιχεῖα τοῦ νεωτέρου βίου πρὸς ἑρμηνείαν τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ Λέων Ἀλλάτιος («De Graecorum hodie quorumdam opinationibus epistola», Coloniae Agrippinae 1645) λέγει ὅτι ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἔρευνα τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων δὲν εἶναι ἧττον σπουδαία τῆς τῶν ἀρχαίων. Ἀπὸ δὲ τῶν ἀρχῶν τοῦ ιθ' αἰῶνος ἤρξατο ἡ δημοσίευσις μελετῶν διεπομένων ὑπὸ ἀρχῶν ἑνωτικῶν· ἐκ τῶν ἐργασιῶν τούτων αἱ ὑπὸ Ἑλλήνων ἐκδοθεῖσαι κυριαρχοῦνται ὑπὸ τῆς τάσεως πρὸς ἀνεύρεσιν ὁμοιότητος τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων στοιχείων τοῦ ἑλληνικοῦ βίου πρὸς ἀπόδειξιν τῆς φυλετικῆς καὶ ἱστορικῆς συνεχείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος μέχρι σήμερον. Τῷ 1815 ὁ Γρηγόριος Παλιουρίτης ἐδημοσίευσεν ἐν Βενετίᾳ ἔργον τιτλοφορούμενον «Ἀρχαιολογία ἑλληνική, ἤτοι φιλολογικὴ ἱστορία, περιέχουσα τοὺς νόμους, τὴν πολιτείαν καὶ τὰ ἔθιμα τῆς θρησκείας, τῶν ἑορτῶν, τῶν γάμων καὶ ἐπικηδείων, τὰ δημόσια καὶ

τὰ κατὰ μέρος παιγνίδια τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων» ἔνθα συχνάκις παραλληλίζει τὰ ἔθιμα τῶν ἀρχαίων πρὸς τὰ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων. Μετά τινα ἔτη ὁ Ἀνδρέας Παπαδόπουλλος Βρετὸς ἐδημοσίευσεν ἰταλιστὶ «Πραγματείαν περὶ ἐνίων ἐθίμων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, τὰ ὁποῖα ἐπιζῶσιν ἐν τῇ νήσῳ Λευκάδι τοῦ Ἰονίου πελάγους» (β' ἔκδ. 1825). Τῷ 1831 ἀπετεφρώθη ἐν Πετρουπόλει σύγγραμμα τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων τιτλοφορούμενον «Σύγκρισις τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων πρὸς τοὺς παλαιοὺς καὶ τὰ τωρινὰ τῆς Εὐρώπης ἔθνη». Ἀκολούθως ὁ Ε. Βυβιλάκις ἐδημοσίευσεν ἐν Βερολίνῳ γερμανιστὶ τὸ ἔργον «Βίος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν τῶν ἀρχαίων πρὸς ἑρμηνείαν ἀμφοτέρων» (1840), ὁ Λευκίας τὴν διατριβὴν «Ἀνατροπὴ τῶν δοξασάντων, γραψάντων καὶ τύποις κοινωσάντων ὅτι οὐδεὶς τῶν τὴν νῦν Ἑλλάδα οἰκούντων ἀπόγονος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἐστὶ» (ἐν Ἀθήναις 1843), ὁ Κ. Σ. Πιττάκης τὰς πραγματείας: «Περὶ τοῦ ὅτι ἡ συνήθεια ἐφύλαξε πολλὰς φράσεις, λέξεις καὶ ἔθιμα τῶν Ἑλλήνων» (ἐν τῷ «Φιλολογικῷ Συνεκδήμῳ» τοῦ 1849 σ. 254—256), «Ὕλη ἵνα χρησιμεύσῃ πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι οἱ νῦν κατοικοῦντες τὴν Ἑλλάδα εἰσὶν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων» (ΑΕ 1852 σ. 644—664), «Χωρία παράλληλα τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νῦν ἑλληνικῆς γλώσσης, ἵνα ταῦτα χρησιμεύσωσι πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι οἱ νῦν Ἕλληνες εἰσὶν ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων» (ἐν τῇ «Ἐφημερίδι Φιλομαθῶν» 1859 ἀριθ. 340—344 καὶ 1860 ἀριθ. 348). Τῷ 1857 τὸ ὑπουργεῖον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως δι' ἐγκυκλίου πρὸς τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς λειτουργοὺς συνέστησεν ὡς ἐθνικὴν ὑποχρέωσιν τὴν συλλογὴν καὶ περαιτέρω διάσωσιν «λέξεων, φράσεων, παροιμιῶν, ᾀσμάτων, διηγημάτων ἱστορικῶν τε καὶ μυθικῶν καὶ παντὸς εἴδους παραδόσεων, εἰκονιζουσῶν ἀρκούντως διαφόρους φάσεις τοῦ ἐθνικοῦ ἡμῶν βίου καὶ διαφωτιζουσῶν σκοτεινὰ σημεῖα τῆς ἱστορίας αὐτοῦ». Τῷ 1864 ὁ C. Wachsmuth ἐδημοσίευσε τὸ βιβλίον «Ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς ἐν τῇ νέᾳ» (ἑλληνικὴ μετάφρασις ὑπὸ Ε. Γαλάνη, ἐν Ἀθήναις 1866), ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξετάζων τὰ περὶ τὴν γέννησιν, τὸν γάμον καὶ τὸν θάνατον ἔθιμα τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἐπιστοποίει τὴν προέλευσιν αὐτῶν ἐκ τῶν ἀναλόγων ἐθίμων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Τῷ 1867 προεκηρύχθη τὸ ῥοδοκανάκειον διαγώνισμα, οὗτινος τὸ δεύτερον θέμα ἦτο: «Νὰ συλλεχθῶσιν ὅσον πλείστων ἑλληνικῶν τόπων τὰ ἑλληνικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ συνήθειαι καὶ νὰ παραβληθῶσι πρὸς τὰ ἐν τοῖς σῳζομένοις συγγραφεῦσι μνημονευόμενα, ὅπως γνωσθῇ τούτων ἡ ταυτότης καὶ διαφορά». Τῷ 1870 ὁ Χ. Πούλιος ἐδημοσίευσεν ἐν Λιψίᾳ τὴν διατριβὴν «Περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ γένους τῶν Ἑλλήνων καί τινων ἠθῶν καὶ ἐθῶν αὐτῶν μετὰ παραλληλισμοῦ πρὸς τὰ τῶν ἀρχαίων». Ἐπηκολούθησεν ἡ ἐν τῷ μνημονευθέντι διαγωνίσματι βραβευθεῖσα «Μελέτη ἐπὶ τοῦ βίου τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων» («Νεοελληνικὴ Μυθολογία», 1871—1874) τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, περιστρεφομένη περὶ διαφόρους νεοελληνικὰς παραδόσεις ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, ἀλλὰ σκοπὸς ἀπώτερος τοῦ βιβλίου, ὡς λέγεται ἐν τῷ προλόγῳ, εἶναι ἡ ἀναίρεσις τῆς θεωρίας τοῦ Fallmerayer (πλείονα περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Πολίτου ὅρα ἐν τῇ μελέτῃ μου «Αἱ λαογραφικαὶ σπουδαὶ ἐν Ἑλλάδι», 1925). Τῷ 1871 ὁ B. Schmidt ἐδημοσίευσε τὸ ἔργον «Ὁ βίος τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων καὶ ἡ ἑλληνικὴ ἀρχαιότης» ἐν τῷ ὁποίῳ ὁ συγγραφεὺς λέγει ὅτι σκοπεῖ νὰ παραστήσῃ τὸν λαϊκὸν βίον τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων ἐν τῇ συναφείᾳ αὐτοῦ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα. Τῷ 1874 ἐδημοσιεύθη ἐν Ἀθήναις ἡ μελέτη τοῦ Γ. Λουκᾶ «Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις τῶν ἐν τῷ βίῳ τῶν

νεωτέρων Κυπρίων μνημείων τῶν ἀρχαίων». Ἐκ τῶν νεωτέρων ἔργων ἀναφέρομεν τὸ τοῦ J. C. Lawson «Νέα ἑλληνικὴ λαογραφία καὶ ἀρχαία ἑλληνικὴ θρησκεία» («Modern Greek Folklore and ancient Greek Religion», Cambridge 1910).

Κατὰ ταῦτα, ἡ ἑλληνικὴ λαογραφία πρέπει νὰ ἐρευνᾷ τὰς ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἐρεύνης αὐτῆς ἐκδηλώσεις τοῦ λαοῦ κατὰ πᾶσαν περίοδον τῆς ζωῆς αὐτοῦ καὶ νὰ παρακολουθῇ ταύτας μέχρι τῆς ἀρχικῆς κοιτίδος αὐτῶν. Τοῦτο εἶναι τὸ ἔργον τοῦ ἕλληνος λαογράφου. Δυστυχῶς, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Νικολάου Πολίτου αἱ ἑλληνικαὶ λαογραφικαὶ μελέται παρακμάσασαι περιορίζονται εἰς τὴν συλλογὴν ὑλικοῦ, ἥτις ἀποτελεῖ ἐργασίαν προκαταρκτικήν, δυναμένην νὰ ἐπιτελεσθῇ καὶ ὑπὸ ἐρασιτεχνῶν, ἢ καὶ γραμματοδιδασκάλων, ἀντὶ νὰ ἐπεκτείνωνται καὶ εἰς συγκριτικὰς ἐρεύνας οὐ μόνον κατ' ἀναφορὰν πρὸς τὸ ἑλληνικὸν παρελθὸν ἀλλὰ καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔξωθεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὸν βίον τοῦ λαοῦ ἢ καὶ ἀντιθέτως.

ΓΛΩΣΣΑ. Τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπιστημονικῆς ἐξετάσεως συμπάσης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ὡς ἑνιαίου ὅλου κατέδειξεν ἐπανειλημμένως ὁ Γεώργιος Χατζιδάκης, ὅστις πρῶτος ἠρεύνησε συστηματικῶς τὰ κατ' αὐτήν. Κατωτέρω παρατίθημι ἀποσπάσματά τινα ἐκ μελετῶν καὶ ἀνακοινώσεων αὐτοῦ, τοῦτο μὲν ὅπως καταστήσω σαφέστατον τὸ πρᾶγμα, τοῦτο δὲ πρὸς ἄρσιν οἱασδήποτε ἀμφιβολίας ἢ ἀντιρρήσεως.

«Πάντες ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι σήμερον ἓν ἔθνος, τὸ ἑλληνικόν, ἀπαρτίζομεν καὶ μίαν γλῶσσαν, τὴν ἑλληνικήν, λαλοῦμεν. Θὰ ἐφαίνετο ἄρα ἤδη ἐκ τῶν προτέρων σφόδρα παράδοξον, ἐάν τις ὡμολόγει μὲν ταῦτα, διετείνετο δ' ἅμα, ὅτι τοῦ ἑνὸς ἔθνους τούτου καὶ τῆς μιᾶς γλώσσης ταύτης οὐχὶ ἓν λεξικόν, ἀλλὰ τρία ἢ τέσσαρα κατὰ περιόδους αὐτῆς ὡρισμένας πρέπει νὰ συνταχθῶσιν. Καὶ ὅμως τὸ παράδοξον τοῦτο ἐλέχθη. Ἀποβαίνει δὲ τοῦτο τοσούτῳ περιεργότερον, ὅσῳ προθυμότερον αὐτοὶ οὗτοι, οἱ ἀποκρούοντες τὸ ἓν λεξικὸν καὶ ἀξιοῦντες τρία ἢ τέσσαρα, ἀποδέχονται μίαν μόνην γραμματικὴν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, καίτοι, ὡς γνωστόν, ἡ γραμματικὴ παριστῶσα εἰκόνα τῆς ἑκάστοτε φωνητικῆς, τοῦ τυπικοῦ καὶ τῆς συντάξεως τῆς γλώσσης δύναται νὰ ποικίλλῃ κατὰ τοὺς διαφόρους χρόνους. Οὐδεὶς βεβαίως ἀγνοεῖ, ὅτι ἄλλη εἶναι ἡ γραμματικὴ τοῦ Ὁμήρου, ἄλλη ἡ τῆς ἀττικῆς διαλέκτου, ἄλλη ἡ τῆς δωρικῆς ἢ τῆς αἰολικῆς καὶ ἄλλη ἡ τῆς κοινῆς· ἀλλὰ τὸ λεξικὸν πασῶν τούτων τῶν διαλέκτων καὶ περιόδων εἶναι ἀναντιλέκτως ἓν καὶ μόνον ἕν, τὸ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἀλλὰ παραλείπων τὰ παράδοξα ταῦτα θέλω ἀρκεσθῇ νὰ ἀποδείξω, ὅτι κατ' ἀλήθειαν οὔτε τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς εἶναι δυνατὸν νὰ συνταχθῇ λεξικὸν πλῆρες καὶ τέλειον, ἂν τεθῶσιν ὅριά τινα διαστέλλοντα αὐτὴν ἀπὸ τῆς μεταγενεστέρας ἢ τῆς μεσαιωνικῆς ἢ τῆς νέας ἑλληνικῆς, οὔτε τῆς μεταγενεστέρας, μέσης καὶ νεωτέρας δύναται νὰ νοηθῇ ἐπιστημονικὸν λεξικὸν ἄνευ ἀκριβοῦς γνώσεως τῆς ἀρχαίας καὶ ἄνευ ἀδιαλείπτου, ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἐπαναλαμβανομένης ἀναφορᾶς εἰς αὐτήν. Καὶ δὲν εἶναι δυνατὰ πάντα ταῦτα, διότι οὔτε τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς πάντα τὰ στοιχεῖα κατεγράφησαν κατὰ τοὺς δοκίμους χρόνους καὶ διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν, ἀλλὰ πάμπολλα ἐγράφησαν βραδύτερον ἢ καὶ ἐσώθησαν ἡμῖν ἁπλῶς διὰ τῆς προφορικῆς παραδόσεως, οὔτε τῆς μεταγενεστέρας, μέσης καὶ νεωτέρας τὰ πλεῖστα φαινόμενα δύνανται νὰ νοηθῶσιν, ἂν μὴ ἀνάγωνται εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ ἂν μὴ ἐκεῖ ζητῆται ὁ λόγος αὐτῶν». («Γλωσσολογικαὶ ἔρευναι», ἐν Ἀθήναις 1934, α' 471). — «Ἡ μελέτη καὶ ἡ ἑρμηνεία τῆς μεσαιωνικῆς ἑλληνικῆς θὰ ἐπιτευχθῇ μόνον τότε, ὅταν μετ' αὐτῆς

συνεξετάζηται καὶ ἡ ἀρχαία καὶ ἡ νέα καὶ ἰδιαιτέρως μάλιστα ἡ νέα ἑλληνική, ὡς ἕν τι ὅλον» (αὐτόθι σ. 4). — «Καὶ τὰ φαινόμενα τῆς νέας ἑλληνικῆς εἶναι ἀδιανόητα ἄνευ συνεχοῦς συνεξετάσεως τῆς ἀρχαίας καὶ τὰ τῆς ἀρχαίας πολλάκις διαφωτίζονται ὑπὸ τῶν νέων» (σ. 472).—«Τὰ σπουδαιότερα φαινόμενα τῆς νέας ἑλληνικῆς κατάγονται ἐξ ἀρχαίων χρόνων» (σ. 487).—«Ἐπειδὴ τὰ μὲν χαρακτηριστικὰ τῆς νέας ἀνέρχονται εἰς τοὺς ἀρχαίους χρόνους, τὰ δὲ κύρια τῆς ἀρχαίας σῴζονται μέχρι σήμερον, ἀδύνατον νὰ τεθῇ ἐπιστημονικῶς ἀκριβὲς ὅριον μεταξὺ αὐτῶν» (σ. 488).—«Πᾶσα ἄρα μελέτη δὲν δύναται νὰ γίνῃ ἄλλως ἢ ὡς συνόλου, καὶ πᾶσα ἄλλη ἐξέτασις δὲν δύναται ἄλλως ἢ ὡς μεθοδικὸν σφάλμα νὰ χαρακτηρισθῇ» (σ. 489).

«Ὅστις ἀφροντιστεῖ τῶν παλαιῶν, ἄρχεται δὲ τῆς ἐξετάσεως ἀπὸ τῶν μεσαιωνικῶν ἢ τῶν νεωτέρων χρόνων, οὐδέποτε κατ' οὐδένα τρόπον θὰ δυνηθῇ νὰ συνάψῃ ταύτας πρὸς ἀλλήλας, ἀναγάγῃ εἰς τὴν πηγὴν καὶ οὕτως ἑρμηνεύσῃ ὄντως αὐτάς. Κατ' ἀνάγκην θὰ ὑπολαμβάνῃ ταύτας διαφόρους ἀλλήλων καὶ θὰ καταχωρίζῃ εἰς τὸ λεξικὸν χωρὶς ὡς ἰδιαιτέρας λέξεις. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ λέγηται ἐπιστημονικὴ ἐργασία. Ἐάν τις λάβῃ ταῦτα πάντα πρὸ ὀφθαλμῶν, θὰ νοήσῃ ὅτι οὐ μόνον ἡ παραβολὴ τῆς νέας ἑλληνικῆς πρὸς τὴν γαλλικὴν ἢ τὴν γερμανικὴν καὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς πρὸς τὴν ἱστορίαν ἐκείνων ἀλλὰ καὶ ἡ ἀξίωσις ἰδίου λεξικοῦ τῆς νέας ἑλληνικῆς ὅπως τῆς γαλλικῆς καὶ τῆς νέας γερμανικῆς εἶναι ἡμαρτημένη. Οἱ ἱστορικοὶ ὅροι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἶναι, καθ' ἃ ἐδείχθη, παντάπασι διάφοροι τῶν ἄλλων γλωσσῶν καὶ διὰ τοῦτο καὶ εἰς λόγον κατανοήσεως καὶ εἰς λόγον λεξικογραφικῆς ἐξετάσεως ἀνάγκη νὰ κρίνηται κατὰ τρόπον διάφορον. Ἀρχαία, μεταγενεστέρα, μεσαιωνικὴ καὶ νέα ἑλληνική, πᾶσαι αὗται αἱ φάσεις δὲν δύνανται νὰ ἐρευνῶνται κεχωρισμένως, διότι ἡ μία διαφωτίζει τὴν ἄλλην καὶ πᾶσαι ἀλλήλας. Τὴν ἀλήθειαν ταύτην ἐδίδαξέ με μακρὰ τριακονταετὴς πεῖρα». («Περὶ τῆς ἑνότητος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης», ΕΕ 1909 σ. 150).

«Ὅτε κατὰ πρῶτον ἐπεχείρησα τὴν μελέτην τῆς νέας ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ προσεπάθουν νὰ ἑρμηνεύσω κατὰ δύναμιν φαινόμενά τινα αὐτῆς πάντοτε παρετήρουν τὴν στενὴν σχέσιν τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων φαινομένων, ὅτι δηλαδὴ τὰ νέα μόνον ἀναγόμενα εἰς τὰ ἀρχαῖα καὶ ἐκεῖθεν ἱστορικῶς παρακολουθούμενα δύνανται νὰ τύχουν τῆς προσηκούσης ἑρμηνείας. Τοῦτο εἶχε πολὺ πρότερον παρατηρήσει ὁ ἀοίδιμος Κοραῆς, διὸ καὶ εἶπε τὸ γνωστὸν «ὅποιος χωρὶς τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχαίας ἐπιχειρεῖ νὰ ἑρμηνεύσῃ τὴν νέαν ἢ ἀπατᾶται ἢ ἀπατᾷ». Ἐντεῦθεν ἐσχημάτισα τὴν πεποίθησιν ὅτι μόνον ἐν συνεξετάσει τῆς ὅλης ἑλληνικῆς γλώσσης ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι σήμερον εἶναι δυνατὸν καὶ νὰ συμπληρωθῇ ἡ ἐν πολλοῖς ἐλλιπὴς παράδοσις αὐτῆς καὶ νὰ ἑρμηνευθῶσιν ἐπιστημονικῶς πολλὰ γλωσσικὰ φαινόμενα καὶ δὴ καὶ νὰ καταρτισθῇ ὁ μέγας λεξικολογικὸς θησαυρὸς αὐτῆς. Ἐπειδὴ δὲ πάντες, ὅσοι καὶ πρότερον ἑλληνιστὶ ἐλάλησαν (ἀδιάφορον, ἂν ὠνομάζοντο Ῥωμαῖοι ἢ Χριστιανοί) καὶ νῦν λαλοῦσιν, ἕνα λαὸν—τὸν ἑλληνικὸν—ἀπήρτιζον καὶ ἀπαρτίζουν καὶ δὲν διεσχίσθησαν εἰς διάφορα ἔθνη (ὅπως οἱ λαλοῦντες λατινιστί), διὰ τοῦτο μία καὶ ἀδιαίρετος ὑπῆρξε πάντοτε καὶ ἡ ἐν χρήσει παρ' αὐτοῖς γλῶσσα». («Ἐπετηρὶς ἑταιρείας βυζαντινῶν σπουδῶν» ζ' 223).

«Τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν ἐπὶ τρεῖς χιλιάδας σχεδὸν ἔτη». (ΠΑΑ ς' 400).

Οὕτως ὁ Χατζιδάκις «δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν μελέτην τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, ἡ ὁποία μέχρι τοῦ 1880 συνεκέντρου τὸ ἀποκλειστικὸν σχεδὸν διαφέρον τῶν φιλολόγων καὶ τῶν γλωσσολόγων, ἀλλὰ περιέλαβεν ἐν τῷ κύκλῳ τῶν ἐρευνῶν αὐτοῦ καὶ τὰς ἑπομένας περιόδους τῆς γλώσσης ἡμῶν μέχρι αὐτῆς τῆς συγχρόνου μορφῆς καὶ τῶν ποικιλωτάτων διαλέκτων καὶ ἰδιωμάτων αὐτῆς. Εἶναι ἀληθὲς ὅτι καὶ πρὸ τοῦ Χατζιδάκι ἔστρεψάν τινες τὴν προσοχὴν αὐτῶν καὶ εἰς τὴν νέαν ἑλληνικήν, ἰδίᾳ ὁ Κοραῆς καὶ ὁ Μαυροφρύδης. Ἀλλὰ τοῦτο ἐγίνετο ἀτάκτως καὶ ἀμεθόδως, χωρὶς συστηματικὴν καὶ ἐν συνεχείᾳ παρακολούθησιν τῆς ἱστορίας τῆς γλώσσης ἡμῶν καί, φυσικά, χωρὶς τὴν βοήθειαν τῶν πορισμάτων καὶ τῆς μεθόδου τῆς συγχρόνου ἐπιστήμης. Πρῶτος ὁ Χατζιδάκις ἐμελέτησε τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν τρισχιλιετῆ ἱστορίαν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι τῶν σημερινῶν διαλέκτων ὡς ὅλον συνεχές, ὀργανικὸν καὶ ἀδιάσπαστον· πρῶτος ἐφήρμοσεν ἐν τῇ μεσαιωνικῇ καὶ νέᾳ ἑλληνικῇ τὰς νεωτέρας γλωσσολογικὰς μεθόδους καὶ ὑπέβαλε τὸ ἀπέραντον γλωσσολογικὸν ὑλικὸν αὐτῶν εἰς ἔρευναν ἀκριβῆ, αὐστηρῶς ἐπιστημονικήν, σύμφωνον πρὸς τὰς ἀξιώσεις τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης. Τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο καθόλου εὔκολον. Κενά, πολλαὶ ἐσφαλμέναι γνῶμαι, πλάναι καὶ προλήψεις ἠμπόδιζον τὴν συστηματικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν μελέτην τῆς μεσοχρονίου καὶ νέας ἱστορίας τῆς γλώσσης ἡμῶν. Οἱ παλαιότεροι ἐκ τῶν φιλολόγων δὲν ἔβλεπον εὐχαρίστως τὴν ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐρεύνῃ ἰσοτιμίαν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ τῶν κατόπιν περιόδων τῆς γλώσσης, πολλὰ δὲ τῶν διδαγμάτων τοῦ Χατζιδάκι περὶ τῆς ἀρχαίας προφορᾶς καὶ ἄλλων ζητημάτων—τὰ ὁποῖα νῦν εἶναι κοινῶς παραδεδεγμένα—ἐθεωρήθησαν ὡς καινὰ δαιμόνια, ὡς ἀπόβλητοι δοξασίαι...Πᾶσαι αἱ περίοδοι τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης συνεδέθησαν ἤδη εἰς ἀδιάσπαστον καὶ ἀλληλουχούμενον ὅλον, οὐδ' ἐπιτρέπεται πλέον ἡ μονομερὴς ἔρευνα περιόδου τινὸς ἄνευ βαθείας γνώσεως καὶ τῶν λοιπῶν περιόδων τῆς γλώσσης ἡμῶν». (Γ. Π. Ἀναγνωστοπούλου, Σύντομος ἱστορία τῶν γλωσσικῶν μελετῶν, ἐν «Ἀθηνᾷ» λθ' 95).

ΙΣΤΟΡΙΑ. Ἡ ἱστορικὴ τῶν Ἑλλήνων ἑνότης, ἣν πρῶτος παρ' ἡμῖν κατέδειξεν ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος, εἶναι σήμερον ἀναμφισβήτητος. Ἀλλὰ πρὸς πλήρη κατανόησιν ταύτης πρέπει νὰ παραθέσωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Παύλου Καρολίδου εἰρημένα ἐν ἐξαιρέτῳ περὶ τοῦ ἀοιδίμου ἀνδρὸς βιογραφικῇ μονογραφίᾳ: «Ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος ἐφάνη ἐπὶ τῆς σκηνῆς τοῦ πνευματικοῦ βίου τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους καθ' ὃν χρόνον τοῦτο μετὰ τὴν ἔνδοξον ἐπανάστασιν εἰσήρχετο εἰς νέαν περίοδον τοῦ ἱστορικοῦ αὐτοῦ βίου, καθ' ὃν δηλονότι χρόνον ἡ ζωηρὰ ἔτι διατηρουμένη λαμπηδὼν τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος, φωτίζουσα ἀναδρομικῶς καὶ ὥσπερ δι' ἀνταυγείας ἱστορικῶς τὰς σκοτεινοτέρας σελίδας περιόδων τινῶν τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους προῆγεν αὐτὰς εἰς τὸ φῶς τῆς ἱστορίας, ἀνακαινίζουσα ἐκ τῶν ὑστέρων τὰ πρότερα καὶ διὰ μέσου τῶν αἰώνων συνάπτουσα τὴν νέαν Ἑλλάδα τοῦ ἀγῶνος πρὸς τὴν Ἑλλάδα τὴν κλασσικὴν τῶν ἀρχαίων χρόνων. Τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος πρὸ τῆς μεγάλης ἐκείνης πράξεως τῆς τοσοῦτο σπουδαῖον μέρος καταλαβούσης ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ιθ' αἰῶνος πρὸ πολλοῦ εἶχε παύσει νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ πολλοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐν μέρει δὲ καὶ τοῦ πολιτικοῦ κόσμου ὡς ἔθνος ἔτι ζῶν καὶ δρῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἡ ἅλωσις τῆς Κορίνθου (146 π. Χ.) ἐθεωρεῖτο ὑπὸ πλείστων τέρμα οὐχὶ ἁπλῶς μιᾶς περιόδου (τῆς ἀρχαίας) ἀλλὰ τῆς ὅλης ἑλληνικῆς ἱστορίας, καὶ πᾶσα ἡ περίοδος ἡ ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κορίνθου μέχρι τῆς γενέσεως τοῦ κατ'

οὐσίαν ἑλληνικοῦ κράτους τοῦ Βυζαντίου ὡς ἡ ἐσχάτη ἀμυδρὰ ἐκδήλωσις τοῦ ἐκ τοῦ ἱστορικοῦ ὁρίζοντος δύοντος ἑλληνικοῦ πνεύματος. Πᾶσα δὲ ἡ τοῦ ἑλληνικοῦ ἢ ἑλληνορρωμαϊκοῦ κράτους τοῦ Βυζαντίου περίοδος, ἣν καλοῦμεν σήμερον περίοδον τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐλογίζετο μόνον κόσμος ξένος καὶ ἀλλότριος πρὸς τὸν κόσμον τὸν ἑλληνικόν, συνδεόμενος πρὸς τοῦτον διὰ δεσμῶν ἠθικῶν ὅλως ἀσθενῶν καὶ ὅλως ἐξωτερικῶν. Τὸ εἰρημένον κράτος ἐθεωρεῖτο ἀποτελοῦν ἀθλίαν τινὰ συνέχειαν καὶ ἐξακολούθησιν τοῦ ἐν Ἀνατολῇ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὑπὸ μορφὴν καὶ χαρακτῆρα μᾶλλον ἀσιατικόν, κύριον μὲν γνώρισμα ἔχον τὴν θρησκείαν, περιλαμβάνον δέ, πρὸς τοῖς ἐκπεφυλισμένοις λειψάνοις Ῥωμαίων καὶ Ἑλλήνων, σύγκλυδα ὄχλον εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀσιατικῶν λαῶν, συγκρατούμενον πολιτικῶς διὰ τῶν στρατιωτικῶν θεσμῶν τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους, τῶν παραληφθέντων ὑπὸ τοῦ νέου κράτους καὶ διατηρηθέντων ἐν αὐτῷ, καὶ τοῦ ἠθικοῦ συνέχοντος καὶ ἐνισχύοντος αὐτὸν δεσμοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ζωῆς καὶ ζωτικότητος ἐθνικῆς ὑπὸ τὴν νῦν σημασίαν τοῦ ὀνόματος, καὶ δὴ καὶ ἑλληνικῆς, ἐθεωρεῖτο τὸ κράτος τοῦτο πάμπαν ἐστερημένον, τὸ δὲ ὄνομα Γραικὸς (Graecus) ἦν ἁπλοῦν γνώρισμα θρησκευτικόν. Τὸ δὲ ὕστερον τῇ ἀρχῇ τῇ ὀθωμανικῇ δουλεῦον Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἐθεωρεῖτο ὑπὸ πολλῶν λείψανον τοῦ συμμείκτου ἐκείνου ὄχλου τοῦ καταλυθέντος κράτους, οὐδὲν ἔχον γνώρισμα ἕτερον ἱστορικοῦ βίου ἰδιοφυοῦς εἰμὴ τὴν θρησκείαν καὶ διὰ ταύτης συνδεόμενον πρὸς τὸν χριστιανικὸν κόσμον τῆς Εὐρώπης. Οὕτω τὴν μεγάλην κρίσιν ἣν κατὰ τοὺς δεινοὺς ἐκείνους καιροὺς τῶν δοκιμασιῶν διήρχετο τὸ ἔθνος ἐν τῷ ἱστορικῷ καὶ ἐθνικῷ αὐτοῦ βίῳ, τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγωνιζόμενον ἀγῶνα, παρηκολούθει ὁμοία κρίσις ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς ἱστορίας ὡς πρὸς τὸ ἀκραιφνὲς καὶ γνήσιον τῆς ἐθνικῆς καταγωγῆς τοῦ λαοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ. Καὶ ὅμως κατ' εὐτυχῆ τινα σύμπτωσιν πραγμάτων καὶ γεγονότων αὐτὴ ἡ πτῶσις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα ταύτην περίοδος τῆς δουλείας ἐγένετο θαυμαστῷ τῷ τρόπῳ ἀρχὴ τῆς ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου ἀναδιώσεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Οἱ μεγάλοι Ἕλληνες οἱ κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἐντελοῦς καταλύσεως τοῦ κράτους καὶ μετὰ ταύτην διαδόντες τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐξ Ἰταλίας εἰς ἅπασαν τὴν Δύσιν καὶ γενόμενοι πρωτουργοὶ τῆς περιλαλήτου περιόδου τῆς Ἀναγεννήσεως ἔστρεψαν διὰ συνεφελκύσεως ἰδεῶν καὶ αἰσθημάτων τὴν προσοχὴν τῆς διὰ τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀναγεννωμένης πνευματικῆς ἀριστοκρατίας τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν καὶ ἰδίως τῆς Γερμανίας ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς οἰκήτορας αὐτῆς, οὓς ἁπλῶς διὰ τὸ κατοικεῖν γῆν ἑλλάδα καὶ λαλεῖν ἑλληνιστὶ δὲν ἐδίσταζον οἱ μεγάλοι ἀντιπρόσωποι τῆς πνευματικῆς ἀριστοκρατίας νὰ ἀναγνωρίσωσιν ὡς ἀπογόνους των ἀρχαίων Ἑλλήνων. Ἡ κατὰ τὸν ιη' αἰῶνα ἀρξαμένη μεγάλη πνευματικὴ ἐν τῷ ἑλληνικῷ λαῷ κίνησις καὶ αἱ ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς Ἁλώσεως αὐτῆς ἀρξάμεναι ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ιη' αἰωνος ἐντονώτερον χαρακτῆρα ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως παριστῶσαι ἐθνικαὶ ἐξεγέρσεις ἔτι μᾶλλον ἐνίσχυσαν τὰ περὶ τῶν νέων Ἑλλήνων φρονήματα σημαντικοῦ μέρους τοῦ πεφωτισμένου εὐρωπαϊκοῦ κόσμου.....Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τοιούτου ἐνθουσιασμοῦ, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀκαταμαχήτου κράτους τοῦ αἰσθήματος τοῦ ἐνοῦντος ἐν τῇ φαντασίᾳ, ἐκ ταύτης δὲ καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ, τὴν Ἑλλάδα τοῦ 1821—1827 πρὸς τὴν Ἑλλάδα τὴν κλασσικήν, οὐδεὶς ἢ ἐλάχιστος ὑπελείπετο χῶρος εἰς τὴν ἔρευναν καὶ τὴν κριτικὴν καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀμφιβολίαν. Τὸ μέγα ἐν τῇ διανοίᾳ κενὸν μεταξὺ τῆς πάλαι καὶ τῆς νῦν ἱστορίας τῆς Ἑλλάδος ἐπλήρου οὐχὶ τοσοῦτον τῆς φαντασίας ἡ ζωηρότης ἀλλὰ τοῦ αἰσθήματος ἡ

θερμότης καὶ τῆς ποιήσεως τὸ κάλλος. Οὐδεὶς τῶν ἐνθουσιώντων ἠρώτα πῶς ἐκ τῆς κλασσικῆς Ἑλλάδος τῆς ἀρχαιότητος προῆλθεν ἡ Ἑλλὰς τοῦ 1821 ἢ τί ἐγένετο ὁ ἀκατέργαστος ἐκεῖνος, ἄμορφος καὶ ἄφωνος ἐκ τῶν πολυπληθῶν βαρβαρικῶν ἐπιδρομῶν προκύψας ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι φυλετικὸς ὄγκος ὁ χωρίζων, ὡς ἐνόμιζον, τὴν νέαν Ἑλλάδα ἀπὸ τῆς ἀρχαίας καὶ πῶς ἐκ τοῦ ζόφου ἐκείνου τῶν αἰώνων τῶν μέσων προέκυψεν εἰς φῶς ἡ νέα Ἑλλὰς ὡς θυγάτηρ γνησία τῆς ἀρχαίας. Δὲν ἔλειπον γάλλοι ἀκαδημαϊκοὶ πρὸ τοῦ ἀγῶνος ἔτι ἀποφηνάμενοι ὅτι οἱ νῦν Πελοποννήσιοι ἦσαν Σλαῦοι καὶ οὐχὶ Ἕλληνες, καὶ πολιτικοὶ ἄγγλοι φρονοῦντες καὶ ἀποφαινόμενοι διαρκοῦντος τοῦ ἀγῶνος ὅτι οἱ νῦν Ἕλληνες ἦσαν λαὸς σύμμεικτος προελθὼν ἐξ ἀναμείξεως Ἑλλήνων μετὰ πολλῶν βαρβαρικῶν φυλῶν. Ἀλλ' αἱ μεμονωμέναι αὗται γνῶμαι κατεδικάσθησαν τάχιστα εἰς σιγὴν καὶ ἀφωνίαν ὑπὸ τῆς κλαγγῆς τῶν ἐνδόξων ἑλληνικῶν ὅπλων καὶ τῶν ἐνθουσιωδῶν φιλελληνικῶν ἀλαλαγμῶν τῶν ἐτῶν τοῦ ἀγῶνος. Ἡ αἴγλη ἡ ἐκπεμπομένη ἐκ τοῦ πραγματικοῦ ἠθικοῦ μεγαλείου τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἐπλήρου πρὸς στιγμὴν φωτὸς ἁπλέτου τὰ ζοφώδη διαστήματα τῶν αἰώνων καὶ ἐδημιούργει θαυμασίαν ἑνότητα κάλλους αἰώνων ποιητικοῦ μᾶλλον ἢ ἀληθείας ἱστορικῆς. Ἀλλ' ἡ λαμπρὰ αὕτη εἰκὼν δὲν ἐδράδυνε νὰ ἀποβάλῃ τὴν ἐξαισίαν αὐτῆς λαμπηδόνα. Ὁ ἀγὼν ἔληξεν, ἡ Ἑλλὰς ἠλευθερώθη καὶ ὁ πραγματικὸς βίος τῆς ἀναβιώσεως ἤρξατο νῦν μεθ' ὅλων τῶν ἀπογοητεύσεων καὶ πόνων καὶ ταλαιπωριῶν, ἅτινα πάντα παρακολουθοῦσι πάντοτε τὸ ἔργον τῆς ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ καταστραφέντος ἀναδημιουργήσεως τοῦ νέου βίου. Τὰ λαμπρὰ καὶ γοητευτικὰ ὄνειρα τῶν ἄγαν φιλελλήνων ἐφαίνοντο αἴφνης ἱπτάμενα καὶ ἐξαφανιζόμενα πρὸ τῆς ψυχρᾶς πραγματικότητος. Οὔτε Ἀθῆναι Σόλωνος ἢ Περικλέους, οὔτε Σπάρτη Λεωνίδα, οὐχὶ Ὄλυμπια καὶ Ἴσθμια καὶ βῆμα Πυκνός, ἀλλὰ βίος πραγματικὸς οἷος κατ' ἀνάγκην πραγματικὴν καὶ λογικὴν ἔμελλε νὰ ᾖ ὁ βίος τῆς ἐλευθερωθείσης γωνίας τῆς ἑλληνικῆς μετὰ πολέμους καὶ καταστροφὰς πολέμων καὶ ἐρημώσεις ἐδαφῶν καὶ ἐξαγρίωσιν ἠθῶν καὶ ἔλλειψιν εὐνομίας.....Λίαν ψυχρῶς νῦν προέκυψεν ἡ ἐρώτησις ἂν ὁ μέγας ἐκεῖνος ἐνθουσιασμὸς ὁ ἐκδηλωθεὶς πρὸς τοὺς δοκοῦντας ἀπογόνους τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων δὲν κατηναλώθη ἀδίκως εἰς κενόν τι φάσμα. Καὶ πρὶν ἢ ἐκ τῆς τοιαύτης ἀμφιβολίας καὶ σκέψεως ἡ σμίλη τῆς κριτικῆς ἱστορίας ἀνατέμῃ μετ' αὐστηρᾶς ἐπιστημονικῆς μεθόδου τὸ τῆς ποιητικῆς ἱστορίας κατασκεύασμα, ἐπελθών, οὐχὶ κατ' οὐσίαν καὶ βάθος πρὸς βλάβην τῆς ἐπιστήμης, δριμύτατος ὁ ἐν ὀνόματι τῆς ἐπιστήμης ἐνεργούμενος ἔλεγχος μεθ' ὑπερβολῆς ἐπιπολαιότητος καὶ ἐξ ἐλατηρίων οὐχὶ ἐν πᾶσιν ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν κινουμένων, διὰ τῆς πνιγηρᾶς αὐτοῦ πνοῆς ἐζήτησε νὰ ἐξαλείψῃ τέλεον τὴν ἐκ τῆς Ἑλλάδος τοῦ ἀγῶνος ἀστράπτουσαν ποιητικὴν καὶ ἱστορικὴν αἴγλην. Ὁ περιβόητος Fallmerayer ὑπῆρξε περὶ τὰ τέλη τοῦ ἀγῶνος ὁ διαπρυσιώτατος κήρυξ τοῦ δόγματος τῆς παντελοῦς ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἑλληνικῆς χώρας ἐξολοθρεύσεως τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ τῆς ἀπὸ Σλαύων καὶ Ἀβάρων καταγωγῆς τῶν νέων Ἑλλήνων. Καὶ ἐστηρίζοντο μὲν αἱ κατὰ μέρος θεωρίαι τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ ἐρευνῶν ἀλλὰ τὸ ὅλον συμπέρασμα ἦτο αὐθαίρετον, ἐπὶ αὐθαιρετωτάτης συναφῆς παραδόσεων καὶ εἰκασιῶν θεμελιούμενον. Ὡς δὲ πᾶσα ἀληθὴς ἢ δοκοῦσα ἁπλῶς ἀληθὴς ἐπιστημονικὴ ἀνακάλυψις οὕτω καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Fallmerayer ἐξαγγελθεῖσαι μετὰ κρότου καὶ πατάγου μισελληνικοῦ θεωρίαι, ὧν ὅμοιαι, καθὰ εἴρηται, ἀθορύβως καὶ πρότερον εἶχον ἐξενεχθῆ ὑπ' ἄλλων, εὑροῦσαι μάλιστα ἔδαφος ἠθικὸν γονιμώτατον παρασκευασθὲν ἐν μέρει μὲν ὑπὸ τῆς ἠθικῆς ἀπογοητεύσεως τῆς

ἐμποιουμένης ἐκ τῆς μετὰ τὸ τέλος τοῦ ἀγῶνος ἐν Ἑλλάδι πολιτικῆς καταστάσεως ἐν μέρει δὲ καὶ ἐκ πολιτικῶν λογισμῶν μισελληνικῶν πολιτικῶν τινων εὐρωπαϊκῶν κύκλων, οὐκ ὀλίγους εὗρον τοὺς ἀσπαζομένους καὶ ἐπικροτοῦντας εἰς αὐτάς. Ἀλλ' ὅπου ἔρευνα ἐπιστημονικὴ σοβαρὰ καὶ αὐστηρὰ ἐκεῖ τὸ τῆς ἀληθείας φῶς διαλύει θᾶττον ἢ βράδιον τὴν ἐκ προκαταλήψεως ἢ πλημμελῶν ἀντιλήψεων καὶ διαστροφῶν τῆς ἀληθείας προερχομένην ἀχλὺν καὶ διανοίγει τὴν πρὸς τὴν ἀληθῆ ἐπιστήμην ὁδόν. Αἱ νέαι περὶ τῆς καταγωγῆς τῶν νέων Ἑλλήνων μισελληνικαὶ θεωρίαι ἠνέῳξαν ἀληθῶς νέας μεγάλας ὁδοὺς πρὸς ἐρεύνας ἱστορικὰς καὶ νέας διεμόρφωσαν μεθόδους ἐπιστημονικῆς (ἱστορικῆς καὶ ἐθνολογικῆς) μελέτης καὶ νέον τρόπον ἀντιλήψεως ἱστορικῶν καὶ ἐθνολογικῶν ἀληθειῶν καὶ ἐγένοντο αἰτία καὶ ἀφορμὴ νὰ δημιουργηθῇ ἡ ἀληθὴς περὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους ἐπιστήμη, πρὸ πάντων δὲ ἡ ἐπιστήμη τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους ἐν τῇ ἑνότητι καὶ συνεχείᾳ αὐτῆς, ἱστορίας δηλονότι περιλαμβανούσης τὰς τύχας τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους ἀπὸ τῆς ἀρχῆς καὶ γενέσεως αὐτοῦ μέχρι νῦν καὶ μαρτυρούσης τὴν καθολικὴν φυσικὴν ἤτοι φυλετικὴν καὶ ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν ἑνότητα τοῦ λαοῦ τούτου καθ' ἁπάσας τὰς περιόδους τοῦ μακροτάτου χρόνου καὶ ἐν μέσῳ τῶν ποικίλων ἐξωτερικῶν καιρικῶν περιπετειῶν. Τότε δὲ ἤρξατο γινόμενον ὑποκείμενον σπουδαίας ἐπιστημονικῆς συζητήσεως καὶ ἐρεύνης τὸ μέγα ζήτημα περὶ τῶν τυχῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Γένους κατὰ τοὺς μέσους καλουμένους αἰῶνας καὶ ἐδημιουργήθη ἐπιστημονικῶς ἡ μεσαιωνικὴ ἱστορία τῆς Ἑλλάδος ἤ, ὡς λέγεται νῦν κοινῶς, ἡ ἱστορία τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, οὕτω δὲ διηυκρινήθησαν αἱ σχέσεις αἱ ἱστορικαὶ καὶ ἐθνικαὶ καὶ καθόλου αἱ πνευματικαὶ αἱ συνδέουσαι τὸν Ἑλληνισμὸν τῶν μέσων αἰώνων, ἐξ οὗ ἐκπορεύεται ὁ ἡμέτερος νέος Ἑλληνισμός, πρὸς τὸν ἀρχαῖον. Οὕτω διηυκρινήθη τὸ ζήτημα τῆς ἐθνολογικῆς γενέσεως καὶ ἀναπτύξεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῶν μέσων αἰώνων καὶ τῶν νέων χρόνων καὶ ἐνοήθη σαφῶς ὁ ἰδιοφυὴς χαρακτὴρ ἑκάστης τῶν μεγάλων περιόδων τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ καὶ διέλαμψεν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ ἡ ἰδέα τῆς καθολικῆς ἐν χρόνῳ ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερον, ἡ παριστῶσα ἐν ἐπιστημονικῇ ἀλληλουχίᾳ τὰς διαφόρους φάσεις τοῦ ἑλληνικοῦ βίου ἐν τῇ μεγάλῃ τῶν αἰώνων ἐξελίξει καὶ ἀναπτύξει, παρακολουθοῦσα ἐν τῇ ἐξελίξει ταύτῃ καὶ ἀνευρίσκουσα καὶ διατυποῦσα διὰ τῆς θετικῆς ἐπιστήμης τὴν ἐσωτερικὴν ἑνότητα, τὴν ζωτικότητα καὶ τὸ ἀναλλοίωτον κατ' οὐσίαν τοῦ ὅλου ἑλληνικοῦ βίου ἐν πάσαις ταῖς προσγινομέναις καὶ ἀπογινομέναις ἐξωτερικαῖς περιστάσεσι καὶ ἐκφάνσεσι ταῖς μεταβαλλούσαις τὴν ἐξωτερικὴν μορφὴν ἀλλὰ μὴ ἀλλοιούσαις τὴν ἐσωτερικὴν ὑπόστασιν τοῦ βίου ἐκείνου. Πρῶτος ὁ διάσημος γερμανὸς ἱστοριογράφος Zinkeisen λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Fallmerayer ὑποκινηθέντων ζητημάτων, ἀφοῦ ἤλεγξεν ἐπιστημονικῶς τὰς πολλὰς τούτου πλάνας, συνέλαβε τὴν ἰδέαν καὶ ἐπελάβετο τοῦ ἔργου τῆς συγγραφῆς ἱστορίας πλήρους τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ὀνομάσας αὐτὴν «Ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος» (Geschichte Griechenlands), ζητῶν δι' αὐτῆς νὰ δώσῃ λύσιν ὁριστικὴν εἰς πάντα τὰ ἐκ τῶν θεωριῶν τοῦ Fallmerayer προκύψαντα ζητήματα. Ὡς θεμελιώδη ἰδέαν, ὡς κέντρον καὶ πυρῆνα τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ ἔθεσεν ὁ Zinkeisen τὴν ἰδέαν τῆς ἑνότητος τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν πάσαις ταῖς περιόδοις τῆς ἱστορίας καὶ ἐν πάσαις ταῖς φάσεσι τῆς ἱστορικῆς τούτου ἀναπτύξεως.....Καθ' ὃν χρόνον ἀκριβῶς ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ κόσμῳ συνεζητεῖτο ζωηρότατα τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰδίως Ἑλλάδος (τὴν ἑλληνικὴν καταγωγὴν

τῶν ἐν ταῖς νήσοις, Βυζαντίῳ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ Ἑλλήνων δὲν ἠμφισβήτησεν ὁ Fallmerayer), ἤρξατο δὲ καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ θετικοῦ ἐδάφους τῆς ἐπιστήμης σύνθεσις τῆς ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ἐν τῇ ἐσωτερικῇ, ἐθνικῇ καὶ πνευματικῇ ἑνότητι αὐτοῦ καὶ ἱστορικῇ συνεχείᾳ, ἐνεφανίσθη ἐν τῷ ἐπιστημονικῷ ὁρίζοντι τῆς νέας Ἑλλάδος ὁ Κωνσταντῖνος Παπαρρηγόπουλος. Ἐν τῷ μέσῳ τῶν μελετῶν αὐτοῦ συνελάμβανε τὸ σχέδιον τῆς πραγματώσεως ἰδέας ὡριμασάσης ἤδη ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου, τῆς ἰδέας δηλονότι τῆς «Ἱστορίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους» κύριον σκοπὸν ἐχούσης τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἑνότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους ὑπὸ τὴν ἔποψιν τήν τε ἐθνολογικὴν καὶ τὴν τοῦ πνευματικοῦ καὶ καθόλου ἱστορικοῦ βίου καὶ χαρακτῆρος. Ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος ἐστὶν ὁ πρῶτος παρ' ἡμῖν πραγματευόμενος τὰ κατὰ τὴν ἑνότητα τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἑλληνισμοῦ μετὰ τοῦ ἀρχαίου διὰ τοῦ ἑνωτικοῦ δεσμοῦ τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», διαφωτίζουσα πάσας τὰς διαφόρους περιόδους τοῦ βίου τούτου καὶ ἐν πᾶσι τούτοις ζητοῦσα καὶ εὑρίσκουσα τὸ αὐτὸ ἐθνικὸν πνεῦμα καὶ τὸν αὐτὸν ἐθνικὸν χαρακτῆρα, εἶναι καρπὸς τῶν μελετῶν τοῦ ἀνδρός».

Περὶ τῆς διαιρέσεως τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας καὶ τῶν μεθοδικῶν προβλημάτων τῶν ἀφορώντων εἰς ταύτην γενήσεται λόγος ἐν ἰδιαιτέρῳ κεφαλαίῳ.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ. Φιλόλογοι ἐπιφανέστατοι ἀπηξίουν κατὰ τὸν παρελθόντα αἰῶνα νὰ στρέψωσι τὸ βλέμμα καὶ πρὸς τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους. Ὁ Κόντος διηγεῖται ἐν τῇ «Ἀθηνᾷ» (γ' 7) τὰ ἑξῆς: «Ἐλθών ποτε ὁ Κόδητος εἰς τὴν οἰκίαν ἔνθα ᾤκουν καὶ ἰδὼν ἐπὶ τῆς τραπέζης κείμενον τὸν τόμον τῶν «Ἀτάκτων» τοῦ Κοραῆ τὸν περιέχοντα τὰ τοῦ Πτωχοπροδρόμου ἔλαβεν αὐτὸν εἰς χεῖρας καὶ διεξελθών τινα ἀνεφώνησεν «Οὐδὲν τῶνδε συνίημι· δοκεῖ μέν τοι βόρβορος εἶναι βαρβαρικός· ἀλλ' ὅπως σὺ ταῦτα εἰς τὴν ἀττικὴν φωνὴν μεταβαλεῖς». Ἀνάλογα δὲ περίπου παραδίδει καὶ ὁ Krumbacher: «Εἷς τῶν πρώτων ἀστέρων τοῦ φιλολογικοῦ καὶ ἱστορικοῦ τῆς Εὐρώπης οὐρανοῦ μὲ ἀπέτρεπέ ποτε λίαν ἐντόνως ἀπὸ τῆς σπουδῆς περὶ τοὺς ἀκατονομάστους αἰῶνας καὶ τῶν πνευματικῶν αὐτῶν προϊόντων· ὁ ἁγὸς πρὸς τὴν ἀρχαιότητα ἔρως, μοὶ ἔλεγε, καὶ ἡ παιδαγωγικὴ δύναμις κατ' ἀνάγκην θὰ ἐμαράϊνοντο, ἐὰν ἡ φιλολογία ἤθελε παρεκτραπῇ εἰς τοιαύτας ἀδιεξόδους· καὶ μοὶ ἠῦχετο νὰ ἐπανέλθω ὡς μετανοῶν ἁμαρτωλὸς εἰς τὴν αἰσθητικὴν τράπεζαν τῶν κλασσικῶν χρόνων. Βεβαίως οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι οἱ πλεῖστοι τῶν φιλολογούντων συμμερίζονται τὴν γνώμην τοῦ ἐν Βόννῃ δόκτορος, ὅστις δὲν ἐννοεῖ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐνασχολῆταί τις περὶ τοὺς χρόνους ἐκείνους, οἵτινες τὴν ἀπὸ συνέτασσον μετὰ αἰτιατικῆς».

Εὐτυχῶς αἱ τοιαῦται ἰδέαι δὲν κατίσχυσαν. Μολονότι, ὅμως, οὐδεὶς σήμερον παρ' ἡμῖν ἀρνεῖται, ὅτι ἀπὸ τῶν πρὸ τοῦ Ὁμήρου ἀοιδῶν μέχρι τῶν ἀγνώστων ποιητῶν τῶν δημωδῶν ᾀσμάτων καὶ τῶν συγχρόνων λογοτεχνῶν, ἡ λογοτεχνικὴ παράδοσις βαίνει ἀδιακόπως, πάμπολλοι δὲ ἕλληνες φιλόλογοι, ὡς καὶ πολλοὶ τῶν ἀλλοδαπῶν, ἀπὸ τοῦ Κοραῆ μέχρι τοῦ Κόντου καὶ τῶν ἐπιλέκτων συνεργατῶν τοῦ «Ἐπιστημολόγου» καὶ τῆς «Ἀκαδημείας» ἐνησχολήθησαν μετὰ μοναδικῆς ἐπιτυχίας περὶ τοὺς ἕλληνας ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς ἀπὸ τοῦ Ὁμήρου μέχρι τῶν χρόνων τῆς Ἁλώσεως, τινὲς δὲ καὶ εἰς τὴν κατόπιν περίοδον, ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία δὲν ἔτυχεν εἰσέτι ἐρευνητῶν συστηματικῶν ἐμφορουμένων φιλολογικῶν ἑνωτικῶν ἀρχῶν. Ἀλλ' ἐὰν ἐν Εὐρώπῃ αἱ ἐκ τῆς ἐλλείψεως τοιούτων ἀρχῶν βλάβαι ἦσαν κυρίως ἐπιστημονικαί, παρ' ἡμῖν εἶναι καὶ ἐπιστημονικαὶ καὶ ἐθνικαί. Γράφων

ἄλλοτε ἐν τῷ «Ἐπιστημολόγῳ» (σ. 398) περὶ τοῦ ἡρωισμοῦ, ὃν διέπραξε φανατικὸς δημοτικιστὴς νὰ δημοσιεύσῃ καὶ νὰ ἐπαινέσῃ ποιήματα γεγραμμένα ἐν καθαρευούσῃ γλώσσῃ—χωρὶς νὰ γνωρίζω, ὅτι ὁ ἡρωισμὸς ἀπέβλεπεν εἰς κολακείαν ἰσχυροῦ παράγοντος τοῦ κυβερνῶντος κόμματος πρὸς ἐξυπηρέτησιν σκοπῶν ἰδιοτελῶν—ἐτόνιζον τὰ ἑξῆς: «Ἐὰν τὸ πνεῦμα τοῦτο τῆς εἰλικρινείας καὶ τῆς εὐθυκρισίας, ὅπερ πρώτην φορὰν ἐπιδεικνύει δημοτικιστής, ἐπικρατήσῃ· ἐὰν ἀποσκορακισθῇ ἡ ἀντίληψις, ὅτι πᾶν τὸ ἐν δημοτικῇ γεγραμμένον εἶναι ἀριστούργημα καὶ ὅτι ὅστις γράφει ἐν αὐτῇ εἶναι ζωντανὸς ἄνθρωπος, πάντες δὲ οἱ ἄλλοι νεκροί· ἐὰν ἡ κρίσις τῶν λογοτεχνικῶν προϊόντων παύσῃ νὰ ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν γλωσσικῶν πεποιθήσεων τοῦ κρίνοντος· ἐνὶ λόγῳ, ἐὰν λείψῃ ὁ λογοτεχνικὸς καὶ γλωσσικὸς κομματισμὸς καὶ κυριαρχήσῃ ἡ πνευματικὴ ἰσορροπία, πιστεύομεν ὅτι θὰ καταστῇ δυνατὸν ὁ μὲν γλωσσικὸς ἀνταγωνισμὸς νὰ ἀτονήσῃ καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸ γλωσσικὸν ζήτημα νὰ περιέλθῃ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἱστορίας, ὁ δὲ λογοτεχνικὸς βίος ἡμῶν νὰ ἀποβῇ γόνιμος. Ἀσφαλέστατα δὲ θὰ ἐπιτύχωμεν τούτου, ἐὰν ἐπικρατήσῃ ἡ ἑνωτικὴ ἀντίληψις ἐν τῇ μελέτῃ τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, καθ' ἣν θὰ σπουδάζωμεν τὰ λογοτεχνικὰ προϊόντα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῶν ἀπὸ τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν μέχρι σήμερον. Τοιαύτη ἀντίληψις οὐ μόνον θὰ ἰσορροπήσῃ τὰς γλωσσικὰς πεποιθήσεις, ἀλλὰ καὶ θὰ προαγάγῃ σημαντικῶς τὴν κριτικὴν τῶν λογοτεχνικῶν ἔργων, ἥτις σήμερον στερεῖται ἐπιστημονικοῦ χαρακτῆρος, θὰ βελτιώσῃ δὲ οὐσιωδῶς καὶ τὴν λογοτεχνικὴν παραγωγήν». Αἱ ἰδέαι ὅμως αὗται ἀπαρέσκουσιν εἰς τοὺς ἐμπόρους τῆς γλωσσικῆς ἀδιαλλαξίας τοῦ δημοτικισμοῦ, μάλιστα δὲ εἰς τοὺς κρύπτοντας ὑπ' αὐτὴν τὰ κατὰ τῆς Ἑλλάδος δολοφόνα ἐγχειρίδια τοῦ κομμουνισμοῦ. Διὸ γνωστὸς κομμουνιστής, ἐκ τῶν ἐγκληματικωτάτων μελῶν τῆς «ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης», ὑπεστήριξεν ἐν ἄρθρῳ δημοσιευθέντι ἔν τινι ἐφημερίδι, ἀστικῇ μὲν ἀλλ' ἱκανῇ νὰ πωλήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτῆς καὶ εἰς τὸν διάβολον ἀντὶ ὀλίγων ἀργυρίων, ὅτι ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς πανεπιστημίοις πρέπει νὰ δίδωνται δύο φιλολογικὰ πτυχία, ὧν τὸ μὲν ἓν «ἀρχαίας ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας», τὸ δ' ἕτερον «νεοελληνικῆς φιλολογίας καὶ ξένων γλωσσῶν». Ὁ νοῶν νοείτω.

Περὶ τῶν προβλημάτων, ἅτινα γεννῶνται ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως ἑνωτικῶν ἀρχῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ λογοτεχνίᾳ θὰ διαλάβω ἐκτενῶς ἐν τοῖς κεφαλαίοις περὶ τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας καὶ περὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας.

ΔΙΚΑΙΟΝ. Τὴν ἑνότητα τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου καταδείξας ἐπανειλημμένως ὁ Δημήτριος Παππούλιας κατέληξεν εἰς ἀναμφισβήτητα συμπεράσματα, ἐξ ὧν παρατίθεμέν τινα ἀφορῶντα εἰς τὸν σκοπὸν ἡμῶν: «Ὁ ἐρευνῶν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰς τύχας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εὑρίσκεται πρὸ ἐνδιαφέροντος φαινομένου ἐξελίξεως, ἥτις εἴτε ἰδίαν βαίνουσα ὁδόν, εἴτε καμπτομένη ὑπὸ ξενικῶν ἐπιδράσεων, οὐχ ἧττον ἐξακολουθεῖ διατηροῦσα ἐνιαῖον ἐθνικὸν χαρακτῆρα καὶ παρουσιάζει οὕτω τὸ μοναδικὸν φαινόμενον ἀδιαλείπτου ἱστορίας δικαίου, ἐπὶ τρεῖς περίπου χιλιετηρίδας ἐξικνουμένης.—Τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον, καθ' ὅλον τὸ διάστημα, καθ' ὃ ἐκτείνεται ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ οὐδέποτε ἔπαυσεν ὑφιστάμενον, οὐδὲ ἀντικατεστάθη ὑπὸ τοῦ ῥωμαϊκοῦ ἢ ἄλλου τινὸς δικαίου, ἀλλ' ἀείποτε διετήρησε τὴν ἰδίαν αὐτοῦ αὐτοτέλειαν, ὡς καὶ ὁ λαὸς οὗ φέρει τὸ ὄνομα. Αἱ βάσεις ἐφ' ὧν ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐρείδεται εἶναι ἀναμφισβήτητοι». («Τὸ ἑλληνικὸν ἀστικὸν δίκαιον ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ ἐξελίξει», ἐν Ἀθήναις 1912,

σ. 8 καὶ 36).—«Ὑπάρχει ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου ἀδιάκοπος, καθ' ὃν τρόπον ἀδιάκοπος εἶναι ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης». («Περὶ τῆς ἀποστολῆς τῶν ἑλλήνων νομικῶν ἐν τῇ ἐρεύνῃ τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου», ἐν Ἀθήναις 1928, σ. 7). Ὅρα ὡσαύτως: Π. Σ. Φωτιάδου, Εἰσιτήριος λόγος εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου (ἐν Ἀθήναις 1925) καὶ Π. Βιζουκίδου, Ἠπειρωτικῶν θεσμίων ἔρευνα, σ. 7—9.

Περὶ τῆς ἐρεύνης τῆς ἱστορίας τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου γενήσεται λόγος ἐν τῷ κεφαλαίῳ περὶ τῶν μεθόδων ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Σπουδαῖς.

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ. Ἀξιολογωτάτη εἶναι ἡ προσπάθεια, ἣν καταβάλλει ἡ «Ἑταιρεία ἑλληνικῶν τεχνῶν», ὅπως τὰ ἐν Ἑλλάδι παραγόμενα προϊόντα τῆς τέχνης «ἐκτελῶνται ἐπὶ σχεδίου ἑλληνικῆς γραμμῆς καὶ ἐμπνεύσεως», οὗτινος πηγὴ πρέπει νὰ εἶναι «οἱ ἑλληνικοὶ ῥυθμοί, ἀπὸ τοῦ μινωϊκοῦ μέχρι τῆς λαϊκῆς τέχνης». Ἡ συγκέντρωσις «τοῦ ἀναγκαίου ὑλικοῦ γίνεται διὰ τῆς ἀντιγραφῆς τῶν εὑρισκομένων ἐν Ἑλλάδι καλλιτεχνικῆς καὶ ἱστορικῆς ἀξίας κτηρίων, ἐπίπλων, σχεδιασμάτων, ἀπὸ τοῦ θρόνου τοῦ Μίνωος μέχρι τοῦ ἁπλουστάτου σχεδίου τῆς λαϊκῆς τέχνης». Διότι «ἀποτελεῖ πλοῦτον ἀνεξάντλητον σχεδίου καὶ γραμμῆς, ἐκφράσεως καὶ ἐμπνεύσεως ὅ τι περιεσώθη ἐκ τοῦ μινωικοῦ, τοῦ κλασσικοῦ, τοῦ βυζαντιακοῦ πολιτισμοῦ».

Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται, ὅτι ἔχομεν παράδοσιν πλουσιωτάτην καὶ ποικιλωτάτην, διήκουσαν ἐπὶ χιλιετηρίδας, ἣν οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ. Ὅτι δὲ αὕτη εἶναι κήρυξ διαπρύσιος τῆς φυλετικῆς συνεχείας τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ σφυρηλατεῖ τὴν ἐθνικὴν ἑνότητα[1] αὐτοῦ, ἀποδεικνύει ὁ λυσσώδης ἐναντίον αὐτῆς ἀγὼν τῶν κομμουνιστῶν. Ἀλλ' ὡς παρατηρεῖ λίαν προσφυῶς ὁ Brunet de Presle τὸ «Ἑλληνικὸν Ἔθνος συγκροτηθὲν κατὰ τοὺς φυσικοὺς κανόνας κοινῆς καταγωγῆς, ἠθῶν, γλώσσης, στερρότατα συνεχόμενον μετὰ τῶν ἀναμνήσεων ἐνδόξου παρελθόντος, εἶναι πεπροικισμένον ὑπὸ ζωτικότητος προβαλλούσης ἀντίστασιν εἰς τὰς βιαιοτάτας τῶν καταστροφῶν. Ἡ Ἑλλὰς ὑπέστη τρεῖς κατακτήσεις, ἑκάστη τῶν ὁποίων ἐφαίνετο ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐξαφανίσῃ ταύτην διὰ παντός. Παρὰ ταῦτα πάντοτε ἐπεφάνη πάλιν ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς.....Κινδυνεύει σύμπασα ἡ φυλὴ νὰ ἐξαφανισθῇ.....Ἀλλ' ἐκ τῆς καταστροφῆς ταύτης τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος σῴζεται πάλιν δι' ἄγωνος ἀπέλπιδος». (Ὅρα καὶ τὸν ἐξαίρετον λόγον τοῦ Θεοφίλου Βορέα, Ἡ αἰωνία Ἑλλάς, 1919).

[1] «Ὑπάρχει ἑνότης ἑλληνική, ἐκείνη ἥτις ζητεῖ ἀπό ἑκατὸν ἤδη ἐτῶν νὰ πραγματοποιηθῇ, ἥτις πρέπει νὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς πόθους τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἥτις ἐξελίσσεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ὑπὸ δοκιμασίας αὐτοῦ σκληράς. Ὑπάρχει δὲ καὶ ἄλλη ἑλληνικὴ ἑνότης, εὐρυτέρα, ἐν τῇ ὁποίᾳ περικλείεται ὡς ἐν πλαισίῳ τὸ δρᾶμα τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, προσλαμβάνον ὅλον τὸ μέγεθος αὐτοῦ. Αὕτη εἶναι ἡ ἱστορικὴ ἑνότης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ πολιτισμοῦ, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τῶν Μυκηνῶν, τῆς Τίρυνθος καὶ τῆς Κρήτης τοῦ Μίνωος, μέχρι τῶν ἡρωικῶν ἀγώνων τῶν τελευταίων ἑκατὸν ἐτῶν. Ὁ Κ. Παπαρρηγόπουλος ὑπῆρξε μέγας ἱστορικός, εἷς τῶν μεγίστων, καθότι διεβεβαίωσε καὶ ἀπέδειξε τὴν ἑνότητα ταύτην. Ἓν τῶν θαυμαστοτάτων γεγονότων τῆς παγκοσμίου ἱστορίας εἶναι, πράγματι, ἡ ἐπιμονὴ τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ πέριξ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, ἐν εὐρείᾳ περιφερείᾳ περιλαμβάνοντος τὰ ἀπὸ Δήλου, Μιλήτου καὶ Σμύρνης μέχρι Ἀθηνῶν καὶ Κερκύρας, ἀπὸ Βυζαντίου καὶ Θεσσαλονίκης μέχρι Κρήτης, Ρόδου καὶ Κύπρου· ἰδοὺ ἑστία λαμπροτάτη, ἧς τὸ φῶς δὲν ἔπαυσε νὰ ἀκτινοβολῇ μέχρι τῶν ἐσχατιῶν τῆς Μεσογείου. Εἶναι δόξα τοῦ Κ. Παπαρρηγοπούλου ὅτι πρὸ πεντήκοντα ἐτῶν, ἐνώπιον τῆς πανσλαυϊστικῆς ἐγέρσεως, ἐκήρυξε τὸ μεγαλεῖον καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐπὶ ἐδάφους ὅπερ ἄλλοι ἤθελον νὰ διαφιλονικήσωσιν εἰς τοῦτον» (E. Driault).

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΩΝ

ΑΕ	= Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς.
ΒΜ	= Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ.
Christ	= W. Christ, Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς λογοτεχνίας, μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Λ. Χατζηκώνστα (τ. α΄)—Ν. Γ. Πολίτου (τ. 6΄). ΒΜ.
D.—Β.	= Ἰωάννου Γουιλ. Δοναλδσῶνος, Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλολογίας ἀπὸ τῆς συστάσεως τῶν σωκρατικῶν σχολῶν μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἐξελληνισθεῖσα μετὰ πολλῶν προσθηκῶν καὶ διορθώσεων ὑπὸ Ἰωάννου Ν. Βαλέττα (τόμοι α΄—6΄ ἐν Λονδίνῳ 1871).
ΕΕ	= Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
ΕΛΕ	= Ἐλευθερουδάκη Λεξικὸν Ἐγκυκλοπαιδικὸν (τόμοι α΄—ιθ΄).
Η.—Μ.	= Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας (συνέχεια τῆς τοῦ Μυλλέρου) ὑπὸ Emil Heitz, μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Χ. Μαντζάκου (ἐν Ἀθήναις 1886).
Kr.—Σ.	= Κρουμβάχερ, Ἱστορία τῆς βυζαντινῆς Λογοτεχνίας, μεταφρασθεῖσα ὑπὸ Γ. Σωτηριάδου (τόμοι α΄—γ΄). ΒΜ.
Kr.—Χ. ἢ Krumbacher «Τὸ πρόβλημα» ἢ Χατζιδάκι «Ἀπάντησις»	= Τὸ πρόβλημα τῆς νεωτέρας γραφομένης ἑλληνικῆς ὑπὸ » Κρουμβάχερ καὶ ἀπάντησις εἰς αὐτὸν ὑπὸ Γ. Ν. Χα» τζιδάκι (ΒΜ).
ΛΕ	= Λεξικὸν ἐγκυκλοπαιδικὸν ἐκδιδόμενον ἐπιμελείᾳ Ν. Γ. Πολίτου (τόμοι α΄—ς΄ μετὰ συμπληρώματος).
ΜΕΕ	= Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία (τόμοι α΄—κδ΄).
Μ.—Κ.	= Καρόλου Ὀθοφρ. Μυλλέρου, Ἱστορία τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς γερμανικῆς ὑπὸ Α. Κυπριανοῦ (ἔκδοσις 6΄ ὑπὸ Ἐμμανουὴλ Γαλάνη, ἐν Ἀθήναις 1885).
ΠΑΑ	= Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
ΠΦΣΚ	= Περιοδικὸν τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικοῦ Φιλολογικοῦ Συλλόγου.
R.—Σ.	= O. Ribbeck, Ἱστορία τῆς ρωμαϊκῆς ποιήσεως ἐξελληνισθεῖσα ὑπὸ Σ.Κ. Σακελλαροπούλου (τόμ. α΄—γ΄). ΒΜ.
Σκιᾶ, Λόγος ἐναρκτήριος	= Περὶ τῆς παρούσης καταστάσεως τῆς περὶ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα φιλολογικῆς ἐπιστήμης λόγος ἐναρκτήριος τῶν παραδόσεων τοῦ καθηγητοῦ Α. Ν. Σκιᾶ (ἐν Ἀθήναις 1910).
Σκιᾶς ἐν παραρτήματι ΕΕ	= Ἐθνικὸν Πανεπιστήμιον, ἐπιστημονικὴ ἐπετηρὶς (1902—1903). Παράρτημα: ὁ ἀληθὴς χαρακτὴρ τοῦ λεγομένου γλωσσικοῦ ζητήματος ὑπὸ Ἀνδρέου Ν. Σκιᾶ, ἐν Ἀθήναις 1904.
Χατζιδάκι ΑΑ	= Ἀκαδημεικὰ ἀναγνώσματα εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν γραμματικὴν [ἔκδοσις 6΄] (τόμοι α΄—6΄) ὑπὸ Γ. Ν. Χατζιδάκι.
» ΜΝΕ	= Γ. Ν. Χατζιδάκι, Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικὰ (τόμοι α΄—6΄). ΒΜ.
» ΓΕ	= Γ. Ν. Χατζιδάκι, Γλωσσολογικαὶ ἔρευναι (τόμος α΄), ἐν Ἀθήναις 1934.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Ι. ΛΟΓΟΘΕΤΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ

ΒΡΑΧΕΙΑ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΙΣ ΤΩΝ ΑΙΤΙΩΝ ΤΗΣ ΓΕΝΕΣΕΩΣ ΚΑΙ ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΕΚΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΕΛΙΞΕΩΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

«Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἰδέναι ὀρέγονται» παρετήρησε προσφυῶς ὁ δαιμόνιος Ἀριστοτέλης. Ὁ θαυμασμὸς καὶ ὁ ἐκ τούτου ἀπορρέων θεσπέσιος πόθος καὶ ἱερὰ ἔφεσις τῆς μαθήσεως ἄγει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ζήτησιν τῆς γνώσεως τῶν ὄντων καὶ τὴν ἔρευναν τῶν πρώτων ἀρχῶν καὶ αἰτίων τοῦ κόσμου. Εἶναι δὲ ἡ τῆς γνώσεως ἔφεσις οὐ μόνον ἐπακολούθημα ἄφυκτον τῆς συμφύτου τῷ ἀνθρώπῳ θεωρητικῆς φύσεως ἀλλὰ καὶ αἴτημα ἀπαραίτητον τῆς πρακτικῆς ἀνάγκης· διότι ἡ γνῶσις ὑφηγεῖται τὴν ὁδὸν εἰς τὴν πρᾶξιν καὶ ὁμματοῦ τὴν ἐνέργειαν, εἶναι ἀσφαλὴς κανὼν καὶ ὁδηγὸς πάσης ὀρθῆς πράξεως καὶ ἐνεργείας. Καὶ εἶναι μὲν κατὰ ταῦτα ἔμφυτος τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ἔφεσις τῆς μαθήσεως καὶ ἡ ζήτησις τῆς ἀρχῆς καὶ αἰτίας τῶν ὄντων ἀλλ' ἡ φιλοσοφία ὡς ἐπιστήμη εἶναι τὸ καλλιπρεπέστατον δημιούργημα τῆς μεγαλοφυΐας τῶν ἡμετέρων προγόνων. Οὐδεμία ἀνάγκη προσφυγῆς εἰς πηγὰς ξένας, ὅπως ἀνεύρωμεν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τὴν ἀρχήν. Ἡ φιλοσοφικὴ τῶν Ἑλλήνων ἐπιστήμη ἑρμηνεύεται παντελῶς ἐκ τῆς ἐξαιρέτου αὐτῶν φύσεως, ἐκ τῶν ἀφορμῶν ἃς παρεῖχε τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ ἡ γεωγραφικὴ θέσις καὶ ἡ ἱστορία καὶ ἐκ τῆς ἀναπτύξεως, ἣν ὁ θρησκευτικὸς καὶ ἠθικός, ὁ πολιτικὸς καὶ καλλιτεχνικὸς βίος εἶχε λάβει μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν εὑρίσκομεν παρ' αὐτῷ τὰς πρώτας τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης ἀποπείρας. Ἐάν ποτε ἀνεφάνη λαὸς ἐν τῷ κόσμῳ ἔχων τὴν ἱκανότητα νὰ δημιουργῇ αὐτὸς τὴν ἰδίαν ἐπιστήμην, ἀναμφιλέκτως οὗτος εἶναι ὁ Ἑλληνικός. Διότι οὐδεὶς ἄλλος λαὸς ἔτυχε παρὰ τῆς φύσεως κοσμησθεὶς διὰ τόσων πλουσίων καὶ πολυειδῶν προτερημάτων, ὅσων ὁ Ἑλληνικός. Οὗτος ὑπὲρ πάντας τοὺς λαοὺς συνδυάζει τὴν πρακτικὴν δεξιότητα καὶ τὴν σύντονον δραστηριότητα πρὸς ζωηρότατον καὶ βαθύτατον τῆς γνώσεως ἔρωτα καὶ λεπτότατον τοῦ καλοῦ συναίσθημα· συνάπτει τὴν ὑγιεστάτην πραγματικότητα πρὸς ἄκραν ἰδανικότητα, τὴν ὀξεῖαν τῶν καθ' ἕκαστα ἀντίληψιν πρὸς ἰσχυροτάτην κλίσιν ὑπὲρ τῆς εὐκόσμου αὐτῶν συναρμογῆς, ὑπὲρ τῆς ἐπιμελοῦς συντελέσεως ἐμμελοῦς καὶ ἑαυτῷ πάντῃ συμφωνοῦντος ὅλου. Ἤδη ἐν τῷ ἀρχαιοτάτῳ τῆς ἑλληνικῆς ἡμερώσεως μνημείῳ, ἐν τοῖς Ὁμηρικοῖς ἔπεσιν, ἐμφανίζεται ἡ ὀξύτης καὶ διαύγεια τῆς διανοίας, τὸ λεπτὸν καὶ ὑπέροχον πρὸς τὸ καλὸν καὶ ἁρμονικὸν συναίσθημα δι' ὧν τὰ ἔπη ταῦτα ἀναδεικνύονται πολλῷ ὑπέρτερα τῶν ἡρωικῶν ποιημάτων πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν λαῶν. Τῇ φυσικῇ ταύτῃ εὐφυΐᾳ ὑπεβοήθει μεγάλως καὶ ἡ ἐξαίρετος τῆς χώρας θέσις, ἥτις ἐλευθέρα οὖσα τῆς πολλῆς τραχύτητος τῶν βορείων καὶ ἀλλοτρία τῆς ἁβρᾶς καὶ θηλυνούσης μαλθακότητος τῶν ἀνατολικωτέρων καὶ μεσημβρινωτέρων χωρῶν συνάπτει ἐναρμονίως εἰς ἓν τὰ ἀγαθὰ τῶν ἄλλων. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ—ἵνα ἐπαναλάβω τοὺς λόγους ἀοιδίμου καὶ σοφοῦ ἑλληνιστοῦ—λαμπρὸς καὶ ἀκτινοβόλος παρέρχεται ὁ ἥλιος ἐν τοῖς κυανοῖς τοῦ οὐρανοῦ θόλοις, ἀπειροπληθεῖς ἀστέρες κατασελαγίζοντες ἀπελαύνουσι τὸ ἔρεβος τῆς νυκτός, ποι-

κιλέρυθροι καὶ εὐανθεῖς νεφέλαι κοσμοῦσι τοὺς ὑψηλοὺς τῆς ἀτμοσφαίρας χώρους· ὁ ἀὴρ λεπτυνόμενος ἀπαιθεροῦται, εὐαεῖς καὶ δροσοβόλοι αὖραι ἐναρμονίως ὀρχοῦνται, τῶν καιρῶν αἱ ὑπερβολαὶ δὲν ἐκβαίνουσι τῶν ὅρων τῆς πραότητος, καὶ τοῦ ἔαρος τὸ εὐκραὲς ποιεῖ τὴν Ἑλλάδα παραπλησίαν πρὸς τὸ ὑπὸ τῶν ποιητῶν ὑμνηθὲν ἀσφαλὲς καὶ ἀσάλευτον ἕδος τῶν θεῶν, ὅπερ αἰθρίᾳ μαλακῇ καὶ φωτὶ καθαρῷ τὸν ἅπαντα χρόνον ὁμαλῶς περιλάμπεται. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ, ἐν ᾗ ἡ ξανθὴ Ἁρμονία ἐγέννησε τὰς ἐννέα Μούσας, τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰς τὴν ὑπερτάτην τῆς ἀναπτύξεως βαθμίδα ἐξαρθὲν ἐξεῦρε τοὺς αἰωνίους καὶ ἀναλλοιώτους θεσμοὺς τοῦ καλοῦ, τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ. Ἐνταῦθα ἡ γλῶσσα ἐξετυπώθη ἐν μεγαλοπρεπεστάτῳ τύπῳ, ἡ μουσικὴ ἤχησεν οὐρανίους φθόγγους, ἡ τέχνη ἀπεκαλύφθη ἐν ἰδεώδει μεγαλείῳ καὶ ἡ φιλοσοφία περιεβάλετο ἡγεμονικὴν πορφύραν. Ἀρχαῖος δὲ φιλόσοφος παρετήρησε προσφυέστατα, ὅτι «Μόνη ἡ Ἑλλὰς ἀνθρωπογονεῖ... τὸ δ' αἴτιον λεπτότητι ἀέρος ἡ διάνοια πέφυκεν ἀκοναῖσθαι».

Κατὰ τοὺς πέντε αἰῶνας, οἵτινες ἐμεσολάβησαν μεταξὺ τῶν Δωρικῶν κατακτήσεων καὶ τῆς γενέσεως τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἠδυνήθησαν τὰ Ἑλληνικὰ φῦλα διὰ τῶν ἀποικιῶν πανταχόσε νὰ ἐπεκταθῶσιν. Αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου πελάγους μέχρι Κρήτης καὶ Ῥόδου, αἱ δυτικαὶ καὶ βόρειαι τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἀκταί, τὰ παράλια τοῦ Εὐξείνου Πόντου καὶ τῆς Προποντίδος, αἱ ἀκταὶ τῆς Θρᾴκης καὶ τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Ἰλλυρίας, τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος καὶ Σικελίας ἐπληρώθησαν ἀποικιῶν· μέχρι τῆς Γαλλίας, τῆς Κυρήνης, καὶ τῆς Αἰγύπτου προῆλθον οἱ Ἕλληνες ἄποικοι. Αἱ πλεῖσται τῶν ἀποικιῶν ἀνῆλθον εἰς ἀκμήν, ἐκτήσαντο παιδείαν καὶ ἡμέρωσιν καὶ ἐλεύθερα πολιτεύματα πρωιμότερον τῶν μητροπόλεων· διότι ἄλλως καὶ ἡ θέσις παρώρμα τὰς ἀποικίας εἰς ἄσκησιν τῶν τεχνῶν καὶ τῆς ἐμπορίας, εἰς σύντονον δρᾶσιν καὶ ζωηρὰν πρὸς τοὺς ξένους ἐπιμειξίαν. Καὶ ὑφίσταντο μὲν οἱ ἐν ταῖς ἀποικίαις Ἕλληνες παρά τινων ξένων, ἐφ' ὅσον οὗτοι προεῖχον κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν μόρφωσιν, διαρκῆ ἐπίδρασιν, ἀλλ' ἠδυνήθησαν ὅμως ἐγκαίρως νὰ ἀπαλλαγῶσι τῆς ἐπιδράσεως, νὰ ἐκβάλωσι τοὺς ξένους ἢ νὰ ἐξελληνίσωσιν αὐτοὺς καὶ νὰ διανοίξωσιν εἰς τὴν ἰδίαν φυλὴν διὰ μεγαλοπρεποῦς ἀποικισμοῦ εὐρὺ ἐργασίας πεδίον. Οὕτως ἀνεπτύχθη πρωίμως ἐν ταῖς μικραῖς κοινότησι τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων ἡ εὐεστὼ καὶ ἡ μόρφωσις, ἥτις καθ' ἑαυτὴν καὶ κατὰ τὴν ἱστορικὴν αὐτῆς δρᾶσιν πρόκειται φαινόμενον μοναδικόν. Ὁπόσην σπουδαιότητα πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἡμετέρας φιλοσοφίας εἶχεν ἡ ταχεῖα τῶν ἀποικιῶν ἄνθησις, κατανοοῦμεν ἐνθυμούμενοι ὅτι πάντες σχεδὸν οἱ πρὸ τοῦ Σωκράτους ὀνομαστοὶ φιλόσοφοι κατάγονται τὸ μὲν ἐκ τῶν Ἰωνικῶν καὶ Θρᾳκικῶν, τὸ δὲ ἐκ τῶν Ἰταλικῶν καὶ Σικελικῶν ἀποικιῶν. Ὅπως δὲ τὰ ἀθάνατα Ὁμηρικὰ ἔπη, οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφία ἦλθεν ἐκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας εἰς τὸ κέντρον τοῦ Ἑλληνικοῦ βίου, λέγω τὰς Ἀθήνας, ἔνθα διὰ τῆς συνενώσεως πασῶν τῶν δυνάμεων καὶ τῆς συρροῆς πασῶν τῶν εὐμενῶν περιστάσεων ἐξίκετο ἡ φιλοσοφία εἰς τὴν ὑψίστην αὐτῆς ἀκμήν.

Ἐξαίρετον τῆς φιλοσοφίας προοδοποίησιν ἀποτελεῖ ἀναμφιλέκτως ἡ ἐκ τῆς παρατηρήσεως τῆς φύσεως προελθοῦσα πίστις καὶ εὐσέβεια πρὸς τοὺς θεούς, οἵτινες κατὰ μικρὸν ἀνυψώθησαν εἰς ἠθικὰς δυνάμεις, εἰς ἰδεώδη ἀνθρωπίνων ἐνεργειῶν καὶ καταστάσεων πρότυπα. Ἡ θρησκευτικὴ ἀντίληψις, ἔστω καὶ πολυθεϊκή, εἶναι πάντως ὁ τύπος, ἐν ᾧ καθίσταται τὸ πρῶτον συνειδητὴ ἡ τῶν ποικίλων φαινο-

μένων συνάφεια καὶ τὸ κράτος ἀοράτων δυνάμεων καὶ γενικῶν νόμων. Καὶ ἀπέχει μὲν πλεῖστον ἡ εἰς θείαν τοῦ κόσμου διακυβέρνησιν πίστις ἀπὸ τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως καὶ ἑρμηνείας τῆς τοῦ κόσμου ἀλληλουχίας ἀλλὰ πάντοτε ἡ τοιαύτη πίστις ἐνέχει ἀναγνώρισιν τῆς ἐξαρτήσεως τῶν ἐν τῷ κόσμῳ ὄντων καὶ γιγνομένων ἐξ ὑπερτέρων καὶ εἰς τὴν κατ' ἄνθρωπον ἀντίληψιν ἀπροσίτων αἰτίων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τῶν θεῶν δύναμις ἐκτείνεται ἐπὶ πάντα τοῦ κόσμου τὰ μέρη καὶ τὸ πλῆθος ἐκείνων ἀνάγεται εἰς ἑνότητα διὰ τῆς κυριαρχίας τοῦ Διὸς καὶ τῆς ἀφύκτου δυνάμεως τῆς Εἱμαρμένης, προέρχεται ἐντεῦθεν ἡ ὁμολογία τῆς τοῦ παντὸς ἀλληλουχίας καὶ ἡ ὑποταγὴ πάντων τῶν φαινομένων ὑπὸ τὰ αὐτὰ κοινὰ αἴτια. Καὶ ἐνῷ κατὰ μικρόν, καθαιρομένου τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος, τὸν φόβον πρὸς τὴν θείαν δύναμιν καὶ τὸ ἀδυσώπητον πεπρωμένον διαδέχεται ἡ εἰς τὴν σοφίαν καὶ ἀγαθότητα τῶν θεῶν πίστις, ἐπεγείρεται εἰς τὴν διανόησιν τὸ ἔργον τῆς ἐν τοῖς νόμοις τοῦ παντὸς διερευνήσεως τῆς θείας σοφίας. Οὕτως ἐν τῇ θρησκευτικῇ ἀντιλήψει περιέχονται τὰ ζωογόνα σπέρματα, ἐξ ὧν ἀνεπτύχθησαν ὕστερον αἱ καθαρώτεραι τῶν φιλοσόφων ἔννοιαι. Ἡ θρησκευτικὴ λοιπὸν τῶν Ἑλλήνων ἀντίληψις ὑπεβοήθησε τὴν διανόησιν καὶ προήγαγεν εἰς φιλοσοφίαν. Ὁ θαυμάσιος τῇ ἀληθείᾳ τρόπος, καθ' ὃν ὁ Ἕλλην ἀποβλέπει πρὸς τὴν φύσιν καὶ ἀντιλαμβάνεται τῶν θείων δυνάμεων, προάγει τὴν διανόησιν αὐτοῦ καὶ ἀναπτύσσει τὴν φιλοσοφίαν. Ὁ Ἕλλην δηλαδὴ δὲν καταπλήσσεται ὑπὸ τῶν ἔξωθεν ἐντυπώσεων καὶ τῶν τῆς φύσεως δυνάμεων, ὥστε νὰ ἀποβάλῃ τὴν ἰδίαν αὐτοτέλειαν, οὐδὲ πάλιν ἐπιτρέπει ἑαυτῷ τὴν ἀκόλαστον ἐλευθερίαν τῶν ἀγροίκων καὶ ἡμιβαρβάρων λαῶν ἀλλὰ ζῇ καὶ πράττει κατὰ πλήρη ἐλευθερίαν καὶ νομίζει ἄσκησιν αὐτῆς τὴν ὑπακοὴν εἰς τὴν καθόλου τάξιν ὡς τὸν νόμον τῆς ἰδίας αὐτοῦ φύσεως. Δὲν πτοεῖται πρὸς τὰς θείας δυνάμεις οὐδὲ ἀνάγει αὐτὰς ὑπὲρ τὸν περιέχοντα κόσμον ἀλλ' ἐκλαμβάνει ταύτας ὡς κατ' οὐσίαν ὁμοειδεῖς πρὸς τὸ πεπερασμένον. Ἀλλ' εἰ καὶ φαντάζεται τοὺς θεοὺς ὡς ἀνθρωποειδεῖς, ὅμως δὲν προσνέμει εἰς αὐτοὺς τὴν κοινὴν ἀνθρωπίνην φύσιν· διότι ἀποδίδει μορφὴν κσθαρωτάτου κάλλους καὶ ἰδεώδεις ἀνθρωπίνους ἐνεργείας. Ἀποβλέπει πρὸς τοὺς θεούς, καθὰ οὐδεὶς ἄλλος τῆς ἀρχαιότητος λαός, ὡς πρὸς ἰδεώδη μὲν ὄντα ἀλλ' ἅμα οἰκεῖα καὶ συγγενῆ, εἰς ἃ ἀνυψοῦται ἄνευ πολλοῦ κόπου καὶ ἐσωτερικοῦ ἀγῶνος. Ἐντεῦθεν θεωρεῖ τὴν εὐσέβειαν οὐχὶ ὡς καταστολὴν τῶν φυσικῶν ὁρμῶν καὶ κλίσεων ἀλλ' ὡς πρόσφορον ἄσκησιν τῶν ἀνθρωπίνων δυνάμεων. Οὕτως ἡ ὅλη θρησκεία λαμβάνει καλολογικὸν χαρακτῆρα, ἡ θρησκευτικὴ ἀντίληψις καθίσταται ποίησις, ἡ δὲ πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσέβεια καὶ τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς ἐκπρεπὲς καλλιτέχνημα. Ἡ τοιαύτη ἰδεώδης τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας μορφὴ ἔσχεν ἀναμφιλέκτως πρὸς τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μεγίστην σπουδαιότητα. Ἡ θρησκεία ηὐνόησε καὶ ἐθεράπευσε τὴν ἐνέργειαν τῆς φαντασίας, ἥτις εἶναι ἀναβαθμὸς τῆς ἐνεργείας τῆς νοήσεως, καθ' ἣν τις ἀνάγεται διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα εἰς τὸ καθόλου, ἀπὸ τῶν φαινομένων εἰς τὴν οὐσίαν. Καὶ ἐνῷ ἡ θρησκεία τοσοῦτον ἀγαθὴν ὁρμὴν εἶχεν ἐπὶ τὴν διανόησιν καὶ προωδοποίει τὴν φιλοσοφίαν, οὐδὲν ἀφ' ἑτέρου παρεῖχε κώλυμα ἐξ ἐκείνων, ἅτινα ἐνορῶμεν ἀλλαχοῦ ἐμφανιζόμενα. Οἱ Ἕλληνες δηλαδὴ οὐδεμίαν εἶχον ἱεραρχίαν οὐδὲ ὁμοιόμορφον καὶ καθολικῶς ὡμολογημένην δογματικήν. Τὰ τῆς λατρείας ἔργα δὲν ἀνῆκον εἰς ἰδίαν τινὰ τάξιν οὐδ' ἦσαν οἱ ἱερεῖς οἱ μόνοι μεσῖται μεταξὺ θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἀλλ' ἕκαστος ἠδύνατο νὰ προσφέρῃ θυσίαν καὶ ποιῆται εὐχάς. Ἔνθα δὲ δὲν ὑπάρχει ἱεραρχία

εἶναι ὅλως ἀδύνατος ἡ δογματικὴ ὡς καθολικὸς νόμος πίστεως, διότι λείπουσι τὰ ὄργανα τῆς μορφώσεως καὶ τηρήσεως αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ τῆς Ἑλληνικῆς θρησκείας ἡ φύσις ἀντέκειτο πρὸς τὴν δογματικήν· διότι ἡ θρησκεία αὕτη δὲν ἀπετέλει ἀπηρτισμένον τι σύστημα ἀλλ' ἦτο προϊὸν ποικίλων δοξασιῶν καὶ παραδόσεων, ἃς διεκόσμει καὶ συνεπλήρου ἡ τέχνη καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ ποίησις. Ἐνταῦθα λοιπὸν κεῖται ἡ αἰτία, δι' ἣν ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπῆρχε γενικῶς παραδεδεγμένη θρησκευτικὴ δοξασία ἀλλὰ μόνον ἐν διασφορωτάταις παραλλαγαῖς παραδεδομένη καὶ διὰ τῆς εὐκινήτου φαντασίας τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ποιητῶν αὐτοῦ διηνεκῶς μεταβαλλομένη μυθολογία. Καὶ ἀπητεῖτο μὲν πάντως παρὰ παντὸς εὐσέβεια πρὸς τοὺς θεοὺς τῆς πόλεως καὶ ἐπετίθετο βαρυτάτη τιμωρία εἰς τοὺς ἀρνουμένους τὴν παραδεδομένην εὐλάβειαν ἀλλ' ἡ ἀπουσία ὅμως ὁμοιομόρφου δογματικῆς καὶ ἡ ἔλλειψις σταθερῶς ὠργανωμένης καὶ δι' ἐξωτερικῆς δυνάμεως ὡπλισμένης ἱεραρχίας οὐδὲν κώλυμα, καθόλου εἰπεῖν, παρενέβαλλεν εἰς τὴν ἐλευθέραν ἐνέργειαν καὶ τὴν πρόοδον τῆς διανοίας, δυνάμενον νὰ παραβληθῇ πρὸς ἐκεῖνα, πρὸς ἃ εἶχε νὰ παλαίσῃ ὁ νοῦς ἐν τοῖς Ἀνατολικοῖς ἔθνεσι καὶ κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα. Τὸ διακρῖνον τὴν Ἑλληνικὴν θρησκείαν ἀπὸ τῆς τῶν ἄλλων λαῶν πάντων εἶναι ἡ ἐλευθερία, ἣν ἀρχῆθεν ἐπέτρεπε εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοήσεως. Ὄντως σπουδαιότητα μεγίστην εἶχε τὸ ὅτι ἡ δημοσία λατρεία καὶ ἡ κοινὴ πίστις τῶν Ἑλλήνων, ὡς αὕτη παρίσταται ἡμῖν μάλιστα ἐν τοῖς παλαιοτάτοις καὶ καθολικὸν κῦρος ἔχουσι μνημείοις, τοῖς Ὁμηρικοῖς καὶ Ἡσιοδείοις ποιήμασιν, οὐδὲν παρεῖχεν ἐμπόδιον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φιλοσοφίας. Ὁπόσην ὠφέλειαν παρέσχεν εἰς τὴν διανόησιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἡ ἀπὸ τῆς θρησκείας ἐλευθερία, ἐννοοῦμεν ἀναλογιζόμενοι τί θὰ ἦτο ἄνευ αὐτῆς ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἐμμέσως ἡ νεωτέρα καθόλου ἐπιστήμη. Πᾶσαι αἱ ἱστορικαὶ ἀναλογίαι ἐπιτρέπουσι τὸ συμπέρασμα, ὅτι αὐτοτελὴς φιλοσοφία δὲν θὰ ἀνεπτύσσετο ἐν Ἑλλάδι, ὡς δὲν ἀνεπτύχθη ἐν τῇ Ἀνατολῇ.

Παρομοία ἐλευθερία διέπει καὶ τὸν ἠθικὸν βίον ἑκάστου τε ἀνθρώπου καὶ τῆς ὅλης πολιτείας. Ὁ Ἕλλην ὥσπερ τιμᾷ ἐν τοῖς θεοῖς τὴν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν τοῦ κόσμου τάξιν χωρὶς νὰ ἀποβάλῃ διὰ τοῦτο τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ἀξίαν καὶ ἐλευθερίαν, οὕτω καὶ ἐν ταῖς ἠθικαῖς τοῦ πολιτικοῦ βίου σχέσεσι τηρεῖ τὸ χρυσοῦν μέτρον μέσην κατέχων θέσιν μεταξὺ τῆς ἀνόμου ἀκολασίας ἀγρίων καὶ βαρβάρων λαῶν καὶ τῆς δουλόφρονος ὑπακοῆς, ἥτις τὰ πλήθη τῆς Ἀνατολῆς ὑποτάσσει εἰς ἑνὸς δεσπότου τὴν αὐθαίρετον βούλησιν. Τὸ ἔντονον τῆς ἐλευθερίας συναίσθημα καὶ παρὰ τοῦτο ἡ σπανία πρὸς τὸ μέτρον καὶ τὴν τάξιν ἀγάπη, ἡ ζωηρὰ πρὸς τὴν κοινωνικὴν ἐνέργειαν ῥοπή, ἡ πρόθυμος πρὸς τὴν κοινωνικὴν βούλησιν προσαρμογὴ καὶ ἡ εὐλαβὴς τῶν τε ἰδίων καὶ τῶν κοινῶν παραδόσεων τήρησις, πᾶσαι αὗται αἱ ἀρεταὶ παρεῖχον εἰς τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις ἐλεύθερον καὶ ἐναρμόνιον βίον, οἷον οὐδεὶς ἄλλος τῆς ἀρχαιότητος λαὸς ἔχει νὰ ἐπιδείξῃ. Βεβαίως ἡ τῆς πατρίδος ἔννοια ἦτο ἄγαν στενὴ καὶ ἕκαστος θεωρῶν ἑαυτὸν πολίτην τῆς πόλεως εἰς ἣν ἀνῆκε ἐρρύθμιζε τὰς πρὸς τοὺς ἄλλους σχέσεις κατὰ τὴν στενὴν ἐκείνην ἔννοιαν· ἐπετέλει τὰ πρὸς τὴν πόλιν καθήκοντα, ἐπείθετο τοῖς νόμοις καὶ εἰργάζετο ὑπὲρ τοῦ μεγαλείου αὐτῆς. Κοίτοι δὲ ὁ μικρὸς τῆς ἐνεργείας κύκλος καὶ οἱ στενοὶ τῶν ἠθικῶν προβλημάτων ὁρίζοντες ἐπῆγον πολλάκις ἐμφυλίους πολέμους καὶ πολιτικὰς διαμάχας οὐδ' ἐπέτρεπον τὴν ἄποψιν τῶν καθολικῶν νόμων καὶ γενικῶν συμφερόντων, ὅμως ηὔξανον τὸ συναίσθημα τῆς ἐλευθερίας καὶ προεβίβαζον τὴν μόρφωσιν, ἐν ᾗ

ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς οὐδεμίαν τοῖς ἄλλοις κατέλιπεν ὑπερβολήν. Ἡ σύμφυτος τῷ Ἕλληνι τάσις πρὸς ἐλευθερίαν ἐδημιούργησε τὰ εἴδη ἐκεῖνα τοῦ πολιτεύματος ἅτινα ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν τῆς μεγίστης τοῦ πολιτικοῦ βίου ἀκμῆς. Ὅτε ἐξέλιπον ἢ περιωρίσθησαν οἱ παλαιοὶ βασιλικοὶ οἶκοι καὶ τὴν πατριαρχικὴν τῶν Ὁμηρικῶν χρόνων μοναρχίαν διεδέξατο σὺν τῷ χρόνῳ πανταχοῦ ἡ ὀλιγαρχία, ἐπεξέτειναν συμμέτρως οἱ ἀριστοκρατικοὶ ἄρχοντες τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀνωτέραν μόρφωσιν ἐπὶ τὸν μικρὸν κύκλον τῶν κρατούντων γενῶν. Ὅτε δὲ ἡ αὐθαίρετος βία καὶ ἡ ἠθικὴ κατάπτωσις τῶν ἀριστοκρατικῶν διήγειρε τὴν ἀντίστασιν τῶν πολλῶν, οὗτοι ἐλάμβανον κατὰ κανόνα τοὺς ἰδίους ἡγεμόνας ἐκ τῶν τέως ἀρχόντων καὶ οἱ τοιοῦτοι δημαγωγοὶ καθίσταντο ὕστερον σχεδὸν πανταχοῦ τύραννοι. Οἱ τύραννοι φοβούμενοι διὰ τὴν ἀρχὴν τοὺς ἀριστοκρατικοὺς καὶ ἀναγκαζόμενοι νὰ στηρίζωνται ἐπὶ τῆς εὐνοίας τοῦ πλήθους ἐθεράπευον αὐτὸ καὶ ἐφρόντιζον περὶ τῆς γενικῆς μορφώσεως. Ὄντως δὲ αἱ τῶν τυράννων Αὐλαὶ ἀπετέλουν ἑστίαν καὶ κέντρον τῶν τεχνῶν καὶ τῶν γραμμάτων. Καὶ ὅτε αἱ τυραννίδες θᾶττον ἢ βράδιον κατελύθησαν, δὲν ἐπανῆλθον πλέον αἱ ὀλιγαρχίαι ἀλλὰ κατεστάθησαν δημοκρατίαι. Ὁπόσον δὲ ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ εὐκοσμία τοῦ πολιτικοῦ τῶν Ἑλλήνων βίου συνεβάλετο εἰς τὴν ἔξαρσιν τῆς διανοήσεως καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φιλοσοφίας, πρόκειται ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν· οὐδ' εἶναι ἁπλοῦν τύχης ἔργον τὸ ὅτι ἐκεῖ ἀκριβῶς αἱ μέγισται προσηνέχθησαν εἰς τὴν ἐπιστήμην ὑπηρεσίαι, ἔνθα ὁ πολιτικὸς βίος ἔτυχε τῆς ἐλευθερωτάτης ἀναπτύξεως, ἐν ταῖς Ἰωνικαῖς ἀποικίαις καὶ ταῖς Ἰταλικαῖς καὶ Σικελικαῖς πόλεσι καὶ ἐν ταῖς Ἀθήναις. Ἡ πάσας λοιπὸν τοῦ βίου τὰς σχέσεις ῥυθμίζουσα ἐλευθερία παρεῖχεν εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν διανόησιν τὴν αὐτονομίαν καὶ τὴν τόλμην, ἣν παρὰ τοῖς ἀρχαιοτάτοις ἤδη φιλοσόφοις θαυμάζομεν. Ὡσαύτως σπουδαῖος εἰς τὴν γένεσιν καὶ μόρφωσιν τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας συντελεστὴς ἐγένετο ὁ πρὸς τὰ ἔθιμα καὶ τὸν νόμον σεβασμός, ἡ τοῦ καθ' ἕκαστον εἰς τὸ ὅλον ὑποταγή, ἧς ἄνευ τὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ διατηρηθῶσιν. Ἡ πρὸς τὸν νόμον δηλαδὴ καὶ τὴν τάξιν ῥοπή, ἥτις ἐν ταῖς πρακτικαῖς τοῦ βίου σχέσεσιν ἐξεμορφώθη, ἀπῄτει ἵνα καὶ ἐν τῇ θεωρητικῇ τοῦ βίου ἐποπτείᾳ τὸ καθ' ἕκαστον εἰς τὸ καθόλου συμπεριληφθῇ καὶ ἐκ τῶν νόμων αὐτοῦ ἐξαρτηθῇ. Ἐπὶ τούτοις ὁ πολιτικὸς βίος προῆγε διὰ τῶν ποικίλων ἀπαιτήσεων τὴν ἄσκησιν τῆς νοήσεως καὶ τοῦ λόγου, ἥτις ἄσκησις ἔμελλεν εὐλόγως νὰ ἔχῃ καὶ πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐνέργειαν μεγίστην σπουδαιότητα. Παραπλησίαν ὑπηρεσίαν παρέσχεν εἰς τὴν ἐπιστήμην καὶ ἡ ποίησις, ἥτις ὡς ἐπικὴ καὶ λυρικὴ καὶ δραματικὴ ἔλαβε κατὰ τοὺς τέσσαρας αἰῶνας, οἵτινες προηγήθησαν τῆς γενέσεως τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, πλουσιωτάτην ἀνάπτυξιν. Ἡ ποίησις περιελάμβανε τὰς θεολογικὰς καὶ ἠθικὰς καὶ κοσμολογικὰς τῶν Ἑλληνικῶν φύλων δόξας ἐν διηγήμασι καὶ ἀποφθέγμασιν, ἅτινα ὑπό τε τῶν συγχρόνων καὶ τῶν μεταγενεστέρων ἐθεωροῦντο ὡς ἔκφρασις καθολικῶς ὡμολογημένων ἀληθειῶν, οὕτω δὲ ὑπεδείκνυεν εἰς τὴν ἀρχομένην φιλοσοφίαν τὰς ἀναγκαίας αὐτῇ προϋποθέσεις καὶ ἐπόριζεν ἀξιολόγους ἀφορμάς. Οὐχ ἧττον σπουδαῖαι ἀπέβησαν εἰς τὴν φιλοσοφικὴν τοῦ κόσμου ἑρμηνείαν τὸ μὲν αἱ συγγενεῖς αὐτῇ μαθηματικαὶ καὶ ἀστρονομικαὶ ζητήσεις τὸ δὲ αἱ ἀνατομικαὶ καὶ φυσιολογικαὶ τῶν ἰατρῶν παρατηρήσεις.

Ὁ Ἑλληνικὸς λοιπὸν λαὸς ὑπὸ τῆς φύσεως διὰ πολλῶν ἀρετῶν κοσμηθεὶς καὶ ὑπὸ τῶν περιστάσεων σφόδρα εὐνοηθεὶς ἦτο εὔλογον νὰ ἀναπτύξῃ πρωίμως

τὰς διανοητικὰς δυνάμεις καὶ ταχέως εἰς θαυμαστὴν παιδείαν καὶ ἡμέρωσιν νὰ ἀναχθῇ. Καὶ ὄντως παρατηροῦμεν ὅτι εὐθὺς ἐσχημάτισε θρησκευτικὰς καὶ κοσμολογικάς, ἠθικὰς καὶ ἀνθρωπολογικὰς δοξασίας. Καὶ δὲν ἀφίστανται μὲν αὗται ἐν πολλοῖς τοῦ μυθικοῦ τύπου τοῦ συγκρύπτοντος τὰς ἐννοίας ὑπὸ αἰνιγματώδη σύμβολα ἀλλ' ἔχουσιν ὅμως μεγάλην σπουδαιότητα· διότι ἔτρεπον τὴν προσοχὴν εἰς τὰ ζητήματα, ἅτινα ἔμελλον ὕστερον νὰ καταστῶσιν ὑποκείμενα τῆς ἐπιστήμης καὶ εἴθιζον τὴν διάνοιαν εἰς τὴν συνοπτικὴν τῶν καθ' ἕκαστα ἀντίληψιν. Εἶναι δ' εὔδηλον ὅτι ἡ θρησκεία καὶ ἡ τοῦ κόσμου ἀντίληψις, αἱ πολιτικαὶ διατάξεις καὶ ἡ ἠθικὴ κατάστασις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ παρεῖχον πλείστας ἀφορμὰς εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν διανόησιν. Ἡ κοσμολογικῶν θεωριῶν διαγραφὴ καὶ ἡ κατὰ πάντα τὰ μέρη ἐξέτασις τοῦ ἀνθρωπίνου βίου κατέστησαν ὀξυτέραν τὴν παρατήρησιν καὶ ἤσκησαν τὴν κρίσιν. Ἔλειπε δὲ μόνον ἡ τάσις πρὸς ἀναγωγὴν τῶν φαινομένων εἰς τὰ πρῶτα αὐτῶν αἴτια, ἡ ἐκ τῶν γενικῶν αἰτίων φυσικὴ ἑρμηνεία τῶν φαινομένων. Ἅμα τῇ γενέσει τῆς τάσεως ταύτης ἄρχεται ἡ φιλοσοφία.

Καὶ ἐν τῇ μακραίωνι τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας σταδιοδρομίᾳ διορῶμεν ἰσχυρὰν ἑνότητα, καθ' ὅσον τὰ διάφορα μέρη μορφοῦνται κατὰ τὸν αὐτὸν κύριον τύπον καὶ συνάπτονται κατ' ἀναλόγους σχέσεις ἢ ἄλλως εἰπεῖν τὰ ἐπιγενέστερα ἑρμηνεύονται ἐκ τῶν προγενεστέρων ὡς φυσικὴ αὐτῶν μεταβολὴ συντελουμένη κατὰ τὸν νόμον τῆς σταθερᾶς ἀναπτύξεως. Παρὰ πᾶσαν δὲ τὴν διὰ τοῦ χρόνου ἐπιγενομένην εἰς τὴν Ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν ἀλλοίωσιν τὰ γνωρίσματα τὰ μετέπειτα ὑπάρχουσιν ἤδη κατ' οὐσίαν ἐν τῇ προτέρᾳ ἐκείνης μορφῇ. Ὅσον καὶ ἂν προσπίπτῃ παράδοξος ἡ μορφὴ τῆς φιλοσοφίας κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας τοῦ ἱστορικοῦ αὐτῆς βίου, ὅμως καὶ ἐν τούτοις ἀνευρίσκονται οἱ ἀρχῆθεν τύποι οἱ διὰ τοῦ χρόνου ἀλλοιωθέντες. Ὡς ὀργανικὸν καὶ ἐμμελὲς ὅλον ἡ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσοφία ἔχει χαρακτηριστικὰ ἴδια γνωρίσματα, καθ' ἃ διακρίνεται τῶν παρ' ἄλλοις λαοῖς φιλοσοφικῶν τάσεων. Οὕτω διαφέρει τῆς ἀρχαιοτέρας Ἀνατολικῆς διανοήσεως. Αὕτη μὲν δηλαδὴ σχεδὸν μόνον ὑπὸ τῶν ἱερέων θεραπευομένη ἀνεπτύχθη ὅλως ἐκ τῆς θρησκείας καὶ ἔσχε περιεχόμενον καὶ πορείαν ἀνάλογον αὐτῇ· διὸ οὐδέποτε ἔλαβε καθαρῶς ἐπιστημονικὴν μορφὴν καὶ μέθοδον ἀλλὰ περιωρίσθη τὸ μὲν εἰς ἐξωτερικοὺς γραμματικοὺς καὶ λογικοὺς τύπους τὸ δὲ εἰς βιοτικὰ παραγγέλματα τὸ δὲ τέλος εἰς φαντασιώδη τύπον ποιητικῆς περιγραφῆς. Ἡ δὲ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία τοὐναντίον ἀνεπτύχθη ἀνεξάρτητος ἀπὸ τῆς θρησκείας, τραπεῖσα οὐχὶ πρὸς τὰς θρησκευτικὰς παραδόσεις ἀλλὰ πρὸς αὐτὰ τὰ πράγματα, ἵνα τὴν φύσιν αὐτῶν διαγνῷ· διὸ μετῆλθεν ἀκραιφνῶς ἐπιστημονικὴν μέθοδον καὶ ἐπέτυχε γνώσεως, ἥτις συμφωνεῖ πρὸς τοὺς ἰδίους αὐτῆς νόμους. Ἡ τοιαύτη διαφορὰ εἶναι ἀνάλογος πρὸς τὴν διαφορὰν τῆς φύσεως ἑκατέρου τῶν λαῶν Ὁ μὲν Ἀνατολικὸς προσβλέπει πρὸς τὴν φύσιν περιδεὴς καὶ δουλόφρων καὶ διὰ τοῦτο οὔτε εἰς τὴν λογικὴν ἑρμηνείαν τῶν φαινομένων ἐκ τῶν φυσικῶν αἰτίων ἀνάγεται οὔτε εἰς ἐλεύθερον πολιτικὸν βίον καὶ ἀληθῆ μόρφωσιν ἀνυψοῦται. Ὁ δ' Ἕλλην ἐκ τοῦ ἐναντίου συναισθάνεται ἑαυτὸν οἰκεῖον πρὸς τὴν φύσιν καὶ ἐνορᾷ ἐν αὐτῇ εὐρυθμίαν καὶ τάξιν, δύναται δὲ ἐν τῷ βίῳ νὸ ἀσκήσῃ μετ' ἐλευθερίας τὴν ἠθικὴν τάξιν καὶ εὐκοσμίαν. Ἡ τῆς ἐλευθέρας ἐρεύνης μέθοδος ἀποτελεῖ ἰδιάζον γνώρισμα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ ἦρεν αὐτοὺς εἰς ὕψος, εἰς ὃ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἀναχθῶσιν ἄλλοι μεταγενέστεροι. Τὴν ἐλευθερίαν ταύτην δὲν εὑρίσκομεν τὸ παράπαν οὔτε

παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς οὔτε τοῖς Μωαμεθανοῖς οὔτε τοῖς Ἰουδαίοις οὔτε αὐτοῖς τοῖς Ἰνδοῖς· διότι ἡ διανόησις αὐτῶν ἤρτηται ἔνθεν μὲν ἐκ τῆς οἰκείας θρησκείας ἔνθεν δὲ ἐκ τῆς ἀρχαιοτέρας φιλοσοφίας. Οὐχ ἧττον σπουδαῖον γνώρισμα τῆς φιλοσοφίας τῶν Ἑλλήνων εἶναι ὁ τρόπος τῆς τῶν προβλημάτων διεξαγωγῆς. Ὁ Ἕλλην δηλαδὴ φιλόσοφος ἐρευνᾷ καὶ τὰ δυσχερέστατα ζητήματα ἄνευ προκαταλήψεως καὶ μετὰ πλαστικῆς ἠρεμίας ἀντιστοίχου πρὸς τὸ ἐν τῇ τέχνῃ λεγόμενον κλασσικὸν ὕφος. Δὲν παρασύρεται ὑπὸ τῆς προσωπικῆς αὐτοῦ καταστάσεως καὶ τῶν ἰδίων πόθων οὐδὲ παρέλκεται ὑπὸ ἀλλοτρίων ὑποθέσεων καὶ ξένων δοξασιῶν ἀλλὰ τρέπεται ἐξ ἀρχῆς πρὸς τὸ πρᾶγμα, εἰσδύεται καὶ ἐμβαθύνει εἰς αὐτὸ καὶ ἐπιτρέπει ἑαυτὸν εἰς τὴν ἀπὸ τούτου ἐπίδρασιν· διὸ καὶ στέργει τὰ πορίσματα τῆς διανοήσεως ἑαυτοῦ πρόθυμος ὢν νὰ ἐγκρίνῃ πᾶν ὅ τι ὡς ἀληθὲς καὶ πραγματικὸν ἀνακύπτει. Εἶναι δ' ἀφ' ἑαυτοῦ προφανὲς ὅτι αἱ διὰ τοῦ μακροῦ χρόνου ἐπιγινόμεναι εἰς τὸν διανοητικὸν βίον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ μεταβολαὶ συνεπῆγον ἀνάλογον μεταβολὴν εἰς τὴν φιλοσοφίαν· μάλιστα δὲ κατὰ τὴν τελευταίαν αὐτῆς περίοδον προσέλαβεν ἱκανὰς ὀθνείας ἰδιότητας. Ἀλλὰ πάντοτε ὅμως εἴτε ἀμέσως εἴτε ἐμμέσως διαγινώσκεται σαφέστατα ὁ χαρακτὴρ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας πορευομένης τὴν αὐτὴν ὁδὸν καὶ μεταβαλλομένης τὰς αὐτὰς μεταβολὰς πρὸς τὸν βίον τοῦ ἰδίου ἔθνους.

Καὶ ἵνα λάβωμεν ἔννοιάν τινα τῆς λογικῆς συναφείας καὶ ἰσχυρᾶς ἀλληλουχίας τῆς φιλοσόφου διανοήσεως τῶν Ἑλλήνων προσῆκον εἶναι ἵνα συντόμως ἐπισκοπήσωμεν τὴν πορείαν τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν ἐν τῇ μακρᾷ ἱστορικῇ σταδιοδρομίᾳ.

Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, ὁ τῆς φιλοσοφίας εἰσηγητής, πρῶτος καταλιπὼν τὰς μυθολογικὰς κοσμογονίας ἐζήτησε τὴν ἑρμηνείαν τοῦ κόσμου ἐκ φυσικῶν αἰτίων καὶ ὡς ἀρχήν, ἐξ ἧς τὰ ὄντα συνέστησαν, ὑπέλαβε τὸ ὕδωρ. Τὴν τοιαύτην πρὸς ἐξήγησιν τοῦ κόσμου ἀπόπειραν συνεχίζουσι καὶ τὸ ἐπιχειρηθὲν σπουδαῖον ἔργον ἀρκούντως προάγουσιν ἄλλοι συμπολῖται τοῦ Θαλοῦ, Ἀναξίμανδρος καὶ Ἀναξιμένης, βραδύτερον δὲ Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης καὶ ἄλλοι τῆς ἀρχαίας Ἰωνικῆς Σχολῆς ἡγέται. Ὁ Ἀναξίμανδρος δὲν ἀφορμᾶται ἐξ ὡρισμένου φυσικοῦ στοιχείου, καθάπερ ὁ Θαλῆς, ἀλλ' ἀρχὴν πάντων τῶν ὄντων τίθεται τὸ ἄπειρον, τουτέστι τὴν ἄπειρον τῆς ὕλης ὑπόστασιν, καὶ πειρᾶται διὰ τούτου νὰ ἑρμηνεύσῃ τὴν γένεσιν τῶν ὄντων καὶ ἀνάπτυξιν. Ὁ δὲ μαθητὴς αὐτοῦ Ἀναξιμένης ζητῶν ὡρισμένον κατὰ τὴν φύσιν καὶ τὰς ἰδιότητας τοῦ ἀπείρου ἔχον στοιχεῖον εὑρίσκει κατάλληλον τὸν ἀέρα, ἐξ οὗ πάντα διὰ μανώσεως καὶ πυκνώσεως προέρχονται. Τὴν τοῦ Ἀναξιμένους ἀπόπειραν πρὸς ἑρμηνείαν τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ πρώτου στοιχείου ἠσπάσαντο ἄλλοι τε πολλοὶ Ἴωνες φιλόσοφοι καὶ ὁ μετὰ ἕνα αἰῶνα γενόμενος Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κάτω Ἰταλίαν μετηνέχθη ἡ πρὸς ἐπιστημονικὴν τοῦ κόσμου ἑρμηνείαν τάσις διὰ τῶν Ἰώνων Πυθαγόρου καὶ Ξενοφάνους, οἵτινες ἰδίων Σχολῶν ἀπέβησαν ἀρχηγέται. Ἡ Πυθαγόρειος Σχολὴ τὸ εὔρυθμον θαυμάζουσα καὶ ἁρμονικὸν τοῦ παντὸς σύστημα, ὅπερ κόσμον ὠνόμασεν, ὑπέλαβεν ὅτι πάντα ἐν αὐτῷ ὑπάρχουσι κατ' ἀριθμητικὰς σχέσεις διατεταγμένα· καὶ συνεπέρανε κατὰ τὴν τότε ἀνακριβῆ τοῦ διανοεῖσθαι μέθοδον ὅτι ἡ οὐσία τῶν ὄντων εἶναι ὁ ἀριθμός. Οὗτος δεσπόζει τῆς μουσικῆς καὶ τῆς τέχνης καὶ καθόλου πάντων τῶν θείων πραγμάτων καὶ ἀνθρωπίνων ἔργων. Ὁ κόσμος κατὰ τοὺς Πυθαγορείους προῆλθεν ἐκ τοῦ ἐν τῷ μέσῳ

τοῦ σύμπαντος πυρός, περὶ ὃ κινοῦνται πᾶσαι αἱ οὐράνιαι σφαῖραι καὶ οἱονεὶ τὸν ἐναρμόνιον ὀρχοῦνται χορόν. Ὁ δὲ Ξενοφάνης, ὁ τῆς Ἐλεατικῆς Σχολῆς ἱδρυτής, κατενόησεν ὅτι ἡ ὑπέροχος τοῦ κόσμου τάξις καὶ θαυμαστὴ ἁρμονία προϋποτίθησι μίαν ἀρχὴν καὶ δύναμιν ὑψίστην καὶ θειοτάτην· διὸ διδάσκει ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι εἷς καὶ ἀγένητος, αἰώνιος καὶ ἀναλλοίωτος, σφοδρὸν δὲ κηρύττει πόλεμον κατὰ τῆς συγχρόνου πίστεως, ἥτις τὸ θεῖον ἐξελάμβανεν ὡς ἀνθρωπόμορφον καὶ ἀνθρωποπαθές. Ὁ τούτου μαθητὴς Παρμενίδης τὴν ἀρχήν, καθ' ἣν πάντα τὰ ὄντα εἶναι ἕν, θεμελιοῖ ἐπὶ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄντος δεικνύων ὅτι παντὸς πράγματος οὐσιωδέστατον καὶ ἀναγκαιότατον γνώρισμα ὑπάρχει «τὸ εἶναι», ὅπερ γνώρισμα ἀνήκει εἰς πάντα τὸ αὐτὸ καὶ συνεχές. Τὸ ὂν εἶναι ἀγένητον καὶ ἀνώλεθρον, ἀδιαίρετον καὶ ἀκίνητον, τέλειον καὶ ἄϊδιον· καὶ ἐπειδὴ ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ ὄντος ἀποκλείεται ἄνευ ὅρου πᾶν τὸ μὴ ὄν, ἕπεται ὅτι πολλότης ὄντων καὶ κίνησις εἶναι ἀδιανόητα. Ἀπὸ τῆς αὐτῆς μὲν τοῦ ἑνὸς ὄντος προϋποθέσεως ἀφορμᾶται καὶ ὁ σκοτεινὸς καὶ βαθυγνώμων Ἡράκλειτος, ἀλλ' οὗτος συμπεραίνει τοὐναντίον, ὅτι τὸ ἓν ὂν εἶναι ἁπλῶς κινούμενον καὶ ἐν ἀδιαλείπτῳ μεταβολῇ διατελοῦν. Πάντα—λέγει—ἐν διηνεκεῖ εὑρισκόμενα ῥοῇ προῆλθον ἐκ μιᾶς θείας οὐσίας, τοῦ ἀειζώου πυρός, ὅπερ ζῶν καὶ κινούμενον γεννᾷ πάντα τὰ καθ' ἕκαστον ὄντα, ἅτινα πάλιν εἰς αὐτὸ θὰ ἐπανέλθωσι· δεινὴ ἄρα πλάνη εἶναι ἡ πίστις ὅτι τὰ ὄντα ὑπάρχουσι σταθερὰ καὶ μόνιμα. Ἀποφηνάμενος ὁ Ἡράκλειτος ὅτι τὰ πάντα εἶναι μόνον ἐν τῷ γίγνεσθαι, ἐν τῇ διηνεκεῖ μεταβολῇ, προέβαλε τοῖς ἑαυτοῦ διαδόχοις τὸ πρόβλημα τοῦ νὰ ἑρμηνεύσωσι τὸ φαινόμενον τῆς μεταβολῆς καὶ εὕρωσι τὴν αἰτίαν αὐτῆς. Ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ Ἀναξαγόρας ἐπιχειροῦντες τὴν λύσιν τοῦ προβλήματος τούτου ὑπολαμβάνουσιν ὅτι πᾶσα γένεσις καὶ πᾶσα ἀλλοίωσις προέρχεται ἐκ τῆς ἑνώσεως καὶ τοῦ χωρισμοῦ ἀγενήτων καὶ ἀφθάρτων καὶ καθ' ἑαυτὰ ἀμεταβλήτων στοιχείων καὶ ἑπομένως παράγεται αὐτὸ τὸ γίγνεσθαι ἐξ ἀρχεγόνου τινὸς «εἶναι», ὅπερ διαφέρει μὲν τοῦ ὄντος τοῦ Παρμενίδου κατὰ τὴν πολλότητα κατὰ τἆλλα δ' ὅμως ἔχει τὰς οὐσιώδεις ἐκείνου ἰδιότητας. Πρὸς ἐξήγησιν δὲ τῆς κινήσεως, ἥτις τὴν ἕνωσιν καὶ τὸν χωρισμὸν τῶν πρώτων στοιχείων ποιεῖ, ὁ μὲν Ἐμπεδοκλῆς δέχεται τὰς κινούσας δυνάμεις ἐν μυθικῇ μορφῇ, ὁ δὲ Λεύκιππος καὶ ὁ Δημόκριτος τίθενται τὰ ἄτομα ἐν τῷ κενῷ χώρῳ, τέλος δὲ ὁ Ἀναξαγόρας προσφεύγει εἰς τὸν ἄπειρον καὶ αὐτοκρατῆ καὶ ἀμιγῆ νοῦν ὅστις διέπει καὶ κοσμεῖ τὸ πᾶν. Ἀλλ' ἡ τῶν φιλοσοφικῶν θεωριῶν πρὸς ἀλλήλας ἐναντιότης καὶ διαπάλη καὶ ὁ κατὰ τῶν αἰσθήσεων ὡς οὐχὶ τὴν ἀλήθειαν διδασκουσῶν σφοδρὸς πόλεμος ἐπήνεγκεν εὐλόγως τὴν δυσπιστίαν εἰς τὰς γενομένας ἀποπείρας πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν τοῦ κόσμου ἐξήγησιν. Αὕτη δὲ ἡ αἰτία καὶ ἡ ὁσημέραι μάλιστα αἰσθητὴ καθισταμένη εἰς τοὺς δημοκρατικοὺς Ἀθηναίους ἀνάγκη ἰδίας τινὸς προπαιδεύσεως πρὸς πολιτικὴν δρᾶσιν παρήγαγε τοὺς λεγομένους Σοφιστάς. Οὗτοι τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας ἠμφεσβήτησαν καὶ πάντα ἀπέφηναν φαινόμενα καὶ δοξασίαν τοῦ καθ' ἕκαστον ἀνθρώπου, τὴν δὲ φιλοσοφίαν περιώρισαν ἐν τοῖς ζητήμασι τοῦ πρακτικοῦ βίου, οὕτινος ὅμως τὰς ἠθικὰς ἀρχὰς οὐχ ἧττον ἀνέτρεπον ἀφοῦ τῆς θεωρητικῆς ἐπιστήμης τὴν βάσιν διέσειον. Πλὴν ἀλλὰ τὸ ὑπὸ τῶν Σοφιστῶν ἀνοιχθὲν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ χάσμα ἔπρεπε ταχέως νὰ πληρωθῇ καὶ ἡ καθαιρεθεῖσα γνῶσις τελείως ἀνορθωθῇ. Τοῦ μεγάλου καὶ χαλεποῦ ἔργου τὴν ἐπιτέλεσιν ἀνέλαβεν ὁ δαιμόνιος Σωκράτης, ὅστις νέαν ἔδωκεν ὅλως

εἰς τὴν φιλοσοφίαν τροπήν. Ὁ Σωκράτης πρῶτος ἔτρεψε τὴν φιλοσοφοῦσαν διανόησιν ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς τὸν ἐσωτερικὸν κόσμον καὶ κατέβαλεν ἀσφαλῆ τὰ θεμέλια τῆς τε πρακτικῆς καὶ τῆς θεωρητικῆς φιλοσοφίας. Τὸ ἐντεῦθεν ἡ φιλοσοφία κατευθύνεται πρὸς τὴν ἔννοιαν τῶν πραγμάτων καὶ ζητεῖ τοὺς λόγους αὐτῶν καὶ τὴν ἀλήθειαν τῶν ὄντων. Τὴν δ' ἔννοιαν σχηματίζει διὰ τῆς καθολικῆς ἐξετάσεως τῶν ἰδιοτήτων τοῦ πράγματος καὶ διὰ τῆς διακρίσεως τοῦ ἐν αὐτῷ σταθεροῦ καὶ μονίμου ἀπὸ τοῦ ἀσταθοῦς καὶ μεταβλητοῦ, τουτέστι διὰ τῆς διαλεκτικῆς ἐκείνης μεθόδου, ἣν ὁ μὲν Σωκράτης εἰσηγήσατο ὁ δὲ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης ἰσχυρότερον ἠμπέδωσαν καὶ ἀκριβέστερον παρέστησαν. Ἡ ἔννοια παρέχει τὴν ἀληθῆ γνῶσιν καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὀφείλει πᾶν ἐπὶ τὴν ἑαυτοῦ ἔννοιαν νὰ ἀνάγηται· μόνη ἡ κατ' ἐννοίας πρᾶξις ἀποτελεῖ τὴν ἀληθῆ ἀρετὴν καὶ αὐτὸς ὁ κόσμος εἶναι καθ' ὡρισμένας ἐννοίας καὶ διὰ τοῦτο σκοπίμως διατεταγμένος. Ὁ νοῦς ἤδη ἀναγνωρίζεται ὅς τι ἀνώτερον τῆς φύσεως, ἡ ἔννοια καὶ τὸ εἶδος ἀνώτερον τῆς ὕλης· ἀντὶ δὲ τῆς περὶ τὴν φύσιν φιλοσοφίας, τουτέστι τῆς φυσιολογίας, θεραπεύεται κυρίως ἡ περὶ τὰς ἐννοίας φιλοσοφία, ἡ ἐννοιολογία. Τὴν περὶ ἐννοιῶν θεωρίαν τοῦ Σωκράτους μετερρύθμισαν καὶ συνεπλήρωσαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ· καὶ δὴ ὁ Πλάτων τὰς ἐννοίας τοῦ διδασκάλου καταστήσας μεταφυσικὰς ὑποστάσεις ἀνήγειρεν ἔκπαγλον ἰδεολογικὸν φιλοσόφημα. Ὁ μὲν Σωκράτης ἀπεφήνατο ὅτι μόνη ἡ τῶν ἐννοιῶν γνῶσις εἶναι ἀληθὴς γνῶσις, ὁ δὲ Πλάτων περαιτέρω χωρῶν γνωματεύει ὅτι μόνον τὸ ἐν ταῖς ἐννοίαις νοούμενον, οἱ τύποι τῶν ὄντων, αἱ ἰδέαι εἶναι τὰ ἀληθῆ καὶ ἀρχέγονα ὄντα. Αἱ ἰδέαι εἶναι νοηταὶ καὶ ἀμέριστοι οὐσίαι, εἰς ἃς ὀφείλει τὴν ἑαυτοῦ πραγματικότητα πᾶν τὸ γιγνόμενον καὶ μεταβαλλόμενον, ἀμετάβλητοι καὶ ἀεὶ κατὰ ταὐτὰ ὡσαύτως ἔχουσαι, ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν κεχωρισμέναι καὶ ἐν ἀκηράτῳ τινὶ καὶ ὑπερουρανίῳ τόπῳ ὑπάρχουσαι. Αὗται, τὸν νοητὸν κόσμον συνιστῶσαι, εἶναι τοῦ ὁρατοῦ τοῦδε κόσμου τὸ ἀρχέτυπον καὶ ἀποτελοῦσι τῶν ἀεὶ ῥεόντων καὶ μεταβαλλομένων αἰσθητῶν τὰ ἄϊδια πρότυπα καὶ αἰώνια παραδείγματα. Πᾶσαι δὲ αἱ ἰδέαι εἰς τὴν ὑπερτάτην καὶ θειοτάτην ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ κορυφούμεναι ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας ὡρισμένην σχέσιν, ἧς ἡ συστηματικὴ ἔκθεσις εἶναι ἔργον τῆς ἐπιστήμης. Ὁ Πλάτων ὡς φιλόσοφος μὲν συνδυάζει τὸ ἰδεῶδες πρὸς τὴν ὀξύτητα τῆς διανοίας, τὴν διαλεκτικὴν ἔρευναν πρὸς τὴν καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν· ὡς ἄνθρωπος δὲ συναρμόζει τὴν αὐστηρότητα τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν πρὸς ἰσχυρὰν ἀγάπην τοῦ καλοῦ, εὐγένειαν καὶ ὕψος τοῦ φρονήματος πρὸς τρυφερότητα τοῦ συναισθήματος, ἐνθουσιασμὸν πρὸς ψυχικὴν ἠρεμίαν, σεμνότητα πρὸς πραότητα, μεγαλεῖον διανοίας πρὸς ἁπλότητα καὶ φιλανθρωπίαν. Ἐν τούτῳ δὴ καὶ κεῖται τοῦ Πλάτωνος τὸ μεγαλεῖον, ὅτι τὰ ὡς ἐναντία φαινόμενα συνάπτει εἰς ἑνότητα, τὰς ἀντιθέσεις συμπληροῖ δι' ἀλλήλων καὶ τὸ πλῆθος τῶν δυνάμεων αὐτοῦ καὶ προτερημάτων ἀναπτύσσει εἰς τελειοτάτην ἁρμονίαν. Παραμένει δὲ πάντοτε ἀξιόλογος ὁ ὑπὸ τοῦ Goethe προσφυῶς γενόμενος χαρακτηρισμός, καθ' ὃν ὁ Πλάτων εἶναί τι θεσπέσιον πνεῦμα, ὅπερ ηὐδόκησε νὰ κατέλθῃ εἰς τὸν κόσμον καὶ διατρίψῃ ἐπί τινα χρόνον· δὲν φροντίζει ὅπως λάβῃ γνῶσιν τοῦ κόσμου, διότι προϋποτίθησιν ἤδη αὐτόν, ἀλλὰ μᾶλλον τείνει ἵνα μεταδώσῃ εἰς τοῦτον προφρόνως ὅσα οὐρανόθεν παρέλαβεν ἀγαθά, ἅτινα νομίζει αὐτῷ ἀναγκαῖα καὶ ἀπαραίτητα. Εἰσδύεται εἰς τὰ βάθη τοῦ κόσμου οὐχὶ ὅπως ἐρευνήσῃ ἀλλὰ μᾶλλον ὅπως πληρώσῃ τοῦτον τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ οὐσίας· αἴρεται πρὸς

τὰ ἄνω καὶ μεταρσιοῦται εἰς τὰ ὕψη, ἵνα καταστῇ αὖθις μέτοχος τῆς θείας αὐτοῦ ἀρχῆς. Πᾶν δ' ὅτι ἐξαγγέλλει, ἀναφέρεται εἰς τὸ ἀΐδιον, τὸ ἀγαθόν, τὸ ἀληθές, τὸ καλόν, ἅτινα σπεύδει νὰ διεγείρῃ παρ' ἑκάστῳ καὶ προαγάγῃ. Οὕτως ἐφάνη ὁ Πλάτων τοῖς τε συγχρόνοις καὶ τοῖς ἐπιγενεστέροις ἐμπεφορημένος ἠθικοῦ κάλλους, χάριτος καὶ ἁρμονίας, ὥστε ἐθεωρεῖτο φύσις Ἀπολλώνειος καὶ αὐτὸ τοῦτο υἱὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἐλέγετο. Αἱ ἰδέαι ἀποτελοῦσι τὸ κέντρον καὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς ἀριστοτελικῆς. Καὶ ὁ κριτικώτατος δηλαδὴ καὶ ὀξυνούστατος Ἀριστοτέλης πέποιθεν ὅτι τὸ εἶδος εἶναι ἡ οὐσία τῶν ὄντων, ὅτι ἡ ἄϋλος μορφὴ εἶναι τὸ ἀπολύτως ἀληθὲς καὶ πραγματικόν· τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων εὑρίσκει καὶ οὗτος ἐν τοῖς εἴδεσιν, ἅτινα ἀποτελοῦσι τῶν ἡμετέρων ἐννοιῶν τὸ περιεχόμενον. Διαφερόμενος πρὸς τὸν θεῖον διδάσκαλον ὁ θαυμάσιος Σταγιρίτης νοεῖ τὰ εἴδη οὐχὶ ὡς καθ' ἑαυτὰ ὑπάρχοντα, ὡς οὐσίας ἀπὸ τῶν ὄντων κεχωρισμένας ἀλλ' ἁπλῶς ὡς τὴν ἐσωτερικὴν οὐσίαν αὐτῶν τῶν καθ' ἕκαστα ὄντων, ἰσχυριζόμενος ὅτι ἡ οὐσία ἀδύνατον νὰ ᾖ ἐκτὸς τῶν πραγμάτων, ὧν ὑπάρχει οὐσία, καὶ ὅτι αἱ ἰδέαι τῆς κινούσης δυνάμεως ἐστερημέναι δὲν δύνανται νὰ ὦσιν αἰτίαι τῶν φαινομένων. Οὕτω συνάπτει εἶδος καὶ ὕλην ἀλλ' ἅμα δέχεται ὅτι εἶδος καθαρὸν ἄνευ ὕλης εἶναι ἦπαν τέλειος καὶ ἀγένητος οὐσία, ἥτις ἀκίνητος αὐτὴ οὖσα παρέχει εἰς πάντα τὴν κίνησιν καὶ πρόκειται ὁ εἰς ὃν πάντα τὰ ὄντα κατατείνουσι τελικὸς σκοπός, τουτέστιν ὁ Θεός. Ἐξ αὐτοῦ ἤρτηται ἡ ἐνιαία τάξις, ἡ συνοχὴ καὶ ἡ ζωὴ τοῦ κόσμου. Παρὰ τὰς ἀντιλογίας ἄρα τὰς πρὸς τὴν περὶ ἰδεῶν θεωρίαν ὁ Ἀριστοτέλης οὐ μόνον παραδέχεται τὴν καθόλου ἐπιστημονικὴν ἀρχὴν τοῦ διδασκάλου ἀλλὰ καὶ ἀποφαίνει μετ' αὐτοῦ τὸ εἶδος ὡς τὴν οὐσίαν τῶν ὄντων, τὸ δὲ καθαρὸν καὶ καθ' ἑαυτὸ ὑπάρχον εἶδος ὡς τὸ ἀπόλυτον ὄν. Διαφέρει δὲ μόνον τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς σχέσεως τοῦ εἴδους πρὸς τὸ κατ' αἴσθησιν φαινόμενον καὶ τὴν ὕλην· διότι ἐκλαμβάνει τὸ μὲν εἶδος ὡς ὑπάρχον ἐν τοῖς πράγμασι, ὧν εἶναι εἶδος, τὴν δὲ ὕλην ὡς τὸ δυνάμει ὄν. Τοσοῦτον λοιπὸν πιστὸς μένει εἰς τὴν περὶ τῆς ἀπολύτου ἀληθείας καὶ τῶν ἰδεῶν θεωρίαν, ὥστε ἀντιλέγει πρὸς τὸν διδάσκαλον ὅτι αἱ ἰδέαι ὡς ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων δὲν δύνανται νὰ χωρίζωνται ἀπ' αὐτῶν. Συνελόντι εἰπεῖν ὁ Ἀριστοτέλης ἐμφανίζεται εἰς τὸν φιλοσοφοῦντα ἱστοριογράφον ὡς ὑπέροχόν τι καὶ δαιμόνιον χρῆμα. Καὶ ὄντως ἐκπλήσσει τοῦ φιλοσόφου τούτου ὁ ἀμύθητος τῶν γνώσεων πλοῦτος, ἡ ἐμβριθὴς παρατήρησις, ἡ ἀκαταπόνητος πρὸς συλλογὴν παντοειδοῦς ὕλης ἐπιμέλεια, ἡ ὀξύτης καὶ αὐστηρότης τῆς ἐπιστημονικῆς διανοήσεως, ἡ τῆς φύσεως τῶν ὄντων στοχαζομένη ἀκριβὴς ἔρευνα, τὸ ἐταστικὸν καὶ βαθὺ βλέμμα, ὅπερ εἰς τὴν ἑνότητα καὶ τὴν ἀλληλουχίαν πάσης ἐπιστήμης κατευθύνεται καὶ τὰ μέρη αὐτῆς πάντα περιλαμβάνει καὶ συγκρατεῖ. Πλάτων καὶ Ἀριστοτέλης εἶναι ἐν τῇ μακραίωνι τῆς ἀνθρωπότητος ἱστορίᾳ ἐκ τῶν ἐξαιρετικῶν καὶ σπανίων φαινομένων, ὑπέροχοι καὶ θεσπέσιαι δημιουργικαὶ διάνοιαι, αἵτινες διὰ τῆς θαυμαστῆς αὐτῶν καὶ ὄντως ὑπὲρ ἄνθρωπον δυνάμεως διανοίγουσιν εὐρείας λεωφόρους πρὸς τέως ἀγνώστους κόσμους καὶ χρησιμεύουσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὡς χειραγωγοὶ καὶ καθηγεμόνες. Μαθητὴς καὶ διδάσκαλος παρίστανται ἡμῖν ὡς δύο τηλαυγεῖς καὶ καλλιφεγγεῖς ἀστέρες, οἵτινες ἐν τῷ φιλοσοφικῷ οὐρανῷ διαλάμψαντες κατηύγασαν τοὺς σκοτεινοὺς τῶν ὑψίστων προβλημάτων χώρους καὶ τιμῶσιν εἰς τὸν ἀεὶ χρόνον οὐ μόνον τὴν ἑλληνικὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην καθόλου διανόησιν.

Ἀλλ' ὅσον καὶ ἂν ἦσαν ὑπέροχα τῶν δαιμονίων τούτων φιλοσόφων τὰ συ-

στήματα, ὅμως δὲν ἐπέτυχον νὰ ἄρωσι πάσας τὰς δυσχερείας καὶ ἐπιλύσωσι τὰ δισεπίλυτα προβλήματα. Ὁ μὲν Ἀριστοτέλης ἤγειρεν ἐνστάσεις πρὸς τὰς θεωρίας τοῦ θείου διδασκάλου καὶ ἴδιον προήνεγκε φιλοσόφημα· ἀλλὰ καὶ οὗτος δὲν κατώρθωσε παρὰ τὴν ὁμολογουμένως ἐκπληκτικὴν ἀγχίνοιαν νὰ συνάψῃ τὰς ἀρχὰς αὐτοῦ εἰς ἓν πρὸς ἑαυτὸ ὁμόλογον ὅλον. Ἡ ἐκ τῆς ἐλλείψεως ἐπιστημονικῶν βοηθημάτων προϊοῦσα ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις ἀτελὴς τοῦ Κόσμου καὶ τῆς φύσεως γνῶσις, ἡ ἀπὸ ἀβεβαίας καὶ ἐλλιποῦς ἐμπειρίας ἀφορμὴ καὶ ἡ ἄστοχος τῆς ἐπαγωγικῆς μεθόδου χρῆσις ἐπήγαγον κατ' ἀνάγκην οὐχὶ ὀλίγας σφαλερὰς δοξασίας. Ἡ δ' ἐν μέρει διάγνωσις αὐτῶν καὶ ἡ πρὸς διόρθωσιν τάσις προεκάλεσαν εὐθὺς εἰς τοὺς διαδόχους ἀπόκλισιν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῶν δύο μεγάλων φιλοσόφων. Αἱ τῆς πλατωνικῆς καὶ τῆς ἀριστοτελικῆς φιλοσοφίας ἐλλείψεις δὲν ἦτο εὐχερὲς νὰ διορθωθῶσι διότι ἔπρεπε νὰ ἐξετασθῇ ἀκριβέστερον ἡ γένεσις καὶ ἡ δύναμις τῶν ἐννοιῶν, νὰ διακριθῶσιν ὀξύτερον τὰ διάφορα στοιχεῖα αὐτῶν, νὰ βασανισθῇ ἡ ἀλήθεια πολλῶν μεταφυσικῶν θεωριῶν, νὰ προσλάβῃ ἡ παρατήρησις μείζονα ἀκρίβειαν καὶ ἡ ἐπαγωγικὴ μέθοδος μείζονα αὐστηρότητα, ἐνὶ λόγῳ νὰ ἐπέλθῃ μεταβολὴ εἰς τὸν κρατοῦντα ἤδη τρόπον τοῦ διανοεῖσθαι. Εἰς τὴν μεταβολὴν ταύτην καὶ τὴν σπουδαίαν τῆς φιλοσοφίας τροπὴν συνεβάλετο μεγάλως ἡ τῶν πολιτικῶν ὅρων ἀλλοίωσις. Αἱ τοῦ Μεγάλου δηλαδὴ Ἀλεξάνδρου κατακτήσεις ἐπήνεγκον μεταβολὴν εἰς τὸν βίον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ μεγάλην ἔσχον ῥοπὴν ἐπὶ τὴν φιλοσοφικὴν αὐτοῦ διανόησιν. Ἐνῷ νέα κέντρα πολιτικὰ καὶ ἐπιστημονικὰ ἀνεφαίνοντο, ἡ μήτηρ Ἑλλὰς τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτονομίας ἐστερημένη ἦτο ἄλλοις ἐρίδων καὶ ἀγώνων ὑποκείμενον. Ἡ εὐημερία αὐτῆς καὶ ὁ πληθυσμὸς ὁσημέραι ἠλαττοῦντο καὶ ὁ ἠθικὸς βίος ἥκιστα ὑποβοηθούμενος ὑπὸ τῆς καταπιπτούσης σὺν τῷ χρόνῳ ἀρχαίας θρησκείας ἐκινδύνευε νὰ ἀφανισθῇ καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἔμελλε νὰ ἐπικρατήσῃ ἡ τοῦ ἰδίου συμφέροντος δίωξις καὶ ἡ τῶν ἀπολαύσεων θήρα. Τοῦ κακοῦ τὴν θεραπείαν ἀνέλαβεν ἡ φιλοσοφία, ἥτις ἀπὸ τῆς καθαρᾶς θεωρίας νῦν ἀφισταμένη τρέπεται κυρίως εἰς τὰ πρακτικὰ προβλήματα καὶ λαμβάνει ἠθικὸν χαρακτῆρα. Ἡ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους φιλοσοφία ἐξαίρει τὴν ἀνάγκην, ὅπως ἕκαστος ποιήσῃ ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον ἀπὸ πάντων τῶν ἐκτὸς ὄντων καὶ ἐπιστραφῇ εἰς τὸν ἐσωτερικὸν αὐτοῦ βίον, ἣν ἐπιστροφὴν εἶχον ἤδη προοδοποιήσει διὰ τῶν ἠθικῶν καὶ ὀντολογικῶν θεωριῶν ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. Λοιπὸν ἀπὸ τῶν μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη Σχολῶν ἄρχεται νέα τῆς διανοήσεως τροπή. Τὸ ἐντεῦθεν ἡ προσοχὴ στρέφεται οὐχὶ ἐπὶ τὴν γνῶσιν τῶν ὄντων καθ' ἑαυτὰ ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἀκριβῆ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου φύσιν ἀντὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐξαίρεται τὸ πρακτικὸν μέρος καὶ τὸ κέντρον τοῦ βάρους τῆς φιλοσοφίας μετατίθεται εἰς τὴν ἠθικήν· ἡ δὲ φυσικὴ ἐπανέρχεται εἰς τὰ πρὸ τοῦ Σωκράτους φιλοσοφικὰ συστήματα καὶ ἐκ ταύτης πάλιν θεραπεύονται μόνα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα, ἅτινα ἔχουσι ῥοπὴν ἐπὶ τὴν ἠθικὴν καὶ θρησκευτικὴν θεωρίαν. Τὴν νέαν τῆς διανοήσεως τροπὴν ἐξαγγέλλει ἡ Στωικὴ καὶ ἡ Ἐπικούρειος φιλοσοφία. Οἱ φιλόσοφοι τῆς Στοᾶς, τὴν φιλοσοφίαν ὡς ἔρεισμα τοῦ ἠθικοῦ βίου θεραπεύοντες, κηρύττουσι τέλος καὶ σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου τὴν εὐδαιμονίαν, ἣν ἀποτελεῖ κατ' αὐτοὺς τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν. Ὁμόλογον δὲ τῇ φύσει πρὸς τὸ λογικὸν ὄν, τουτέστι τὸν ἄνθρωπον, οὐδὲν ἄλλο εἶναι ἢ ὁ καθολικὸς καὶ διὰ πάντων διήκων Λόγος. Καὶ ἐπειδὴ ἡ πρὸς τὸν καθολικὸν λόγον συμφωνία εἶναι ἡ ἀρετή, ἕπεται ὅτι ἡ ἀρετὴ ἀπεργάζεται

τὴν εὐδαιμονίαν. Ἀξίαν ἀπόλυτον ἔχει μόνη ἡ ἀρετή, πρὸς ἣν διὰ τοῦτο πάντες οἱ ἄνθρωποι ἐκ φύσεως ὁρμῶσι· ῥίζα δ' αὐτῆς εἶναι ἡ σοφία, τουτέστιν ἡ τελεία γνῶσις καὶ ἡ ἐπιστήμη τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Οὕτως ἡ ἀληθὴς ἠθικότης συμπίπτει πρὸς τὴν ἀληθῆ γνῶσιν καὶ ὁ ἐνάρετος πρὸς τὸν σοφόν. Ὡσαύτως καὶ ὁ Ἐπίκουρος, ὁ ἐκ τῶν ἀτόμων καὶ τοῦ κενοῦ τὸν κόσμον ἑρμηνεύων, τίθεται σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου καὶ κύριον τῆς φιλοσοφίας ἔργον τὴν εὐδαιμονίαν· αὕτη κεῖται μὲν ἐν τῇ ἡδονῇ, ἣν νοεῖ ὡς διαρκῆ ἀπονίαν καὶ ἀταραξίαν, ἀπουσίαν πάσης λύπης καὶ ἀλγηδόνος, ἐπιτυγχάνεται δὲ διὰ τῆς ἀρετῆς. Ἡ ἀρετὴ πάλιν ἀσκεῖται οὐχὶ χάριν ἑαυτῆς ἀλλὰ χάριν τῆς εὐδαιμονίας, διότι τὸ ἡδέως ζῆν εἶναι ἀχώριστον ἀπὸ τοῦ φρονίμως καὶ καλῶς ζῆν. Ὅσον καὶ ἂν διαφωνῶσιν ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα οἱ Στωικοὶ καὶ Ἐπικούρειοι, ἔχουσιν ὅμως τοῦτο κοινόν, ὅτι τὴν ἠθικὴν κατ' ἐξοχὴν θεραπεύοντες ἀπαιτοῦσιν ἀνύψωσιν ὑπὲρ τὰ ὅρια τοῦ ἔθνους, αὐτοτέλειαν ἀπὸ παντὸς ἐξωτερικοῦ, καὶ ἀνάπαυσιν ἐν τῷ ἐσωτερικῷ βίῳ. Ἡ ἠθικὴ ἔχει παρά τε τοῖς Στωικοῖς καὶ τοῖς Ἐπικουρείοις ἔνθεν μὲν τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀτομικότητος ἔνθεν δὲ τὸν τῆς κοσμοπολιτείας. Καὶ ἐκεῖνοι καὶ οὗτοι θεραπεύουσι κατ' ἐξοχὴν τὸ πρακτικὸν μέρος καὶ θεωροῦσι τὴν φιλοσοφίαν ἁπλῶς ὡς ὄργανον καὶ μέσον πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν· κηρύττουσι τὴν ἠρεμίαν τῆς ψυχῆς καὶ τὴν γαλήνην, τὴν ἀπάθειαν καὶ ἀταραξίαν, ὡς ἀφύκτους ὅρους τῆς εὐδαιμονίας· χωρίζουσι τὴν ἠθικὴν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς καὶ ἀπαιτοῦσι τὴν συλλογὴν τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἑαυτόν. Καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῖς Σκεπτικοὶ συμφωνοῦντες περιορίζουσι τὴν φιλοσοφίαν ἐν τῷ πρακτικῷ μέρει, πλὴν ὅτι πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ πρακτικοῦ σκοποῦ ἀρνοῦνται ὅλως τῆς γνώσεως τὸ δυνατόν. Ἐνῷ δηλαδὴ τὰ ἄλλα φιλοσοφήματα ἀπὸ ἀρχῶν ὡρισμένων ἀφωρμῶντο, ἡ Σκεπτικὴ σχολὴ ἐκήρυττεν ὅτι διὰ τῆς ἄρσεως πάσης προϋποθέσεως, διὰ τῆς πρὸς πάντα ἐποχῆς καὶ ἀκαταληψίας προσγίγνεται ἡ ἀπάθεια καὶ ἡ ἀταραξία καὶ ἡ ἐκ ταύτης προϊοῦσα εὐδαιμονία. Ἀλλ' ἡ μὲν σκέψις ἦτο προφανῶς ἀδύνατον ἐπὶ πολὺ νὰ ἀντίσχῃ, τῶν δὲ ἄλλων φιλοσοφημάτων αἱ ἀντιθέσεις ἤρξαντο σὺν τῷ χρόνῳ νὰ ἀμαυρῶνται καὶ ἐναργεστέρα νὰ γίνηται αὐτῶν ἡ συγγένεια. Εἰς τὴν ἐπίγνωσιν τῆς συγγενείας ταύτης συνετέλεσεν οὐ μόνον ἡ τῶν Σχολῶν πρὸς ἀλλήλας μακρὰ διαμάχη καὶ σφοδρὰ διαπάλη ἀλλὰ καὶ ἡ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας τροπὴ ἀπὸ τῶν θεωρητικῶν ἐπὶ τὰ πρακτικὰ ζητήματα, ἣν τροπὴν ἐπήγαγε κατ' ἐξοχὴν ἡ ἀνάγκη τῆς προσαρμογῆς τῆς διανοήσεως τῶν πολιτικῶς δουλωθέντων Ἑλλήνων πρὸς τὴν διανόησιν τῶν πρακτικῶν Ῥωμαίων. Ἐπειδὴ δηλαδὴ τὸ ἐντεῦθεν τὴν προσοχὴν ἐφείλκετο ἡ πρᾶξις μᾶλλον ἢ ἡ θεωρία, ἦτο εὔλογον νὰ παροραθῶσι μὲν αἱ ἐν τοῖς θεωρητικοῖς μάλιστα ζητήμασιν ἀνακύπτουσαι τῶν φιλοσοφημάτων διαφοραί, ἐξαρθῶσι δὲ τὰ κοινὰ καὶ κατ' ἐξοχὴν τὰ εἰς τὸν πρακτικὸν βίον ἀναφερόμενα. Ἐντεῦθεν προῆλθεν ἡ ἐκλεκτικὴ τάσις, ἥτις οὐ μόνον τῆς Ἀκαδημεικῆς Σχολῆς κατεκράτησεν ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Περιπατητικὴν καὶ τὴν Στωικὴν εἰσεχώρησεν. Ἡ ἐκλεκτικὴ τάσις διετέλεσε κρατοῦσα καὶ κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ Χριστὸν χρόνους, μέχρι οὗ πρὸς θεολογικὰς θεωρίας στνδεθεῖσα κατέληξεν εἰς τὴν νέαν Πλατωνικὴν φιλοσοφίαν. Ὁ χωρισμὸς τῶν Σχολῶν ἐνισχυόμενος καὶ διὰ τῆς συντόνου μελέτης τῶν Πλατωνικῶν καὶ τῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραμμάτων ἐπετάθη ἐπὶ Μάρκου Αὐρηλίου, ὅστις ἵδρυσεν ἐν Ἀθήναις ἐμμίσθους ἕδρας τῶν τεσσάρων κυριωτάτων Σχολῶν. Ἀλλ' ὅπως πρότερον ὁ χωρισμὸς δὲν ἐκώλυσε τὴν γένεσιν τῆς ἐκλεκτικῆς τάσεως,

οὕτω καὶ νῦν δὲν ἐκώλυσε τὴν παραμονὴν αὐτῆς· διότι αἱ διάφοροι Σχολαὶ παρὰ πάντα τὸν χωρισμὸν καὶ τὴν φαινομένην διάστασιν συνεφώνουν πρὸς ἀλλήλας ἐν πολλοῖς καὶ μάλιστα ἐν τοῖς πρακτικοῖς πορίσμασιν. Ἡ ὁσημέραι δ' ὅμως αὐξανομένη ἐγκατάλειψις τῶν θεωρητικῶν προβλημάτων ὡς μὴ ἐπαρκῶς ὑπὸ τῆς τοῦ ἀνθρώπου γνωστικῆς δυνάμεως λυομένων ἦγεν εἰς τὴν πίστιν ὑπερτέρας τῆς κατὰ φύσιν γνώσεως καὶ τὴν παραδοχὴν ἀνωτέρας πηγῆς τῆς ἀληθείας, ἥτις δύναται νὰ ἀποκαλυφθῇ εἰς τὸν ἄνθρωπον. Ἡ τοιαύτη τροπή, εἰς ἣν οὐ μικρὸν συνεβάλετο ἡ τῶν μυστηρίων διάδοσις καὶ ἡ τῶν Ἀνατολικῶν θεωριῶν καὶ μάλιστα ἡ τῆς Ἰουδαϊκῆς θρησκείας ἐπίδρασις, ἐμφανίζεται κατὰ διάφορον βαθμὸν παρὰ τοῖς νέοις Πυθαγορείοις, τοῖς πυθαγορίζουσι πλατωνικοῖς καὶ τῷ Φίλωνι. Τινὲς τῶν νέων Πυθαγορείων ἐθεώρουν τὸν θεὸν ὡς τὴν κινοῦσαν αἰτίαν, ὡς ὑπὲρ τὸν αἰσθητὸν καὶ πεπερασμένον κόσμον ὄντα καὶ τὴν βούλησιν αὐτοῦ εἰς τὸν ἄνθρωπον ἀποκαλύπτοντα. Κατὰ δὲ τοὺς πυθαγορίζοντας Πλατωνικοὺς ὁ θεὸς εἶναι τὸ ὄντως ὄν, ὑπὲρ τὸν τῆς γενέσεως κόσμον, ἐφ' ὃν ἐπενεργεῖ διὰ διαμέσων ὄντων. Καὶ ὁ Φίλων θεωρεῖ τὸν θεὸν ὡς ἀΐδιον καὶ ἀμετάβλητον, ὑπὲρ τὸν κόσμον ὄντα καὶ ἐπ' αὐτὸν ἐπενεργοῦντα διὰ διαμέσων ὄντων, τῶν δαιμόνων, οἵτινες ὡς θεῖαι δυνάμεις περιγράφονται καὶ ἐν τῷ Λόγῳ περιλαμβάνονται. Ἀλλὰ τὴν οὐσίαν τοῦ θεοῦ ἀδυνατεῖ κατ' αὐτὸν νὰ διαγνῷ ἡ τοῦ ἀνθρώπου διάνοια καθ' ἑαυτὴν καὶ μόνον τότε ἀνυψοῦται εἰς τὸν θεόν, ὅταν καθαρὰ γενομένη καὶ ὑπὲρ πᾶσαν μεσιτείαν χωρήσασα λάβῃ τὸν ἀνώτερον φωτισμόν, δι' οὗ ἑνορᾷ ἐν ἐκστάσει τὸ ὑπέρτατον ὂν καὶ ἀπολαύει τῆς ἄκρας εὐδαιμονίας. Περαιτέρω τοῦ Φίλωνος ἐχώρησεν ἡ νέα Πλατωνικὴ Σχολή, ἥτις πάσας τὰς ἄλλας ἐν ἑαυτῇ περιέλαβε καὶ συνήνωσε καὶ τὰ διάφορα φιλοσοφήματα προσήρμοσε πρὸς τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς θεωρίας τῶν χρόνων, ἐν οἷς ἀνεπτύχθη. Αὕτη ὁρμᾶται ἀπὸ τῆς ἐννοίας τοῦ θεοῦ, ὅστις ὑπάρχει ἐπέκεινα οὐσίας καὶ ἐνεργείας, νοῦ καὶ νοήσεως, καὶ τελευτᾷ εἰς τὴν ἀπαίτησιν τῆς τοῦ παντὸς εἰς τὸν θεὸν ἐπιστροφῆς. Εἰς ἐκεῖνο τὸ ὑπέρτατον ὂν οὔτε ἡ αἴσθησις οὔτε ἡ νόησις δύνανται νὰ ἀναγάγωσιν ἀλλὰ μόνον τὸ εἰς ψυχὰς ἁγνὰς καὶ κεκαθαρμένας ἐξαίφνης ἐρχόμενον θεῖον φῶς, δι' οὗ ἡ ψυχὴ ὑπὲρ τὸ κάλλος καὶ τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν γνῶσιν τιθεμένη γίνεται καθαρὸν φῶς καὶ συνάπτεται πρὸς τὸν Θεὸν εἰς ἄρρηκτον ἑνότητα. Μετὰ τὸν Πλωτῖνον, τὸν κύριον ἱδρυτὴν καὶ πρωτοστάτην τῆς νέας Πλατωνικῆς Σχολῆς, ὁ Ἰάμβλιχος καὶ ἡ τῶν Ἀθηνῶν Σχολὴ ἀποτελοῦσι τὰς σπουδαιοτάτας τροπὰς τοῦ νέου Πλατωνισμοῦ. Δι' αὐτοῦ ἡ φιλοσοφία ἡ Ἑλληνικὴ ἀναδίδει τὰς τελευταίας ἀναλάμψεις, μέχρι οὗ τῷ ἔτει 529 διὰ διατάγματος τοῦ Ἰουστινιανοῦ, κλεισθείσης τῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν, παύεται ἀποτελοῦσα αὐθύπαρκτον φαινόμενον. Πλὴν ὅμως ἡ ζωτικὴ καὶ ἀπαράμιλλος ταύτης δύναμις οὐδέποτε ἐπαύσατο οὖσα ἐνεργὸς καὶ δραστικωτάτη.

Ἡ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσοφία καὶ ἰδίᾳ ἡ πλατωνικὴ καὶ ἡ ἀριστοτελικὴ οὐδέποτε διέλιπε θερμαίνουσα καὶ φωταγωγοῦσα πάντα τῆς ἀληθείας θηρευτήν. Αὕτη ἐπέρρωσε καὶ ἐκράτυνε τὸν χριστιανισμόν· διέπλασε καὶ ἀνέπτυξε τοὺς θείους καὶ μελισταγεῖς τῆς Ἐκκλησίας Πατέρας, ὧν τὰ συγγράμματα περιπνέονται ὑπὸ θεσπεσίας αὔρας καὶ ἀναβλύζουσι τὸ εὐῶδες τῆς εὐσεβείας μῦρον. Ἡ αὐτὴ φιλοσοφία διεφώτισε μὲν ὡς φωτεινοτάτη λυχνία τὴν πορείαν τῆς διανοήσεως τοῦ Μέσου αἰῶνος, διέλαμψε δὲ καὶ κατηύγασε τοὺς νεωτέρους καὶ τοὺς καθ' ἡμᾶς χρόνους. Ναί· τὰ διαυγῆ καὶ ζωογόνα νάματα τοῦ πολυχεύμονος

καὶ καλλίρρου τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας ποταμοῦ κατήρδευσαν τὸ αὐχμηρὸν καὶ τραχὺ νεώτερον ἐπιστημονικὸν πεδίον καὶ ἐπίαναν καὶ παρεσκεύασαν αὐτό, ὥστε νὰ ἀναφύσῃ καλλίκαρπα τῆς ἐπιστήμης δένδρα καὶ ἀναδώσῃ εὔοσμα τῆς φιλοσοφίας ῥόδα. Οὐδεμία σχεδὸν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἐδιδάχθη ἐπιστημονικὴ ἀλήθεια καὶ καθόλου εἰπεῖν φιλοσοφικὴ θεωρία, ἧς τὰ στοιχεῖα καὶ αἱ ἀρχαὶ δὲν κατάγονται ἐκ τῆς θεσπεσίας τῶν Ἑλλήνων διανοήσεως. Ἡ ἑλληνικὴ δηλονότι φιλοσοφία προέβαλεν ἑαυτῇ κατὰ τρόπον θαυμαστὸν καὶ ἀνέφικτον τὰ μέγιστα καὶ σπουδαιότατα «περὶ κόσμου καὶ βίου» προβλήματα καὶ ἐπόρισε τούτων τὴν λύσιν· διέγραψε δὲ ἐν τῷ καθορισμῷ τῶν ζητήσεων καὶ τῶν ἐπιλύσεων εὐρύτατον κύκλον, οὗ πέρα δὲν ἠδυνήθη κατ' ἀλήθειαν νὰ προέλθῃ ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη καὶ φιλοσοφία. Τὰ παντοῖα λοιπὸν τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης θεωρήματα ἔχουσι τὴν ἀρχὴν ἑλληνικὴν καὶ πάντες οἱ νεώτεροι φιλόσοφοι κινοῦνται ἐντὸς τοῦ κύκλου τῶν νοημάτων, ἅτινα ἡ ἑλληνικὴ μεγαλοφυΐα ἐξέφηνεν εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ἵνα ὀλίγα προενέγκω τῆς ἱστορικῆς ταύτης ἀληθείας παραδείγματα, ὑπομιμνήσκω ὅτι τὴν τῶν ἀτόμων θεωρίαν καὶ τὴν περὶ ἀφθαρσίας τῆς ὕλης διδασκαλίαν προϋπετύπωσεν ὁ Λεύκιππος καὶ ὁ Δημόκριτος· τὴν θεωρίαν τῆς ἕλξεως καὶ ἀπώσεως τῶν τῆς ὕλης μορίων εἰσηγήσατο ὁ Ἐμπεδοκλῆς· τὴν περὶ τὸν Ἥλιον κίνησιν τῆς Γῆς διέγνω πρῶτος ὁ Ἀρίσταρχος. Ἡ δὲ μεγίστην δύναμιν καὶ διάδοσιν ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις λαβοῦσα θεωρία τῆς ἀνελίξεως, ἡ γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Δαρβίνειος θεωρία ἢ κάλλιον εἰπεῖν Δαρβίνειος ὑπόθεσις, ἔσχε προδρόμους τὸν Ἀναξίμανδρον καὶ τὸν Ἡράκλειτον καὶ τὸν Ἐμπεδοκλέα καὶ μάλιστα τὸν Ἀριστοτέλη. Πάντες οἱ νεώτεροι ὀπαδοὶ τῆς τε μηχανικῆς καὶ τῆς τελολογικῆς θεωρίας πορεύονται τὴν ὁδόν, ἣν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες φιλόσοφοι ἔτεμον καὶ προδιέγραψαν. Ὁ μέγας τῆς Γερμανίας φιλόσοφος Λεϊβνίτιος (Leibniz) ὁ δικαίως ἐπικληθεὶς νεώτερος Ἀριστοτέλης ἐκάλει ἑαυτὸν Πλατωνικὸν καὶ προέβαινε τοσοῦτον, ὥστε ἐφαντάζετο ἑαυτὸν πλατωνικώτερον ἢ ὅσον κατ' ἀλήθειαν ἦτο. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸν Ἥγελον καὶ τὸν Schelling καὶ τὸν Fichte καὶ τὸν Ἑρβαρτον καὶ τὸν Schleiermacher καὶ τὸν Schopenhauer καὶ ἄλλους μεγίστην ἔσχε ῥοπὴν ἡ φιλοσοφία ἡ πλατωνική. Ἀλλὰ μήπως καὶ ἡ ἐπ' ἐσχάτων ἐν Ἀμερικῇ μάλιστα καὶ Ἀγγλίᾳ ἐπιμελῶς θεραπευθεῖσα ἐν Γερμανίᾳ δὲ σφοδρῶς καταπολεμηθεῖσα πραγματικὴ ἢ ἀνθρωπικὴ λεγομένη θεωρία, ἥτις ἀποτελεῖ περιφανεστάτην ἐκδήλωσιν τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς καταπτώσεως τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, μήπως καὶ αὕτη δὲν εἶναι ἐπανάληψις τῶν παραδόξων ἐκείνων κηρυγμάτων τῶν ἡμετέρων ἀρχαίων Σοφιστῶν; Ἀρκεῖ νὰ ὑπομνήσω ὅτι ὁ καθηγητὴς Schiller, εἷς τῶν θερμοτάτων θιασωτῶν τῆς παραδόξου θεωρίας ἀξιοῖ ὅπως ἐπανέλθωμεν πάλιν πρὸς τὸν Πρωταγόραν καὶ συνομολογήσωμεν τὴν ἀλλόκοτον ἀρχήν, ὅτι δῆθεν ἀπόλυτος ἀλήθεια δὲν ὑπάρχει καὶ ὅτι ἡ ἀλήθεια σχετικὴ τῷ ἀνθρώπῳ ἀναπτύσσεται μετ' αὐτοῦ καὶ μεταβάλλεται διαρκῶς ἀλλοιουμένη καὶ αὐξανομένη ὁμαλῶς καὶ φυσιολογικῶς. Καὶ συνελόντι εἰπεῖν οὐδὲν κατόρθωμα ἐν τῇ νεωτέρᾳ φιλοσοφίᾳ εἶναι οὕτω ῥιζικῶς ἀπὸ τῆς ἀρχαίας διάφορον, ὥστε νὰ ἀποτελέσῃ ἴδιον αὐτῆς οὐσιῶδες γνώρισμα. Ἡ μόνη οὐσιώδης διαφορά, ἣν εὑρίσκει ὁ ἱστορικὸς φιλόσοφος συγκρίνων τὴν νεωτέραν πρὸς τὴν ἀρχαίαν, εἶναι αὕτη· ὅτι ἡ μὲν ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἶναι τὸ πρότερον, ἡ δὲ τῶν νέων χρόνων τὸ ὕστερον, ὅτι ἐκείνη μὲν εἶναι τὸ πρότυπον αὕτη δὲ τὸ ἀπότυπον.

ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ Α. ΠΕΖΟΠΟΥΛΟΥ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑΙ ΚΑΙ ΜΕΤΡΙΚΑΙ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΣΤΙΧΟΥΣ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΤΟΥ ΜΟΥΖΑΛΩΝΟΣ

Ἡ φοιτήτρια τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν Δις Σοφία Δοανίδου ἐξέδωκεν ἐν τῷ Ζ' τόμῳ τῶν «Ἑλληνικῶν» (σ. 109—150) στίχους Νικολάου Μοναχοῦ τοῦ Μουζάλωνος, τοῦ γενομένου καὶ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, ἐπιγράψασα «Ἡ παραίτησις Νικολάου τοῦ Μουζάλωνος ἀπὸ τῆς ἀρχιεπισκοπῆς Κύπρου. Ἀνέκδοτον ἀπολογητικὸν ποίημα».

Τὸ ποίημα τοῦτο περιέχεται ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμὸν 383 Βατικανῷ Παλατίνῳ κώδικι τοῦ ιγ' αἰῶνος (φ. 39r — 58v) καὶ ἔχει τὴν ἐπιγραφὴν «Στίχοι Νικολάου Μοναχοῦ τοῦ Μουζάλωνος, τοῦ γεγονότος ἀρχιεπισκόπου Κύπρου, ἐν τῇ παραιτήσει αὐτοῦ γενόμενοι». Ἡ Δις Δοανίδου ἔλαβε φωτογραφίας τῶν φύλλων τοῦ κώδικος, ἃς εὐγενῶς ἔδωκέ μοι πρὸς μελέτην μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἐργασίας.

Ἐν σ. 109 λέγει ἡ Δις Δοανίδου: «Εἰς τὸ ποίημα τοῦτο διὰ πρώτην φορὰν ἐπέσυρε τὴν προσοχὴν ὁ σεβαστός καθηγητής μου κ. Ἰ. Συκουτρῆς (Ἐπετ. Βυζ. Σπουδ. 1932, σελ. 202 σημ. 3). Μετὴν βοήθειαν καὶ τὰς ὁδηγίας του συνετάχθη εἰς τὸ ἰδιαίτερον φροντιστήριόν του ἡ παροῦσα μελέτη, κτλ.».

Ὅτ' ἔλαβον τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐχάρην διὰ τὸν ζῆλον καὶ τοὺς διετεῖς κόπους τῆς καλῆς μαθητρίας μου, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῆς ἡ χαρά μου μετεβλήθη εἰς λύπην καὶ ἔκπληξιν· οὐχὶ διότι ἡ Δις Δοανίδου δὲν ἐξέδωκε τοὺς στίχους τοῦ Μουζάλωνος, ὡς ἔδει (τοῦτο ἦτο πολὺ ὑπέρτερον τῶν δυνάμεων αὐτῆς), ἀλλὰ διότι ὁ ὑφηγητὴς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς φιλολογίας κ. Συκουτρῆς, ὅστις ἐμελέτησε τὸ ποίημα, διώρθωσε πολλὰ χωρία καὶ παρέσχε τὴν βοήθειαν καὶ τὰς ὁδηγίας αὐτοῦ εἰς τὴν ἔκδοσιν, ἐπέτρεψε νὰ δημοσιευθῇ ἡ ἐργασία αὕτη, ἡ συνταχθεῖσα ἐν τῷ ἰδιαιτέρῳ φροντιστηρίῳ αὐτοῦ.

Ἐκπλαγείς, ὡς εἶπον, διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ παντοειδῶν σφαλμάτων, ἐζήτησα νὰ ἴδω τὰς φωτογραφίας τοῦ χειρογράφου, ὧν βέβαιος ὅτι ἐγένοντο πολλαὶ κακαὶ ἀναγνώσεις αὐτοῦ. Τῷ ὄντι δὲ εἶδον ὅτι κακῶς ἀνεγνώσθησαν οἱ στίχοι 49, 148, 153, 170, 196, 283, 332, 352, 418, 491, 651, 659, 706, 734, 747, 797, 849, 861, 862, 867, 872, 873, 876, 877, 885, 902, 903, 911, 917, 936, 963, 997.

Οὕτως ἐξεδόθησαν ἐξ ἐσφαλμένης ἀναγνώσεως ἐλλιπεῖς στίχοι, ὁ 196 καὶ ὁ 997, εἷς στίχος ἐλλιπὴς ἐν τῷ χειρογράφῳ, ὁ 847, δὲν συνεπληρώθη, καὶ εἷς ὑπέρμετρος, ὁ 869, κατελείφθη ἀδιόρθωτος. Ὁ δὲ περὶ τοῦ μέτρου λόγος δὲν εἶνε κατὰ πάντα ἀκριβής. Ἐν σ. 149 πρὸς τοῖς ἄλλοις, περὶ ὧν θὰ εἴπω τὰ δέοντα ἐν τοῖς ἑπειτα, γίνεται ἡ παρατήρησις «ὅτι (ὁ Μουζάλων) ἐπιτρέπει τὴν χρῆσιν σπονδείου καὶ εἰς τοὺς ἀρτίους πόδας, ὡς π. χ. εἰς τὸν 2ον 251, 260, 269 κλπ. καὶ τὸν 4ον ὡς π. χ. 320, 355 κλπ.». Ἀλλὰ παραδόξως οὐδεὶς τῶν στίχων

τούτων ἔχει σπονδεῖον ἐν ἀρτίᾳ χώρᾳ! Παρατίθεμαι τοὺς στίχους, ὅπως καταστῇ φανερὸν τὸ πρᾶγμα:

251 τὸ γὰρ καθῆκον εὐλαβεῖ καταστάσει
260 Πατρὸς καταρτίζοντος ἐν καλφδίοις
269 ὃ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως κλέος
320 τὸν σύμμαχον θήγοντα δυσμενῶν ξίφη
355 αἰσθήσεως γῆρας γὰρ εἶπέ τις χρόνον.

Πρὸς δὲ τούτοις ἠγνοήθησαν μνημονευόμενα ὑπὸ τοῦ Μουζάλωνος χωρία τοῦ Ὁμήρου, τοῦ Ἡσιόδου, τοῦ Ἐμπεδοκλέους, τοῦ Πινδάρου, τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Λυκόφρονος, τοῦ Δημοσθένους, τῶν Ψαλμῶν, τῶν Εὐαγγελίων κλπ. Οὐχὶ ὀρθῶς ἐγράφησαν ἢ δὲν ἐδηλώθησαν γνωσταὶ παροιμίαι ἢ παροιμιώδεις ῥήσεις, ἐγένοντο ἀπροσδιόνυσοι παραπομπαὶ καὶ οὐκ ὀλίγα χωρία ἔμειναν ἀδιόρθωτα.

Ἐν σ. 110 ἀναγινώσκομεν τὰ ἑξῆς: «Ὁ βιβλιογράφος συγχέει τὸ η μὲ τὸ ει στ. 74 δηλὸς ἀντὶ δειλός, στ. 98 κήρειν ἀντὶ κείρειν, ἐνίοτε δὲ συγχέει καὶ εἰς τὰς ῥηματικὰς καταλήξεις, ὅπως π. χ. στ. 352 ζεῖν ἀντὶ ζῆν, 917 γνωρίση ἀντὶ γνωρίσει, κλπ.· τὸ η μὲ τὸ ι, π. χ. 477 ὁπλήσας ἀντὶ ὁπλίσας.—— Ὀλίγα εἶναι τὰ λάθη του εἰς τοὺς τόνους, π. χ. θέτει ὀξεῖαν ἀντὶ περισπωμένης — —. Ὡς πρὸς τὴν στίξιν παρατηροῦμεν, ὅτι εἰς τὸ τέλος ἑκάστου στίχου θέτει μέσην στιγμήν. Δύο δὲ μόνον φορὰς ἔχει, εἰς τοὺς στίχους 444 καὶ 521 διακριτικόν τι σημεῖον πρὸς δήλωσιν μείζονος ὑποδιαιρέσεως τοῦ κειμένου»

Πρὸς ταῦτα ἔχω νὰ παρατηρήσω ὅτι τὸ χειρόγραφον ἔχει ὀρθῶς ἐν στ. 352 ζῆν (οὐχὶ ζεῖν) καὶ ἐν στ. 917 γνωρίσει (οὐχὶ γνωρίση). Πλὴν δὲ τῶν τόνων ἔπρεπε νὰ δηλωθῇ ὅτι ὑπάρχουσι καὶ σφάλματα περὶ τὰ πνεύματα, οἷον στ. 78 ὅλβον ἀντὶ τοῦ ὄλβον, στ. 332 ὄρους ἀντὶ τοῦ ὅρους (κακῶς ἀνεγνώσθη, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὄρη) κτλ. Δὲν εἶνε δὲ ἀκριβὲς ὅτι ὁ βιβλιογράφος εἰς τὸ τέλος ἑκάστου στίχου θέτει μέσην στιγμήν, διότι ὑπάρχουσι καὶ στίχοι ἔχοντες ἐν τῷ τέλει τὸ ἐρωτηματικὸν σημεῖον, οἷον οἱ στίχοι 791, 876, 902, 949, 950, καὶ ἄλλοι ἔχοντες ὑποστιγμήν, οἷον οἱ στίχοι 19, 36, 49, 104, 109, 138, 141, 161, 176, 177, κλπ., καί τινες ἄνευ οὐδενὸς σημείου στίξεως, οἷον οἱ στίχοι 34, 101, 120, 137, κλπ.

Ἐν σ. 148 εἶνε γεγραμμένα τάδε: «Ὁ συγγραφεὺς μεταχειρίζεται λέξεις σπανιωτάτας ἢ ἅπαξ εἰρημένας. Προφανῶς δὲ τὰς λέξεις αὐτὰς ἠλίευσεν ὡς σπανίους μαργαρίτας ἀπὸ λεξικὸν καὶ ἐζήτησε τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὰς χρησιμοποιήσῃ εἰς τὸ ἔργον του, π. χ. ἡ πιπώ, ἡ λεβηρίς, τὸ σικυήλατον, ἡ καινὶς κλπ. Ἐπίσης καὶ λέξεις ποιητικὰς ὡς π. χ. τὸ μῶλυ, ὕις=ὁ υἱός (!!), κάρα, μάρπτω, θρῆνυς κλπ.». Ἀλλ' ἡ λέξις πιπὼ δὲν εἶνε σπανία, ἀπαντᾷ δὲ παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει, τῷ Νικάνδρῳ, τῷ Ἡσυχίῳ καὶ τῷ Λυκόφρονι Ἀλεξ. 476, ὅθεν ἔλαβεν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ὁ Μουζάλων τὸν 151 στίχον. Ἡ λέξις λεβηρίς, ἡ δηλοῦσα τὸ τοῦ ὄφεως γῆρας ὡσαύτως δὲν εἶνε σπανία, ὑπάρχουσι καὶ αἱ παροιμίαι κενότερος λεβηρίδος (Ἀθήν. Η', σ. 362 b «σαυτὸν δ' ἀποφαίνεις κενότερον λεβηρίδος») καὶ γυμνότερος ὑπέρου καὶ λεβηρίδος καὶ τυφλότερος λεβηρίδος. Τὸ σικυήλατον (ἄλλη γραφὴ σικυήρατον) εἶνε γνωστὸν καὶ ἐξ ἀρχαίων καὶ ἐκ Βυζαντιακῶν συγγραφέων, ἀπαντᾷ δὲ καὶ παρὰ τοῖς Ἑβδομήκοντα (Ἡσαΐ. 1, 8), ὅθεν μνημονεύεται καὶ ὑπ' ἄλλων, οἷον

ὑπὸ Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου τόμ. Β', σ, 14, 21 Heisenb. «καὶ τὸ τοῦ προφήτου φάναι, ὥσπερ ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηλάτῳ». Ἡ λέξις **καινὶς** εἶνε ὄντως σπανία, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἅπαξ εἰρημένη· ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου εἶνε κατειλεγμένα δύο μαρτύρια αὐτῆς ἐκ τοῦ Ἡρῳδιανοῦ Ἐπιμερ. σ. 63 «καινὶς ἡ μάχαιρα» καὶ ἐκ τοῦ Ψευδολουκιανοῦ Λουκ. ἢ Ὄν. 40 «σφῶζειν ἐμαυτὸν ἐκ τῆς καινίδος». Ὁ δὲ Μουζάλων μεταβαλὼν τὴν παροιμίαν «ἡ αἴξ τὴν μάχαιραν» εἶπε στ. 691 «κἂν αἴγες ὦσιν ἐξάγουσαι καινίδας», διότι τὸ μέτρον ἐκώλυε νὰ εἴπῃ «— — ἐξάγουσαι μαχαίρας».

Ἐκ δὲ τῶν μνημονευθεισῶν ποιητικῶν λέξεων, ἡ μὲν λέξις **κάρα** κατὰ θηλυκὸν γένος εἶνε μυριόλεκτος ὑπὸ τῶν Βυζαντιακῶν συγγραφέων, σῴζεται δὲ καὶ παρ' ἡμῖν ἐν τῷ κοινῷ λόγῳ (ἁγία κάρα), ἡ δὲ λέξις ὕις=υἱὸς εἶνε ἀνύπαρκτος παρὰ τῷ Μουζάλωνι, διότι ἐν τῷ 409 στίχῳ ἀναγνωστέον εἶνε «Ὗης βοῶν Ἄττης τε τὰ Διωνύσου», καὶ οὐχὶ ὡς ἔχει ἐν τῷ χειρογράφῳ καὶ ἐξεδόθη «+ὕις βοῶν ἄτις τε τὰ Διονύσου+». (Ἴδ. καὶ τὰ γεγραμμένα ἐν τοῖς ἔπειτα).

Ἠδίκησαν ἄρα τὸν λόγιον Μουζάλωνα ὁ κ. Συκουτρῆς καὶ ἡ Δὶς Δοανίδου, ἐν οἷς εἶπον, ὅτι «μεταχειρίζεται λέξεις σπανιωτάτας ἢ ἅπαξ εἰρημένας» καὶ ὅτι «προφανῶς δὲ τὰς λέξεις αὐτὰς ἠλίευσεν ὡς σπανίους μαργαρίτας ἀπὸ λεξικὸν καὶ ἐζήτησε τὴν εὐκαιρίαν νὰ τὰς χρησιμοποιήσῃ εἰς τὸ ἔργον του, κτλ.». Δὲν εἶνε δυνατὸν ἐν τῷ αὐστηρῶς ἐπιστημονικῷ λόγῳ νὰ ἀποφεύγωνται αἱ συνήθεις δημοσιογραφικαὶ ῥήσεις, καὶ μάλιστα ὅταν ἀγνοῶνται ἢ παρανοῶνται τὰ πράγματα; Ἡ φιλολογικὴ ἐπιστήμη διακρίνεται ἐπὶ ἀκριβολογίᾳ, καὶ οἱ φιλόλογοι πρέπει νὰ εἶνε suspiciosi homines ἐν τῇ ζητήσει τῆς ἀληθείας.

Ἐν τοῖς ἑξῆς παρατίθεμαι ὅσας ἔχω παρατηρήσεις εἰς τὴν παράδοσιν τοῦ κειμένου, τὴν ἀποκατάστασιν αὐτοῦ, τὴν ἑρμηνείαν, τὰς παιδιάς, τὰς παρηχήσεις, τὸ μέτρον κτλ.

στ. 15—17
ὅπου φθόνος κότος τε, πᾶν κηρῶν ἔθνος
ἄτης τε λειμὼν καὶ θάλασσα πικρίας
καὶ τοῦ νοὸς ζόφωσις ἐξ ἀθυμίας.

Ἐν σημειώσει λέγεται: «15 ἄτης λόφος Paroem.Gr. 1, 215». Ἀλλ' ἠγνοήθη ὅτι ἐνταῦθα εἶνε διεσκευασμένον χωρίον ἐκ τῶν Καθαρμῶν τοῦ Ἐμπεδοκλέους. Παρὰ τῷ Ἱεροκλεῖ Εἰς χρυσᾶ ἔπη 24 φέρεται «κάτεισι γὰρ καὶ ἀποπίπτει τῆς εὐδαίμονος χώρας ὁ ἄνθρωπος, ὡς Ἐμπεδοκλῆς φησιν — — ἄνεισι δὲ καὶ τὴν ἀρχαίαν ἕξιν ἀπολαμβάνει, εἰ φύγοι τὰ περὶ γῆν καὶ τὸν ἀτερπέα χῶρον, ὡς ὁ αὐτὸς λέγει,
ἔνθα φόνος τε κότος τε καὶ ἄλλων ἔθνεα [κηρῶν
εἰς ὃν οἱ ἐμπεσόντες
Ἄτης ἐν λειμῶνι κατὰ σκότος ἠλάσκουσιν».
(Ἀπ. 121. Ἴδ. Wilamowitz Die Kathαρμοί des Empedokles σ. 10 καὶ 13—14). Κατὸ ταῦτα γραπτέον παρὰ τῷ Μουζάλωνι
ὅπου φόνος κότος τε, πᾶν κηρῶν ἔθνος
Ἄτης τε λειμὼν κτέ.
Εἶμαι δὲ βέβαιος ὅτι ὁ Μουζάλων ἔγραψε φόνος (οὐχὶ φθόνος), διότι ἐν στ. 10—11 λέγει
καὶ φευκτέαν κρίνοντας Ἡσαῦ τὴν πλάνην
ζῴων κατατρέχοντος ἠγριωμέ- [νων

τουτέστι τὴν πλάνην τοῦ Ἡσαῦ κυνηγοῦντος καὶ φονεύοντος ἄγριοι ζῷα. Ἀπροσδιόνυσος δὲ εἶνε ἡ παραπομπὴ εἰς Paroem. Gr. 1, 215 «ἄτης λόφος», τοῦ λόγου ὄντος περὶ τοῦ τῆς Ἄτης λειμῶνος (περὶ οὗ ἴδ. Wilamowitz ἐν τῷ μνημονευθέντι ἔργῳ σ. 14).

Σημειωτέον ὅτι παρὰ τῷ Πρόκλῳ Εἰς Κρατύλον τοῦ Πλάτωνος 103 Boiss. ἀπαντᾷ «ἡ ἰατρικὴ τοῦ θεοῦ μᾶλλον ἐν τοῖς ὑπὸ σελήνην
ἔνθα Φόνος τε Κότος τε καὶ ἄλλων ἔθνεα [Κηρῶν,
αὐχμηραί τε Νόσοι καὶ Σήψιες ἔργα τε [ῥευστά».

Ἀντὶ τοῦ «ἔργα τε ῥευστά» νομίζω ὅτι πρέπει νὰ γραφῇ «ἔργα τε ῥᾳστα», τουτέστιν ἔργα κάκιστα. Πρβ. Ἡσύχ. «ῥᾳδιουργεῖ· ῥᾳδίως ποιεῖ, κακοποιεῖ, δεινοποιεῖ», καὶ Φώτ. καὶ Σουΐδ. «ῥᾳδιουργός· πλαστογράφος· καὶ ὁ κακοῦργος ἁπλῶς», ἔτι δὲ ῥᾳδιούργημα καὶ ῥᾳδιουργία. Ἀντὶ τοῦ Ἰωνικοῦ τύπου ῥῇστα ἀνεγνώσθη ῥᾷστα, ὅπερ διὰ τὴν γνωστὴν ἐν τοῖς ἀντιγράφοις σύγχυσιν τοῦ α

καὶ τῆς διφθόγγου ευ μετεβλήθη εἰς τὸ ῥευστά.

***

17 εἰ δ' εἰς ἀεὶ προσῆκε φεύγειν ἐκ μέσου,
πόρρω Διός τε καὶ κεραυνοῦ διάγειν,
τὸν ἀκλεῆ βιοῦντας εὐκλεῶς βίον,
20 τίς οὖκ ἂν ἄρτι συγκαλυφθείη σκότῳ
καὶ παρεδρεύσοι τῇ σκιᾷ τοῦ θανάτου,
ὡς σκύμνος οἰκῶν ἐν τόποις ἀποκρύφοις
ἢ στρουθὸς ἐντὸς ἐμμονάζων δωμάτων,
ὅπως φύγῃ δίκτυον ἰταβυρίου
25 τοῖς ἐν μέσῳ τρέχουσιν ἐκτεταμένον;
τίς οὐ κάλυμμα τῷ προσώπῳ προσλάβοι,
οὐχ ὡς κατελθὼν ἐξ ὄρους θεοπτίας
καὶ μὴ φορητὸς ὀπτάνεσθαι τοῖς κάτω,
ἀλλ' ὡς παρελθεῖν τοὺς παλαμναίους θέλων
30 λαθεῖν τε τοὺς χαίροντας ἁρπαγαῖς λύκους
τοὺς κερβέρους ἄντικρυς ἀγρίους κύνας
ἔφησε Παῦλος, τοὺς κακίστους ἐργάτας, κτέ.

Ἐν τῷ ὑπομνήματι λέγεται: «18 Paroem. Gr. II, 620 21 Job. 12, 22 et 28, 3 22 Ps. 16, 12 23 Ps. 83, 4 24 Osee 5, 1 26 Exod. 34, 29—35 32 Philipp. 3, 2».

Ὁ 23 στίχος «ἢ στρουθὸς ἐντὸς ἐμμονάζων δωμάτων» δὲν εἶνε εἰλημμένος καὶ διεσκευασμένος ἐκ Ψαλμοῦ 83, 4 («καὶ γὰρ στρουθίον εὗρεν ἑαυτῷ οἰκίαν»), ἀλλ' ἐκ Ψαλμοῦ 101, 8 «ἠγρύπνησα καὶ ἐγενήθην ὡσεὶ στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματι (ἢ δώματος)». Πρβ. καὶ Μιχ. Ψελλ. ἐν Μεσαιων. Βιβλιοθ. Σάθα τόμ. Ε', σ. 136 «ἵνα σὺ τὴν ἔρημον οἰκήσῃς καὶ γένῃ ὡς στρουθίον μονάζον ἐπὶ δώματος»;

Στ. 18 «πόρρω Διός τε καὶ κεραυνοῦ διάγειν». Τῆς παροιμίας ποιεῖται χρῆσιν καὶ Μιχαὴλ ὁ Ἀκομινᾶτος τόμ. Α', σ. 350, 2 Λάμπρ. «ἔγνω δὲ Διὸς πόρρω ἵστασθαι καὶ κεραυνοῦ», τόμ. Β', σ. 79, 17 «παρὰ τῆς παροιμίας συλλογιζόμενος ὡς, εἰ τὸ πόρρω Διὸς καὶ κεραυνοῦ ἐστι πόρρω, κτλ.», καὶ σ. 292, 14 «οὐδ' οὕτως μέντοι πόρρω Διός τε καὶ κεραυνοῦ, φασί, βιοτεύειν οἷοί τέ εἰσιν». Ἴδ. Π. Ν. Παπαγεωργίου Συμβ. εἰς τὴν Ἑλλην. παροιμίαν σ. 51, ἀριθ. 72.

Ἐν στ. 25 γραπτέον Ἰταβυρίου ἀντὶ τοῦ ἰταβυρίου. Εἶνε δὲ Ἰταβύριον τὸ ὄρος τὸ λεγόμενον καὶ Ἀταβύριον καὶ Θαβὼρ καὶ Θαβώριον. Ἴδ. τὸ ἄρθρον μου ἀνώμαλα οὐσιαστικὰ ἐν τῷ Ἐγκυκλοπαιδ. Λεξικῷ Ἐλευθερουδάκη τόμ. Β', σ. 247.

Ὁ 28 στίχος δὲν ἔχει ὀρθῶς κατὰ τὴν σύνταξιν καὶ τὸ νόημα. Ἐπειδὴ ἐν τοῖς ἀντιγράφοις συχνότατα συγχέεται τὸ καὶ καὶ τὸ ὡς, νομίζω ὅτι ἐνταῦθα γραπτέον εἶνε

ὡς μὴ φορυτὸς ὀπτάνεσθαι τοῖς κάτω τουτέστιν = ὥστε μὴ φορυτὸς ἢ συρφετὸς ὀπτάνεσθαι τοῖς κάτω. Νομίζω δὲ ἀναγκαίαν τὴν μεταβολὴν τοῦ φορητὸς εἰς τὸ φορυτὸς διὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ ὅλου. (Περὶ τῆς συγχύσεως ὑπὸ τοῦ βιβλιογράφου τοῦ υ καὶ τοῦ η πρβ. στ. 566, ὅπου ὁ κῶδιξ ἔχει τὴν γραφὴν πρέσβην ἀντὶ τοῦ πρέσβυν). Ὁ Εὐστάθιος σ. 804, 48 τὸ φορυτὸς ἑρμηνεύει ἁπλῶς πλῆθος, ἐν δὲ σ. 1452, 19 φέρεται οὐχὶ ὀρθῶς «φορητός, φρύγανα, χόρτος ἢ κοπρία» ἀντὶ τοῦ φορυτός. Τὸ δὲ μέτρον παρὰ τῷ Μουζάλωνι δὲν βλάπτεται, ἂν γράψωμεν φορυτός, διότι τὸ δίχρονον υ δύναται νὰ ληφθῇ ὡς μακρὸν (ἴδ. τὰς μετρικὰς παρατηρήσεις μου ἐν τοῖς ἔπειτα).

Ἐν στίχῳ 31 γραπτέον
οὓς Κερβέρους ἄντικρυς ἀγρίους κύνας
ἀντὶ τοῦ «τοὺς κερβέρους κτέ.», καὶ στικτέον διὰ κόμματος μετὰ τὸ «λύκους» τοῦ 30 στίχου.

***

στ. 39—40

χρυσὸν μὲν εἰσφέροντας ὡς χοῦν ἀφθόνως
Χριστὸν δὲ μὴ φέροντας εἰς νοῦν ἀφρόνως

Πρὸς τὴν παρήχησιν χρυσὸν—Χριστὸν ἔχω νὰ παραβάλω Κοσμ. Ἱεροσολ. Τριῳδ. Τετ. μεγ. ἑβδ. ᾠδ. θ', τροπ. 2 «οἰκειότητα Χριστοῦ Ἰούδας ἀντωσάμενος χρυσοῦ». Γερμ. Β' Κων/πόλ. σ. 254 Λαγοπ. «καὶ ὑπὲρ χρυσοῦ ἀγωνίσαιτο ἄν τις ἢ ὑπὲρ Χριστοῦ»; Πρὸς δὲ τὸν 39 στίχον πρβ. 714 «χρυσίτιδος χοῦν ἐκκενούντων τῷ χάει».

***

στ. 48—49

ὁ δ' εὐσεβὴς φεῦ! τὸν Σατὰν σέβων μόνον,
εἰ μὴ κατ' ἀντίφρασιν οὕτω τις λέγει

Ὁ κῶδιξ ἔχει τὴν γραφὴν λέγοι, οὐχὶ δ', ὡς ἐξεδόθη λέγει. Νομίζω δὲ ὅτι ἀναγνωστέον εἶνε οἶμοι ἀντὶ τοῦ εἰ μὴ καὶ τὸν ὅλον στίχον παρενθετικῶς

—οἶμοι! κατ' ἀντίφρασιν οὕτω τις λέγοι—

***

στ. 51—55

ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ποικίλος χαμαιλέων
πᾶσαν μὲν ὡς εὔτρεπον ἀλλάσσων χρόαν,
μόνην δὲ λευκότητα μηδαμοῦ φέρων·
ἐπεὶ τὸ λευκὸν τῆς ἀληθείας τύπος,
ἧς αὐτὸς ἔχθρός, ὡς ὑποκρίσει φίλος,

Ἐν στίχῳ 57 γραπτέον εὔτρεπτον ἀντὶ τοῦ εὔπρεπον καὶ διὰ τὴν ἔννοιαν καὶ διὰ τὸ μέτρον. Ὁ Σουΐδας λέγει «χαμαιλέων· ζῷον εἰς πάντα τὴν χροιὰν μετατρέπον πλὴν λευκοῦ». Φέρεται δὲ καὶ παρὰ Μανουὴλ τῷ Φιλῇ Στίχ. περὶ ζῴων ἰδιότητος 1261 κέξ.

χαμαιλέων, κράτιστε, τὸν χρῶτα τρέπει·
σαῦρος γὰρ ὢν ἄντικρυς οὐκ ἔχει τρίχας,
καὶ νῦν μὲν ὠχρός, νῦν δὲ φαιὸς γίνεται,
εἶτα πελιδνός, εἶτα κιρρὸς εἰς βάθος.
καὶ νῦν ἐρυθρός, καὶ παραυτίκα μέλας,
καὶ στικτὸς ἂν γένοιτο δορκάδος δίκην·
καὶ ξανθὸς ἂν φαίνοιτο καθάπερ λέων·
οὕτω δὲ τοῦ σώματος ἀλλοιουμένου,
τὸ λευκὸν ἠγνόησεν ἡ φύσις μόνον. | κτέ.

Λέγει δ' ἔτι ὁ Φιλῆς αὐτόθι 1216 κέξ.

ζῷόν τι καὶ τάρανδος ἐν Σκύθαις μέγα.
ταύρῳ γὰρ ἄν τις ἐμφερῆ τοῦτον κρίνοι,
τὸν ὄγκον ἀθρῶν τῶν μελῶν καὶ τὸν δρόμον.
κλέπτων δὲ τὴν αἴσθησιν ὡς χαμαιλέων,
εἰς ποικίλα χρώματα τὴν τρίχα τρέπει,

Πρβ. καὶ Θέογν. 215 κέξ.

πουλύπου ὀργὴν ἴσχε πολυπλόκου, ὃς ποτὶ [πέτρῃ,
τῇ προσομιλήσῃ, τοῖος ἰδεῖν ἐφάνη·
νῦν μὲν τῇδ' ἐφέπου, τοτὲ δ' ἀλλοῖος χρόα γί- [νου

κρέσσων τοι σοφίη γίνεται ἀτροπίης.

Εἶπε δὲ καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἐν τῇ Ἰφιγενείᾳ (Ἀπ. 307 Pearson)

νόει πρὸς ἀνδρὶ χρῶμα, πουλύπους ὅπως
πέτρᾳ, τραπέσθαι γνησίου φρονήματος.

Ὁ Λουκιανὸς Ἐναλ. διαλ. 4, 3 λέγει «ὁποίᾳ ἂν πέτρᾳ προσελθὼν ἁρμόσῃ τὰς κοτύλας — — ἐκείνῃ ὅμοιον ἀπεργάζεται ἑαυτὸν καὶ μεταβάλλει τὴν χρόαν κτέ.». Ὁμοίως δὲ γίνεται χρῆσις τοῦ ῥήματος μεταβάλλειν—μεταβάλλεσθαι καὶ ὑπ' ἄλλων. Παρὰ τῷ Ἀριστοτέλει Περὶ θαυμασ. ἀκουσμ. σ. 832 b, 10 κέξ. φέρεται «ἐν δὲ Σκύθαις τοῖς καλουμένοις Γελωνοῖς φασι θηρίον τι γίνεσθαι, σπάνιον μὲν ὑπερβολῇ, ὃ ὀνομάζεται τάρανδος. λέγεται δὲ τοῦτο μεταβάλλειν τὰς χρόας τῆς τριχός, καθ' ὃν ἂν τόπον ᾖ — — θαυμασιώτατον δὲ τὸ τὴν τρίχα μεταβάλλειν· τὰ γὰρ λοιπὰ τὸν χρῶτα, οἷον ὅ τε χαμαιλέων καὶ ὁ πολύπους». Ἀπαντᾷ δὲ καὶ παρὰ τῷ Θεοφράστῳ Ἀπ. 172 (τόμ. Γ', σ. 218 Wimmer) «ὅτι τὰς χρόας μεταβαλλόμενοι πολύποδες ἐσὶ καὶ χαμαιλέων καὶ τὸ θηρίον ὁ τάρανδος, ὃ ἐν Σκύθαις φασὶν ἡ Σαρμάταις γίνεσθαι. μεταβάλλει δ' ὁ χαμαιλέων εἰς πάντα τὰ χρώματα, πλὴν τὴν εἰς τὸ λευκὸν καὶ τὸ ἐρυθρὸν οὐ δέχεται μεταβολήν — — ὁ δὲ τάρανδος — — ἡ δὲ τῶν τριχῶν μεταβολὴ — — παράδοξος ἀληθῶς καὶ ἀπίθανος, κτέ.». Ἐν δὲ τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπάρχει καὶ διάφορος γραφὴ τάρανδρος. Ἔχω δὲ νὰ παρατηρήσω ὅτι παρὰ Μιχαὴλ τῷ Ψελλῷ Μεσαιων. Βιβλ. Σάθα τόμ. Ε', σ. 478 εἶνε ἐκδεδομένον «τὸ δὲ θηρίον ὁ πάνανδρος μεταβάλλει, ὁπόταν βούληται, τὸ χρῶμα τοῦ σώματος», ἀλλ' οὐδεμία ἀμφιβολία εἶνε ὅτι ὁ Ψελλὸς ἔγραψε τάρανδος. (Ἴδ3 πρὸς τούτοις καὶ Αἰλιαν. Περὶ ζῴ. Β', 16, καὶ Στέφ. Βυζ. ἐν λ. Γελωνοί σ. 201—202 Meineke, καὶ Εὐστάθ. εἰς Διον. Περιηγ. 310, κλπ.).

Ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων ἐγένετο φανερὸν ὅτι ὁ Μουζάλων ἔγραψεν ἐν τῷ 57 στίχῳ: πᾶσαν μὲν ὡς εὔτρεπτον ἀλλάσσων χρόαν.

Ἐν τοῖς ἀντιγράφοις μετεβλήθη καὶ τὸ εὐτρεπὴς εἰς τὸ εὐπρεπής, οἷον Εὐρ. Ἐκ. 565 (ὁ Porson παρατηρεῖ: «mox εὐπρεπὴς codices quidam — —, quod deterius est. Saepe confunduntur εὐτρεπής, εὐπρεπής, ἐκπρεπής». Ἴδ. καὶ Θησ. Στεφ. ἐν λέξει εὐπρεπής). Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν Βάκχ. 844 εἶνε παραδεδομένον εὐπρεπές, ὃ μετέβαλεν ὁ Canter εἰς τὸ εὐτρεπές. Ἴδ. καὶ Κ. Κόντον ἐν τῇ Ἀθηνᾷ τόμ. Ζ', σ. 325.

Ἐν στίχῳ 55 ἀναγνωστέον «ἧς αὐτὸς ἐχθρός, ὢν ὑποκρίσει φίλος» ἀντὶ τοῦ «— —, ὡς ὑποκρίσει φίλος».

***

στ. 59

οἱ δ' ἐκμαγεῖα τῆς ἐκείνων κακίας
Ὅπως ἡ ἔννοια συμφωνῇ τοῖς προειρημένοις, γράφε «— -- τοῖς ἐκείνου κακίας».

***

στ. 77

μέγιστον ὄλβον τὴν ἀνολβίαν κρίνων.

Ὁ Μουζάλων εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ τοῦ Ἡσιόδου Ἔργ. 319

αἰδὼς τοι πρὸς ἀνολβίῃ, θάρσος δὲ πρὸς [ὄλβῳ.

Σημειωτέον ὅτι ἡ λέξις ἀνολβίη (μετὰ μακρᾶς τῆς παραληγούσης χάριν τοῦ μέτρου) ἐν τοῖς Λεξικοῖς εἶνε γνωστὴ μόνον ἐκ τοῦ Ἡσιόδου. Νῦν προστίθεται ἐκ τοῦ Μουζάλωνος ἡ ἀνολβία.

***

στ. 78

ἁβρὰν τρυφήν τε τὴν μικρὰν τροφὴν [μόνην.

Πρὸς τὴν παιδιὰν τρυφὴν—τροφὴν πρβ. Ἀκάθ. Ὕμν. 140—141 «χαῖρε τροφὴ τοῦ μάννα διάδοχε, χαῖρε τρυφῆς ἁγίας διάκονε».

***

στ. 92—94

ὅσας διανίστησι τὰς τρικυμίας
τοῖς ἐν πλάτει πλέουσι τοῦ πλάνου βίου
τῶν ψυχολέθρων πνευμάτων ἡ σφοδρότης.

Ἀντὶ τοῦ «ἐν πλάτει» (93) γράφε «ἐν πλάτῃ», τουτέστιν ἐν πλοίῳ. Πρβ. 84—85 «πλέων ἀκερδῶς, τὴν ζάλην δ' ὑπερπλέων, | κέρδος φέρων πρώτιστον ἀβλαβὲς σκάφος».

***

στ. 101—106

καίτοι γε Παῦλος τοῖχον ἐγκεχρωσμένον
τὸν ἱεράρχην καλέσας Ἀνανίαν
ἄθεσμα προστάξαντα καὶ πεπραχότα,
ὡς λοιδορήσας τοῦ θεοῦ θύτην ἔγνω,
«συγγνωμονεῖτε», φησίν, «ἠγνοηκότι·
ἄρχοντας ὑβρίζειν γὰρ οὐκ ἐᾷ νόμος».

Ὀρθῶς ἐγένετο ἡ παραπομπὴ εἰς Πράξ. 23, 2. Ὁ κ. Συκουτρῆς προτείνει νὰ ἀναγνωσθῇ ἐν στίχῳ 105 «συγγνωμόνει τε» ἀντὶ τοῦ «συγγνωμονεῖτε». Ἀλλ' ὁ Μουζάλων ὀρθῶς ἔγραψε συγγνωμονεῖτε ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ἐν ταῖς Πράξεσι γεγραμμένα «οἱ δὲ παρεστῶτες εἶπον· τὸν ἀρχιερέα τοῦ θεοῦ λοιδορεῖς; ἔφη τε ὁ Παῦλος· οὐκ ᾔδειν, ἀδελφοί, ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεύς· γέγραπται γάρ· ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς». Πρβ. Γερμ. Β' σ. 278 Λαγοπ. «Παῦλος δὲ κσὶ συγγνώμην ἐζήτησε κατ' ἄγνοιαν λελοιδορηκὼς τὸν Ἀνανίαν, τὸν νομολάτρην ἀρχιερέα, καὶ τῆς τῶν ἀπιστούντων νομοθεσίας ἐγκαίρως ἐμνήσθη· ἄρχοντα γάρ, φησί, τοῦ λαοῦ σου, κτέ.».

***

στ. 123—124

ἀτιμία τίς ἐστιν ἡ τιμωρία,
στένωσις ἡ κάκωσις, οἱ πόνοι στόνοι.

Οὕτως ἐξεδόθη ὁ 124 στίχος κατὰ διόρθωσιν τοῦ κ. Συκουτρῆ. Ὁ κῶδιξ ἔχει τὴν γραφὴν «οἱ πόνοι πόνοι». Ὁ κ. Συκουτρῆς πλὴν τοῦ στόνοι, ὅπερ εἰσήγαγεν εἰς τὸ κείμενον, εἶκασεν ὅτι εἶνε δυνατὸν νὰ γραφῇ καὶ φόνοι ἀντὶ τοῦ δευτέρου πόνοι. Ἐγὼ νομίζω ὅτι ὁ Μουζάλων εἶχεν ἐν νῷ τὸ τοῦ Ψαλμοῦ (9, 28) «ὑπὸ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ πόνος καὶ κόπος», καὶ ἔγραψε

στένωσις ἡ κάκωσις, οἱ πόνοι κόποι.

Γνωστὸν δὲ εἶνε ὅτι καὶ ὑπ' ἄλλων συνεκφέ-

ρονται αἱ λέξεις πόνος καὶ κόπος, οἷον ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου Α΄, σ. 24 c «ἴσασι δὲ καὶ λουτρὰ ἄκη πόνων παντοῖα, κόπον μὲν θαλάττῃ λύοντες, κτέ.»· (ἴδ. καὶ Θησ. Στεφ. ἐν λέξει κόπος).

***

στ. 126
τὸ τῆς ταπεινότητος ὕψος προκρίνων.
Πρὸς ταῦτα ἔπρεπε νὰ παραβληθῶσι τὰ τοῦ Ματθαίου κγ΄, 12 «ὅστις δὲ ὑψώσει ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται, καὶ ὅστις ταπεινώσει ἑαυτὸν ὑψωθήσεται», καὶ τὰ τοῦ Λουκᾶ ιδ΄, 11 «ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται». Πρβ. προσέτι Κοσμ. Ἱεροσολ. Τριῴδ. Δευτ. μεγ. ἑβδ. ᾠδ. η΄, τροπ. 1 «καὶ ταπεινὰ φρονοῦντες ἀνυψώθητε», καὶ ᾠδ. θ΄, τροπ. 2 «μὴ φρονεῖτε ὑψηλά, | ἀλλὰ συναπάχθητε τοῖς ταπεινοῖς». Θεόδ. Λάσκαρ. Ἐπιστ. 2, 4 Festa «τὸ ἡμέτερον χθαμαλὸν ὑψηλοπρεπὲς διὰ τῆς σῆς σοφίας δεικνύεις», κλπ.

***

στ. 129
ἑστὼς δὲ μακρὰν τραυμάτων καὶ σκεμμάτων
Νομίζω ὅτι γραπτέον εἶνε
ἑστὼς δὲ μακρὰν τραυμάτων καὶ σκαμ- |μάτων
καὶ διὰ τὴν ἔννοιαν καὶ διὰ τὴν παρήχησιν «τραυμάτων καὶ σκαμμάτων». Πρβ. καὶ στ. 109 «ἐν μέσῳ δὲ πραγμάτων καὶ βρασμάτων».

***

στ. 147—149
καὶ τοῖς θέλουσι τῶν θρόνων ἐξιστάμην,
ἑκόντι προσκαίνουσι τῷ δελτίῳ,
κἀντεῦθεν ἐμπίπτουσιν ἀγκιστριδίῳ,
Ὁ κῶδιξ ἐν στίχῳ 148 ἔχει ὀρθῶς «ἑκοντὶ»=ἑκουσίως, καὶ οὐχὶ ὡς ἐξεδόθη «ἑκόντι», ὅπερ εἰς οὐδὲν ἀναφέρεται. Ἐν τοῖς χειρογράφοις συγχέονται ἐνίοτε τὸ ἑκοντὶ καὶ τὸ ἑκόντι (ἴδ. Θησ. Στεφ. λ. ἑκοντί), ἀλλ' ἐνταῦθα τὸ χειρόγραφον ἔχει τὸ ὀρθόν. Πρὸς δὲ τὸν 148 καὶ τὸν 149 στίχον πρβ. Μιχ. Ἀκομ. τόμ. Β΄, σ. 73 Λάμπρ. «φυλαττόμενος μὴ περιχαίνων τῷ δελητίῳ, λάθω περιπαρεὶς τῷ χαλκῷ». Προσθετέον δὲ εἰς τὰ Λεξικὰ τὰ δύο μαρτύρια τῆς λέξεως δελήτιον ἐκ Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου καὶ τοῦ Μουζάλωνος.

***

στ. 151
ἢ σκορπίους μάρπτουσιν ἀντὶ πιπόων
Ἠγνοήθη ὅτι ὁ στίχος εἶνε εἰλημμένος ἐκ τοῦ Λυκόφρονος Ἀλεξ. 476
ὁ δ' ἀντὶ πιποῦς σκορπίον λαιμῷ σπάσας.

***

στ. 153
ὡς ἂν καθισθεὶς προσλαλῶ τοῖς βι- |βλίοις.
Ὁ κῶδιξ ὀρθῶς ἔχει «καθεσθείς».

***

στ. 159—162
καὶ νουθετεῖν τὰ τέκνα τῆς ἐκκλησίας
τρέφειν γραφαῖς τε τῆς ἐμῆς τροφοῦ βρέφη
ἐκ τῶν ἐκείνης λαμβάνοντι θυμάτων,
οὐκ ἐξ ἐμοῦ· καὶ τοῦτο τῶν θεοσδότων.
Γράφε καὶ διὰ τὴν ἔννοιαν καὶ διὰ τὴν παρήχησιν
τρέφειν γραφαῖς τε τῆς ἐμῆς τροφοῦ τρέφη
ἐκ τῶν ἐκείνης λαμβάνοντι θυλάκων,
(τρέφειν—τροφοῦ—τρέφη· πρβ. στ. 109 πραγμάτων καὶ βρασμάτων, 129 τραυμάτων καὶ σκαμμάτων, 590 θησαυρὸν ἀρῶν, κτλ.). Ἐν δὲ στ. 455—457 ἐξεδόθη
ἀπωρφανίσθη τέκνα πατρὸς ἀθλίου.
καὶ ποῖα ταῦτα; τίς γυνή; τί τὰ βρέφη;
ἐκκλησία σύζυγος· ὁ κλῆρος τέκνα.
Νομίζω ὅτι καὶ ἐν στ. 456 ἀναγνωστέον εἶνε:
καὶ ποῖα ταῦτα; τίς γυνή; τίνα τρέφη;
Εἶνε δὲ τρέφη τὰ θρέμματα ἢ τὰ τέκνα (στ. 455, 457). Παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ Θ΄, σ. 401 d φέρεται «Σοφοκλῆς μὲν γὰρ ἐν Ἀχιλλέως Ἐρασταῖς ἐπὶ κυνὸς ἔταξε τοὔνομα ἀπὸ τοῦ σῦς ἀγρεύειν, λέγων
σὺ δ', ὦ Σύαγρε, Πηλιωτικὸν τρέφος».
Ἀλλ' ὁ κῶδιξ C καὶ ὁ Εὐστάθιος εἰς Ὀδ. σ. 1872, 12 ἔχουσι τὴν ἐσφαλμένην γραφὴν βρέφος. Ὁ Pearson ἐν The fragments of Sophocles 154 πρὸς τοῖς ἄλλοις παρατηρεῖ: «For τρέφος: θρέμμα, like δέρος (fr. 11): δέρμα, βλέπος: βλέμμα, see Blaydes on Ar. Nub. 1176». Πρβ. ἔτι ἔρκος—ἔργμα, εὖχος—εὔγμα, στέφος—στέμμα, στρέφος—στρέμμα, φλέγος—φλέγμα, κτλ.

***

στ. 167
ληνοῖς προσαχθεὶς οὐρανῶν βότρυς κύπρις
Ἐπειδὴ τὸ ὄνομα κύπρις (Κύπρις) οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ ἢ τὴν Ἀφροδίτην, ἀναγνωστέον εἶνε ἐνταῦθα κύπρος, περὶ οὗ ἴδ. παρατήρ. εἰς στ. 999.

***

στ. 170
πέπειρος ἐν καύσονι πειρατηρίων
Ἀνάγνωθι, ὡς εἶνε ἐν τῷ κώδικι, καύσωνι·

***

στ. 171—172
ἔδει δὲ Παύλου τὴν φυτείαν, ὡς λόγος,
τυχεῖν Ἀπολλὼ τοῦ ποτίζειν εἰδότος.
Ὁ κῶδιξ ἔχει τὴν γραφὴν «τοῦ φωτίζειν εἰδότος», ὁ δὲ κ. Συκουτρῆς διώρθωσε «τοῦ ποτίζειν εἰδότος» ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ τοῦ Παύλου Α΄ Κορ. 3, 6 «ἐγὼ ἐφύτευσα, Ἀπολλὼς ἐπότισε». Ἡ μεταβολὴ εἶνε πάντως ὀρθή, ἔχω δὲ νὰ παραβάλω καὶ Ὑποτύπ. τοῦ ὅσ. Χριστοδούλου (Ἀκολουθ. ὁσ. Χριστοδ.) σ. 90 Βοΐνη «οἶδε γὰρ ἡ τῆς σοφίας πηγὴ καὶ τῆς ἀγαθότητος καὶ Παύλου τὴν φυτείαν ὡς Παύλου δέχεσθαι, καὶ Ἀπολλὼ τὴν ἀρδείαν». Καλὰ δὲ νομίζω ὅτι εἶνε καὶ τὰ τοῦ Ῥωμανοῦ Ψαλμ. τῶν ἁγ. ἀποστ. 53 κέξ. «ἅπιτε οὖν εἰς πάντα τὰ ἔθνη· | μετανοίας τὸν σπόρον | ἐμβαλόντες τῇ γῇ διδασκαλίαις ἀρδεύσατε» καὶ 93 «καὶ ποτίσας μεθύσω τὸν σπόρον σου».

***

στ. 192—197
δι' ἧς ὁ φεύγων μακρύνει τῶνφευκτέων.
οὐ προσδραμεῖν ἔσπευσα τῷ Σηγὼρ ὄρει,

οὐδ' ἐγγιεῖν ὥρμησα τῷ Καρμηλίῳ,
οὐκ ἐγκρυβῆναι λάθρα τῷ Θαβωρίῳ·
τὸ γὰρ βάρος τῆς ἐμῆς ἁμαρτίας
πρὸς τὰς ἀνάντειες ἐμποδὼν ἦν μοι τρίβους.
Ἐν τῷ ὑπομνήματι ἐσημειώθη μόνον «193 Gen. 19, 30». Ἔχω νὰ παραβάλω καὶ Ἀνδρ. Κρήτης Μεγ. καν. ᾠδ. γ΄, τροπ. 2 «εἰς τὸ ὄρος σῴζου ψυχή, ὥσπερ ὁ Λὼτ ἐκεῖνος, | καὶ εἰς Σηγὼρ προανασώθητι». Ἔπρεπε δὲ νὰ δηλωθῇ ὅτι ὁ 192 στίχος εἶνε εἰλημμένος ἐκ Ψαλμ. 54,8 «ἰδοὺ ἐμάκρυνα φυγαδεύων». Πρὸς δὲ τὸν 194 καὶ 195 στίχον πρβ. Μιχ. Ψελλ. Μεσαιων. Βιβλ. Σάθα τόμ. Ε΄, σ. 136 «καὶ τὴν Σιὼν περινόει ἢ τὸ Καρμήλιον ὄρος, ἵνα ἐκεῖ κρυβήσῃ (γρ. κρυβῇς) γενόμενος».
Κακῶς δὲ ἀνεγνώσθη καὶ ἐξεδόθη ἑλλιπὴς ὁ 196 στίχος· ὁ κῶδιξ ἔχει ὀρθῶς
τὸ γὰρ βάρος, φεῦ, τῆς ἐμῆς ἁμαρτίας.
Ἀντὶ δὲ τοῦ λάθρα γραπτέον λάθρᾳ (195, ὡς καὶ 66 καὶ 612, ὡσαύτως δῴης ἀντὶ τοῦ δώης 520, ἀρχιληστῇ ἀντὶ τοῦ ἀρχιληστῆ 554, σῴζοιο ἀντὶ τοῦ σώζοιο 986, 995, 998, 1002, θλῖψις ἀντὶ τοῦ θλίψις 119, θῆρας ἀντὶ τοῦ θήρας 896).

***

στ. 204—209
ὅσους λόγους ἔλεξε προτρεπτηρίους
ὁ κλεινὸς Ἀλέξιος ὁ σκηπτοκράτωρ,
Ἀλέξιος τὸ θαῦμα τῶν βασιλέων.
ἀλλ' ἀσπὶς ἦν ἔγωγε φράξας ὠτία,
μήπως ἐπῳδαῖς φαρμακεύσῃ ποικίλαις
ἀλεξιφαρμάκῳ με μὴ κεχρημένον, | κτλ.
Ὁ Μουζάλων εὐφυῶς παίζει διὰ τῶν λέξεων Ἀλέξιος (στ. 209. 210) καὶ ἀλεξιφαρμάκῳ (στ. 209). Οἱ δὲ στίχοι 207—8 εἶνε εἰλημμένοι κατὰ διασκευὴν ἐκ Ψαλμ. 57, 5--6 «ὡσεὶ ἀσπίδος κωφῆς καὶ βυούσης τὰ ὦτα αὐτῆς, ἥτις οὐκ εἰσακούσεται φωνὴν ἐπᾳδόντων, φαρμάκου τε φαρμακευομένου ὑπὸ σοφοῦ». Πρβ. καὶ Βί. ὅσ. Χριστοδ. (Ἀκολουθ. ὁσ. Χριστοδ.) σ. 125 Βοΐνη «πικρία γοῦν καὶ τοῖς Κελλιώταις τὰ τοῦ μάκαρος ἐφάνησαν διατάγματα, καὶ γεγόνασιν ὡς ἀσπὶς βύουσα τὰ ὦτα πρὸς τὰς τῶν ἐπᾳδόντων φωνάς».

***

στ. 218—220
καὶ πάντες ἐξέστησαν οὐχὶ μετρίως
μικροῦ Θεοῦ βλέποντες ἐξ ὕψους κλίσιν,
ἄνθρωπον εὐθύνουσαν εἰς ὕψος πάλιν,
Περὶ τοῦ ἐν στ. 219 μικροῦ ἐν ὑποσημειώσει α΄ λέγεται ὅτι εἶνε=τῷ «μικροῦ δεῖν» οὐχὶ ὀρθῶς. Νομίζω ὅτι γραπτέον εἶνε «μακροῦ Θεοῦ», τουτέστι μεγάλου Θεοῦ, γνωστοῦ ὄντος ὅτι τὸ μακρὸς λαμβάνεται καὶ ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ μέγας ἢ πολύς, οἷον Σοφ. Αἴ. 130 «ἢ μακροῦ πλούτου θάθει», 825 «οὐ μακρὸν γέρας», Θουκ. Γ΄, 39 «μακρότερα μὲν τῆς δυνάμεως, ἐλάσσω δὲ τῆς βουλήσεως», κτλ. (Ἴδ. Θησ. Στεφ. τόμ. Ε΄, σ. 527 C). Ἂν ἦτο ἀρχαῖος ποιητής, θὰ ἠδύνατο ἐν τῇ πρώτῃ χώρᾳ τοῦ ἰαμβικοῦ τριμέτρου νὰ γράψῃ μεγάλου μεταχειριζόμενος ἀνάπαιστον, ἀλλ' ἐν τῷ Βυζαντιακῷ ἰαμβικῷ τριμέτρῳ ὁ ποιητὴς ὀφείλει νὰ γράψῃ ἴαμβον ἢ σπονδεῖον, διὸ ὁ Μουζάλων ἔθηκε τὸ μακροῦ.

***

στ. 223
ἀδοξίᾳ φέροντος εἰς εὐδοξίαν
Γράφε «ἀδοξίαν φέροντος εἰς εὐδοξίαν».

***

στ. 243
τείχη Σεμιράμεια θραύειν εἰδότι
Ἐν τῷ ὑπομνήματι ἐσημειώθη «Paroem. Gr. II, 670», Ὁ τύπος Σεμιράμεια (τείχη) κατελέχθη ἐν τῷ Λεξικῷ τῶν Ἑλλ. κυρ. ὀνομ. Pape—Benseler ἐκ τοῦ Σουΐδα λ. Ἱεριχώ. Προσθετέον καὶ Γεώργ. Ἀκροπολ. τόμ. Β΄, σ. 12, 4 Heisenb. «τὸ Σεμιραμείων τειχῶν ἐρυμνότερον».

***

στ. 268—269
ἧς ἐντὸς ἡ σύμπασα κοσμικὴ χάρις,
ὁ τῆς θυγατρὸς τοῦ βασιλέως κλέος,
Περὶ τοῦ 269 στίχου γίνεται ἡ παρατήρησις «hunc versum non plane intelligo». Ὁ στίχος εἶνε εἰλημμένος ἐκ Ψαλμ. 44, 11 «πᾶσα ἡ δόξα αὐτῆς θυγατρὸς βασιλέως Ἐσεβών»· πρβ. αὐτόθι 10 «θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ σου». Νομίζω δ' ὅτι γραπτέον εἶνε παρὰ τῷ Μουζάλωνι «τὸ τῆς θυγατρὸς κτέ.» ἀντὶ τοῦ «ὁ τῆς θυγατρὸς κτέ.».

***

στ. 283
ὡς μηδὲν αὐτοὺς μηδὲ μικρὸν ἐκφεύγῃ.
Ὁ κῶδιξ ἔχει τὴν γραφὴν ἐκφύγει (ἐκφύγῃ) οὐχὶ δ' ἐκφεύγῃ, ἥτις βλάπτει τὸ μέτρον.

***

στ. 287—291
βάπτισμα Χριστοῦ καὶ ποτήριον πάθους
σωτήριον μὲν ἀλλὰ πικρίας γέμον,
καθάρσιον μὲν ἀλλὰ καὶ καταφλέγον
—εἰ καὶ φορητὸν τοῖς Ζεβεδαίου τέκνοις,
ὅσους θρόνων θέλγουσιν αἱ προεδρίαι,—
Παρεβλήθη πρὸς τὸν 287 στίχον ὁ Μᾶρκος 10, 38 καὶ πρὸς τὸν 290 ὁ αὐτὸς 10, 37. Πρὸς τὸ ὅλον παρατεθὲν μέρος πρβ. καὶ Ματθ. 20, 20 κἑξ. Ἔτι δὲ ἀπόστιχ. α΄ τῆς Μεγ. Δευτέρας «Κύριε, πρὸς τὸ μυστήριον — — οὐκ ἐξαρκοῦσα ἡ τῶν ἐκ Ζεβεδαίου μήτηρ | ᾔτειτο — — ἀλλ' ἀντὶ ταύτης | ποτήριον θανάτου ἐπηγγείλω πιεῖν τοῖς φίλοις σου, | ὃ ποτήριον — — πιεῖν ὁ αὐτὸς ἔλεγες, | ἁμαρτημάτων καθαρτήριον». Φώτ. Ἀμφιλόχ. σ. 104 «τοῦ θείου — — καὶ καθαρτηρίου καὶ πᾶσαν κακίαν φλέγοντός τε καὶ καταναλίσκοντος πυρός». Ἴδ. καὶ τὰ γεγραμμένα ὑπ' ἐμοῦ ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. σπ. τόμ. Α΄, σ. 260—261. Τὸ δὲ «ποτήριον — — σωτήριον» εἶνε εἰλημμένον ἐκ Ψαλμοῦ 115, 4 «ποτήριον σωτηρίου λήψομαι».

***

στ. 332
χωρὶς Μυσῶν γίνωσκε καὶ Φρυγῶν ὄρη.
Ὁ κῶδιξ δὲν ἔχει ὄρη, ἀλλ' ὄρους, ἀνθ' οὗ γραπτέον εἶνε ὄρους. Θαυμάζω, ὅτι πρῶτον μὲν ἀνεγνώσθη οὐχὶ ὀρθῶς ὄρη ἔπειτα ὅτι, εἰ καὶ παρετέθη ἐν τῷ ὑπομνήματι:

«χωρὶς τὰ Φρυγῶν καὶ Μυσῶν ὁ ρ ί σ μ α τ α Paroem. Gr. II, 730», δὲν κατενοήθη ὅτι ὁ λόγος εἶνε περὶ ὄ ρ ω ν καὶ οὐχὶ περὶ ὀρέων. Ὁμοίως λέγει καὶ Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος Patr. Gr. τόμ. 133, σ. 1259 B «καὶ ὅ φασι, τ ο ὺ ς ὅ ρ ο υ ς Μυσῶν καὶ Φρυγῶν». Πρβ. καὶ Γεώργ. Ἀκροπολ. τόμ. B′, σ. 18 Heisenb. «Μυσὸς ἑτέρωθεν τάχα περιγράφει τ ὰ ὅ ρ ι α» καὶ Στράβ. IB′, σ. 564 «διορίσαι δὲ τ ο ὺ ς ὅ ρ ο υ ς χαλεπόν, τούς τε Βιθυνῶν καὶ Φρυγῶν καὶ Μυσῶν κτέ.».

Ἡ παροιμιώδης ῥῆσις εἶνε ἰαμβεῖον, ἐν ᾧ διὰ τὸ μέτρον εἶνε ἀναγκαῖον νὰ προηγῆται τὸ ἔχον τὴν παραλήγουσαν μακρὰν ὄνομα Μ υ σ ῶ ν τοῦ ἔχοντος τὴν παραλήγουσαν βραχεῖαν ὀνόματος Φ ρ υ γ ῶ ν:

χωρὶς τὰ Μυσῶν καὶ Φρυγῶν ὁρίσματα

ὡς φέρεται παρὰ τῷ Στράβωνι IB′, σ. 564 «ἐπί τε τῶν Φρυγῶν καὶ τῶν Μυσῶν καὶ παροιμιάζονται· χωρὶς τὰ Μυσῶν καὶ Φρυγῶν ὁρίσματα». Ὁ Πλούταρχος Ὑγιειν. παραγγέλμ. 1 λέγει «χωρὶς γάρ, ἔφη, τὰ φιλοσόφων καὶ ἰατρῶν, ὥσπερ τινῶν Μυσῶν καὶ Φρυγῶν ὁρίσματα». Τὴν ὀρθὴν τάξιν τῶν ἐθνικῶν ὀνομάτων τηρεῖ καὶ Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς Μεσαιων. Βιβλ. Σάθα τόμ. E′, σ. 161 «οὐ τοῦτο ἀγνοῶν ὅτι χωρὶς τὰ Μυσῶν καὶ Φρυγῶν ὁρίσματα» καὶ Θεόδωρος ὁ Πρόδρομος (ἰδ. ἀνωτέρω) καὶ ὁ Μουζάλων, εἰ καί, ὡς ἔχει παρ' αὐτῷ ἡ λέξις M υ σ ῶ ν ἐν τῇ δευτέρᾳ χώρᾳ τοῦ ἰαμβικοῦ τριμέτρου, θὰ ἔβλαπτε τὸ μέτρον. Ἀλλὰ τὸ υ τῆς παραληγούσης λαμβάνεται ὡς βραχύ. Τὴν δὲ βλάπτουσαν τὸ ἀρχαῖον μέτρον τάξιν, ὡς ἐν Paroem. Gr. II, 730, ἔχει Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς αὐτόθι σ. 291 καὶ 505. Ὁ Nauck TGF 469 καταλέγει τὸν στίχον ἐν τοῖς ἀδεσπότοις τραγικῶν ἀποσπάσμασι παρατιθέμενος καὶ τὰ φερόμενα ἐν τοῖς Σχολίοις Γρηγορίου τοῦ Ναζιανζηνοῦ (Catal. Codd. Klark. I, σ. 37). Ἀλλ' ἐγὼ νομίζω ὅτι ὁ στίχος ἀνήκει εἰς τὴν Τηλέφειαν τοῦ Σοφοκλέους.

***

στ. 333

ἄλλη δίαιτά, φησιν, οἷς ἄλλος βίος

Νομίζω ὅτι γραπτέον εἶνε

ἄλλη δίαιτα, φ α σ ί ν, οἷς ἄλλος βίος

διότι εἶνε παροιμία «ἄ λ λ ο ς β ί ο ς, ἄ λ λ η δ ί α ι τ α» (Ζηνόβ. 1, 22, Μακάρ. 1, 86), περὶ ἧς οὐδὲν λέγεται ἐν τῷ ὑπομνήματι. Πρβ. Ter. Andr. 189 «nunc hic dies aliam vitam defert, alios mores postulat». Ἰδ. Otto Die Sprichwörter und sprichwörtlichen Redensarten der Römer σ. 15. Εἶνε δὲ γνωστὸν ὅτι αἱ παρενειρόμεναι ἐν τῷ λόγῳ παροιμίαι παραδηλοῦνται καὶ διὰ τοῦ «φ α σ ι(ν)» ἢ τοῦ «ὅ φ α σ ι(ν)» ἢ τοῦ «ὡ ς φ α σ ι(ν)»· οἷον Μιχ. Ἀκομ. τόμ. A′, σ. 34 «φιλοῦσιν ὅμοιοι, φ α σ ί ν, ὅμοια», σ. 54 «φρουρᾶς, ὅ φ α σ ι ν, ᾄδων»· Μουζάλ. 640 «καὶ συγκινεῖν, ὅ φασι, τὴν καμαρίναν». Συμ. Μεταφρ. Act. SS 118, 1 «τῆς αὐτῆς, ὡς φασι, κεραμείας πεποιημένον». Τοῦ δὲ «φ η σ ι(ν)» γίνεται χρῆσις, ὅταν ὑποκείμενον εἶνε ἡ παροιμία ἢ τὸ πρόσωπον τὸ εἰπὸν αὐτὴν ἢ τὴν παροιμιώδη ῥῆσιν· οἷον Μιχ. Ἀκομ. τόμ. A′, σ. 193 «τίς δὲ ἡ παροιμία;— Δίς, φ η σ ί, κράμβη θάνατος». Εὐστάθ. πρεσβ. Act. SS 28, 82 «ἀλλ' ἔτι μὲν περὶ τὸν πόδα τοῦ ὄρους στρεφόμεθα, ὡς φ η σ ι ν ἡ π α ρ ο ι μ ί α», κλπ. Ἰδ. καὶ Φ. Κουκουλὲς ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. σπ. τόμ. H′, σ. 7 κέξ.

***

στ. 336—338

γραφὴ κριτήν σε καλεῖ τῆς ἀδικίας,
οὐχ ὡς ἐπικρίνοντα ταῖς ἀδικίαις,
ἀλλ' ὡς κατακρίνοντα τὴν ἀδικίαν

Πιθανόν μοι φαίνεται ὅτι ὁ Μουζάλων ἔγραψεν «οὐχ ὡς ἐ π ι κ ρ ι ν ο ῦ ν τ α — —» καὶ «ἀλλ' ὡς κ α τ α κ ρ ι ν ο ῦ ν τ α — —».

***

στ. 343—344

ἅλις δρυὸς γεύοιο τῆς εὐκαρπίας·
κόσμον λιπὼν γένοιο τῆς ἐκκλησίας.

Ἐνταῦθα, νομίζω, ἁρμόζει οὐχὶ ἡ παροιμία «ἅ λ ι ς δ ρ υ ό ς», ἀλλ' ἡ παροιμία «ἄ λ λ η ν δ ρ ῦ ν β α λ ά ν ι ζ ε» διασκευασθεῖσα ὑπὸ τοῦ Μουζάλωνος, τουτέστιν

ἄ λ λ η ς δ ρ υ ὸ ς γεύοιο τῆς εὐκαρπίας·

ἡ δὲ ἄ λ λ η δ ρ ῦ ς εἶνε ἡ ἐκκλησία, ἧς καλεῖται ὁ παρεκτραπεὶς ἐπίσκοπος ὑπὸ τοῦ Μουζάλωνος νὰ γεύηται τῆς εὐκαρπίας «κόσμον λιπών». Πρβ. καὶ Π. Παπαγεωργίου Συμβ. εἰς τὴν Ἑλλ. παροιμ. σ. 64.

***

στ. 349—350

καὶ σπάρτον ἄγων, ὡς λόγος, πρὸς τὸν λί-
[θον.

ἀλλ' ἦν περιττὸς σκαμβὸν εὐθύνων ξύλον

Γράφε «καὶ σ π ά ρ τ α ν ἄγων, κτέ.», ὡς ἔχει ἡ σημειωθεῖσα ἐν τῷ ὑπομνήματι παροιμία: «λίθος ποτὶ σ π ά ρ τ α ν Paroem. Gr. II, 775». Ἰδ. Π. Παπαγεωργίου Συμβ. κτλ. σ. 50, ὅπου παρατίθενται μαρτύρια τῆς παροιμίας ἐκ Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου τόμ. A′, σ. 289· τόμ. B′, σ. 188 («καὶ οὐ λ ί θ ο ν π ο τ ὶ σ π ά ρ τ α ν, φασίν, ἀλλὰ σ π ά ρ τ α ν π ο τ ὶ λ ί θ ο ν ἕλκοντας»)· σ. 231· (σ. 318 «π ο τ ὶ σ π ά ρ τ ᾳ τῇ σῇ παραθεῖναι»). Mantissa prov. III, 15 «τὸν λίθον πρὸς τὴν σ π ά ρ τ η ν, κατὰ τὴν Δωρικὴν παροιμίαν ἄγοντες».

Πρὸς δὲ τὴν ἐν στ. 350 παροιμίαν «σ κ α μ β ὸ ν ε ὐ θ ύ ν ω ν ξ ύ λ ο ν» παρεβλήθη ἐν τῷ ὑπομνήματι ἡ παροιμία «ξ ύ λ ο ν ἀ γ κ ύ λ ο ν, ο ὐ δ έ π ο τ' ὀ ρ θ ὸ ν» Paroem. Gr. I, 284. Ἰδ. καὶ Otto Die Sprichwört. etc. σ. 103. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἡ παροιμία «σ κ α μ β ὸ ν ξύλον οὐδέποτε ὀρθόν», περὶ ἧς ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου λ. σκαμβὸς εἶνε γεγραμμένα τάδε: «Prov. hoc memorant paroemiogrr. «Sym. Metaphr. Vita Chrys. t. 8, p. 410, 41. Const. Acropol. — — Actt. SS. Maii t. 2, p. 753, 53: ξύλον σκαμβὸν ἀπευθῦναι». Φέρεται δὲ καὶ παρὰ τῷ Ψευδοπλουτάρχῳ Παροιμ. κτλ. 18 «τὸ σ κ α μ β ὸ ν ξύλον οὐδέποτε ὀρθοῦν (ὀρθόν). ἐπὶ τῶν πειρωμένων διάστροφα ξύλα κατευθύνειν», καὶ παρὰ Μιχαὴλ τῷ Γλυκᾷ Patr. Gr. τόμ. 158, σ. 849 A «εἰ καὶ ξύλον σκαμβὸν δυσχερὲς ὀρθωθῆναι ᾗ καὶ πάντῃ ἀδύνατον». Ἰδ. καὶ Παρθ. Κατζιούλη Παροιμ. Συναγ. 2332 (Πολίτου Παροιμ. τόμ. A′, σ.

110) «τὸ σκαμβὸν ξύλον κτέ. ἐπὶ τῶν ἀδιορθώτων». Σημειωτέον δὲ ὅτι φέρεται παρὰ τῷ αὐτῷ 2333 καὶ «τὸ σκαμβὸν ξύλον τὸ πῦρ ἰθύνει· ἐπὶ τῶν διὰ παιδείας διορθουμένων».

***

στ. 353—355

δέον γὰρ ἐλθεῖν εἰς συναίσθησιν μόλις
τὸν νήπιον νῷ καὶ γέροντα τῷ χρόνῳ
—αἰσθήσεως γῆρας γὰρ εἰπέ τις χρόνον—

Περὶ τοῦ 355 στίχου ἐγένετο ἡ παρατήρησις: «τις] quisnam»? Νομίζω ὅτι ὁ Μουζάλων εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ τοῦ Αἰσχύλου Προμ. 981 «ἀ λ λ' ἐ κ δ ι δ ά σ κ ε ι π ά ν θ' ὁ γ η ρ ά σ κ ω ν χ ρ ό ν ο ς». Πρβ. καὶ τὸ Σολώνειον «γηράσκω δ' αἰεὶ πολλὰ διδασκόμενος». «Γ ῆ ρ α ς χ ρ ό ν ο υ» εἶπεν ὁ Σοφοκλῆς Ἀπ. 62 Pearson, καὶ «γ έ ρ ο ν τ ο ς χ ρ ό ν ο υ» ὁ Λουκιανὸς Ἐρ. 12.

***

στ. 360

πυρίπνοον χίμαιραν ἀμαιμακέτην

Γράφε

πυρίπνοον Χ ί μ α ι ρ α ν ἀ μ α ι μ α κ έ τ η ν

καθ' Ὅμηρον Z 178—181

πρῶτον μέν ῥα Χ ί μ α ι ρ α ν ἀμαιμακέτην
[ἐκέλευσε
πεφνέμεν. ἡ δ' ἄρ' ἔην θεῖον γένος οὐδ' ἀν-
[θρώπων,
πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ
[χίμαιρα,
δεινὸν ἀποπνείουσα πυρὸς μένος αἰθομένοιο.

Ὁ τύπος ἀ μ α ι μ α κ έ τ ι ς παρ' οὐδενί, καθ' ὅσον γινώσκω, ἀπαντᾷ. Οἱ ποιηταὶ ποιοῦνται χρῆσιν ἢ τοῦ παρ' Ὁμήρῳ τύπου ἀ μ α ι μ α κ έ τ η ἢ τοῦ τύπου ἀ μ α ι μ ά κ ε τ ο ς ἐπὶ θηλυκοῦ γένους. Τοῦ παρ' Ὁμήρῳ τύπου γίνεται χρῆσις ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους Οἰδ. Κ. 127 «τᾶνδ' ἀ μ α ι μ α κ ε τ ᾶ ν κορᾶν», ὑπὸ Κοΐντου τοῦ Σμυρναίου IA′, 155 «χερσὶν ἀ μ α ι μ α κ έ τ η σ ι», ὑπὸ τοῦ Νόννου Διον. A′, 396 «ἀ μ α ι μ α κ έ τ η σ ι ν ἀείρων χερσί». Ἡ γ ν ῶ σ ι ς τ ο ῦ Ὁ μ ή ρ ο υ θὰ συνετέλει εἰς τὴν ὀρθὴν γραφὴν τοῦ 360 στίχου τοῦ Μουζάλωνος.

***

στ. 371—373

ὃ δῆτα καὶ δέδρακεν. ὑπνοῖς, ὦ Δίκη,
καὶ τὴν πονηρὰν ῥάβδον ἀφίης ἔτι
ἐμφιλοχωρεῖν τῷ λάχει τῶν ἁγίων;

Πρβ. Ψαλμ. 124, 3 «ὅτι οὐκ ἀφήσει τὴν ῥάβδον τῶν ἁμαρτωλῶν ἐπὶ τῶν κλήρων τῶν δικαίων».

***

στ. 378—379

ταῦτ' οὖν πιὼν πέπωκα πρῶτον ταχέως
ποτηρίου γέμοντος ὀργῆς τρυγίαν.

Πρβ. Ψαλμ. 74, 9 «ὅτι π ο τ ή ρ ι ο ν ἐν χειρὶ Κυρίου, οἴνου ἀκράτου πλῆρες κεράσματος, — — πλὴν ὁ τ ρ υ γ ί α ς αὐτοῦ οὐκ ἐξεκενώθη, καὶ π ί ο ν τ α ι πάντες οἱ ἁμαρτωλοὶ τῆς γῆς». Ὁ Σουΐδας λέγει «τ ρ υ γ ί α ς ὑπὸ θεοῦ, ἡ χαλεπωτέρα τιμωρία· — —» καὶ «ὁ τ ρ υ γ ί α ς, τὸ ἔσχατον τ ῆ ς ὀ ρ γ ῆ ς», καὶ ὁ Εὐστάθιος Opusc. σ. 284 «ὁ τ ῆ ς ὀ ρ γ ῆ ς αὐτοῦ τ ρ υ γ ί α ς», καὶ Μιχαὴλ ὁ Ἀκομινάτος τόμ. B′, σ. 248 «τὸν τ ρ υ γ ί α ν αὐτὸν τ ῆ ς ὀ ρ γ ῆ ς ποτιζόμεθα». Πρβ. καὶ Ἡσαΐ. 51, 17 «Ἰερουσαλήμ, ἡ πιοῦσα ἐκ χειρὸς Κυρίου τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ αὐτοῦ· τὸ ποτήριον γὰρ τῆς πτώσεως, τὸ κόνδυ τοῦ θυμοῦ ἐξέπιες καὶ ἐξεκένωσας». Ὁ Π. Παπαγεωργίου ἐν Συμβ. εἰς τὴν Ἑλλ. παροιμ. σ. 51, ἀρ. 75 καταλέγει τὸ χωρίον τοῦ Ἀκομινάτου μετὰ τῶν χωρίων τοῦ αὐτοῦ τόμ. A′, σ. 365 «νῦν καὶ τὸν τρυγίαν ἐκκενωθέντα συνεκπέπωκα», καὶ τόμ. B′, σ. 178 «συνεκποτέον — — καὶ τὸν τρυγίαν αὐτόν», καὶ σ. 334 «τὴν τρυγίαν ἐκκενωθεῖσαν», καὶ σ. 338 «οὐχὶ καὶ τὸν τρυγίαν αὐτοῦ ἐξεκένωσε», καὶ ἐπιφέρει «Μακάριος Z′, 86 «συνεκποτέον ἐστί σοι καὶ τὴν τρύγα» ἄνευ οὐδεμιᾶς ἄλλης παρατηρήσεως. Ἀλλ' ἡ παρὰ τῷ Μακαρίῳ παροιμία εἶνε εἰλημμένη ἐκ τοῦ Ἀριστοφάνους Πλούτ. 1084—ὃ «ὅμως δ' ἐπειδὴ καὶ τὸν οἶνον ἡδίους | πίνειν, σ υ ν ε κ π ο τ έ ἐ σ τ ί σ ο ι καὶ τ ὴ ν τ ρ ύ γ α». Ὁ δὲ Ἀκομινᾶτος εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὴν Ἀριστοφάνειον ῥῆσιν καὶ τὴν μνημονευθεῖσαν τοῦ 74 Ψαλμοῦ, ὅπερ δὲν ἠδυνήθη νὰ διακρίνῃ ὁ Π. Παπαγεωργίου. Σημειωτέον δὲ ὅτι τοῦ ῥηματικοῦ ἐπιθέτου σ υ ν ε κ π ο τ έ ο ν, ὅπερ ἀπαντᾷ παρὰ τοῖς παροιμιογράφοις (Μακαρ. 7, 86. Ἀποστολ. 15, 66) καὶ παρὰ τῷ Ἀκομινάτῳ, οὐδὲν μαρτύριον ὑπάρχει ἐν τοῖς λεξικοῖς, ἐν οἷς μόνον τὸ Ἀριστοφάνειον σ υ ν ε κ π ο τ έ (α) μνημονεύεται. Πρὸς δὲ τὸ «π ι ὼ ν π έ π ω κ α» πρβ. 594 «ἐ μ ῶ ν γὰρ ἐγὼ ἐ ξ ε μ ῶ χυμῶν χύσιν». Ψαλμ. 117, 11 «κ υ κ λ ώ σ α ν τ ε ς ἐ κ ύ κ λ ω σ ά ν μ ε», 125, 6 «π ο ρ ε υ ό μ ε ν ο ι ἐ π ο ρ ε ύ ο ν τ ο». Ἐξ. 3, 7 «ἰ δ ὼ ν εἶ δ ε τὴν κάκωσιν», κτλ.

***

στ. 380—381

τὸ δεύτερον δὲ πάλιν ποιμὴν λύκος,
μᾶλλον δὲ ποιμὴν καὶ περικνίζων λύκον.

Παρεβλήθη ἡ παροιμία «λύκος ποιμὴν» Paroem. Gr. II, 513. Πρβ. ἔτι καὶ Διογεν. 5, 96 «λύκος καὶ ὄϊν ποιμαίνει». Ἰω. Κλίμ. Patr. Gr. τόμ. 88, σ. 813 C «λύκον ἀντὶ ποιμένος». Ἀριστοφ. Εἰρ. 1076 «πρίν κεν λύκος οἶν ὑμεναιοῖ». (Ἰω. Κλίμ. αὐτ. σ. 873 A «λύκῳ πρόβατον οὐ συνέρχεται εἰς τεκνογονίαν»). Μιχ. Ἀκομιν. τόμ. A′, σ. 218 «λύκος φύλαξ ἀρνειοῦ προχειρίζεται»· ὁ Π. Παπαγεωργίου παραβάλλει Αἰσώπ. μῦθ. 283 «Λύκος καὶ Ποιμήν». Κοιναὶ δὲ παροιμίαι εἶνε «βάλλουν τὸ λύκο, νὰ φυλάγῃ τὰ πρόβατα», καὶ «βάλλουν τὸ λύκο πιστικό, τὸ λύκο τυροκόμο». Cic. Philipp. 3, 11, 27 «o praeclarum custodem ovium, ut aiunt, lupum». Ἰδ. Otto Die Sprichwört. etc. σ. 198. Πρὸς δὲ τὸν 381 στίχον πρβ. 304—305

Ἀραβικοὺς ἕλκοντα λύκους ποιμένα
καὶ πρὸς φθορὰν νύττοντα τὴν τῶν ποι-
[μνίων

οἷς ὑπόκειται ὁ Αἰσώπειος μῦθος «Ποιμὴν καὶ Λύκος» («ποιμὴν μικρὸν λύκον εὑρὼν ἐθρέψατο, εἶτα σκύμνον γενόμενον ἐδίδαξεν ἁρπάζειν ἐκ τῶν σύνεγγυς ποιμνίων. κτέ.»). Ἴσως δ' ὁ Μουζάλων ἔγραψεν ἐν τῷ 381 στίχῳ π α ρ α κ ν ί ζ ω ν ἀντὶ τοῦ π ε ρ ι κ ν ί ζ ω ν.

στ. 408—409

ἄσεμνός τις ἦν ἐκμανὴς Βάκχος νέος
+ὗις βοῶν ἄτις τε τὰ Διονύσου+

Ὁ 408 στίχος, ὅπως ἔχῃ ὀρθῶς τὸ μέτρον, πρέπει, νομίζω, νὰ μεταγραφῇ οὕτως

ἄσεμνος ἦν τις ἐκμανὴς Βάακχος νέος

Περὶ δὲ τοῦ 409 στίχου ἔχω νὰ εἴπω ὅτι θαυμαστόν μοι φαίνεται, ὅτι ὁ κ. Συκουτρῆς δὲν κατεῖδεν ὅτι ἐποιήθη κατὰ τὰ εἰρημένα πρὸς τὸν Αἰσχίνην ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους Περὶ τοῦ στεφάνου σ. 313 «καὶ βοῶν εὐοῖ σαβοῖ, καὶ ἐπορχούμενος ὗης ἄττης ἄττης ὗης (κατὰ τὸν Ἡρῳδιανὸν περισπωμένως ὑῆς) κτέ.», καὶ ὅτι τὸ ὗις δὲν εἶνε ἀντὶ τοῦ υἱός, ὡς λέγεται ἐν σ. 148. Κατὰ ταῦτα γραπτέον παρὰ τῷ Μουζάλωνι

ὗης βοῶν ἄττης τε τὰ Διωνύσου.

Σημειωτέον ὅτι ἐν τῷ κώδικι εἶνε γεγραμμένον ἄτις, οὐχὶ ἄττις. Τὸ δὲ Διονύσου μετεγράφω διὰ τὸ μέτρον Διωνύσου, εἰ καὶ ἐπὶ κυρίου ὀνόματος τὸ Βυζαντιακὸν ἰαμβικὸν τρίμετρον δύναται νὰ λάβῃ ὡς μακρὰν συλλαβὴν τὴν ἔχουσαν βραχὺ φωνῆεν ε ἢ ο (πρβ. στ. 34 Ναβουχοδονόσορ, ἀλλ' ἴδ. ἐν τέλει τὰς μετρικὰς παρατηρήσεις μου).

Ὡσαύτως εἶνε γεγραμμένη κακῶς, ὡς νομίζω, ἡ παρὰ τῷ Δημοσθένει ἀπαντῶσα ῥῆσις καὶ ἐν τῷ σκωπτικῷ κανόνι εἰς τὸν μοναχὸν Ἰάκωβον Μιχαὴλ τοῦ Ψελλοῦ ἐν Μεσαιων. Βιβλ. Σάθα τόμ. Ε', σ. 180 (ᾠδ. ϛ', τροπ. β') «Στέψον τὴν κάραν σου ταῖς δάφναις, | ἐπενδύθητι καὶ δέρματα δορκάδων, | καὶ τοὺς θύρσους κινῶν | τῷ Διονύσῳ κράζε· | εὐ ὑῖς οὕτως βρόμιε, βοτρυοῦ χελυνοβάτα». Τὸ τελευταῖον μέρος τοῦ τροπαρίου μεταγραπτέον ἴσως οὕτως: «εὐοῖ, ὗης ἄττης, Βρόμιε, βοτρυοῦχε, ληνοβάτα» (ὁ Σάθας ἐν Δοκιμ. κτλ. σ. ρπε' ἔγραψεν: «εὐοῖ ὑὴς οὕτος»).

Σημειωτέον ὅτι ἐν An. Gr. Studemund 268 φέρεται «ἐπίθετα Διονύσου... ὗης, ὗου. ὗϊς, ὗϊος. ὅτε οὖν ἐπιφέρεται καὶ τὸ Ἄττις, ἴ. ἔστι δὲ ὕμνος τῷ Διονύσῳ ᾀδόμενος». Ἴδ. Religionsgesch. Versuche u. Vorarbeiten XV, 1, σ. 42—43.

Τοὺς μνημονευθέντας δύο στίχους ἔχει ὁ Μουζάλων ἐν οἷς διηγεῖται (στ. 384 κἑξ.) περὶ τοῦ ἐν Κύπρῳ κληρικοῦ, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις «ἐπὶ τραπεζῶν κεκραγὼς ἀσχημόνως | τὰς ἀκοὰς ἔθελγε τῶν δαιτυμόνων— —ᾠδαῖς περισσαῖς λιγυραῖς κεχρημένος, | πολλοὺς συνῳδοὺς Βακχικοὺς κεκτημένος | , κτλ.», καὶ ὅστις ἔπαιζε «τὰ παικτὰ ταῦτα κἀν ἐκκλησίαις». Πρὸς ταῦτα δέον νὰ παραβληθῶσι τὰ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Σοφίας τελούμενα ἐπὶ τοῦ πατριάρχου Θεοφυλάκτου, ἅτινα ἐκράτουν καὶ ὕστερον, ὡς ἱστορεῖ ὁ Κεδρηνός: «Ἔργον ἐκείνου (τοῦ Θεοφυλάκτου) καὶ τὸ νῦν κρατοῦν ἔθος ἐν ταῖς λαμπραῖς καὶ δημοτελέσιν ἑορταῖς ὑβρίζεσθαι τὸν Θεὸν καὶ τὰς τῶν ἁγίων μνήμας διὰ λυγισμάτων ἀπρεπῶν καὶ γελώτων καὶ παραφόρων κραυγῶν τελουμένων τῶν θείων ὕμνων — — πλῆθος γὰρ συστησάμενος ἐπιρρήτων ἀνδρῶν καὶ ἔξαρχον αὐτοῖς ἐπιστήσας Εὐθύμιόν τινα Κασνῆν λεγόμενον — — καὶ τὰς σατανικὰς ὀρχήσεις καὶ τὰς ἀσήμους κραυγὰς καὶ τὰ ἐκ τῶν τριόδων καὶ χαμαιτυπείων ἠρανισμένα ᾄσματα τελεῖσθαι ἐδίδαξεν». (Ἴδ. Σάθα Δοκίμ. κτλ. σ. σξ΄—σζ΄).

***

στ. 412

οὐ χερσίν, οὐ κόμαισιν, οὐ ποδῶν βάσει.

Παρεβλήθη «καὶ χερσὶ καὶ κόμαισι καὶ ποδῶν βάσει» Paroem. Gr. I, 4, 3. Πρβ. ἔτι Γερμ. Β' Κωνσταντινουπόλεως σ. 217 Λαγοπ. «καὶ χερσὶ καὶ κόμαις καὶ βάσει ποδῶν». Παρὰ τῷ Μακαρίῳ 5, 5 φέρεται «καὶ χειρὶ καὶ ποδὶ βοηθεῖ», καὶ παρὰ Συμ. Μεταφρ. Act. SS 113, 15 «καὶ χειρί, τὸ τοῦ λόγου, καὶ ποδὶ συμβαλλόμενος». Πρβ. Ter. Andr. 161 «manibus pedibusque» κλπ. (Otto Die Sprichwört. etc. σ. 210).

Ἐν στ. 418 ἐξεδόθη «μάλγαμα» ἀντὶ τοῦ ὀρθῶς ἔχοντος ἐν τῷ κώδικι «μάλαγμα».

***

στ. 437—438

ἕως πότε πνεύσουσι δεινοὶ καικίαι
πρὸς σφᾶς τὸ πᾶν ἕλκοντες ὥσπερεὶ νέφη;

Ἔχω νὰ παρατηρήσω ὅτι ἐνταῦθα ὁ Μουζάλων ποιεῖται χρῆσιν ῥήσεως ποιητοῦ τινος, ἥτις ἐγένετο παροιμία, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης Μετεωρ. Β', 6, 12 «κακὰ | ἕλκων ἐφ' αὑτόν, ὥστε καικίας νέφος»· οὕτω καὶ ὁ Διογεν. 4, 66 (Β). Παρὰ τὸ μέτρον φέρεται παρὰ τῷ Ψευδαριστοτ. Προβλ. 26, 1. 29 «— — ὥσπερ καικίας νέφος», καὶ παρὰ Γρηγορίῳ τῷ Κυπρίῳ L 1, 99 καὶ τῷ Ἀποστολίῳ 7, 6 «ἕλκων ἐφ' ἑαυτόν, ὥσπερ ὁ καικίας νέφος». Ἀντὶ τοῦ «ὥστε» παρὰ τῷ Γελλίῳ N. A. 2, 22, 24 καὶ ἐν τοῖς Σχολίοις εἰς Ἀριστοφ. Ἱππ. 437 ἀπαντᾷ «ὡς ὅ». Μνημονεύεται δὲ ἡ παροιμία αὕτη καὶ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου Ἠθ. σ. 88 D καὶ 823 Β καὶ ἐν Γνώμ. Μαξίμου καὶ Ἀντωνίου σ. 329. Ἴδ. Wyttenbach εἰς Πλουτ. Ἠθ. τόμ. 6, 2, σ. 620—1. Leutsch εἰς Paroem. Gr. I, σ. 242 καὶ II, σ. 67. Schneider εἰς Θεόφρ. τόμ. Δ', σ. 701. Blaydes εἰς Ἀριστοφ. Ἱππ. 437.

***

στ. 481

καθαιρεθὲν πταίσαντος ὑψώσας κέρας

Περὶ τοῦ «ὑψώσας κέρας» πρβ. Ψαλμ. 74, 11. 88, 18, 25. 111, 9.

***

στ. 485

τάχ' ἂν βαρυνθῇ καὶ ποδῶν ἡ σὴ βάσις.

Πρβ. Ψαλμ. 72, 2 «ἐμοῦ δὲ παρὰ μικρὸν ἐσαλεύθησαν οἱ πόδες».

***

Ἐν στ. 491 ἐγράφη κακῶς «κερδίσειας» ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ χειρογράφῳ φερομένου «κερδήσειας».

***

στ. 492—493

τὰς σάρκας ἔψων τῆς ἐχίδνης ὡς δέον
ἰὸν ἐχίδνης ἀντιφάρμακον λάβῃς.

Στικτέον «— — ἐχίδνης, ὡς δέον,» καὶ γραπτέον «ἰοῦ ἐχίδνης κτέ.».

***

στ. 495—497

καὶ τοῖς φίλοις σύμβουλος ἐκ φυγῆς ἔσῃ

καὶ τὸν βλαβέντα καὶ φυγόντα τὴν βλάβην
πληγέντα καὶ λσβόντα νοῦν ἁλιέα | κτέ.

Ἐν στ. 495 ἀντὶ τοῦ «ἐκ φυγῆς» ἀναγνωστέον, νομίζω, ἐκφυγῆς. Ὁ δὲ 497 στίχος εἶνε ἡ παροιμία Ζην. 2, 14 «ἁλιεὺς πληγεὶς νοῦν οἴσει», ἥτις δὲν ἐσημειώθη, ὡς ἔδει, ἐν τῷ ὑπομνήματι. Ἐν Miller Mél. de litt. Gr. σ. 378 φέρεται «ἁλιεὺς — — οἴσοι». ἐπὶ τῶν ὑπό τινος περιστάσεως σωφρονισθέντων καὶ προσεκτικωτέρων γενομένων. παρόσον ἁλιεύς τις τοὺς ἁλόντας τῶν ἰχθύων ἀφυλάκτως ταῖς χερσὶ κατεμάλασσε· πληγεὶς δὲ ὑπὸ σκορπίου ἰχθύος καὶ εἰπών, νοῦν οἴσω, ἔκτοτε ἐφυλάττετο. Ἐπὶ τούτων καὶ τὸ παθὼν δέ τε νήπιος ἔγνω (Ἡσ. Ἔργ. 218, παρὰ τῷ Ὁμήρῳ Ρ 32, Υ 198 «ῥεχθὲν δέ τε νήπιος ἔγνω»)· καὶ τὸ Φρὺξ ἀνὴρ πληγεὶς ἀμείνων (Γρηγ. Κύπρ. 3, 95, παρ' ᾧ «— — ἀμείνων καὶ διακονέστερος») κτέ.».

Ἐν τοῖς Σχ. εἰς Πλάτ. Συμπ. σ. 222 Β φέρεται «ὁ ἁλιεὺς πληγεὶς νοῦν φύσει» κτέ. καὶ «κέχρηται τῇ παροιμίᾳ Σοφοκλῆς ἐν Ἀμφιαράῳ σατυρικῷ λέγων 'ἔτ' αὖ...ὥσπερ ἁλιεὺς πληγεὶς...ενων διδάσκαλος' κτέ.» (τὸ χωρίον τοῦ Σοφοκλέους ἄλλοι ἄλλως διορθοῦσιν· ἴδ. Pearson Ἀπ. 115, τόμ. Α', σ. 74). Παρὰ τῷ Σουΐδᾳ λ. ἁλιεὺς ἁπανταχᾷ «ἁλιεὺς πληγεὶς νοῦν οἴσω — — ὁμοία ἐστὶ τῷ ῥεχθὲν δέ τε νήπιος ἔγνω». Παρὰ Γρηγορίῳ τῷ Κυπρίῳ Act. SS 37, 22 κεῖται «ἡ μὲν δὴ παροιμία καὶ νηπίοις καὶ ἁλιεῦσιν ἐκ πρώτης πληγῆς δίδωσι νοῦν» (οὕτως ἔγραψεν ὁ Tougard Quid ad prof. etc. σ. 90 ἀντὶ τοῦ «δίδωσιν οὖν»). Ἴδ. καὶ Patr. Gr. τόμ. 142, σ. 449 C «ἁλιεὺς πληγεὶς νοῦν οἴσει, παθὼν δέ τε νήπιος ἔγνω». Παρὰ δὲ Νικήτᾳ τῷ Χωνιάτῃ Patr. Gr. τόμ. 129, σ. 924 Α φέρεται «ἀσπαλιεὺς πληγεὶς κομίζεται νοῦν». Πλὴν δὲ τῶν ἄλλων Βυζαντιακῶν συγγραφέων, ποιεῖται χρῆσιν τῆς παροιμίας ταύτης καὶ ὁ Κεδρηνὸς τόμ. Β', σ. 546 Bonn «οὕτω δὲ πληγεὶς οὐδὲ μετὰ τὴν πληγὴν κατὰ τὸν ἐν παροιμίαις ἁλιέα νοῦν ἔσχεν», καὶ ὁ ὅσιος Χριστόδουλος (Ἀκολ. ὁσ. Χριστοδ.) σ. 83 «ῥεχθὲν δέ τε νήπιος ἔγνω» καὶ «πληγεὶς ἁλιεὺς νοῦν οἴσει», καὶ ὁ μοναχὸς Θεοδόσιος (αὐτόθι σ. 189) «πληγέντες γὰρ νοῦν ἔλαβον», ὅπου παρατηρητέον ὅτι γίνεται χρῆσις τοῦ ῥήματος «ἔλαβον», ὡς παρὰ τῷ Μουζάλωνι τοῦ «λαβόντα», καὶ Ἀνών. (αὐτόθι σ. 217) «νοῦν, ὡς ἀληθῶς, κατὰ τὴν σοφὴν παροιμίαν, προσλαβόντες ἐκ τῆς πληγῆς».

Πρὸς δὲ τὴν παροιμίαν «Φρὺξ ἀνὴρ πληγεὶς ἀμείνων» πρβ. Cic. p. Flacc. 27, 65 «utrum igitur nostrum est an vestrum (τουτέστι Graecorum) hoc proverbium, Phrygem plagis fieri solere meliorem»? Ἴδ. Otto Die Sprichwört. etc. σ. 278.

***

στ. 499

ῥεχθὲν δ', ἐρεῖς, ἔγνωκε νήπιος μόνος.

Ἐγένετο ἡ παραπομπὴ: «Hom. P 32. Paroem. Gr. I, 372». Ἀλλὰ νομίζω ὅτι πρέπει νὰ γραφῇ

ῥεχθὲν δ', ἐρεῖς, ἔγνωτε νήπιος μόνος.

Ἴδ. τὰ γεγραμμένα ἀνωτέρω καὶ Sittl εἰς Ἡσ. Ἔργ. 218. Otto Die Sprichwört. etc. σ. 126.

***

στ. 501—502

ἢ φαῦλα γηράσαντα παράγειν ἔθη
καὶ τὴν πονηρὰν ἐκξύειν λεβηρίδα

Ὡς εἶπον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, λεβηρὶς εἶνε τὸ ἄλλως καλούμενον γῆρας τοῦ ὄφεως, ὅπερ οὗτοι ἐκδύονται ἢ ἐκδύνουσιν ἢ ἀποδύονται. Ὁ Θεοδώρητος εἶπε τόμ. Α', σ. 748 «ἀποδύεται τὸ γῆρας τῆς ἁμαρτίας», ὁ δὲ Μουζάλων εἴτ' αὐτὸς εἴτε παρ' ἄλλου λαβὼν εἶπε «τὴν πονηρὰν ἐκξύειν λεβηρίδα». Πρβ. Ὁμ. Ι 446 «γῆρας ἀποξύσας».

***

στ. 504 καὶ 507

τὸν ὀρθόπουν δράκοντα τῆς πονηρίας
πτέρνης σκοπευτὴν τὸν φονευτὴν τοῦγένους

Πρβ. Γεν. 3, 15. Γερμ. Β', Κων/πόλ. σ. 312 Λαγοπ. «οὗτος περὶ τῆς τοῦ δρἀκοντος κεφαλῆς νοοῦντος — — οἶδα ὡς ἐκεῖνος τηρήσει τὴν πτέρναν σου κτέ.». Ἰω. Διάκ. Patr. Gr. τόμ. 105, σ. 968—9 «πτερνοσκόπος Σατάν».

***

στ. 505 καὶ 508

οὗ νεῦρον ὁ τράχηλος ἐκ σιδηρίου,
καὶ τὸν τραχὺν τράχηλον ὡς κρίκον κλίνεις

Παρεβλήθη «Jes. 48, 4» καὶ «Jes. 58, 5». Ὁ πατριάρχης Γερμανὸς ὁ Β' λέγει σ. 217 Λαγοπ. «νεῦρον ἦν σιδηροῦν χθές που καὶ πρότριτα ὁ ἐμὸς τράχηλος, ἀκατακάμπτως ἔχων καὶ ἀκλινῶς πρὸς τὴν ἡμετέραν (γρ. ὑμετέραν) παράκλησιν. κτέ.».

***

στ. 512

καὶ Φαραὼ τύραννον εὐθὺς ποντίσεις

Πρβ. Ἀκάθ. Ὕμν. 136 «χαῖρε, θάλασσα ποντίσασα Φαραὼ τὸν νοητόν». Μιχ. Ψελλ. Μεσαιων. Βιβλ. Σάθα τόμ. Ε', σ. 335 «καὶ τὸν νέον καταποντίσαι σοι Φαραώ». Καν. Πεντηκ. ᾠδ. α', εἱρμ. «πόντῳ ἐκάλυψε Φαραὼ κτέ.» κλπ.

***

στ. 549

ἢ βοῦν παροιστρήσασαν, ὡς Ἐφραὶμ πάλαι

Ἐσημειώθη «Osee 5, 12». Πρβ. καὶ Ἀνδρ. Κρήτ. Μεγ. καν. ᾠδ. ϛ', τροπ. 3 «ὡς δάμαλις, ψυχή, παροιστρήσασα, | ἐξωμοιώθης τῷ Ἐφραίμ».

***

στ. 571

οὐκοῦν ἀφῆκε μηδὲ προσχὼν τῷ λόγῳ

Γράφε «προ(σ)σχὼν» ἀόρ. τοῦ ῥήματος προσέχω. Πρβ. στ. 849.

***

στ. 575

οὐκ εἶ φίλος Καίσαρος ἐκφορῶν φόρους.

Οὐχὶ ὀρθῶς παρεβλήθη «τὰ τοῦ Καίσαρος Luc. 20, 25» ἀντὶ τοῦ: Ἰω. 19, 12 «ἐὰν τοῦ-

τον ἀπολύσῃς, οὐκ εἰ φίλος τοῦ Καίσαρος».

στ. 582—586

χοίρους, ἐπιρρίπτειν γὰρ οὐ προσήκει μαρ-
[γάρους,
μύροις ἐπαντλεῖν οὐ προσήκει βορβόρους.
θεὸς δ' ἐμοὶ κύδιστος ὕψιστος μέγας
οὐκ ἦν Ἀπόλλων ἐκθερίζων, ἐκθλίβων,
οὐδ' ἐκ βιοῦ προύπεμπεν ἐκβιοῦν βέλος·

Ἐν ὑποσημειώσει ἐδηλώθη: «582 Matth. 7, 6 585 Hom. A 43—51». Πρὸς τὸν 583 στίχον ἔχω νὰ παραβάλω τὰς παροιμίας «εἰς κοπρῶνα θυμιᾷς» (Φώτ. Λεξ. τόμ. Β΄, σ. 19 Naber) καὶ «εἰς κόπρον θυμιᾷς» (Σουΐδ.) καὶ «κόπρον ἀναθυμιᾷς» (Σχόλ. Ἀριστοφ. Βατρ. 186). Παρὰ τῷ Ἱερωνύμῳ Ep. 98, 22 φέρεται «nec unguenta aurum et margaritas quaerunt in luto».

Τὰ δ' ἐν στ. 585—6 εἰρημένα ὑπὸ τοῦ Μουζάλωνος ἀφορῶσι καὶ εἰς τὴν κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐτυμολογίαν τοῦ ὀνόματος Ἀπόλλων παρὰ τὸ ἀπολλύναι, περὶ ἧς ἴδ. τὰ ὑπ' ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν Φιλολογ. Μελετήμ. (Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. σπ. τόμ. 10, σ. 445).

***

στ. 589—590

ἀλλ' ἡ καταφρόνησις ἥ τε σκληρότης
θησαυρὸν+εὑρὼν ἐντίθησι πικρίας.

Ἐν τῷ κριτικῷ ὑπομνήματι ἐσημειώθη «590 εὑρὼν corruptum: ἔνδον? εὐρὺν? Sykutris». Ὅτι ὁ στίχος δὲν ἔχει ὑγιῶς, εἶνε φανερόν, ἀλλ' οὔτε τὸ ἔνδον οὔτε τὸ εὐρύν, ἅτινα προτείνει ὁ κ. Συκουτρῆς, θεραπεύουσιν αὐτόν. Ἂν ἐνθυμηθῶμεν ὅτι συχνότατα συγχέονται ἐν τοῖς χειρογράφοις τὸ **α** καὶ ἡ δίφθογγος **ευ**, δυνάμεθα νὰ μεταβάλωμεν τὸ εὑρὼν εἰς τὸ ἀρῶν καὶ νὰ μεταγράψωμεν τὸν στίχον οὕτω

θησαυρὸν ἀρῶν ἐντιθεῖ καὶ πικρίας.

Πρβ. Ψαλμ. 9, 28 «οὗ ἀρᾶς τὸ στόμα αὐτοῦ γέμει καὶ πικρίας καὶ δόλου». Τίνες εἶνε αἱ ἀραί, ἃς λέγει ὁ Μουζάλων; Εἶνε αἱ ἐν σ. 580: τούτοις ἐπειπὼν «αὐτὸς ὄψει καὶ μόνον». Ὅτι δὲ ἀρῶν ἔγραψεν ὁ Μουζάλων, δεικνύει καὶ ἡ παρήχησις «θησαυρὸν ἀρῶν». Πρὸς δὲ τοῦτο πρβ. Γεώργ. Μον. τόμ. Α΄, σ. 185 De Boor «θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς ὀργῆς θησαυρόν».

***

στ. 625

ὡς ἐκ δρυμοῦ σῦς ἐκδραμὼν χαυλιώδης.

Ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος εἶνε χαυλιόδης· ὁ κ. Συκουτρῆς εἴκασεν ὅτι γραπτέον εἶνε χαυλιόδους ἢ χαυλιόδων. Ἀπορῶ ὅτι δὲν ἐγράφη τὸ ὀρθὸν χαυλιόδους, ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ τὸ τοῦ κώδικος ἔτι μᾶλλον ἐσφαλμένον δι' ω ἐν τῇ παραληγούσῃ καὶ ἐν τῇ παρατελεύτῳ συλλαβῇ τοῦ ἰαμβικοῦ τριμέτρου, ἔνθα ἀπαιτεῖται βραχεῖα συλλαβή (πλὴν ἂν εἶνε δίχρονον φωνῆεν **α, ι, υ**· ἴδ. κατωτέρω τὰς εἰς τὸ μέτρον παρατηρήσεις μου). Ὀρθῶς ἐδηλώθη ὅτι ὁ Μουζάλων ἔσχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ τοῦ 79 (80) Ψαλμοῦ (14) «ἐλυμήνατο αὐτὴν σῦς ἐκ δρυμοῦ». Πρβ. ἔτι Ἀθανάσ. Ἐγκ. ὁσ. Χριστοδ. (Ἀκολουθ. Χριστοδ.) σ. 135 «ἦν οὐ μονιὸς κατενεμήσατο ἄγριος οὐδὲ μὴν ὗς ἐκ δρυμοῦ ἐλυμήνατο». Μιχ. Ψελλ. Μεσαιων. Βιβλ. Στάθα τόμ. Ε΄, σ. 407 «ἢ χαυλιόδοντα κάπρον ἐξ ὕλης ἀναγαγεῖν».

***

630 κἂν ἐκ μεδίμνου κόκκον ἄρτι προυθέμην,
κἂν ἐκ τοῦ ἄστρου μικρότατον ἀστρίον,
κἂν ἐκ ψαμάθου λεπτότατον ψαμμίον,
κἂν ἐκ θαλάσσης κυαθιαῖον μέτρον,
κἂν ἐξ ὅλης γῆς σπιθαμιαῖον τόπον.
635 σὺ δ' ἐξ ὀνύχων τὸν λέοντά μοι νόει,
ἐκ κραστέδων ὕφασμα τεκμαίρου μόνων,
ἐκ σκυβάλων νόσημα καὶ δυσχυμίαν.

Ἐκ τῶν μνημονευομένων ὑπὸ τοῦ Μουζάλωνος παροιμιῶν ἐσημειώθη μόνον: «635 Paroem. Gr. I, 252». Περὶ δὲ τοῦ 631 στίχου ἐγένετο ἡ παρατήρησις αὕτη ἐν τῷ κριτικῷ ὑπομνήματι: «τοῦ ἄστρου vix sanum? τῶν ἄστρων? Sykutris». Ἐγὼ δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ὁ στίχος οὗτος εἶνε κακῶς παραδεδομένος, καὶ ὅτι οὐδὲν βοηθεῖ ἡ προτεινομένη ὑπὸ τοῦ κ. Συκουτρῆ διόρθωσις «τῶν ἄστρων». Κατ' ἐμὲ ὁ Μουζάλων ἔγραψε

κἂν ἐκ κανάστρου μικρότατον ἀρτίον

Πρβ. Πολυδ. 10, 91 «κανίσκια — —Ἀριστοφάνης ἐν — — Γηρυτάδῃ ἄλλος δ' εἰσέφερε πλεκτῷ κανισκίῳ ἄρτων περίλοιπα θρύμματα». Γνωστὸν δὲ εἶνε ὅτι ἐν τῇ Ἑλληνικῇ γλώσσᾳ λέγεται κάναστρον, κάνιστρον, κάνυστρον, κάνεον—κανοῦν, κανίσκιον τὸ ἔπειτα παν-άριον, καὶ ὅτι τὰ ὀνόματα ταῦτα δηλοῦσι μάλιστα τὸ ἀρτοφόρον ἢ ἀρτοφόριον. Κατὰ δὲ τὸν Σουΐδαν ἄρτος καλεῖται καὶ ὄψωμὸς «panis frustum, bucella, Alex. Aphrod. loco in Probl.: πάσχουσι δὲ αὐτὸ καὶ ἀθρόως μέγιστον ἄρτον καταπιόντες» (Θησ. Στεφ. ἐν λ. ἄρτος).

Πρὸς τὴν ἐν στ. 632 παροιμίαν πρβ. τὴν ἐν Boisson. An. Gr. I, σ. 396 φερομένην «ἄμμον θαλάσσης κοφίνῳ ζητεῖς μετρεῖν». (Ἴδ. καὶ τὴν ἑπομένην).

Ἡ ἐν στ. 633 παροιμία «κἂν ἐκ θαλάσσης κυαθιαῖον μέτρον» εἶνε παραπλησία πρὸς τὴν παρὰ Γρηγορίῳ τῷ Ναζιανζηνῷ ΛΕ΄, σ. 556 φερομένην «κυάθῳ θάλασσαν μετρεῖν», ἣν ὁ Σχολιαστὴς αὐτοῦ Βασίλειος ὁ Καισαρείας (Boissonade An. Gr. I, 395) ἑρμηνεύει «παροιμία ἐστὶ ἐπὶ τῶν μικροῖς τισι σταθμοῖς καὶ μέτροις τὰ μέγιστα καταμετρούντων». Πρβ. καὶ Θεοφύλ. Σιμοκ. Ἐπ. 64 «καὶ τοῦ καθαίρειν τὴν Αὐγέου κόπρον ἐστὶ δυσχερέστερον, ἢ κοτύλῃ τὸ Ἀτλαντικὸν ἅπαν ἐκμετρῆσαι πέλαγος», καὶ Φώτ. Ἐπ. σ. 309 Βαλέττα «καὶ τί ἂν τις πελάγη θαλάσσης σταλαγμοῖς μετρεῖν ἐπιχειρεῖν»; Ἴδ. Πολίτου Παροιμ. τόμ. Α΄, σ. 288.

Εἰς τὴν ἐν στ. 635 παροιμίαν «σὺ δ' ἐξ ὀνύχων τὸν λέοντά μοι νόει» πρόσθες Ἰγνάτ. Διάκ. Act. SS 8, 8 «ἐκ μέρους ὅλον ἡμῖν γνωρίσαι, ὡς ἐξ ὀνύχων τὸν λέοντα». Βαρθολ. αὐτόθι 168, 50 «ἐκ μέρους τὸ ὅλον καταλαβέσθαι, ὡς ἐξ ὀ. τ. λ.». Ἀνών. αὐτ. 132, 2 «ἐξ ὀνύχων, φασί, μεγαλύνειν τὸν λέοντα». Ἀθανάσ. Ἐγκ. ὁσ. Χριστοδ. (Ἀκολ. Χριστοδ.) σ. 150 «ὡς ἐξ ὀνύχων ὁ λέων, καὶ ἐκ κρασπέδου τὸ ὕφασμα». Μιχ. Ακομ. τόμ. Α΄, σ. 68. 84. 287. 336. Ἴδ. Π. Παπαγεωργίου Συμβ. εἰς τὴν Ἑλλ. παροιμ. σ. 39 καὶ 49. Tougard Quid ad prof. etc. σ. 87.

Περὶ τῆς ἐν στ. 636 παροιμίας «ἐκ κρασπέδων ὕφασμα τεκμαίρου μόνων» οὐδὲν ἐσημειώθη ἐν τῷ ὑπομνήματι. Ἡ παροιμία εἶνε «ἐκ τοῦ κρασπέδου τὸ ὕφασμα» (Μακάρ. 3, 66) ἢ «ἐκ τοῦ κρασπέδου τὸ ὕφασμα δείκνυται: ἐπὶ τῶν ἀπὸ μέρους καταλαμβανόντων τὸ ὅλον» (Ἀποστόλ. 6, 91) ἢ «ἐκ τοῦ κρασπέδου τὸ πᾶν ὕφασμα» (Διογεν. 5, 15, εἰς ὃν ἴδ. σημ. Leutsch). Πρόσθες Ἀθανάσ. Ἐγκ. ὁσ. Χριστοδ. (ἴδ. τὸ χωρίον ἐν τῇ προηγουμένῃ παροιμίᾳ). Hist. miscell. 26, 56, σ. 601 Eyss. «verum tamen ex fimbria textura manifesta iuxta proverbium». Ἴδ. Otto Die Sprichwört. etc. σ. 136. Κοινὴ δὲ παροιμία εἶνε «βλέπε οὖγια, πᾶρε παννί».

Πρὸς τὸ ἐν στ. 637 «ἐκ σκυβάλων νόσημα καὶ δυσχυμίαν» ἔχω νὰ παραβάλω τὰ εἰρημένα ὑπὸ Ἀθηνοδώρου τοῦ Σάνδωνος ἐν οἷς ἱστορεῖ περὶ αὐτοῦ ὁ Στράβων ΙΔ΄, σ. 674—675: «τοιαύτην δὲ τὴν πόλιν (τουτέστι τὴν Ταρσὸν) καταλαβὼν ὁ Ἀθηνόδωρος, τέως μὲν ἐπεχείρει λόγῳ μετάγειν κἀκεῖνον καὶ τοὺς συστασιώτας· ὡς δ' οὐκ ἀπείχοντο ὕβρεως οὐδεμιᾶς, ἐχρήσατο τῇ δοθείσῃ ὑπὸ Καίσαρος ἐξουσίᾳ καὶ ἐξέβαλεν αὐτούς, καταγνοὺς φυγήν. οἱ δὲ πρῶτον μὲν κατετοιχογράφησαν αὐτοῦ τοιαῦτα·

ἔργα νέων, βουλαὶ δὲ μέσων, πορδαὶ δὲ
[γερόντων.
ἐπεὶ δ' ἐκεῖνος ἐν παιδιᾶς μέρει δεξάμενος ἐκέλευσε παρεπιγράψαι

— — βρονταὶ δὲ γερόντων,

καταφρονήσας δή τις τοῦ ἐπιεικοῦς, εὔλυτον τὸ κοιλίδιον ἔχων, προσέρρανε πολὺ τῇ θύρᾳ καὶ τῷ τοίχῳ νύκτωρ παριὼν τὴν οἰκίαν. ὁ δὲ τῆς στάσεως κατηγορῶν ἐν ἐκκλησίᾳ, 'τὴν νόσον τῆς πόλεως', ἔφη, 'καὶ τὴν κακεξίαν πολλαχόθεν σκοπεῖν ἔξεστι, καὶ δὴ καὶ ἐκ τῶν διαχωρημάτων'». Ἴδ. καὶ τὸ ἄρθρον μου Ἀθηνόδωρος ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἑλλ. Ἐγκυκλοπ. τόμ. Β΄, σ. 296 γ΄.

Πρὸς δὲ τὸν 630 στίχον «κἂν ἐκ μεδίμνου κόκκον ἄρτι προυθέμην» δύναμαι νὰ παραβάλω Μιχ. Ἀκομ. τόμ. Α΄, σ. 364

ὄξους σταγὼν δόξειε πρὸς βυθοῦ χύμα
κόκκος τε κέγχρου κρὸς τὸ πᾶν κό-
[σμου βρίθος.

Ταῦτα κατέλεξεν ὁ Π. Παπαγεωργίου ἐν Συμβ. εἰς τὴν Ἑλλ. παροιμ. σ. 63 ἄνευ οὐδεμιᾶς ἄλλης παρατηρήσεως. Ὁ Ἀκομινᾶτος εἶπεν «ὄξους σταγὼν δόξειε πρὸς βυθοῦ χύμα», τουτέστι πρὸς τὴν θάλασσαν. Παραπλησίως εἶπεν ὁ Χρύσιππος (Πλουτ. Ἠθ. σ. 1078 Ε) «οἴνου σταλαγμὸν ἕνα κεράσαι τὴν θάλασσαν» καὶ ὁ Κικέρων De fin. 3, 14, 45 «ut interit in magnitudine maris Aegaei stilla mellis». Πρβ. καὶ Ἀποστόλ. 15, 62 «σταλαγμὸς οἴνου μυρίοις χοεῦσιν ὕδατος οὐ μείγνυται». (Σημειωτέον ὅτι ὁ Ἀκομινᾶτος λαμβάνει ὡς βραχεῖαν τὴν παραλήγουσαν τῶν λέξεων χῦμα καὶ βρῖθος).

Πρὸς τὸν αὐτὸν στίχον τοῦ Μουζάλωνος καλὸν νομίζω νὰ παραβληθῇ καὶ τὸ τοῦ Πλαύτου Stich. 558 «denegavit dare se granum tritici».

***

στ. 638—641

οὐ γὰρ δέον με συγχέειν τὰς κοπρίας,
ἐπὶ πλέον τε συμφύρειν τὰς σαπρίας
καὶ συγκινεῖν, ὅ φασι, τὴν καμαρίναν
ἢ συνταράσσειν βορβόρους ὀδωδότας

Ἐν στ. 639 ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος εἶνε «τὰς συμπρίας», ὁ δὲ κ. Συκουτρῆς διώρθωσε «σαπρίας» καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὸ κείμενον. Ἐγὼ δὲ νομίζω ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν ὁ βιβλιογράφος νὰ μεταβάλῃ τὸ γνωστότατον σαπρίας εἰς συμπρίας, ἵνα ἀποτελέσῃ παρήχησιν («συμφύρειν—συμπρίας»), ἀλλ' ὅτι ἐσφάλη μόνον γράψας οὕτως ἀντὶ τοῦ συμβρίας:

ἐπὶ πλέον τε συμφύρειν τὰς συμβρίας

Παρὰ τῷ Ἡσυχίῳ φέρεται «σύμβρος· κάπρος» (τινὲς γράφουσι σύβρος, ἀλλ' ἴδ. Lobeck Path. σ. 92, 18, Elem. τόμ. Α΄, σ. 121· πρβ. σκόμβρος). Πρὸς δὲ τὸ συμβρίαι πρβ. Ἡσύχ. «κάπραι· ἀκολασίαι», ἔτι δὲ «κάπραινα· καταφερὴς» (τουτέστι πρὸς τὰ ἀφροδίσια)», Εὐστάθ. 1183, 20 (ἐξ Αἰλίου Διονυσίου) «κάπραινα· γυνὴ ἡ ὀργῶσα πρὸς μείξεις», Φώτ. «καπρῶντας· ὁρμητικῶς ἔχοντας πρὸς συνουσίαν», λαίσκαπρος. Κατὰ ταῦτα συμβρίαι εἶνε ἀκολασίαι.

Πρὸς τὸ «ἢ συνταράσσειν βορβόρους ὀδωδότας» (641) πρβ. Ἀριστοφ. Ἱππ. 310 «ὦ βορβοροτάραξι καὶ τὴν πόλιν ἅπασαν ἡμῶν ἀνατετυρβακώς». Λιβάν. «οὐ τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις ἀσχημοσύνην ὀκνοῦντα, βορβοροτάραξιν ἀτεχνῶς» (ἴδ. Θησ. Στεφ. ἐν λ.). Ἐν Miller Mél. de litt. Gr. σ. 421 ἀναγινώσκομεν (ἐκ τοῦ Σουηγωνίου) «γλώσσασπις· ὁ τῇ γλώσσῃ οἱονεὶ προβολῇ χρώμενος. τοὺς δ' αὐτοὺς καὶ κροτήματα, καὶ σπάλαθρα καὶ δοίδυκας, καὶ τορύνας, καὶ τρύπανα, καὶ πολυκαλινδήτους, καὶ βορβοταραξίδας (γράφε βορβοταράξιδας) λέγουσιν». Τὰ δ' αὐτὰ ἐπαναλαμβάνει ὁ Εὐστάθιος σ. 1461, 5 «ἔτι δὲ καὶ ὁ γλώσσασπις, — — ὁ δ' αὐτός, φασι, καὶ κρότημα ἐλέγετο, καὶ κρόταλον, καὶ δοίδυξ, καὶ τορύνη, καὶ βορβοτοράραξις, καὶ πολυκυλίνδητος, καὶ τρύπανον» (ἔτι δὲ κύηθρον καὶ τάρακτρον Ἀριστοφ. Εἰρ. 654). Πρβ. τὰ νῦν κοινὰ σκατοκουτάλα, σκατοχούλιαρο. Λέγει δὲ ὁ Εὐστάθιος καὶ Opusc. σ. 280, 83 «μὴ καὶ ἀηδίας ἀναταράξω βόρβορον». Ὁ φίλος Φ. Κουκουλὲς ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζ. σπ. τόμ. Η΄, σ. 21 μνημονεύων τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Εὐσταθίου γράφει: «ἐν τοῖς ἀνωτέρω διακρίνω τὴν παρὰ Πλανούδῃ μεσαιωνικὴν παροιμίαν «ὅσῳ ταράττεις τὴν κόπρον, τοσούτῳ μᾶλλον ὄζει», ὡς καὶ τὰς «μὴν τὰ σκαλίζῃς, γιατὶ βρωμοῦνε» ἢ «ὅσο τὰ σκατὰ ἀναδεύεις, τόσο πλειότερο βρωμᾶνε», ἃς μεταχειριζόμεθα

προτρέποντές τινα νὰ μὴ κινῇ τὸν ἀνάγυρον».

Ἴσως δὲ ἀντὶ τοῦ πολυκαλίνδητος (ἢ πολυκυλίνδητος) γραπτέον πηλοκαλίνδητος· πρβ. βορβοροκύλικτος, βορβοροκωλοκύλιστος (ἀθησαύριστα).

Περὶ δὲ τοῦ ἐν στ. 640 καμαρίναν γίνεται ἡ παρατήρησις «καμαρίναν V (pro καμάριναν) propter metrum». Βεβαίως τὸ μέτρον ἀπαιτεῖ νὰ γραφῇ καμαρίναν (Καμαρῖναν), ἀλλ' ὁ Μουζάλων εὗρε τὸν τύπον τοῦτον καὶ παρ' ἄλλοις (ἴδ. Pape—Benseler Wört. d. griech. Eigenn. ἐν λ. Καμάρινα, Miller Mél. de litt. Gr. σ. 620).

***

στ. 651

ἄν σοι παραστήσειεν ἀκριβῶς λόγος

Ἐν τῷ κώδικι εἶνε σαφῶς γεγραμμένον «ἀκριβὴς λόγος».

***

στ. 659

τοὺς σοὺς κολάστας, **Σῶτερ ἐσταυρωμένε**

Γράφε κολαστάς, ὡς ἔχει τὸ χειρόγραφον.

***

στ. 674—678

τελωνικὰς χεῖρας δὲ καὶ μιαιφόνους
τελεστικαῖς τε χερσὶ καὶ καθαρσίοις
πρὸς ἁρπαγὴν βιαίαν ἐμβεβλημένας,
ἔπειτα παντάπασιν ἠθῳωμένας,
ἀναιραπείσης τῆς σοφῆς παροιμίας·

Ἐν τῷ ὑπομνήματι γίνεται ἡ παρατήρησις: «678 παροιμίας]proverbium mihi ignotum». Ἡ σοφὴ παροιμία, εἰς ἣν αἰνίττεται ὁ Μουζάλων, εἶνε, ὡς νομίζω, «ἔστιν δίκης ὀφθαλμός, ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ». Πρβ. Corp. paroem. I, App. 2, 12 «εἴ κε πάθοι τά γ' ἔρεξε, δίκη δ' ἰθεῖα γένοιτο». Ἀριστοτ. Ἠθ. Νικ. σ. 1132 b, 27 «καίτοι βούλονταί γε τοῦτο λέγειν καὶ τὸ Ῥαδαμάνθυος δίκαιον· εἴ κε πάθοι τά τ' ἔρεξε (οὕτως ὁ Κοραῆς ἀντὶ τοῦ τά κ' ἔρ.), δίκη δ' ἰθεῖα γένοιτο». Ἴδ. καὶ Π. Παπαγεωργίου Συμβ. κτλ. σ. 58 εἰς Μιχ. Ἀκομ. τόμ. Α', σ. 172. Καλὸν δὲ νομίζω εἶνε νὰ παραβληθῶσι καὶ τὰ τοῦ Σόλωνος 1 (13) Diehl «χρήματα δ' ἱμείρω μὲν ἔχειν, ἀδίκως δὲ πεπᾶσθαι | οὐκ ἐθέλω· πάντως ὕστερον ἦλθε δίκη».

***

685 κἂν κατατοξεύσωσιν οἰκείας κάρας
κατ' ἀστέρος βάλλοντες ἢ κατ' αἰθέρος,
κἂν εἰς βάθρους πίπτωσιν ἰδίου πόνου,
κἂν συγκινῶσιν εἰς ἑαυτοὺς τοὺς λίθους,
κἂν ἀκονῶσι καθ' ἑαυτῶν τὰ ξίφη,
690 **κἂν καταλαμβάνοιντο τοῖς αὐτῶν πτίλοις,**
κἂν αἴγες ὦσιν ἐξάγουσαι καινίδας,
κἂν αὐτόχρημα Βελλεροφόνται νέοι,
τῶν καθ' ἑαυτῶν εἰσκομισταὶ γραμμάτων.

Ἐσημειώθησαν ἐν τῷ ὑπομνήματι: «**687** Eccl. 10, 8 **691** αἴξ τὴν μάχαιραν Paroem. I, 9 **693** Hom. Z 155 καθ' ἑαυτοῦ Βελλεροφόντης vel Βελλεροφόντης τὰ γράμματα Paroem. Gr. I, 54», μὴ διηλωθεισῶν τῶν ἄλλων παροιμιῶν.

Ἡ παροιμία (686) «κατ' ἀστέρος βάλλοντες ἢ κατ' αἰθέρος» φέρεται καὶ ἐν Boissonade An. Gr. τόμ. Α', σ. 398 «ἄστρα τοξεύεις», καὶ παρὰ Νικηφόρῳ τῷ Χούμνῳ αὐτόθι τόμ. Γ', σ. 382 «εἴπερ ἡμεῖς εἴς τι τῶν ἐντοῖς ἀστράσι ζώων... τοξεύσομεν». Ὁ Boissonade παραβάλλει τὴν παροιμίαν «εἰς οὐρανὸν τοξεύεις». (Πρβ. Ἡρόδ. Δ', 94). Παρὰ Γερμανῷ τῷ Β' σ. 323 Λαγοπ. εὗρον τὴν παροιμίαν ταύτην γεγραμμένην οὕτω «κατ' οὐρανοῦ τοξεύεσθαι μὴ δυνάμενοι, τὸν θυμὸν κατὰ τῆς ἐν ὀφθαλμοῖς εἰκόνος ἀποκενοῦσιν», ὅπου παρατηρητέον τὸ μέσον τοξεύεσθαι κατὰ τὸ τοξάζεσθαι.

Παραπλησία τὴν ἔννοιαν εἶνε καὶ ἡ παροιμία «πρὸς (τὸν) οὐρανὸν διακυρίττεσθαι», ἣν κατέλεξε μὲν ὁ Π. Παπαγεωργίου ἐκ Μιχ. τοῦ Ἀκομινάτου τόμ. Α', 223 «ἠλέγχετο πρὸς αὐτὸν οὐρανὸν διακυριττόμενος» (Συμβ. κτλ. σ. 45, παραβαλὼν ὡσαύτως «εἰς οὐρανὸν τοξεύεις»), εὗρον δὲ καὶ ἐγὼ παρὰ Μιχαὴλ τῷ Ψελλῷ Μεσαιων. Βιβλ. Σάθα τόμ. Ε', σ. 269 «διακυρίττεται γὰρ καὶ πρὸς αὐτὸν οὐρανόν», καὶ σ. 539 «πρὸς τὸν οὐρανὸν χαμόθεν διακυρίττονται». Σημειωτέον δὲ ὅτι φέρεται παρὰ τῷ Συνεσίῳ Ἐπ. 79, σ. 687 Herch. «ἀράσσειν τῇ κεφαλῇ τὸν οὐρανὸν» (Kock CAF III, σ. 505). Πρβ. Ἀριστοφ. Ἐπ. 11, σ. 143 Herch. «καὶ τὸ λεγόμενον δὲ τοῦτο, ἐδόκει τῇ κεφαλῇ ψαύειν τοῦ οὐρανοῦ» (Ἡρόδ. Γ', 30), Σαπφὼ 44 (37) Diehl «ψαύην δ' οὐ δοκίμωμ' ὀράνω — —». Περὶ δὲ τῶν ὁμοίων Λατινικῶν ἴδ. Otto Die Sprichwört. etc. σ. 63. Πρβ. τὸν παρὰ Κικέρωνι Ad. Att. 8, 5, 1 ἑλληνικὸν στίχον «πολλὰ μάτην κεράεσσιν ἐς ἠέρα θυμήναντα», ὅστις μετεφράσθη ὑπὸ τοῦ Κατούλλου 64, 111 οὕτω «nequiquam vanis iactantem cornua ventis».

Πρβ. καὶ τὴν παροιμίαν «λίθοις τὸν ἥλιον βάλλει: ἐπὶ τῶν διακενῶς (διακενῆς) κοπιώντων» Mant. prov. I, 99.

Ὑπάρχει καὶ ἡ παροιμία «κολωνὸν κυρίττειν», ἀνθ' ἧς ὁ Φώτιος Ὀμ. εἰς τὴν ταφὴν Ἰη. Χρ. κεφ. σ. 6 εἶπε «προσαράσσων τὴν ὄψιν τῇ πέτρᾳ» κατὰ τὸν Π. Παπαγεωργίου Συμβ. κτλ. σ. 69. Τὴν παροιμίαν ταύτην συνάπτει ὁ Φώτιος μετὰ τῶν παροιμιῶν «πρὸς κέντρα λακτίζων», «τῇ μαχαίρα τὸ πῦρ ἀνασκάλλων», καὶ «τὴν σελήνην ἐπὶ σεαυτῷ καθαιρῶν». Φαίνεται δὲ ὅτι εἶνε ἄλλη παροιμία ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας ἣν εὗρον ἐγὼ καὶ παρὰ Μιχαὴλ τῷ Ψελλῷ αὐτόθι σ. 269—270 «διακυρίττεται γὰρ καὶ πρὸς αὐτὸν οὐρανὸν, καὶ προσουδίζει μὲν τὴν κεφαλὴν τῇ γῇ, προσαράττει δὲ σκοπέλοις καὶ πέτραις, — — φειδέσθω δὲ τοῦ πρὸς κέντρα λακτίζειν, ἵνα μὴ διαιμαχθείη τὰ σκέλη», καὶ παρὰ Γερμανῷ Β', σ. 322 Λαγοπ. «πσρενηνεγμένη τοῦ σώφρονος ἡ κεφαλὴ — — κατὰ τοὺς μαινομένους τῇ πέτρᾳ, Χριστῷ, προσέρρηξεν (ἴσ. γρ. προσήραξεν) ἑαυτήν». Παραπλησία δὲ παροιμία ὑπόκειται καὶ παρὰ τῷ Πλαύτῳ Curcul. 197 «noli, amabo, verberare lapidem, ne perdas manum», οὐχὶ δ' ὀρθῶς, ὡς νομίζω, ὁ Otto (Die Sprichwört. etc. σ. 186—7 σημ.) παρατηρεῖ «— — ist, dem Zusammenhang nach zu urteilen, nicht sprichwörtlich, sondern ein blosser Witz».

Παρὰ τῷ Ἀκομινάτῳ τόμ. Β', σ. 94 φέρεται «ἢ καὶ τὸ τῆς παροιμίας εἰπεῖν, ἠγνόησας φαλακρὸς ὢν εἶτα ἐπινυστάζειν κατεναντίον κριῶν δεδιδαγμένων διακυρίττεσθαι»; Ὁ Π. Παπαγεωργίου παρατηρεῖ (Συμβ. κτλ. σ. 55): Ἔχομέν νῦν πρόχειρον οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸ τοῦ Ἀποστολίου Ι', 54 «Λέοντα ξυρᾶν ἢ κολωνὸν κυρίττειν», εἰς ὃ ὁ ἐκδότης ὑπεσημειώσατο τάδε: Aliud adverbium ab arietis cornibus ductum commemorat Greg. Naz. Epist, 62 [191]: ἄνδρα σοφὸν ἐνουθέτησα — — καὶ οὐδὲ ὑπὸ τῆς παροιμίας τῆς ἰδιωτικῆς ἐπαιδεύθην φαλακρὸς ὢν κατὰ κριοῦ μὴ νυστάζειν ἀντιπροσώπου· ἀγνοοῦμεν, ἄν τις ἤδη διώρθωσεν ἀντιπροσώπου». Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου ἐν λ. διακυρίττομαι ἀναγινώσκομεν: «Synes. p. 77 C: πρὸς πίτταν ἀναζέουσαν παραβάλλεται καὶ διακυρίττεται δεδαγμένῳ (γρ. δεδιδαγμένῳ) κριῷ». Πρβ. Hieron. Adv. Ruf. 1, 31 «cornuatam bestiam petis».

Ἐν στ. 687 «κἂν εἰς βόθρους πίπτουσιν ἰδίου πόνου» γράφε «πίπτωσιν»· πρβ. 685. 688. 691. Πρὸς δὲ τὴν παροιμίαν παρεβλήθη «Eccl. 10, 8». Ἀλλ' αὕτη ἐλήφθη καὶ ἐξ ἄλλων ῥήσεων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἃς μικρὸν μεταβάλλοντες ἐπαναλαμβάνουσι πολλοὶ Βυζαντινοί συγγραφεῖς. Ὡσαύτως δὲ ὑπὸ Ἑλλήνων ποιητῶν καὶ φιλοσόφων πολυτρόπως ἐκφέρεται ἡ δοξασία περὶ τῶν τιμωρουμένων ἐκ τῶν ἑαυτῶν ἔργων. Ἴδε περὶ πάντων τούτων N. Πολίτου Παροιμ. τόμ. Α', σ. 562—564.

Πρὸς τὴν παροιμίαν (688) «κἂν συγκινῶσιν εἰς ἑαυτοὺς τοὺς λίθους» πρβ. Νικήτ. Χων. σ. 409 Bonn «ἐφ' ἑαυτὸν λίθον κυλίσας, ὃν ἀνώκλισε πολλάκις κατὰ τῶν ἔγγιστα». Πρβ. Senec. epigr. «et repetunt motum saxa remissa caput»· ἴδ. Otto Die Sprichwört. etc. σ. 305.

Ἡ παροιμία (689) «κἂν ἀκονῶσι καθ' ἑαυτῶν τὰ ξίφη» ἀπαντᾷ καὶ παρ' Ἀνωνύμῳ Διηγ. θαύμ. Χριστοδ. (Ἀκολ. Χριστοδ.) σ. 215 «καὶ ἂν διὰ τῆς πείρας ἔγνωσαν, καθ' ἑαυτῶν, ὃ λέγεται, τὴν μάχαιραν ἀκονήσαντες», περὶ ἧς ὁ ἐκδότης ὑποσημειοῦται «ἄγνωστόν μοι τὸ παροιμιῶδες τοῦτο λόγιον. Ἀλλ' ἔστιν ὅμοιον τῷ: αἴξ τὴν μάχαιραν· κτέ.». Παρὰ Γερμανῷ τῷ Β' Κωνσταντινουπόλεως σ. 278 Λαγοπ. φέρεται «τί κατὰ σαυτοῦ τὸ ξίφος ὠθεῖς; τί τῷ ἀκρογωνιαίῳ λίθῳ προσκρούεις, πολεμῶν τὴν ἐκκλησίαν αὐτοῦ»; Πρβ. Lactant. Inst. 3, 28, 20 «quid igitur pugnes adversum eos homines, quisuo sibigladio pereunt»? Hieron. Ep. 117, 4 «meo mucrone me vulnerans». Ovid. Her. 2, 48 «heu, patior telis vulnera facta meis». Ἴδ. Otto Die Sprichwört. etc. σ. 154. 231. 343, ὅστις ἐν τῇ 343 σελ. παρατίθεται καὶ τὸ τοῦ Λουκιανοῦ Ἀλ. 7 «ὃς παρ' ἡμῶν τὰ τοξεύματα, ὡς φῄς, λαβὼν καθ' ἡμῶν ἐτόξευες».

Ἡ δὲ παροιμία (690) «κἂν καταλαμβάνοιντο τοῖς αὐτῶν πτίλοις» εἶνε ἡ παρὰ τῷ Μακαρίῳ 8, 57 φερομένη «τοῖς σαυτοῦ πτεροῖς ἥλως», ἥτις τὴν ἀρχὴν ἔχει ἐκ τοῦ Αἰσχυλείου «τάδ' οὐχ ὑπ' ἄλλων, ἀλλὰ τοῖς αὐτῶν πτεροῖς | ἁλισκόμεσθα» (Μυριόδ. Ἀπ. 149 Nauck = Σχ. Ἀριστοφ. Ὄρν. 807). Πρβ. Ἀθήν. ΙΑ', σ. 494 b καὶ 'ταῦτ' οὐχ ὑπ' ἄλλων, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῦ πτεροῖς', κατὰ τὸν θαυμάσιον Αἰσχύλον, ἁλίσκῃ, κτέ.», καὶ Γαλ. τόμ. Ε', σ. 144 Chart., καὶ Σουΐδ. ἐν οὐχ ὑπ' ἄλλων· ἴδ. Leutsch εἰς Μακάρ. 8, 57. Schweighäuser εἰς Ἀθήν. τόμ. ΙΑ', σ. 246—7. Porson εἰς Εὐρ. Μήδ. σ. 364 κξ. Λειψ. Dübner εἰς Σχ. Ἀριστοφ. Ὄρν. 807, σ. 487. Pearson εἰς Σοφ. Ἀπ. 932). Λέγει δὲ καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος Ὅμ. 38 εἰς Α' Κορ. «εἶδες πῶς οὐδὲν πλάνης ἀσθενέστερον, καὶ πῶς τοῖς οἰκείοις ἁλίσκεται ἐν τούτοις ὡς ἰδίοις πτεροῖς, ὥς φησιν ἡ παροιμία», καὶ Μιχ. Ἀκομ. τόμ. Α', σ. 19 «ταὐτὸν τῷ μυθικῷ ἀετῷ πεισόμεθα οἰκείῳ πτερῷ τοξευόμενοι» (ἴδ. Π. Παπαγεωργίου Συμβ. κτλ. σ. 66, ὅστις σημειοῦται: Αἰσωπ. μύθων 4 «Ἀετὸς» καὶ 4 b «Τοξότης καὶ Ἀετός». Ἀποστόλ. ΙΕ' 88 a, τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Αἰσχύλου, Corpus «τοῖς — — ἥλως». Σημειωτέον δ' ὅτι ὁ Παπαγεωργίου εἴκασεν ὅτι γραπτέον εἶνε ἐν τῷ 932 ἀποσπάσματι τοῦ Σοφοκλέους 3 «ἐν τοῖσιν αὐτῆς δικτύοις ἁλίσκεται» ἀντὶ τοῦ «ἐν τοῖσιν αὐτοῖς δ. ἁ.», ὁ δὲ Pearson κρίνει προτιμοτέραν τὴν διόρθωσιν ταύτην ἢ τὴν τοῦ Nauck «ἐν τοῖς ἔρωτος δ. ἁ.», ἐν παραβολῇ πρὸς τὸ μνησθὲν Αἰσχύλειον χωρίον. Πρβ. Μακάρ. 3, 85 «ἐν τοῖς ἐμαυτοῦ δικτύοις ἁλώσομαι», ἣν παροιμίαν εὗρον παρὰ Θεοφυλάκτῳ τῷ Σιμοκάττῃ σ. 101 De Boor οὕτω «καὶ γέγονεν ὁ κυνηγέτης εἰς θήρατρον»). Ὡς δ' εἶπεν ὁ Μουζάλων πτίλοις ἀντὶ τοῦ πτεροῖς, οὕτως εἶπε καὶ ὁ ἐν τῷ Θησ. τοῦ Στεφ. ἐν λ. πτερὸν μνημονευόμενος συγγραφεὺς «Vitae Maximi Confess. vol. I, p. XVIII, qui πτίλοις pro πτεροῖς subtituit, in πίλοις corruptum». Ὁ δὲ Otto Die Sprichwört. etc. σ. 280 μνημονεύει Λατινικὴν παροιμίαν κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν (Cassiod. Hist. trip. 6, 17) «propriis, inquit, pennis, secundum proverbium, vulneramur».

Ὁμοία πρὸς ταύτην εἶνε καὶ ἡ παροιμία «ἐφ' ἑαυτὴν αἴξ τὰ κέρατα» ἐν Miller Mél. de litt. Gr. σ. 376 «αἴξ γάρ, ὥς φασι, τόξῳ βληθεῖσα καὶ τὸ τόξον ἰδοῦσα, τοῦτο εἰρήκει, ὡς ἄρα καθ' ἑαυτῆς τὰ κέρατα ἔφυσε» Ἴδ. καὶ Ἀποστόλ. 8, 19 b.

Ἡ παροιμία (691) «κἂν αἴγες ὦσιν ἐξάγουσαι καινίδας», περὶ ἧς εἶπόν τινα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, φέρεται καὶ παρὰ Μιχ. τῷ Ἀκομινάτῳ τόμ. Α' σ. 224, 17 «ἐλθὼν γὰρ ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ, ἔλαθεν ἑαυτὸν

ὡς αἶξ — — τὴν μάχαιραν ἐπισπωμένη (ἐπισπώμενος? Παπαγεωργ.)», ἀντὶ δὲ τοῦ «αἶξ τὴν μάχαιραν» ἐν Paroem. Gr. I, 438 καὶ ἐν Miller Mél. de litt. Gr. σ. 361 ἀπαντᾷ «ὅτις τὴν μάχαιραν».

Πρὸς δὲ τὴν παροιμίαν 692—3 πρβ. καὶ Mant. proverb. 1, 44 «γράμματα Βελλεροφόντης διεκόμισεν» (ἴδ. Pape—Benseler Wört. d. gr. Eigenn. λ. Βελλεροφόντης). Φέρεται δὲ καὶ παρὰ τῷ Πλαύτῳ Bacch. 810 (Otto Die Sprichwört. etc. σ. 54).

***

στ. 700—701, 703 καὶ 706

τῇ τῆς ἀμειδοῦς Ἀττικῆς πέτρας ἕδρᾳ
καὶ τοῖς ἐκεῖσε προσπεπατηλευμένων...
κλαυθμῶνος ἂν φαίη τις ἐν τῇ κοιλάδι...
τῆς ἐκλελησμένης τε γῆς τῇ λαγόνι

Ὀρθῶς ἐσημειώθη ὅτι ἀμειδὴς πέτρα εἶνε ἡ «ἀγέλαστος πέτρα Paroem. Gr. I, 3», ἣν μνημονεύει καὶ Μιχαὴλ ὁ Ἀκομινάτος τόμ. Α′, σ. 200, καὶ τόμ. Β′, σ. 27, ἐν δὲ σ. 270 συνάπτει, ὡς ὁ Μουζάλων, «κλαυθμῶνος ἄλλην κοιλάδα καὶ πέτραν ἀγέλαστον»· (ἴδ. Π. Παπαγεωργίου Συμβ. κτλ. σ. 44).

Ἐν δὲ τῷ 706 στίχῳ ἐγράφη «γῆς τῇ λαγόνι», ἀλλ' ἡ γραφὴ τοῦ κώδικος εἶνε «γῆς τῷ λαγόνι». (Τῆς κατ' ἀρσενικὸν γένος ἐκφορᾶς τοῦ ὀνόματος οὐκ ὀλίγα μαρτύρια κατέλεξεν ὁ Κόντος ἐν Γλωσσ. Παρατ. σ. 360—1). Ὅτι δὲ λέγεται καὶ ἐπὶ γῆς ἡ καὶ ὁ λαγών εἶνε γνωστόν· πρβ. ἔτι καὶ Kaibel Ep. Gr. 462, 12 «Νικοκράτους λαγόνεσσιν ὑπὸ χθονίαισι κέκρυπται | σῶμα».

***

710 πρὸς κέρδος αἰσχρὸν εἰς ἀεὶ κεχηνότων
ἀμπώτιδος τε καὶ Χαρύβδεως πλέον
καὶ πλατυνόντων ὑπὲρ Ἅδην τὸ στόμα,
ἡμῶν πολὺν καὶ ταῦτα ναὶ καὶ πολλάκις
χρυσίτιδος χοῦν ἐκκενούντων τῷ χάει,
715 Ἄθων ἐκεῖνον, ὥσπερ ὁ Ξέρξης ὅλον,
ὄρη τάπεινούντων τε καὶ βυνοὺς ἅμα

Ἐν στ. 713 γράφε «ἡμῶν πολὺν κἀνταῦθα κτέ.» ἀντὶ τοῦ «—καὶ ταῦτα», ὅπερ οὐδένα νοῦν ἔχει (κἀνταῦθα=καὶ τότε· πρβ. 149 κἀντεῦθεν). Πρὸς δὲ τὸ «πλατυνόντων — — τὸ στόμα» (712) πρβ. Ψαλμ. 34, 21 «καὶ ἐπλάτυναν ἐπ' ἐμὲ τὸ στόμα αὐτῶν». Κοσμ. Ἱεροσολ. Τριῳδ. Μεγ. Τετ. ᾠδ. γ′, εἱρμ. «ἐπλάτυνας τὸ στόμα μου ἐπ' ἐχθρούς μου». Πρὸς δὲ τὸν 716 στίχον πρβ. Ἡσ. 40, 4. Γερμ. Β′ Κωνσταντινουπόλεως σ. 319 Λαγοπ. «πᾶν γὰρ ὄρος καὶ πᾶς βουνός, αἱ τοῦ δυσμενοῦς ἐπάρσεις, ἤδη ταπεινοῦσθαι ἀπάρχονται». Ἀποσδιόνυσος δὲ εἶνε ἡ ἐν τῷ ὑπομνήματι παραπομπὴ «711 τὴν Χάρυβδιν ἐκφυγὼν τῇ Σκύλλῃ περιέπεσον Paroem. Gr. II, 672». Ἡ παροιμία αὕτη δὲν ἁρμόζει εἰς τὸν 710 καὶ 711 στίχον τοῦ Μουζάλωνος ἔχουσα ἄλλο νόημα. (Πρβ. «τὸν καπνὸν φεύγων εἰς τὸ πῦρ ἐνέπεσεν», «σποδὸν φεύγων εἰς πῦρ ἐμπέπτωκα», «ψῦχος φυγὼν εἰς βόρβορον ἔπεσον», «ἐκ βοθύνου εἰς κρημνόν», «ἔτρεχέ τις μὴ βρεχθείη, καὶ εἰς βόθρον ἀπεπνίγη»· ἴδ. Π. Παπαγεωργίου Συμβ. κτλ. σ. 57 καὶ Krumbacher, Mittelgr. Sprichwort. σ. 200, 231. Otto Die Sprichwört. σ. 137. Ν. Πολίτου Παροιμ. τόμ. Α′, σ. 116). Ἄννα ἡ Κομνηνὴ λέγει τόμ. Β′, σ. 407 Β. «φεύγοντες λύκον περιέτυχον λέοντι»).

***

στ. 734

ὡς ἐνεὸς δ' ἔστηκας οὐδ' ἐπαΐων

Ἐν τῷ κώδικι εἶνε γεγραμμένον ἐννεός, αὕτη δ' ἡ μεταγενεστέρα γραφὴ εἶνε ἀναγκαία ἐνταῦθα διὰ τὸ μέτρον· πρβ. θρύλλος ἀντὶ τοῦ θρῦλος.

***

Ἐν στίχῳ 747 ἀνεγνώσθη οὐχὶ ὀρθῶς
μηδ' εἰς ὕδωρ γῆς ἐξάγων μηδ' εἰς **χλόην**

ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ κώδικι γεγραμμένου
μηδ' εἰς ὕδωρ ζῶν ἐξάγων μηδ' εἰς χλόην

Πρβ. Ἰω. γ′, 10. 11 «καὶ ἔδωκεν ἂν σοι ὕδωρ ζῶν» καὶ «πόθεν οὖν ἔχεις τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν»; καὶ ζ′ 38 «ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, καθὼς εἶπεν ἡ γραφή, ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος». Κοσμ. Ἱεροσολ. Καν. εἰς τὰ Θεοφ. ᾠδ. θ′, τροπ. 3 «οἱ διψῶντες ὕδωρ ἐπὶ ζῶν πορεύεσθε». Ἰωσὴφ Ὕμν. Καν. ἀκαθ. ᾠδ. γ′, τροπ. 1 «χαῖρε τοῦ ζῶντος ὕδατος πηγὴ ἀκένωτος, Δέσποινα». Πρβ. καὶ ζωοδόχος πηγή.

***

στ. 748—750

τὸν δεσπότην γὰρ προσνεμεῖν τῷ ποιμένι
καὶ σφενδόνην ἤλπιζον ἀλλὰ καὶ λίθους,
δι' ὧν ἂν ἐκτρέποιμι τοὺς πόρρω λύκους

Πρβ. στιχ. προσόμ. εἰς τοὺς ἐν Νικαίᾳ πατέρας (Christ—Παραν. Anth. etc. σ. 77) «τοὺς βαρεῖς ἤλασαν | καὶ λοιμώδεις λύκους | τῇ σφενδόνῃ τῇ τοῦ πνεύματος | ἐκσφενδονήσαντες | τοῦ τῆς ἐκκλησίας πληρώματος, κτέ.».

***

753 τοὺς καθυλακτοῦντας δὲ φύλακας κύνας,
τοὺς πνεύματι σφύζοντας ἐμπύρῳ λόγους,
755 στερραῖς ἀκωκαῖς ὁπλίσαι σιδηρίοις
τῶν ἀμφὶ τὸν τράχηλον, ὃν δάκνει λύκος,
τὴν τραχύτητα τοῦ λόγου καταξέων.
εἰ δ' ὑπερισχύσειε καὶ καταπ.....χων
ἥνπερ κραταιότατα καθοπλιστέον
760 τῷ μανιάκῃ τῷ περιτραχηλίῳ,
στερεμνίως ἔχοντι τοῖς σιδηρίοις
καὶ κατατιτρώσκοντι τοῖς ξιφιδίοις,
ὃς τὸν καθυλάσσοντα φυλάσσει κύνα
καὶ τοὺς ἐπεμβαίνοντας ἐκτέμνει λύκους.

Ἐν τῷ κριτικῷ ὑπομνήματι εἶνε γεγραμμένα «**756** τῶν] τὸν V **758** 4—5 litterae legi non possunt **736** ὃς Sykutris: ὡς V». Ἐν τῷ 758 στίχῳ ἂν συμπληρωθῶσι τὰ μὴ ἀναγνωσθέντα γράμματα, βλάπτεται τὸ μέτρον. Ἐγὼ ἀναγινώσκω τὸν στίχον τοῦτον καὶ τὸν ἑπόμενον οὕτω:

εἰ δ' **ὑπερίσχῃ** καὶ καταπον**ῇ τρέχων**,
ἣν περ κραταιότατα καθοπλιστέον

Ἐν δὲ τῷ 763 στίχῳ τηρῶν τὸ «ὡς» τοῦ χειρογράφου, ὅπερ ὁ κ. Συκουτρῆς μετέβαλεν εἰς «ὃς», καὶ ἐν τῷ ἑπομένῳ ἀναγινώσκω:

ὡς τὸν καθυλάσσοντα φυλάσσῃ κύνα
καὶ τοὺς ἐπεμβαίνοντας ἐκτέμνῃ λύκους

(=ἵνα — — φυλάσσῃ — — καὶ — — ἐκτέμνῃ λύκους). Πρὸς δὲ τὸν 754 στίχον «τοὺς πνεύματι σφύζοντας ἐμπύρῳ λόγους» πρβ. Μιχ. Ἀκομ. τόμ. Α′, σ. 79 «ταυτηνὶ τὴν γλῶτταν ἴσα ταῖς Ἀποστολικαῖς τῷ πυρὶ χαλκευθῆναι τοῦ πνεύματος εἴποιμι»· πρβ. ἔτι «πυρίνη γλῶσσα», «πυρφόρος γλῶσσα», «πυρίφθογγος γλῶττα», «πυριμενεῖς ῥήτορες», «πυριμενῆ χείλη ῥητόρων», «ἡ γλῶσσα πῦρ», πυρίστομος». Ἴδ. τὰ ὑπ' ἐμοῦ γεγραμμένα ἐν Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. σπ. τόμ. Α′, σ. 267.

***

765 ἀλλ' ἐφάλασσον εἰς κενὸν νευρᾶς κτύπον,
ἐκιθάριζον παρὰ κωφοῖς ὠτίοις·
ἄμμας ἀπήτουν, οἱ δ' ἀπηρνοῦντο σκάφος,
ἅγραν λαβεῖν ἤλπιζον ἐντὸς δικτύων,
ἡ δ' ἐλπὶς ἦν ὄνειρος οὐ κοιμωμένου
770 καταισχύνουσα γρηγόρους κοιμωμένους.
ὡς οὖν ἐπέγνων εἰς ἀνήνυτα τρέχων,
γράφων καθ' ὑγρῶν, πυγμαχῶν εἰς ἀέρα,
Ὕλαν καλῶν ἀντικρυς ἠφανισμένον, | κτέ.

Εἰς ταῦτα ὑπάρχουσιν αἱ ἑξῆς σημειώσεις: «**767** Paroem. Gr. I, 28 **772** καθ' ὕδατος γράφειν Paroem. Gr. I, 267 **773** Ὕλαν κραυγάζειν Paroem. Gr. I, 167», καὶ ἐν τῷ κριτικῷ ὑπομνήματι: «**771** τρέχων s. l. eadem manus: γράφων V **772** Ὕλλαν V».

Διὰ τούτων ὁ Μουζάλων θέλει νὰ δηλώσῃ ὅτι ἐματαιοπόνει, ὅτι εἰς ἀνήνυτα ἔτρεχε (στ. 771). Ἐκ τῶν παροιμιῶν ἐσημειώθησαν μόναι τρεῖς: στ. 767 κακῶς γεγραμμένη «ἄμμας ἀπήτουν, οἱ δ' ἀπηρνοῦντο σκάφος» ἀντὶ τοῦ «ἄμας (ἢ ἅμας) ἀπήτουν, οἱ δ' ἀπηρνοῦντο σκάφας»· στ. 772 «γράφων καθ' ὑγρῶν» καὶ στ. 773 «Ὕλαν καλῶν κτέ.».

Ὁ 765 στίχος «ἀλλ' ἐφάλασσον εἰς κενὸν νευρᾶς κτύπον» εἶνε εἰλημμένος ἐκ τῆς τοῦ Λυκόφρονος Ἀλεξάνδρας 139

τοιγὰρ ψαλάξεις εἰς κενὸν νευρᾶς [κτύπον

ἄσιτα κἀδώρητα φορμίζων μέλη.

Ἐν Λέξ. Ἀλεξάνδρας Λυκόφρονος κτλ. κεῖται «κτυπήσεις μὲν γὰρ εἰς μάταιον ἢ κρούσεις, ψηλαφήσεις τὸν κτύπον τῆς νευρᾶς, ἀπὸ παροιμίας, εἰς κενὸν κρούσεις τὰς χορδάς» (Paroem. Gr. II, 272, 47). Ἐν δὲ τοῖς Σχολίοις φέρεται «τοιγὰρ ψαλάξεις — — λέγεται ἀπὸ παροιμίας κιθαριστῶν ἀσίτως καὶ ἀδώρως κιθαριζόντων, ἥτις ἐστὶν αὕτη· εἰς κενὸν—χορδάς».

Ὁ μακαρίτης Γ. Ζηκίδης ἐν Ἁρμονίᾳ 1902, σελ. 999 γράφει «πρὸς κενὴν ᾄδεις» (Σουΐδ. 895 α′ Bekk.) καὶ «πρὸς κενὴν ψάλλεις» δηλ. νευρὰν (Διογενειαν. 7, 60. Ἀποστόλ. 14. 92, ἔνθα γράφεται «πρὸς κενὸν) καὶ «κενὴν ψάλλεις» (Θεοφάν. Α′, σ. 13, 16. Ἀνέκδ. Boisson. Δ′, 316. Μακάρ. 5, 12) καὶ «ψάλλεις κενὴν» (Μακάρ. 8, 91. Append. paroem. 5, 38) καὶ «κενὰ ψάλλεις» (Θεοφιλ. ἐν Banduri Imper. Orient. 1, 165 α′)».

Ἡ παροιμία «κενὰ ψάλλεις» (Μακάρ. 5, 12. Διογεν. 6, 82 καὶ 7, 33) ἐν Miller Mél. de litt. gr. σ. 372 μνημονεύεται μετὰ τῶν παροιμιῶν «αἰγιαλῷ λαλεῖς», «ἀνέμῳ διαλέγῃ», «παρὰ κωφοῦ θύρας ᾄδεις», «εἰς νεκρὸν ὠτίον ἠχεῖς», «παρ' ὄνῳ λυρίζεις» («ἐπὶ τῶν εἰς μάτην λαλούντων τοῖς μὴ τῶν λεγομένων ὅλως ἐπιστρεφομένοις ἢ ἐπαισθανομένοις κτέ.»).

Σημειωτέον ὅτι παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ ἐν Μελανίππῃ τῇ δεσμώτιδι Ἀπ. 6, σ. 32 von Arnim φέρεται «μάτην ἄρ' εἰς γυναῖκας ἐξ ἀνδρῶν ψόγος | ψάλλει κενὸν τόξευμα κτέ.». Πρβ. Μιχ. Ἀκομ. τόμ. Β′, σ. 184 «ταῦτα διὰ κενῆς ἐκτετόξευται». Περὶ δὲ τοῦ «διὰ κενῆς» (Μακάρ. 3, 34 «λείπει κώπης, οἱ δὲ νευρᾶς τόξου») ἴδ. Leutsch εἰς Γρηγ. Κύπριον, Π. Παπαγεωργίου Συμβ. κτλ. σ. 38.

Ὡς βλέπει τις, ἐξ ὧν διέλαβον, πρόκεινται δύο παροιμίαι, ἀπὸ χορδῶν λύρας καὶ νευρᾶς τόξου.

Ἡ δὲ παροιμία «ἐκιθάριζον παρὰ κωφοῖς ὠτίοις» (766) εἶνε παραπλησία πρὸς τὴν παροιμίαν «παρὰ κωφὸν ᾄδειν». Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Στεφάνου τόμ. Α′, 1, σ. 718 β′, Β εἶνε γεγραμμένα τάδε: «[παρὰ κωφὸν ᾄδειν δοκεῖς, surdo fabulam narrare, Proverbium, ex Aristaen. (186=125), affert Barth. Advers. 54, 3]. [Cfr. Boisson. p. 609. Item ᾄδειν ἐπὶ κωφῷ. Liban. in Boisson. An. I 167: ἀλλ' ἦδον τὸ τῆς παροιμίας ἐπὶ κωφῷ cum not. Boisson.]». Ὑπάρχει δὲ καὶ ἡ παροιμία «παρὰ κωφοῦ θύρας ᾄδεις» (ἴδ. ἀνωτέρω) καὶ ἡ «κωφῷ ὁμιλεῖς»· πρβ. Μιχ. Ἀκομ. τόμ. Α′, σ. 113 «κωφῷ εἶτ' οὖν νεκρῷ πρὸς οὓς πολλάκις διαλεγόμενος»· πρὸς δὲ τὸ «νεκρῷ πρὸς οὓς διαλεγόμενος» πρβ. καὶ σ. 58 «ἐῴκει πρὸς οὓς, ὅ φασι, νεκρῷ διαλέγεσθαι» (Paroem. Gr. «νεκρῷ πρὸς οὓς διαλέγεσθαι») καὶ Miller Mél. etc. σ. 376 «εἰς νεκρὸν ὠτίον ἠχεῖς». Κοινὴ δὲ παροιμία εἶνε ἡ «ἐς τοῦ κουφοῦ τὴν πόρταν ὅσο θέλεις βρόντα»· ἴδ. καὶ Πολίτου Παροιμ. τόμ. Α′, σ. 26 «εἰς κουφοῦ θύραν ὅσα θέλεις κράζε». Τὰς δ' ὁμοίας Λατινικὰς παροιμίας ἴδ. ἐν Otto Die Sprichwört. etc. σ. 47—48 λ. auris, καὶ σ. 335 λ. surdus. Πρβ. καὶ σ. 314—5 λ. scopulus, ὅπου μνημονεύονται αἱ Ἑλληνικαὶ παροιμίαι «λίθῳ λαλεῖς» καὶ Εὐστάθ. σ. 1622, 44) «πρὸς κύματα λαλεῖν» (πρβ. «αἰγιαλῷ λαλεῖς», «ἀνέμῳ διαλέγῃ»). Ὁ Γ. Ζηκίδης γράψας ἐν τῇ Ἁρμονίᾳ 1902, σ. 294—300 τὰς παροιμίας, τὰς λεγομένας περὶ τῶν μάτην πονούντων, ἠγνόησε τὰς καταλεχθείσας ταύτας παροιμίας.

Ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐμνημονεύθη ἡ παρὰ τῷ Σουΐδᾳ παροιμία «πρὸς κενὴν ᾄδεις». Λέγει δὲ καὶ Μιχ. ὁ Ἀκομινάτος τόμ. Α′, σ. 27 «οὐ πάντῃ κενὴν ᾄσω», καὶ σ. 108 «ἵνα μὴ κενόν, ὅ φασιν, ᾄδω». Ὁ Π. Παπαγεωργίου Συμβ. κτλ. σ. 37 σημειοῦται μόνον: «πρβ. τὸ «ἄλλως ᾄδεις».

Εἶπον ὅτι κακῶς γεγραμμένη ἐν τῷ κώδικι καὶ ἐκδεδομένη εἶνε ἡ ἐν στίχῳ 767 παροιμία, καὶ ὅτι ἡ ὀρθῶς ἔχουσα ἐκφορὰ εἶνε «ἅμας (ἢ ἅμσ) ἀπῄτουν, οἱ δ' ἀπηρνοῦντο σκάφας» (ἴδ. Πολίτου Παροιμ. τόμ. Α', σ. 514). Σημειωτέον ὅτι ἐν Miller Mél. de litt. gr. σ. 380 φέρεται «ἅλας ἀπῄτουν, οὐδ' ἀπηροῦντο σκάφας. Ἐπὶ τῶν ἄλευρα μὲν ἀπαιτουμένων, ἅλας δὲ μὴ ἔχειν λεγόντων». Καὶ ὁ μὲν Miller οὐδὲν παρετήρησεν, ὁ δὲ Πολίτης καταχωρίσας ὡς ἄλλον τύπον τῆς παροιμίας, μετέβαλε τὸ «οὐδ'» εἰς τὸ «οἱ δ'», καταλιπὼν ἀδιόρθωτον τὸ ἀδιανόητον ἀπηροῦντο. Ἀλλ' ἐγὼ νομίζω ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα κακὴ ἀνάγνωσις καὶ ἔτι χείρων ἑρμηνεία ἀντιγραφέως τινός· δηλ. ἀντὶ τοῦ ἅμας ἀνεγνώσθη ἅλας καὶ ἀπηροῦντο ἀντὶ τοῦ ἀπηρνοῦντο. Τεκμήριον δὲ κατ' ἐμὲ τῆς κακῆς ἀναγνώσεως εἶνε, ὅτι δὲν κατενοήθη ὅτι τὸ «ἅμας ἀπῄτουν, οἱ δ' ἀπηρνοῦντο σκάφας» εἶνε στίχος ἰαμβικὸς τρίμετρος, ἐν ᾧ ἡ λήγουσα τῆς λέξεως ἅμας μακρὰ οὖσα ἀποτελεῖ τὴν θέσιν τοῦ πρώτου ποδός. Τοὐναντίον δὲ ἡ λήγουσα τῆς λέξεως ἅλας οὖσα βραχεῖα βλάπτει τὸ μέτρον.

Παραπλήσιαι Βυζαντιακαὶ παροιμίαι εἶνε «σκόροδα μὲν ἠρώτατο, κρόμμυα δ' ἀπεκρίνατο» (Πλανούδ. 248), καὶ «ἐγὼ σκόροδά σοι λέγω, σὺ δὲ κρόμμυ' ἀποκρίνῃ» (Ἀποστόλ. 6, 48), καὶ «χαίροις Ὑψιπύλη φίλη· τοὺς ἐμοὺς κορύμβους πλέκω· οὗ σοι λέγω περὶ τούτου· οὐμὸς ἄκοιτις ἐνταῦθα» (Ἀποστόλ. 18, 8). Πρβ. καὶ τὰς κοινὰς «ἄλλα λένε τῆς καμπάνας, καὶ ἄλλα καμπανίζει ἐκείνη», καὶ «ἄλλα λένε τῆς κλησάρας, καὶ ἄλλα κλησαρίζει ἐκείνη», καὶ «ἄλλα λέουν τῆς ἀνέμης, καὶ ἄλλα κλώθει καὶ γυρίζει» κλπ. (Ἰδ. Krumbacher Mittelgr. Sprichwörter σ. 148—9. Πρβ. καὶ Πολίτου Παροιμ. τόμ. Α', σ. 514 κἑξ.).

Κατὰ τὴν ἔννοιαν τῶν μνημονευομένων ὑπὸ τοῦ Μουζάλωνος παροιμιῶν προφανὲς εἶνε ὅτι δέον νὰ γράψωμεν ἐν τῷ 768 στίχῳ

ἄγραν λαβεῖν ἤλπιζον ἐκτὸς δικτύων

Δὲν ἐσημειώθη δὲ ὅτι τὸ «ἡ δ' ἐλπὶς ἦν ὄνειρος οὐ κοιμωμένου» (765) εἶνε τὸ εἰρημένον ὑπὸ τοῦ Πινδάρου «ἐλπίδες ἐγρηγορότων ἐνύπνια» (Στοβ. Ἀνθολ. «Πίνδαρος εἶπε τὰς ἐλπίδας ἐγρηγορότων ἐνύπνια». Ἰδ. Boeckh εἰς Πινδ. Ἀπ. 255, σ. 673, ὅπου καταλέγονται καὶ ἄλλοι εἰπόντες τὸ αὐτό).

Ἠγνοήθη ὡσαύτως καὶ δὲν ἐδηλώθη ἡ ἐν στ. 772 παροιμία «πυγμαχῶν εἰς ἀέρα», ἡ παραπλησία πρὸς τὴν παροιμίαν «ἀέρα δέρειν», ἥτις προῆλθεν ἐκ τοῦ Παύλου Α' Κορ. 9, 26 «οὕτω πυκτεύω, ὡς οὐκ ἀέρα δέρων». Πρβ. Μιχ. Ἀκομ. τόμ. Β', σ. 218 «ἀνεμιαῖα πυκτεῦσαι ἀέρα, κατὰ τὸν— —Ἀπόστολον, δαίροντες», καὶ τόμ. Α', σ. 110 «πυκτεύειν οὕτως ὡς μὴ τὸν ἀέρα δαίρειν διακενῆς». Ἰω. Χρυσόστ. Περὶ παρθ. 1 «τρέχοντες εἰς τὸ κενόν, καὶ κοπιῶντες μάτην καὶ εἰκῇ πυκτεύοντες καὶ τὸν ἀέρα δέροντες»; Φώτ. Ἐπιστ. Β', σ. 419 Βαλ. «εἰς ἀέρα δέρων ἐπύκτευσας». Ἰδ. (καὶ περὶ τῶν παροιμιῶν «ἀέρα δέρεις», «ἀέρα παίεις», «ἀέρα τύπτεις») Πολίτου Παροιμ. τόμ. Α', σ. 341, Π. Παπαγεωργίου Συμβ. κτλ. σ. 38 καὶ 39—40, Ζηκίδην ἐν Ἁρμονίᾳ 1902, σ. 294. Εἶπε δὲ καὶ ὁ Ἱερώνυμος Adv. Ruf. 1, 15 «stultum est iuxta Apostolum pugnis aerem verberare» (ἴδ. Otto Die Sprichwört. etc. σ. 6).

Ὁ Μουζάλων καὶ ἐνταῦθα καὶ ἀλλαχοῦ ἐπισωρεύει πολλὰς παροιμίας, ὡς ποιοῦσι καὶ ἄλλοι Βυζαντιακοὶ συγγραφεῖς. Γίνεται δ' ἐν σ. 148 ἡ παρατήρησις ὅτι «κάμνει ἀκόμη κατὰ κόρον χρῆσιν παροιμιωδῶν φράσεων, χρησιμοποιῶν προφανῶς μίαν ἀπὸ τὰς πολυαρίθμους συλλογὰς παροιμιῶν, τῶν ὁποίων πολλαὶ διεσώθησαν μέχρις ἡμῶν». Ἀλλ' ἔχω νὰ παρατηρήσω ὅτι τὸ ἔθος τοῦτο δὲν εἶνε μόνον Βυζαντιακῶν ἀλλὰ καὶ ἀρχαίων συγγραφέων. Ὁ Δημήτριος Περὶ ἑρμ. Rhet. Gr. III, σ. 297 Spreng. λέγει «φύσει γὰρ χαρίεν πρᾶγμά ἐστι παροιμία, ὡς ὁ Σώφρων μὲν — — καὶ γὰρ δυσὶ παροιμίαις καὶ τρισὶν ἐπαλλήλοις χρῆται, ὡς ἐπιπληθύωνται αὐτῷ αἱ χάριτες».

***

στ. 787

γυμνὸς κυβιστᾷς εἰς μεσαίτατα ξίφη;

Δὲν ἐσημειώθη ὅτι εἶνε ἡ παροιμία «κατὰ ξιφῶν κυβιστᾶν» ἢ «κατὰ μαχαιρῶν κυβιστᾷς. Μιχ. Ἀκομ. τόμ. Β', σ. 318 «κατὰ ξιφῶν, ὅ φασι, κυβιστᾶν». Γερμ. Β' Κωνστ/πόλ. σ. 279 Λαγοπ. «κυβιστήσας κατὰ ξιφῶν». Φιλόστρ. Βί. Ἀπολλ. 7, 3 «μὴ κυβιστᾶν ἐς ὀρθὰ ξίφη». Ἡ δὲ παροιμία «κατὰ μαχαιρῶν κυβιστᾷς» φέρεται καὶ ἐν Boisson. An. Gr. I, σ. 398. Πρβ. Ἰσίδ. Πηλουσ. Patr. Gr. τόμ. 78, σ. 776 Β «ῥᾳδίως ἂν καὶ εἰς μαχαίρας κυβιστήσειε καὶ εἰς πῦρ ἐμπέσοιεν».

***

στ. 790

ῥιπτεῖς σεαυτὸν εἰς προόπτους παγίδας.

Πρβ. Ζηνόβ. 3, 52 «εἰς πάγας ὁ λύκος: ἀντὶ τοῦ εἰς ἠκονημένας μαχαίρας ἢ αἰξ. ἐπὶ τῶν εἰς κίνδυνον προῦπτον ἠκόντων». Ἀποστόλ. 6, 70 f «εἰς πάγας λύκος: εἰς ἠκονισμένας (ἠκονημένας) μαχαίρας αἴξ. ἐπὶ τῶν εἰς κίνδυνον προῦπτον πιπτόντων». Ἰδ. καὶ Otto Die Spichwört. etc. σ. 281, λ. plaga.

***

στ. 795 καὶ 797

κἀκεῖνος οὐκ ἄρραβδος ἦν θηροκτόνος·
καὶ τοὺς λίθους τίθησιν ἐν τῷ καδίῳ.

Δὲν ἐδηλώθη ὅτι τὸ χειρόγραφον ἔχει ἄραβδος καὶ καδδίφ. Οὐδαμῶς δὲ πρέπει νὰ μεταβληθῇ τὸ καδδίφ εἰς τὸ καδίφ. Παρὰ Μάρκῳ τῷ Εὐγενικῷ Παλαιολ. καὶ Πελοπονν. τόμ. Α', σ. 303, 14 Λάμπρ. (ἐν Cod. Paris. 2075 γραφέντι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Εὐγενικοῦ) ἀπαντᾷ κάδδῳ, ὅπερ οὐχὶ ὀρθῶς ὁ Ἰω. Βογιατζίδης διώρθωσε γράψας κάδῳ.

στ. 801

ὁ σταυρὸς ἐγγύς, ἐκπριῶ μαχαιρίδα.

Γράφε «ἐκπρίω μαχαιρίδα» καὶ πρβ. Λουκᾶν 22, 36 «πωλησάτω τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ καὶ ἀγορασάτω μάχαιραν».

***

στ. 805

ἐν Ἱερουσαλὴμ κάθησο τῇ πόλει.

Ὁ στίχος εἶνε ἄνευ τομῆς. Πρβ. Ψαλμ. 121, 2 «ἑστῶτες ἦσαν οἱ πόδες ἡμῶν ἐν ταῖς αὐλαῖς Ἱερουσαλήμ».

***

στ. 826—828

μισθωτὸς εἰμί· τοῦτο πάμμεγα κρίνω.
οὐκ ἄξιος γὰρ τάξεως τῶν υἱέων,
ὡς κλῆρον αὐχήσαιμι πατρὸς ἀγέλην.

Ἀνάγνωθι «μισθωτός εἰμι». Πρβ. Λουκ. 15, 18—19 «πάτερ, ἥμαρτον εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἐνώπιόν σου καὶ οὐκέτι εἰμὶ ἄξιος κληθῆναι υἱός σου· ποίησόν με ὡς ἕνα τῶν μισθίων σου».

***

στ. 831—835

ὃς καὶ Πέτρῳ δέδωκεν ἀγελαρχίαν
καὶ μισθὸν αὖθις οὐρανῶν κληρουχίαν,
ἢ μᾶλλον εἰπεῖν οὐρανῶν κλειδουχίαν.
πλὴν οὐκ ἄοπλός ἐστι ποιμαίνων Πέτρος,
ἔχει δ' ὅπλον πρόβλημα τὰς καινουργίας·

Παρεβλήθη «831 Matth. 16, 19» ἀντὶ τοῦ 833 στίχου, ὅστις συμφωνεῖ πρὸς τὸ χωρίον τοῦ Ματθαίου «καὶ δώσω σοι τὰς κλεῖς τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν». Πρβ. Γεώργ. Ἀκροπολ. Λόγ. εἰς Πέτρ. καὶ Παῦλ. τόμ. Β', σ. 104 Heisenb. καὶ σ. 98 «κλεῖς ὁ Πέτρος τῆς θεολογίας μισθὸν τῆς βασιλείας λαμβάνει τῶν οὐρανῶν». Πρὸς δὲ τὸν 861 στίχον πρβ. σ. 99 «Πέτρος — — τὴν διδασκαλίαν κληροῦται καὶ τὰ τῆς ποίμνης πιστεύεται»· ταῦτα δὲ εἶνε εἰλημμένα ἐκ τοῦ Ἰωάννου 21, 17 «λέγει αὐτῷ (τῷ Πέτρῳ) ὁ Ἰησοῦς· βόσκε τὰ πρόβατά μου». Ἐν δὲ τῷ 835 στίχῳ νομίζω ὅτι γραπτέον εἶνε «ἔχει δ' ὅπλον πρόβλημα τῆς καινουργίας».

***

στ. 836—7 καὶ 849—851

«ἀλλ' εἰς ἄροτρον χεῖρας ἐκτείνας ὅλας,
εἶτα στραφεὶς γεύσαιο δόξης τῆς ἄνω»;
σὺ δ' ἀλλὰ πρόσχες, τίς στραφεὶς εἰς τοὐπίσω
οὐκ εὔθετος πέφυκε πρὸς θεῖον κλέος;
ὁ τεχνίτης μέν, ἀλλ' ἔχων ῥᾳθυμίαν· | κτέ.

Ἐν στίχῳ 849 ὁ κῶδιξ ἔχει ὀρθῶς πρόσσχες, κακῶς δ' ἐξεδόθη πρόσχες· πρβ. στ. 571. Ἐν τέλει τοῦ 850 στίχου τὸ ἐρωτηματικὸν σημεῖον εἶνε περιττόν, διότι ἡ πρότασις «τίς στραφεὶς—κλέος» εἶνε πλαγία ἐρωτηματικὴ ἐξηρτημένη ἐκ τοῦ «πρόσσχες». Δὲν ἐδηλώθη δὲ ὅτι τὸ παρατεθὲν χωρίον εἶνε εἰλημμένον ἐκ τοῦ εὐαγγελίου κατὰ Λουκᾶν 9, 62 «εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Ἰησοῦς· οὐδεὶς ἐπιβαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' ἄροτρον καὶ βλέπων εἰς τὰ ὀπίσω εὔθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ». Πρβ. Γεώργ. Ἀκροπολ. τόμ. Β', σ. 90, 14 κἑξ. Heisenb. «ἐδιδάχθησαν γὰρ ὡς οὐδεὶς τὴν χεῖρα αὐτοῦ βαλὼν εἰς ἄροτρον καὶ εἰς τοὐπίσω στραφεὶς εὔθετός ἐστιν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν». Θεόδ. Σκρουταρ. αὐτόθι τόμ. Α', σ. 301. Ἰωάνν. Ῥόδου Βί. Χριστοδ. (Ἀκολ. Χριστοδ.) σ. 116 «καὶ ἀνεύθετος εὑρεθῇ εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἅτε βαλὼν τὴν χεῖρα αὐτοῦ εἰς ἄροτρον καὶ στραφεὶς εἰς τὰ ὀπίσω».

***

στ. 844—847

«μὴ καὶ προσαρράξαιμι τὴν ὕνιν πέτρᾳ»·
ἂν οὐχ ὑποσχεῖν ἀκοὴν ὑπεσχόμην
καὶ τὴν ἐχέτλην ἐγκατασχὼν εἰς ἅπαξ
ταύτης ἀποσχέσθαι καθάπαξ πάλιν

Ἀντὶ τοῦ «προσαρράξαιμι» (844) γραπτέον «προσαράξαιμι» καὶ παρατηρητέον ὅτι ἐν τῷ χειρογράφῳ εἶνε γεγραμμένον οὐχὶ ὕνιν ἀλλ' ὕνην, ὅπερ ἀμφιβάλλω πολύ, ἂν πρέπει νὰ μεταβληθῇ εἰς τὸ τριτόκλιτον ὕνιν, ἐπειδὴ ἐν τοῖς Βυζαντιακοῖς χρόνοις ἐλέχθη καὶ τὸ πρωτόκλιτον ὕνην (ἴδ. Θησ. Στεφ. τόμ. Η', σ. 100). Ὁ 847 στίχος εἶνε ἄμετρος, ἐλλειπούσης μιᾶς συλλαβῆς (ἴσως τοῦ συνδέσμου δέ). Ἐν τῷ 846 στίχῳ ὁ κῶδιξ ἔχει ἐγκατασχεῖν, ὅπερ ὁ κ. Συκουτρῆς μετέβαλεν εἰς τὸ ἐγκατασχὼν ἄνευ λόγου. Ἐγὼ δὲ ἀναγινώσκω οὕτω

καὶ τὴν ἐχέτλην ἐγκατασχεῖν εἰς ἅπαξ·
ταύτης ἀποσχέσθαι ⟨δὲ⟩ καθάπαξ πάλιν,
ἂν μὴ διαρκῶ κτέ.

Πρὸς δὲ τὸν 845 στίχον (ἐν ᾧ εἶνε ἡ παρήχησις «ὑποσχεῖν ἀκοὴν ὑπεσχόμην») πρβ. Μιχ. Ψελλ. Μεσαιων. Βιβλ. Σάθα τόμ. Ε', σ. 504 «εἰ μή γε τούτῳ τὰς ἀκοὰς ὑποκλίναιμι».

***

Ἐν τῷ διαλόγῳ τοῦ Μουζάλωνος πρὸς ἕτερον δῃθεν πρόσωπον στ. 857 κἑξ. οὐκ ὀλίγα εἶνε τὰ κακῶς ἀναγνωσθέντα καὶ δεόμενα ἐπανορθώσεως μετ' ἄλλων τινῶν.

στ. 857

«Εἶτ' οὐ φιλεῖς τὰ τέκνα»;—Πῶς γὰρ οὔ, [φίλος;

Γράφε

«πῶς γὰρ οὐ φίλος»; ἢ «πῶς γὰρ οὔ; φίλος».

***

στ. 861—862

Ἂν δ' οὐ γαλουχῇ καὶ τιθηνὸν εἰσφέρει·
ἂν δ' οὐκ ἔχῃ τι, τοῖς ἔχουσι προσφέρει.

Γραπτέον κατὰ τὸ χειρόγραφον

ἂν δ' οὐ γαλουχῇ;—καὶ τιθηνὸν εἰσφέρει
ἂν δ' οὐκ ἔχει, τί;—τοῖς ἔχουσι προσφέρει.

Τὸ ἐν τῷ κώδικι ἔχει δὲν εἶνε μεταβλητέον εἰς τὸ ἔχῃ, διότι ὁ Μουζάλων μεταχειρίζεται καὶ τὸν ὑποθετικὸν σύνδεσμον ἂν μεθ' ὁριστικῆς ἐγκλίσεως, οἷον στ. 838, 839, 840, 845, 1026, 1027. (Ὁ κῶδιξ μετὰ τὸ τί ἔχει ἄνω στιγμήν).

***

στ. 867—869

—Κἂν ἀποπέμπῃ τοῦτο γὰρ σωτηρία·
εἰ δ' οὐκ ἀφῆκε καὶ μισεῖν ἂν ἐκρίθη.
κἀγὼ δ' ἐῶ τὰ τέκνα—«Φίλτρον, εἶπος, [ὡς ἔχων».

Ὁ κῶδιξ στίζει διὰ τελείας στιγμῆς μετὰ τὸ «ἀποπέμπει» (οὐχὶ ἀποπέμπῃ), μετὰ δὲ τὸ «ἀφῆκε» ἔχει ἐρωτηματικὸν σημεῖον

ὡς καὶ μετὰ τὸ «ἔχων». Ἐπειδὴ δ' ὁ 869 στίχος εἶνε ὑπέρμετρος, ἐξαλειπτέον εἶνε τὸ «εἶποις», ὅπερ παρενεβλήθη κατὰ τὸ ἑπόμενον (870) «ναὶ τοῦτο φημί». Λοιπὸν γραπτέον

κἂν ἀποπέμπει;—τοῦτο γὰρ σωτηρία·
εἰ δ' οὐκ ἀρῆκε;—κιὶ μισεῖν ἂν ἐκρίθη.
κἀγὼ δ' ἐῶ τὰ τέκνα·—φίλτρον [εἶποις]
[ὡς ἔχων;

***

στ. 870—874

—ναὶ τοῦτο φημί.—«Πῶς»;—Διαρκῶς ἐκ-
[τρέφων,
σὺ τοῦτο φαίης.—Ἀλλὰ καὶ πᾶς τις λέγει».
—Τρέφω.—«Τίθημι τοῦτο».—Πῶς λοιπὸν
[δάκνῃ;
—Ὅτι σκέπης ἔρημα τῷ λόγῳ σκέπεις».
Καὶ τοῦτο θήσω.—«Προσλαβοῦ τὰ τεκνία».

στ. 875—877

—Ληστὰς διώκειν ἀσθενῶ. — «Τί γοῦν
[δράσεις;»
—Ἄλλῳ τὰ τέκνα δώσω φυλακῆς χάριν,
ναὶ δὴ τὸ φίλτρον. κτέ.

Ἀνάγνωθι κατὰ τὸ χειρόγραφον

στ. 870—874

—ναὶ τοῦτο φημί·—πῶς;—διαρκῶς ἐκτρέ-
[φων·
—σὺ τοῦτο φαίης·—ἀλλὰ καὶ πᾶς τις λέγει.
τρέφω, τίθημι τοῦτο.—πῶς λοιπὸν δάκνῃ;
—ὅτι σκέπης ἔρημα.—τῷ λόγῳ σκέπεις.
—καὶ τοῦτο θήσω.—προσλαβοῦ τὰ τεκνία.

στ. 875—877

—λῃστὰς διώκειν ἀσθενῶ.—τί γοῦν δρά-
[σεις;
—ἄλλῳ τα τεκνα δωσω.—φυλακῆς χάριν;
—ναὶ νὴ τὸ φίλτρον. κτέ.

Τὸ μέρος «ἀλλὰ καὶ πᾶς τις λέγει· τρέφω, τίθημι τοῦτο» (ὁ κῶδιξ: «τρέφω τίθημι τοῦτο») ἀνήκει εἰς τὸν Μουζάλωνα, καὶ οὐχὶ εἰς τὸν πρὸς ὃν δῆθεν οὗτος διαλέγεται. Πρβ. καὶ τὸ ἐν στ. 874 «καὶ τοῦτο θήσω», ὅπερ ὡσαύτως λέγει ὁ Μουζάλων. Ἐν δὲ τῷ 877 στίχῳ ἀνεγνώσθη οὐχὶ ὀρθῶς «ναὶ δὴ τὸ φίλτρον» ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ κώδικι «ναὶ νὴ τὸ φίλτρον». (Ἐν στ. 875 ἔγραψα λῃστὰς ἀντὶ τοῦ λῃστάς).

***

στ. 885—6

—κήνσων διδράχμων οὐκ ἔχουσι τοὺς φό-
[ρους
τροφὰς δ' ἔχουσιν ἢ σκέπας;—«Αὐτὸς δί-
[δου».

Ὁ κῶδιξ στίζει μετὰ τὸ «διδράχμων» διὰ τελείας στιγμῆς. Γραπτέον, ὡς νομίζω,

—κήνσων διδράχμων.—οὐκ ἔχουσι τοὺς
φόρους;
—τροφὰς δ' ἔχουσιν ἢ σκέπας;—αὐτὸς δί-
[δου.

***

στ. 896

—«Τοὺς θήρας οὐ τρέμουσι»;—Ποῦ θὴρ
[ἐν Κύπρῳ;

Ἐγράφη κατὰ τὸ χειρόγραφον «θῆρας» ἀντὶ τοῦ «θήρας», ὅπερ εἶνε τριτόκλιτον ὄνομα καὶ ἔχει τὴν λήγουσαν βραχεῖαν, ὡς ἀπαιτεῖ τὸ μέτρον.

στ. 902—3

—«Τῆς συμφορᾶς!»—Ζητοῦσι καὶ τούτων
[πλέον.
—«Οὐαί!»—Βασανίζουσι μὴ κεκτημένους.

Ἐν τῷ κώδικι εἶνε γεγραμμένον

τῆς συμφορᾶς. ζητοῦσι καὶ τούτων πλέον;
οὐαί. βασανίζουσι μὴ κεκτημένους·

ὀρθῶς, ὡς φαίνεται, διότι ὅλον τὸν στίχον «τῆς συμφορᾶς! ζητοῦσι καὶ τούτων πλέον»; λέγει ὁ πρὸς ὃν δῆθεν διαλέγεται ὁ Μουζάλων, τὸν δὲ ἑπόμενον ὅλον «οὐαί! βασανίζουσι μὴ κεκτημένους» αὐτὸς ὁ Μουζάλων, εἰ καὶ τὰ ἐπιφωνήματα φεῦ (904), ὤμοι (905), ὠή (906) λέγει τὸ δῆθεν ἕτερον πρόσωπον· οὕτω δ' ἀποφεύγεται ἡ μονοτονία τοῦ διαλόγου.

***

στ. 910—11

—«Ἂν δ' οὐ λάβωσιν;»—Ἄλλος ἀντ'
[ἄλλου πάλιν
πάσχει.—«Τί;»—Ταὐτὰ τοῖς ἀπηωρημένοις.

Ἐν τῷ κώδικι εἶνε γεγραμμένον «ἄλλος ἀντ' ἄλλου πάλιν· | πάσχον, τί. ταῦτα τοῖς ἀπηωρημένοις». Ἐν δὲ τῷ κριτικῷ ὑπομνήματι εἶνε ἡ σημείωσις «911 πάσχει. Τί; scripsi: πάσχοντί V || ταὐτὰ Sykutris: ταῦτα V». Ἀλλὰ σαφῶς ἐν τῷ χειρογράφῳ κεῖται «πάσχον, τί», οὐχὶ «πάσχοντί». Μὴ ἐγκρίνων τὴν γενομένην διόρθωσιν εἰς «πάσχει.—«Τί»; ἀναγινώσκω

—ἂν δ' οὐ λάβωσιν;—ἄλλος ἀντ' ἄλλου
[πάλιν·
—πάσχων τί;—ταὐτὰ τοῖς ἀπηωρημένοις.

***

στ. 925—927

ἀρχιερεῖς ἅπαντες, οἷς σὴς ὀστέων
αἰσθητικὴν+λέγουσι τούτων καρδίαν,
ὁρᾶτε, τί πράττουσιν οἱ τολμητίαι.

Πάντως τὸ ἐν στ. 926 αἰσθητικὴν δὲν ἔχει ὑγιῶς. Ὁ κ. Συκουτρῆς προτείνει νὰ ἀναγνωσθῇ ἔχουσι ἀντὶ τοῦ λέγουσι, καὶ τούτου προέταξε τὸν σταυρόν, ὑπολαμβάνων ὅτι ὀρθῶς παραδεδομένον εἶνε τὸ αἰσθητικήν. Ἀλλ' ἐγὼ νομίζω ὅτι, ἂν ἀντὶ τοῦ αἰσθητικὴν γράψωμεν ἔσθει τις ἦν, ἀποκαθίσταται πλήρης ἡ ἔννοια τῶν δύο στίχων (925—926), τουτέστιν

ἀρχιερεῖς ἅπαντες, οἷς σὴς ὀστέων
ἔσθει τις ἦν λέγουσι τούτων καρδίαν,
ὁρᾶτε κτέ.

Ἡ δὲ σύνταξις ἔχει οὕτως: ἀρχιερεῖς ἅπαντες, οἷς σής τις ὀστέων ἔσθει ἦν λέγουσι τούτων (τῶν ὀστέων) καρδίαν, τὸν ἄλλως μυελὸν λεγόμενον τῶν ὀστῶν, δηλονότι. Ὅτι δ' ἐνταῦθα καρδία τῶν ὀστῶν εἶνε ὁ μυελὸς αὐτῶν, δύναμαι νὰ βεβαιώσω κατ' ἀναλογίαν τῶν φυτῶν, ἐξ ὧν λέγει ὁ Θεόφραστος Περὶ φυτ. ἱστ. Α', 2, 6 «φλοιὸς μὲν οὖν ἐστι τὸ ἔσχατον καὶ χωριστὸν τοῦ ὑποκειμένου σώματος· μήτρα δὲ τὸ μεταξὺ τοῦ ξύλου τρίτον ἀπὸ τοῦ φλοιοῦ, οἷον ἐν τοῖς ὀστοῖς μυελός. καλοῦσι δέ τινες τοῦτο καρδίαν, οἱ δ' ἐντεριώνην· ἔνιοι δὲ τὸ ἐντὸς τῆς μήτρας αὐτῆς καρδίαν, οἱ δὲ μυελόν». Πρβ. καὶ Ψευδαριστοτ. Περὶ φυτ. σ. 819 a «εἰσὶ δὲ καὶ τὰ μέρη — — ἐν πᾶσι τοῖς δένδροις — — καὶ ταῦτα παρομοιοῦνται

μέλεσιν ἀνθρώπων τοῖς περιέχουσι πάντα τὰ ἄλλα μέλη», καὶ «καί τινες καλοῦσιν αὐτὸν τὸν μυελὸν τὸν ἐν τοῖς δένδροις μήτραν, ἄλλοι σπλάγχνα, ἕτεροι δὲ καρδίαν». Φέρεται δὲ καὶ παρὰ τῷ Ἡσυχίῳ «ἐντερόνια (ἐντερόνεια) — — ἤτοι τὸ μέσον τοῦ ξύλου, καρδία· οἱ δὲ μυελός».

Γνωστότατον εἶνε τὸ Πυθαγόρειον σύμβολον «καρδίαν μὴ ἐσθίειν». (Διογέν. Λαέρτ. Η', 18 «διὰ δὲ τοῦ καρδίαν μὴ ἐσθίειν ἐδήλου μὴ τὴν ψυχὴν ἀνίαις καὶ λύπαις κατατήκειν». Παρὰ τῷ Ὁμήρῳ Ω 128—129 φέρεται «τέκνον ἐμόν, τέο μέχρις ὀδυρόμενος καὶ ἀχεύων | σὴν ἔδεαι κραδίην, κτέ.». Λέγεται δ' ἐν τοῖς Σχολίοις «Πυθαγόρας παραινεῖ καρδίαν μὴ ἐσθίειν, ὅ ἐστιν ἄλυπον καὶ ἀτάραχον διάγειν τὸν ἄνθρωπον». Ἴδ. καὶ Εὐστάθ. σ. 1342, 14 καὶ ἐν Opusc. σ. 192, 90, ὅπου ποιεῖται χρῆσιν τοῦ ῥήματος καρδιοφαγῶ. Σημειωτέον δὲ ὅτι διαφόρως πως ἑρμηνεύεται τὸ Πυθαγόρειον σύμβολον ἢ αἴνιγμα παρὰ τῷ Ψευδοπλουτάρχῳ Περὶ παίδων ἀγ. 17 «τοῦτο δὲ παρήγγελλε καὶ Πυθαγόρας αἰνίγμασιν— —μὴ ἐσθίειν καρδίαν· μὴ βλάπτειν τὴν ψυχὴν ταῖς φροντίσιν αὐτὴν κατατρύχοντα». (Ἴδ. τὰς σημειώσεις τοῦ Wyttenbach).

Σημειωτέον ὅτι ὁ Μουζάλων λέγει σὴς ὀστέων. Οἱ σκώληκες τῶν κεράτων καλοῦνται ἶπες (Ἡσύχ. «ἶπες· θηρίδια σκωληκοειδῆ, ἃ κατεσθίει τὰ κέρατα καὶ τὰ ξύλα»), οἱ δὲ τῶν ξύλων θρῖπες. Τὸ δὲ ῥῆμα ἔσθω ἔχει ὁ Μουζάλων καὶ ἐν στ. 277 «ἁμῶντες οὐκ ἔσθουσιν». Ἡ δὲ ἀντωνυμία τις παρὰ τῷ αὐτῷ ἐν τῇ ἄρσει τοῦ δευτέρου ποδὸς τοῦ ἰαμβικοῦ τριμέτρου ἀπαντᾷ καὶ ἐν στ. 41 «ὁ μέν τίς ἐστιν εὐμαθὴς κτέ.», καὶ ἐν στ. 112 «πῶς ἄν τις εὐαίσθητος κτέ.», καὶ ἐν στ. 798 «Σαμψών τις εἶ; κτέ.».

Σημειωτέον ὅτι παρὰ τῷ πατριάρχῃ Ἀθανασίῳ Ἐγκ. Χριστοδ. (Ἀκολ. Χριστοδ.) σ. 160 φέρεται «καὶ τὴν γευστικὴν τῇ γεύσει καθηδυνούσας τοῦ αἴσθοντος αἴσθησιν»; Ὁ ἐκδότης Κ. Βοΐνης ὀρθῶς ὑποσημειοῦται: γραπτέον οἶμαι: ἔσθοντος».

Ἐξ ὧν διέλαβον, ἐγένετο, νομίζω, φανερὸν ὅτι τὸ ἔσθει τις ἦν, συγχυθέντος ὑπὸ τοῦ βιβλιογράφου τοῦ ε καὶ τοῦ αι, τοῦ ει καὶ τοῦ η (ἴδ. τὰ ἐν σ. 110 τῆς ἐκδόσεως γεγραμμένα), τοῦ σ καὶ τοῦ κ, ἀνεγνώσθη ἐν μιᾷ λέξει αἰσθητικήν, καὶ ὅτι ὁ Μουζάλων εἶπεν ἐν μεταφορικῇ ἐννοίᾳ «οἷς σὴς ὀστέων | ἔσθει τις ἦν λέγουσι τούτων καρδίαν». Λέγεται δὲ καὶ νῦν ἐν τῇ κοινῇ λαλιᾷ «(τὸν δεῖνα) τὸν τρώγει τὸ σκουλήκι» ὡσαύτως ἐν μεταφορικῇ ἐννοίᾳ.

***

στ. 932

τὸν Ἰσραὴλ πείθουσι τῇ Βάαλ θύειν·

Τὴν κατὰ θηλυκὸν γένος ἐκφορὰν ἡ Βάαλ, τὴν ἀπαντῶσαν δὶς ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ἅπαξ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ (παρὰ τῷ Παύλῳ Ῥωμ. 11, 4 «οἵτινες οὐκ ἔκαμψαν γόνυ τῇ Βάαλ»), εὗρον ἐγὼ καὶ παρὰ Γεωργίῳ τῷ Μοναχῷ τόμ. Α', σ. 237 De Boor «ἀνέστησε θυσιαστήριον τῇ Βάαλ» καὶ παρὰ Μιχαὴλ τῷ Ψελλῷ Μεσαιων. Βιβλ. Σάθα τόμ. Ε', σ. 152 «οἱ μήτε τῇ Βάαλ τὸ σέβας ἀπονειμάμενοι».

***

στ. 935

οὕτω καθιεῖταί τις ἔμφρων ἐν θρόνῳ

Ἐν τῷ κώδικι εἶνε γεγραμμένον «οὕτω καθιεῖταιτίς κτέ.»· ὅθεν ἀναγνωστέον ἐρωτηματικῶς (πρβ. 952 «πάντων δ' ἀφέντων, ποιμανεῖτίς»;)

οὕτω καθιεῖταιτίς ἔμφρων ἐν θρόνῳ;

***

στ. 942

οὐκ εὐδοκεῖσθε πᾶσιν ὑπεσταλμένοι.

Ὁ κ. Συκουτρῆς ἔγραψεν «εὐδοκεῖσθε» ἀντὶ τοῦ ὀρθῶς ἔχοντος, ὡς νομίζω, ἐν τῷ χειρογράφῳ «εὐδοκεῖσθαι».

***

στ. 944—946

φεύγωμεν, ἐκβάλλουσιν αὐτὸ δεικνύει·
φεύγωμεν ἐκρίπτοντες ἐκ ποδῶν κόνιν·
φεύγωμεν, ἐκτρέπουσι, Χριστὸς ὡς ἔφη.

Δὲν ἐδηλώθη ὅτι ὁ Μουζάλων γράφων ταῦτα εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ τοῦ Μάρκου 6, 11 «καὶ ὅσοι ἂν μὴ δέξωνται ἡμᾶς...ἐκπορευόμενοι ἐκεῖθεν ἐκτινάξατε τὸν χοῦν τῶν ὑποδημάτων ὑμῶν κτέ.», καὶ τὸ τοῦ Λουκᾶ 9, 5 «καὶ ὅσοι ἂν μὴ δέξωνται ὑμᾶς, ἐξερχόμενοι ἀπὸ τῆς πόλεως ἐκείνης καὶ τὸν κονιορτὸν ἀπὸ τῶν ποδῶν ὑμῶν ἐκτινάξατε κτέ.». Τὸ δ' ἐν στ. 944 «αὐτὸ δεικνύει» (στικτέον «ἐκβάλλουσιν, α. δ.») εἶνε ἡ παροιμία «αὐτὸ δείξει» ἡ ὑπὸ τοῦ Σχολιαστοῦ τοῦ Πλάτωνος σ. 965 b, 14 μνημονευομένη, ἧς ποιεῖται χρῆσιν καὶ ὁ Σοφοκλῆς ἐν Λημνίαις (Ἀπ. 388 Pearson) «τάχ' αὐτὸ δείξει τοὔργον, ὡς ἐγὼ σαφῶς» καὶ ἄλλοι, οὓς παρατίθεται ὁ Pearson καὶ ὁ Otto. Πρβ. καὶ Μιχ. Ἀκομ. τόμ. Β', σ. 349 «αὐτὸ δὲ αὐτόθεν φανερὸν, ὁποῖόν ἐστι», καὶ Νικολ. Κερκύρας (Krumbacher Die Mosk. Samml. σ. 456) «τὸ πρᾶγμα δ' αὐτό, φησὶν ἡ παροιμία, | δείξει προϊόν, οἷόν ἐστι φαυλότης». Ἴδ. Π. Παπαγεωργίου Συμβ. κτλ. σ. 62 καὶ 69. Ὡς δ' εἶπεν ὁ Μουζάλων κατ' ἐνεστῶτα «αὐτὸ δεικνύει», οὕτω καὶ ὁ Τερέντιος Eun. 705 «quid isti credam? res ipsa indicat». Ἴδ. Otto Die Sprichwört. etc. σ. 297.

***

στ. 963

ποῦ γὰρ ἀνευρήσωσιν ἀπολωλότων;

Ὁ κῶδιξ ἔχει τὴν γραφὴν «ἀνεύρησωσιν», ἥτις δέον νὰ τηρηθῇ, διότι εἶνε ἂν δυνητικὸς μεθ' ὑποτακτικῆς ἐγκλίσεως, καὶ οὐχὶ ἡ πρόθεσις ἀνά. Πρβ. 112 «πῶς ἄν τις εὐαίσθητος οὐκ ἀποπτύσῃ;»

***

στ. 987—988

ἐγγὺς γὰρ ὠμφάκιζες οὕτω δριμέως,
ὡς εἰσέτι τρύχειν με τὴν αἰμωδίαν.

Ταῦτα γράφων ὁ Μουζάλων εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν, ὡς νομίζω, τὸ τοῦ Ἱερεμίου 38, 29 «οἱ πατέρες ἔφαγον ὄμφακα καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ἠμωδίασαν».

***

στ. 991—992

καὶ γλεῦκος ἐγχέουσιν ἢ νέκταρ νέον

τῶν Δαναΐδων εἰς ἀπλήρωτον πίθον · Παρεβλήθη «992 ἄπληστος πίθος Paroem Gr. I, 32». Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Μουζάλων λέγει «τῶν Δαναΐδων εἰς ἀπλήρωτον πίθον», ἔδει νὰ παραβληθῇ καὶ ἡ παροιμία «Δαναΐδων πίθος» καὶ «εἰς τετρημένον πίθον ἀντλεῖς». Ὁ Π. Παπαγεωργίου Συμβ. κτλ. κατέλεξεν ἐκ τοῦ Ἀκομινάτου τόμ. Β', σ. 210 «ἡ μὲν πιθάκνη Δαναΐδων πίθος ἐστὶν ἀτεχνῶς» καὶ 278 «— — ἐξεκενοῦτο τῷ — — πίθῳ — — ἐπαντλούμενα, ἔγνω φυγῇ διαδρᾶναι τὸν τὸν Δαναΐδων ἀνήνυτον ἄθλον». Λέγει δὲ καὶ Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνὸς Ὕμν. Δ', 132—4 (σ. 27 Christ.—Παραν.) «τετρημένῳ ποθεῖς δὲ | πίθῳ κακῶς ἐπαντλεῖν | τὰς ἡδονὰς ἁπλήστως» καὶ Μιχ. ὁ Ψελλὸς Μεσαιων. Βιβλ. Σάθα τόμ. Ε', σ. 251 «οὐδ' ὡς αἱ Δαναΐδες ἐς τετρημένον κἂν ἀντλῆσαι πίθον κατηξιώθημεν». Ἴδ. καὶ Otto Die Sprichwört. etc. σ. 98 καὶ πρβ. τὴν παροιμίαν «κοσκίνῳ ὕδωρ ἀντλεῖς», καὶ τὴν κοινὴν «κουβαλεῖ νερὸ μὲ τὸ κόσκινο» ἢ «κ. ν. μὲ τὸ καλάθι».

***

στ. 995—1000
σῴζοιό μοι, δύστηνε κῆπε ποικίλε,
Ἀλκινόου μὲν χερσὶ τῶν ἀπακτόρων,
Ἀδώνιδος χερσὶ τῶν οἰκητόρων.
σῴζοιο, Κύπρε, τοὐμὸν ἐκ θεοῦ λάχος,
ἡ πρὶν κύπειρος, ἀλλὰ νῦν φευκτὴ κόπρος,
τὸ Κύπριδος πρίν, νῦν δ' Ἑκάτης χωρίον, | [κτέ.

Ὁ 997 στίχος ἐξεδόθη ἐλλιπής, παραλειφθέντος τοῦ ἐν τῷ χειρογράφῳ ἄνωθεν τοῦ γράμματος χ τῆς λέξεως χερσὶ γεγραμμένου συνδέσμου δέ. Ἐν τῷ 996 στίχῳ νομίζω ὅτι γραπτέον εἶνε ἀνακτόρων (=ἀνασσόντων, ἀνάκτων, γεν. πληθ. τοῦ ὀνόματος ἀνάκτωρ) ἀντὶ τοῦ ἀπακτόρων, ὅπερ οὐδένα νοῦν ἔχει ἐνταῦθα, καὶ ἐν τῷ 999 στίχῳ «ἡ πρὶν σὺ κύπρος», διότι κατὰ τὴν γνώμην μου ὁ Μουζάλων μνημονεύει οὐχὶ τὴν κύπειρον, ἀλλὰ τὸ ἐν Κύπρῳ γεννώμενον ἀρωματικὸν φυτόν, ὅπερ καλεῖται κύπρος (πρβ. ἀνωτέρω στ. 167) καὶ ἐξ οὗ ἐσκευάζετο τὸ μύρον τὸ καλούμενον ὁμωνύμως κύπρος (ἡ, Θεόφρ. Περὶ ὀσμῶν Ἀπ. 6, 25. 26. 31. 42. 50. 55) ἢ κύπρινον μύρον (πρβ. τὸ Γαλλικὸν chypre). Οὕτω δ' εὐοδοῦται καὶ ἡ παρήχησις Κύπρε - κύπρος · κόπρος, ἔτι δὲ νοεῖται καὶ ἡ διὰ τῶν λέξεων τούτων γινομένη παιδιὰ ἐκ τῆς παροιμίας «βοὺς Κύπριος εἶ», τουτέστι «κοπροφάγος» (Ζηνόβ. 3, 49. Ἀποστόλ. 4, 100. Miller Mél. etc. σ. 366 «βοὺς Κύπριος ⟨εἶ⟩ ἴσον τῷ σκατοφάγος εἶ· λέγονται γὰρ οἱ βόες ἐν Κύπρῳ σκατοφαγεῖν. μέμνηται ταύτης Μένανδρος κτέ.». Paulus - Festus σ. 59 M. «Cyprio bovi merendam Ennius ——cum dixit, significavit id quod solet fieri in insula Cypro, in qua boves humano stercore vescuntur». Ἴδ. Otto Die Sprichwört. etc. σ. 58).

Πρὸς πᾶσι τούτοις παρελείφθη νὰ μνημονευθῇ καὶ ἡ παροιμία «Ἀδώνιδος κῆποι» ἢ «Ἀδ. κῆπος» ἢ «κῆπος Ἀδωνιακός» (Ἀρριαν. Ἐπ. Διατρ. Δ', 8, 36). Πρβ. Πλάτ. Φαίδρῳ σ. 276 Β. ἴδ. τὸ γεγραμμένα ὑπὸ τοῦ ἀοιδίμου Κοραῆ καὶ τὴν ἐμὴν διόρθωσιν εἰς τὸ χωρίον τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ λόγῳ μου «Ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς ὡς φιλόλογος»=Ἑκατοντ. τοῦ Ἀδαμ. Κοραῆ σ. 252. Πρβ. «ἀκαρπότερος εἶ Ἀδώνιδος κήπου» (Ζηνόβ. 1, 49. Διογεν. 1, 14. Miller Mél. etc. σ. 367. Εὐστάθ. εἰς Ὀδ. λ 590) Ἄνν. Κομν. II 305 Bonn «ὥσπερ Ἀδώνιδος κήπους σήμερον ἀνθοῦντας καὶ αὔριον καταρρέοντας». Μιχ. Ἀκομ. τόμ. Β'. σ. 80 «ὁ δ' ἀγαθὸς θᾶττον ἢ κῆπος Ἀδώνιδος ἔρρευσε», κλπ. Ἴδ. καὶ Otto Die Sprichwört etc. σ. VLII.

Ὁ Μουζάλων εὐφυέστατα παίζει διὰ τῶν λέξεων «——κῆπε ποικίλε, | Ἀλκινόου μὲν χερσὶ τῶν ἀνακτόρων, | Ἀδώνιδος δὲ χερσὶ τῶν οἰκητόρων». Ἡ Κύπρος κατ' αὐτὸν εἶνε ποικίλος μὲν κῆπος δυνάμενος νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν κῆπον τοῦ βασιλέως τῶν Φαιάκων Ἀλκίνου (Ὁμ. η 113 κέξ.), ἀλλ' εἶνε δύστηνος κῆπος, ὡς ὁ τοῦ Ἀδώνιδος (ὃ Ἄδωνις ἦτο Κύπριος). Ταῦτα δ' ἀναφέρονται εἰς τὰ εἰρημένα περὶ τῆς Κύπρου καὶ τῶν κατοίκων αὐτῆς στ. 270 κέξ. «νῆσον μάκαιραν, οὐχὶ νῆσον μακάρων», «πέδον μὲν Ἠλύσιον, οἶκον δ' ἀθλίων», «ἁμῶντες οὐκ ἔσθουσιν», «τρυγῶντες οὐ πίνουσιν», «ἔχοντες οὐκ ἔχουσιν» κτλ. Λοιπὸν ἀνάγνωθι:

996 Ἀλκινόου μὲν χερσὶ τῶν ἀνακτόρων
Ἀδώνιδος δὲ χερσὶ τῶν οἰκητόρων.
999 ἡ πρὶν σὺ κύπρος, ἀλλὰ νῦν φευκτὴ [κόπρος, | κτέ.

***

στ. 1001—4
Ἠλύσιον πρίν, νῦν δ' ὀλέθριον πέδον.
σῴζοιο καὶ ῥύοιο θηρῶν ἡμέρων.
ἀντιστρέφων δ' εἶποι τις ἀνδρῶν ἀγρίων.
ὁ πρὶν διδὼν πρόβατον εἰς τὴν θυσίαν, | [κτέ.

Ἐν στ. 1003 τὸ ἐν τῷ χειρογράφῳ «ἀντιστρόφων» μετέβαλεν ὁ κ. Συκουτρῆς εἰς τὸ ἀντιστρέφων, ἀλλ' ὀρθότερον, νομίζω, εἶνε νὰ γραφῇ «ἀντιστρόφως· πρβ. Εὐστάθ. Opusc. σ. 231, 78 «ἀντιστρόφως πως φάναι». Ἐν στ. 1004 γραπτέον «διδῶν» (διδόω-ῶ=δίδωμι, πρβ. ἱστάω-ῶ =ἵστημι) ἀντὶ τοῦ «διδών». Ὑποπτον δέ μοι φαίνεται τὸ ἐν στ. 1001 «ὀλέθριον»· μήπως ὁ Μουζάλων ἔγραψε διὰ τὴν παρήχησιν «δὲ λοίγιον», ὅπερ ἐγένετο «δ' ὀλέθριον» μεταφρασθέν;

***

στ. 1028
ψέλλισμα παιδὸς ιῷ τεκόντι στερκτέον.

Ἔχω νὰ παραβάλω Θεοστήρ. Μον. Act. SS 23, 3 «φίλα γὰρ πατράσιν, ὥς τινες ἔφασαν, τὰ τῶν παίδων ψελλίσματα». Νεόφ. Ἔγκλ. ἐν Ἐπιστ. ἐπετ. θεολ. σχ. Πανεπιστ. τόμ. Α', σ. 345 «ὡς φιλοστόργῳ πατρὶ ποθεινὰ ψελλίσματα νηπίων».

***

στ. 1041—42
ὑμεῖς δὲ φυλάσσοισθε χειρὶ Κυρίου,
ὃς καὶ νεοσσοὺς τῶν κοράκων ἐκτρέφει.

Δὲν ἐσημειώθη ὅτι ὁ Μουζάλων εἶπε κατὰ Ψαλμ. 146, 9 «καὶ διδόντι τοῖς κτήνεσι τροφὴν αὐτῶν καὶ τοῖς νοσσοῖς τῶν κοράκων τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν». Πρβ. Ἰσίδ. Πηλ. Patr. Gr. τόμ. 78, σ. 1093 C. Γεώργ. Μον. τόμ. Α', σ. 255 De Boor. Ἀθανάσ. πατρ. Ἐγκ. Χριστοδ. (Ἀκολ. Χριστοδ.) σ. 150 «τοῦ καὶ νεοσσοῖς τῶν κοράκων δαψιλῆ παρατιθέντος τὴν τράπεζαν».

***

στ. 1049—1050
ἐκεῖ κατασκήνωσον, οὗ τόπος χλόης,
ἐφ' ὑδάτων ἔκθρεψον ἀναπαυσίμων

Δὲν ἐδηλώθη ὅτι ταῦτα εἶνε εἰλημμένα ἐκ Ψαλμ. 22, 2 «εἰς τόπον χλόης, ἐκεῖ με κατεσκήνωσεν· ἐπὶ ὕδατος ἀναπαύσεως ἐξέθρεψέν με». Πρβ. Γερμ. Β' Κων/πόλ. σ. 217 Λαγοπ. «ἵνα ὁμοῦ καὶ ὁ ποιμὴν καὶ τὸ ποίμνιον εἰς τόπον χλόης τῆς ἀμαράντου καὶ εἰς ὕδωρ τῆς ἀναπαύσεως — — καταντήσαιμεν», καὶ σ. 271 «ἀνθ' ὧν εἰς τόπον χλόης οὗ κατεσκήνωσάς σου τὸ ποίμνιον οὐδ' ἐφ' ὕδατος ἀναπαύσεως τοῦτο ἐξέθρεψας», καὶ σ. 280 «μεταφυτεῦσαι ἡμᾶς — — εἰς τόπον τῆς νοουμένης χλόης καὶ τοῦ τῆς ἀναπαύσεως ὕδατος». Ἀθανάσ. πατρ. Ἐγκ. Χριστοδ. (Ἀκολ. Χριστοδ.) σ. 142 «ὅπως ἐν τόπῳ χλόης καὶ ὕδατι ἠρέμου διαγωγῆς εἴη ποιμαίνων τὸ ποίμνιον». Εὐχ. νεκρώσ. «ἐν τόπῳ χλοερῷ, ἐν τόπῳ ἀναψύξεως». Νικόλ. Καλλικλ. σ. 223 Cugny. Ἴδ. παρατήρ. εἰς στ. 1056.

***

στ. 1052—3
κἀμοὶ δὸς ἀνάστημα καὶ βακτηρίαν
πόνοις παρακμάσαντι καὶ κεκυφότι·

Πρβ. Γερμ. Β', σ. 347 «καὶ ῥάβδῳ δυνάμεως (Ψαλμ. 109, 2) τῷ ταύτης στηρίξαι γήρατι (γράφε «τὸ ταύτης στηρίξαι γῆρας») ἀγωνιζόμενος». Χαριέντως λέγει ὁ Ἀριστοφάνης Ἀχ. 682 «(γέροντας ἄνδρας), οἷς Ποσειδῶν Ἀσφάλειός ἐστιν ἡ βακτηρία».

***

στ. 1054—1057
τὰς σὰς ὁδοὺς γνώριζε, πῶς ὁδευτέον,
τὰς σὰς τρίβους δίδασκε, πῶς πορευτέον·
τὸ πνεῦμά σου δείξειεν γῆν μοι πραέων
καὶ καθοδηγήσειε πρὸς σωτηρίαν.

Δὲν παρεβλήθησαν τὸ τοῦ 142 Ψαλμοῦ (8) «γνώρισόν μοι, Κύριε, ὁδόν, ἐν ᾗ πορεύσομαι», καὶ τὸ τοῦ 16 Ψαλμοῦ (5) «κατάρτισαι τὰ διαβήματά μου ἐν ταῖς τρίβοις σου, ἵνα μὴ σαλευθῇ τὰ διαβήματά μου», καὶ τὸ τοῦ 50 Ψαλμοῦ (10) «τὸ πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὁδηγήσει με ἐν γῇ εὐθείᾳ» (ἢ κατ' ἄλλην γραφὴν «τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον ὁδηγήσει με ἐν τῇ εὐθείᾳ»). Πρβ. καὶ Ψαλμ. 36, 11 «οἱ δὲ πραεῖς κληρονομήσουσι γῆν». Ματθ. 5, 5 «μακάριοι οἱ πραεῖς, ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν». Ὡς δ' εἶπεν ὁ Μουζάλων «γῆν πραέων», οὕτως εἶπε καὶ Νικόλαος ὁ Καλλικλῆς σ. 223 Cougny «μεθ' ἣν μεταστὰς ἡμεν εἰς τόπον χλόης, | εἰς πραέων γῆν, εἰς ἀναψυχῆς ὕδωρ», καὶ Γεώργιος ὁ Ἀκροπολίτης τόμ. Β', σ. 6 Heisenb. «καὶ πραέων γῆν εἰς ἀΐδιον λάχος».

Ἐν δὲ τῷ 1056 στίχῳ γράφε «δείξειε» ἀντὶ τοῦ «δείξειεν» διὰ τὸ μέτρον (ἴδ. τὰ ἐν τοῖς ἑξῆς γεγραμμένα).

Μέτρον.— Περὶ τοῦ μέτρου εἶνε γεγραμμένα τὰ ἑξῆς (σ. 149): «Ὁ στίχος του εἶναι ὁ συνήθης Βυζαντινὸς ἰαμβικὸς τρίμετρος, τὸν ὁποῖον χειρίζεται ἀψόγως. Ἐπιτρέπει ὅμως τὴν χρῆσιν σπονδείου καὶ εἰς τοὺς ἀρτίους πόδας, ὡς π. χ. εἰς τὸν 2ον 251, 260, 269 κλπ. καὶ τὸν 4ον ὡς π. χ. 320, 355 κλπ.». (Ὅτι ταῦτα δὲν εἶνε ἀκριβῆ, εἶπον ἐν τῇ ἀρχῇ τῶν παρατηρήσεών μου, θὰ εἴπω δὲ καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς). «Ἐνίοτε θέτει καὶ πυρρίχιον στ. 452 (ἀπῆλθε κατάδικος) κλπ. Ἔχει καὶ τὰς δύο τομάς, συχνοτέρα ὅμως εἶνε ἡ πενθημιμερής. Οὐδέποτε παρατηρεῖται χασμωδία κατὰ τὴν τομήν, ἂν καὶ ἡ χρῆσις ξένων ὀνομάτων ἢ λέξεων μεταβάλλει τοὺς μετρικοὺς τύπους, ὡς ἐν στ. 671 τὴν Βαλτάσαρ ἄθεσμον ἐμπαροινίαν· προσέτι δὲν παραβαίνει τὸν κανόνα, κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ προτελευταία συλλαβὴ καθ' ὅλον τὸ ποίημα τονίζεται. Τόσον ἐπιμελὲς μέτρον δι' ἕνα Βυζαντινὸν ἱερωμένον εἶναι μία πρόσθετος ἀπόδειξις τῆς ἐξαιρετικῆς λογιότητος τοῦ ἀνδρός».

Εἰς ταῦτα ἔχω νὰ παρατηρήσω τὰ ἑξῆς. Οὐδαμοῦ ὁ Μουζάλων ἐπιτρέπει τὴν χρῆσιν σπονδείου ἐν ἀρτίοις ποσί, πλὴν ἂν εἶνε συλλαβαὶ ἔχουσαι δίχρονον φωνῆεν, ἐν αἷς κατὰ τὴν χρῆσιν τοῦ τριμέτρου ὑπὸ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Hilberg ἐπιγόνων καὶ κατὰ τὸν Kuhn τῶν μεταξὺ τῶν ἐπιγόνων καὶ τῶν τῆς πρώτης τάξεως, τῶν λεγομένων κλασσικῶν ὑπὸ τοῦ Hilberg, ἐπιτρέπεται τὸ μακρὸν α ἢ ι ἢ υ νὰ ληφθῇ ὡς βραχύ· οἷον στ. 77 «μέγιστον ὄλβον τὴν ἀνολβίαν κρίνων», ἐν ᾧ τοῦ κρίνων ἡ μακρὰ παραλήγουσα λαμβάνεται ὡς βραχεῖα, στ. 225 «τί γοῦν ἐχρῆν δρᾶσί με; πῶς διαδράναι», ἐν ᾧ ὡσαύτως ἡ μακρὰ παρα-

λήγουσα τοῦ διαδρᾶναι λαμβάνεται ὡς βραχεῖα. Ἐξαιροῦνται δύο μόνοι στίχοι τοῦ Μουζάλωνος, ὁ 408 «ἄσεμνός τις ἦν ἐμμανὴς Βάκχος νέος», ὃν ἀποκατέστησα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν γράψας «ἄσεμνος ἦντις κτέ.», καὶ ὁ 1056 «τὸ πνεῦμά σου δείξειεν γῆν μοι πραέων», ἐν ᾧ πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ μέτρου ἔγραψα «δείξειε», διότι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ παρὰ τῷ Μουζάλωνι ἐν δευτέρῳ ἢ τετάρτῳ ποδὶ ἁπαντᾷ τὸ ἐφελκυστικὸν ν πρὸ λέξεως ἀρχομένης ἀπὸ συμφώνου (ἴδ. π. χ. στ. 39. 92. 148. 204. 896. 902. 903. 926. 1057. κλπ.), πανταχοῦ δὲ γίνεται χρῆσις αὐτοῦ μόνον πρὸ λέξεως ἀρχομένης ἀπὸ φωνήεντος πρὸς ἀποφυγὴν τῆς χασμῳδίας.

Σημειωτέον ὅτι ἐν ἐπιγράμματι τοῦ Γεωμέτρου (Νέ. Ἑλληνομν. τόμ. ΙΣ', σ. 47) ἐν τῷ πρώτῳ στίχῳ «βαλὼν γραφαῖς ἔσωθεν τὴν μέθην ὅλην», ὁ Χαριτωνίδης καὶ ὁ Mercati ἔγραψαν «ἔσωθε» ἀντὶ τοῦ «ἔσωθεν» χάριν τοῦ μέτρου, ὡς νομίζω, ὀρθῶς· ἐγὼ δὲ διορθώσας τὸν στίχον οὕτω: «βάλλων γραφεὺς ἔσωθεν τὴν μέθην ὅλην», ἐτήρησα τὸ «ἔσωθεν», ὡς καὶ ὁ Sajdak (Spicil. Geometr. II σ. 553), θέλων νὰ ἐξετάσω ἀκριβέστερον τὸ πρᾶγμα, διότι ὁ Γεωμέτρης ἐν ἄλλῳ ἐπιγράμματι ἔχει βλέψαι ἐν τῇ τετάρτῃ χώρᾳ (ἴδ. κατωτέρω).

Εἶνε ὡσαύτως γνωστὸν ὅτι ἐν τῷ ἰαμβικῷ τριμέτρῳ τῶν ἐπιγόνων ἐπιτρέπεται συλλαβὴ ἔχουσα α ἢ ι ἢ υ βραχὺ νὰ ληφθῇ ὡς μακρά. Κατὰ ταῦτα δὲν ἔχει ὀρθῶς ἡ γενομένη παρατήρησις ὅτι ὁ Μουζάλων «ἐνίοτε θέτει καὶ πυρρίχιον (452 ἀπῆλθε κατάδικος)». Οἱ πόδες θε κα καὶ τα δι κστὰ τὴν ἀρχαίαν μετρικὴν εἶνε πυρρίχιοι, ἀλλὰ κατὰ τὴν εἰρημένην χρῆσιν εἶνε ἴαμβοι. Τοιούτων δὲ ποδῶν ποιεῖται χρῆσιν οὐχὶ ἐνίοτε, ἀλλὰ συχνότατα ὁ Μουζάλων, ὡς καὶ οἱ ἄλλοι ἐπίγονοι. Ἕνεκα δὲ ταύτης τῆς ἐλευθερίας λέξεις ἁπαντῶσαι ἐν στίχοις ἀρχαίων ποιητῶν μεταβάλλουσι τὴν προσῳδίαν συλλαβῶν τιθέμεναι ἐν τῷ ἰαμβικῷ τριμέτρῳ ὑπὸ τῶν Βυζαντιακῶν τούτων ποιητῶν καὶ στιχοπλόκων· οἷον ἡ λέξις ἀμαιμακέτη παρὰ τῷ Ὁμήρῳ ἔχει τὸ ἀρκτικὸν καὶ τὸ τῆς προπαραληγούσης α βραχὺ (Ζ 181 «πρῶτον μέν ρα Χίμαιραν ἀμαιμακέτην ἐκέλευσε»), παρὰ δὲ τῷ Μουζάλωνι μακρὸν (360 «πυρίπνοον Χίμαιραν ἀμαιμακέτην»). Ἴδ. καὶ τὰ περὶ τῆς χρήσεως τῆς λέξεως Μυσῶν ἐν τῷ τριμέτρῳ γεγραμμένα (παρατ. εἰς στ. 332).

Τὰ δὲ παρασχόντα ἀφορμὴν εἰς τὴν τοιαύτην τῶν διχρόνων χρῆσιν ἐν τῷ μέτρῳ εἶνε ἀναμφιβόλως τὰ παρ' ἀρχαίοις ποιηταῖς ἁπαντῶντα παραδείγματα λέξεων ἐχουσῶν τὸ αὐτὸ δίχρονον ἄλλοτε μὲν μακρόν, ἄλλοτε δὲ βραχύ, καὶ δὴ ἐνίοτε ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ· οἷον ἡ λέξις καλὸς παρὰ τῷ Ὁμήρῳ καὶ τοῖς κατ' αὐτὸν ποιοῦσιν ἐπικοῖς ἔχει τὴν παραλήγουσαν μακράν, παρὰ δὲ τοῖς Λεσβίοις μελικοῖς, τῷ Πινδάρῳ, τῷ Βακχυλίδῃ καὶ τοῖς Ἀττικοῖς ἔχει αὐτὴν βραχεῖαν· παρὰ τῷ Θεόγνιδι ἐν μὲν τῷ 16 στίχῳ «— — καλὸν ἀείσατ' ἔπος» τῆς αὐτῆς λέξεως ἡ παραλήγουσα εἶνε μακρά, ἐν δὲ τῷ ἑπομένῳ 17 στίχῳ «ὅττι καλόν, φίλον ἐστί· τὸ δ' οὐ καλὸν οὐ φίλον ἐστὶν» δὶς εἶνε βραχεῖα. Παρὰ τῷ Θεοκρίτῳ 6, 19 «πολλάκις, ὦ Πολύφαμε, τὰ μὴ καλὰ καλὰ πέφανται» τὸ πρῶτον καλὰ ἔχει τὴν παραλήγουσαν βραχεῖαν, τὸ δὲ δεύτερον μακράν, τοὐναντίον δὲ παρὰ τῷ Καλλιμάχῳ Ὕμν. εἰς Δία 55 «καλὰ μὲν ἠέξευ, καλὰ δ' ἔτραφες οὐράνιε», καὶ παρὰ τῷ αὐτῷ Ἐπίγρ. 29, 3 «καλὸς ὁ παῖς, Ἀχελῷε, λίην καλός, εἰ δέ τις οὐχί», τὸ πρῶτον «καλὰ» καὶ «καλὸς» ἔχει τὴν παραλήγουσαν μακράν, τὸ δὲ δεύτερον βραχεῖαν, καὶ παρὰ τῷ Ἡρώνδᾳ 7, 115 «τὰ καλὰ πάντα τῆς καλῆσιν ἅρμόζει» ὡσαύτως τὸ «καλὰ» ἔχει τὴν παραλήγουσαν μακράν, τὸ δὲ «καλῆσιν» τὴν παραλήγουσαν βραχεῖαν. Ἡ λέξις ἴσος παρὰ τῷ Ὁμήρῳ ἔχει τὴν παραλήγουσαν μακράν, παρὰ τῷ Πινδάρῳ καὶ τοῖς Ἀττικοῖς βραχεῖαν ἴσος, καὶ παρὰ τῷ Θεοκρίτῳ 8, 19 «λευκὸν κηρὸν ἔχοισαν ἴσον κάτω, ἴσον ἄνωθεν» τὸ πρῶτον «ἴσον» ἔχει αὐτὴν βραχεῖαν, τὸ δὲ δεύτερον «ἴσον» μακράν. Ἡ λέξις χρυσὸς ἔχει τὸ υ μακρόν, ἀλλ' ἁπαντᾷ παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ Ἀντ. 104 «χρυσέας» μετὰ βραχέος τοῦ υ.

Ἐν τῇ παρατηρήσει μου εἰς στ. 319 εἶπον ὅτι ἐπὶ κυρίων ὀνομάτων ἐν τῷ τριμέτρῳ τῶν Βυζαντιακῶν ποιητῶν καὶ στιχοπλόκων, εἰς οὓς ἀνήκει καὶ ὁ Μουζάλων, δύναται συλλαβὴ ἔχουσα φωνῆεν βραχὺ ε ἢ ο νὰ ληφθῇ ὡς μακρά. Καὶ εἰς τοῦτο παρέσχε, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἀφορμὴν ἡ παρ' ἀρχαίοις ποιηταῖς ἔν τισι κυρίοις ὀνόμασιν ἁπαντῶσα ἔκτασις συλλαβῆς ἐχούσης βραχὺ φωνῆεν ε ἢ ο, οἷον Αἶσχ. Ἑπτ. 488 Ἱππομέδοντος (μετὰ μακρᾶς τῆς συλλαβῆς πο), 547 Παρθενοπαῖος (μετὰ μακρᾶς τῆς συλλαβῆς θε) [1], Σοφ. Αἴ. 210 Τελεύταντος (μετὰ μακρᾶς τῆς συλλαβῆς τε), Σοφ. Ἀπ. 880 Pearson Ἀλφεσίβοια (μετὰ μακρᾶς τῆς συλλαβῆς φε, ὅπου ἴδ. τὰς σημειώσεις τοῦ Ἄγγλου ἐκδότου). Ὁ Priscianus De metr. Ter. 23 λέγει «Aeschylus in Ἑπτὰ ἐπὶ Θήβας

Ἱππομέδοντος σχῆμα καὶ μέγας τύπος.

in principio enim trochaeum posuit, quem imitans Sophocles, teste Seleuco, profert quaedam contra legem metrorum, sicut in hoc

Ἀλφεσίβοιαν, ἣν ὁ γεννήσας πατήρ».

Λοιπὸν ἔχοντες τοιαῦτα παραδείγματα οὗτοι οἱ Βυζαντιακοὶ ποιηταὶ ἐπεξέτειναν τὴν ἄδειαν τῆς μετρικῆς ἐκτάσεως βραχειῶν συλλαβῶν ἐχουσῶν φωνῆεν ε ἢ ο ἐπὶ πάντων τῶν κυρίων ὀνομάτων κατὰ τὴν ἑκάστοτε ἀνάγκην τοῦ μέτρου, ἔτι δὲ καὶ ἐπί τινων ἄλλων λέξεων, αἵτινες, ὡς παρετήρησεν ὁ Hilberg, εἶνε τεχνικοὶ ὅροι. Καὶ πρὸς ταύτην δὲ τὴν ἄδειαν ὑπῆρχον παραδείγματα παρ' ἀρχαίοις ποιηταῖς ἐκτάσεως συλλαβῆς βραχείας μετὰ ε ἢ ο ἔν τισι λέξεσιν, οἷον Ὁμ. Μ 208 «Τρῶες δ' ἐρρίγησαν, ὅπως ἴδον αἰόλον ὄφιν», ἐν ᾧ στίχῳ ἡ λέξις ὄφιν ἔχει τὴν παραλήγουσαν μακράν· ὁ τοιοῦτος δὲ δακτυλικὸς ἑξάμετρος στίχος καλεῖται μείουρος. Σημειωτέον δ' ὅτι ἐν τῷ Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ Ἐλευθερουδάκη ἐν λ. μείουρος, τόμ. 9, σ. 268 α' ἔγραψα ἐν τῷ Ὁμηρικῷ τούτῳ στίχῳ ὀρθῶς, ὡς καὶ ἐνταῦθα, «ἴδον», ἀλλ' ὁ διορθωτὴς νομίσας ὅτι ἐσφάλην, ἔγραψεν «εἶδον». Καὶ ἐν ἰαμβικῷ τριμέτρῳ εἶπεν ὁ Αἰσχύλος Χοηφ. 657 «εἶεν, ἀκούω· ποδαπὸς ὁ ξένος; πόθεν;» καὶ 1049 «φαιοχίτωνες καὶ πεπλεκτανημέναι», ἐν οἷς στίχοις ἡ συλλαβὴ εν τῆς λέξεως «εἶεν» καὶ ἡ συλλαβὴ ο τῆς λέξεως «φαιοχίτωνες» λαμβάνονται ὡς μακραί. (Περὶ τῆς ἐκτάσεως βραχειῶν συλλαβῶν πρὸ ἑνὸς δασέος συμφώνου ἴδ. Σεμιτέλου Ἑλλ. Μετρ. σ. 175 καὶ τὸ ἄρθρον μου μείουρος ἐν τῷ Ἐγκυκλοπ. Λεξικῷ Ἐλευθερουδάκη).

Ὁπόση δὲ εἶνε ἡ ἄγνοια τῶν μέτρων παρ' ἡμῖν, θὰ καταστήσω δι' ὀλίγων φανερόν. Ὁ μακαρίτης συνάδελφος Σ. Μενάρδος γράφει ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ Στε-

[1] Ὁ Pearson εἰς Σοφ. Ἀπ. 880 γράφει ὅτι ἡ λέξις Παρθενοπαῖος ἔχει μακρὰν τὴν συλλαβὴν θε καὶ παρὰ τῷ Εὐριπίδῃ Ἱκ. 889 (παῖς Παρθενοπαῖος, εἶδος ἐξοχώτατος), ὄντως δὲ κατὰ τὴν διόρθωσιν τοῦ Dindorf, ἐξαλείψαντος τὴν λέξιν παῖς, ἡ συλλαβὴ θε εἶνε μακρά, ὡς καὶ παρὰ τῷ Αἰσχύλῳ, ἀλλ' ὑπ' ἄλλων ἐκδοτῶν δὲν ἐγκρίνεται ἡ διόρθωσις αὕτη, τὸ δὲ μέτρον τοῦ στίχου εὐοδοῦται, λαμβανομένης τῆς συλλαβῆς παῖ ὡς βραχείας πρὸ φωνήεντος, ὥστε ὁ δεύτερος πους νὰ εἶνε τρίβραχυς.

φάνου αὐτοῦ σ. κε', σημ. 2 τὰ ἑξῆς: «Οἱ λόγιοι μεσαιωνικοὶ ποιηταί, συνεχίζοντες τὴν παράδοσιν τοῦ τριμέτρου, ἀπετέλεσαν ἕνα στίχον ὡς ἡμίονον, δηλ. προσῳδιακὸν ὁμοῦ καὶ τονικόν, καὶ τὸν μετεχειρίζοντο καὶ εἰς ἔπη. Τὸν στίχον τοῦτον ἐδόξασε μεγάλος ποιητὴς ὁ Γεώργιος Πισίδης, τονίζων τὴν ἑνδεκάτην συλλαβήν· κτλ.».

Ὁ ἰαμβικὸς τρίμετρος στίχος τῶν Βυζαντιακῶν ποιητῶν τῆς πρώτης καὶ τῆς δευτέρας κατὰ τὸν Hilberg κατηγορίας καὶ τῶν μεταξὺ τούτων δὲν εἶνε ἡμίονος, τουτέστι προσῳδιακὸς ἅμα καὶ τονικός, ὡς λέγει ὁ Μενάρδος, διότι πλὴν τοῦ λεκτικοῦ ἅμα καὶ μετρικοῦ τόνου τῆς ἑνδεκάτης συλλαβῆς τοῦ ἰαμβικοῦ τριμέτρου (ὅστις εἶνε ὅμοιος πρὸς τὸν τόνον τῆς παρατελεύτου συλλαβῆς τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου τοῦ ποιητοῦ Νόννου καὶ τῆς σχολῆς αὐτοῦ), οἱ ἄλλοι λεκτικοὶ τόνοι ὁτὲ μὲν συμπίπτουσιν, ὁτὲ δὲ δὲν συμπίπτουσι μετὰ τῶν μετρικῶν τόνων. Δύναμαι νὰ προσαγάγω πρὸς πίστωσιν τῶν εἰρημένων πάμπολλα παραδείγματα, ἀλλ' ἐν τῷ παρόντι νομίζω ὅτι ἀρκοῦσι μόνον τὰ ἑξῆς. Ἰωάνν. Δαμασκ. Καν. ἰαμβ. εἰς τὰ Θεοφάν.

19 λόγῳ πλέκοντες ἐκ λόγων μελῳδίαν
84 τὴν δυσκάθεκτον ἀχλὺν ἐξ ἁμαρτίας
85 ὅλην πλύνει δὲ τῇ δρόσῳ τοῦ πνεύματος.

Γεώργ. Ἀκροπολ. τόμ. Β', σ. 3 Heisenb.

4 οὐ τὴν τύχην ἄδοξον, οὐ τὴν ἀξίαν
20 καὶ τοῦ γένους αὔχημα τὴν ἁλουργίδα
26 Θεόδωρος Λάσκαρις, οὗ θρύλλος μέγας,

Ἂς λάβῃ τὸν κόπον ὁ φιλομαθὴς καὶ ἀκριβοδίκαιος ἀναγνώστης νὰ μετρήσῃ τοὺς ἐν τῇ διατριβῇ μου ταύτῃ κατειλεγμένους στίχους τοῦ Μουζάλωνος. Ἀρκοῦσι καὶ ἐκ τούτων δύο μόνον παραδείγματα:

16 Ἄτης τε λειμὼν καὶ θάλασσα πικρίας

(ὁ στίχος μετρούμενος τονίζεται οὕτως: Ἀτής τε λείμων καὶ θαλάσσα πίκρίας)

31 οὓς Κερβέρους ἀντίκρυς ἀγρίους κύνας

(ὁ στίχος μετρούμενος τονίζεται οὕτως: οὓς Κέρβερούς ἀντίκρυς ἄγριούς κύνας).

Ἀλλ' ὁ μακαρίτης Μενάρδος ἠγνόησεν ὅτι πολὺ πρότερον τῶν Βυζαντιακῶν ποιητῶν ὁ ποιητὴς Βάβριος ἐν τοῖς μυθιάμβοις αὐτοῦ ἔλαβε πρὸ ὀφθαλμῶν ἀμφοτέρους τοὺς τόνους. Ὁ Σεμιτέλος γράφει ἐν Ἕλλην. Μετρικῇ σ. 441 «Τῶν καινοτομιῶν δέ, ἃς διὰ τούτων ὑπαινίττεται (ὁ Βάβριος), σημαντικωτάτη βεβαίως εἶνε αὕτη, τὸ νὰ λαμβάνῃ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸν λογικὸν τόνον ἐν τῇ ῥυθμοποιΐᾳ, ὅθεν συμβαίνει ὥστε συχνὰ παρὰ Βαβρίῳ νὰ συμπίπτωσιν οἱ ῥυθμικοὶ καὶ οἱ λογικοὶ τόνοι. Τινὲς μάλιστα στίχοι ἔχουσι κατὰ πάσας τὰς χώρας συμπίπτοντας τοὺς ῥυθμικοὺς καὶ λογικοὺς τόνους, ὡσανεὶ ὁ ποιητὴς ἤθελε νὰ μίξῃ ἀμφοτέρους τοὺς τρόπους τῆς ῥυθμοποιΐας, τὸν κατὰ τὴν προσῳδίαν ἤτοι τὴν ποσότητα τῶν συλλαβῶν καὶ τὸν κατὰ τὴν λογικὴν τάσιν. Τοιοῦτοι εἶνε π.χ. οἱ ἑξῆς στίχοι (ἔπονται παραδείγματα, οἷον «ὦ Βράγχε τέκνον, ἣν καλοῦσι χρυσείην», κτλ.).

Δικαίως ἄρα πατὴρ τῶν ἡμιόνων τούτων ἐν τῇ Ἑλληνικῇ μετρικῇ θὰ ἠδύνατο νὰ κληθῇ ὁ Βάβριος καὶ οὐχὶ «οἱ λόγιοι μεσαιωνικοὶ ποιηταί», εἰς ὧν τὴν ῥάχιν συνήθως φορτώνονται ὅσα ἄλλοι πρὸ αὐτῶν ἢ ἐφεῦρον ἢ κακῶς εἶπον.

Λέγει προσέτι ὁ μακαρίτης Μενάρδος ὅτι τὸν τοιοῦτον ἰαμβικὸν τρίμετρον μετεχειρίζοντο οἱ λόγιοι μεσαιωνικοὶ ποιηταὶ καὶ εἰς ἔπη. Ἀλλὰ τούτων προηγοῦνται πάλιν ἀρχαῖοι ποιηταί, οἵτινες ἔγραψαν ἔπη (διδακτικὰ) ἐν ἰαμβικοῖς τριμέτροις, ὡς ὁ ἰατρὸς Μνησίθεος (ἴδ. τὸ περὶ οἴνου ἀπόσπασμα παρὰ τῷ Ἀθηναίῳ Β', σ. 36 ab), καὶ ὁ ἰατρὸς Σερβίλιος Δαμοκράτης.

«Τὸν στίχον τοῦτον ἐδόξασε μεγάλος ποιητὴς ὁ Γεώργιος Πισίδης τονίζων τὴν τελευταίαν συλλαβὴν» γράφει ὡσαύτως ὁ μακαρίτης συνάδελφος. Ἀλλ' εἶνε γνωστὸν ὅτι ὁ Πισίδης δὲν τηρεῖ ἐν πᾶσι τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ τὸν κανόνα τοῦτον, πολλάκις δ' ἀπαντᾷ παρ' αὐτῷ ὁ τονισμὸς τῆς τρίτης ἀπὸ τοῦ τέλους συλλαβῆς τοῦ ἰαμβικοῦ τριμέτρου (οἷον ἐν τέλει στίχου ἀνθέλκεται, πράγματος, ἡλλάξατο, βουλεύμασι, Βάρβαρος—Βάρβαροι, προέρχεται, βδελύττεται, αἰνίγματα, καθίστατο, ἐπάρσεως, ἐπείγεται κτλ.).

Ἀλλαχοῦ θὰ διαλάβω διεξοδικῶς περὶ τοῦ ἰαμβικοῦ τριμέτρου τῶν Βυζαντιακῶν ποιητῶν ἐν σχέσει πρὸς τὴν κριτικὴν. Ἐν δὲ τῷ παρόντι νομίζω καλὸν νὰ παρατηρήσω συντόμως τὰ ἑξῆς. Α'.) Ἡ ἄρσις τοῦ ἕκτου ποδὸς τοῦ τριμέτρου, τουτέστιν ἡ παρατέλευτος αὐτοῦ συλλαβή, εἶνε κατὰ κανόνα βραχεῖα (ἴδ. παρατηρήσεις εἰς στ. 283, 332, 625, 630, 691 καὶ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ περὶ μέτρου λόγου). Παρ' Ἰωάννῃ τῷ Δαμασκηνῷ Καν. ἰαμβ. εἰς τὰ Θεοφ. ᾠδ. ϛ', τροπ. α', 5 φέρεται «Λόγος τ' ἐμοῦ ζῶν καὶ βροτὸς προμηθείᾳ». Τὴν γραφὴν «προμηθείᾳ» ἐτήρησεν ἀνὴρ ἔμπειρος τῆς μετρικῆς, ὁ W. Christ ἐν Anth. Gr. carm. christ. σ. 211, οὕτω δ' ἔγραψα καὶ ἐγὼ ἐν Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. σπ. τόμ. Γ', σ. 243, μὴ θέλων νὰ μετακινήσω τὴν παραδεδομένην γραφήν, πρὶν ἢ ἐξετάσω ἀκριβῶς τὸ πρᾶγμα. Νῦν δ' εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ὁ Δαμασκηνὸς Ἰωάννης ἔγραψεν οὐχὶ προμηθείᾳ ἀλλὰ τὸν ἕτερον τύπον προμηθίᾳ ἐν τέλει τοῦ μνημονευθέντος στίχου, ὅπως ἔχῃ τὴν παραλήγουσαν βραχεῖαν. (Πρβ. παρὰ τὸ αὐτῷ τὴν λέξιν εὐεπίης ἐν τῇ ἀκροστιχίδι τοῦ ἰαμβικοῦ κανόνος εἰς τὴν Χριστοῦ γέννησιν· περὶ δὲ τῆς χρήσεως τῶν τοιούτων τύπων ὑπὸ τῶν ποιητῶν ἴδ. Κ. Κόντον ἐν τοῖς ὑπὸ Χ. Χαριτωνίδου ἐκδοθεῖσι Ποικίλοις Φιλολογικοῖς σ. 203. Ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι στ. 22—23 τοῦ μνησθέντος περιοδικοῦ συγγράμματος ἐγράφη ἐκ τυπογραφικῆς ἀβλεψίας «φωταυγής», ὅπερ βλάπτει τὸ μέτρον, ἀντὶ τοῦ «φώταυγος»).

Β'.) Ἂν παρὰ ποιητῇ ἀνήκοντι εἰς τοὺς ἔχοντας κατὰ κανόνα τὸν λεκτικὸν τόνον ἐν τῇ παρατελεύτῳ συλλαβῇ τοῦ ἰαμβείου ὁ τόνος ἔν τινι στίχῳ εἶνε ἐπὶ τῆς τελικῆς ἢ τῆς τρίτης ἀπὸ τοῦ τέλους συλλαβῆς, εἶνε ἀνάγκη διορθώσεως, ὥστε ὁ τόνος νὰ τεθῇ ἐπὶ τῆς προτελευταίας συλλαβῆς, Κατὰ ταῦτα ἐν τῷ τρίτῳ στίχῳ τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ Γεωμέτρου, περὶ οὗ ἐγένετο ἀνωτέρω λόγος, ἀντὶ τοῦ «ἀνδρὸς μεθυστοῦ καὶ νόσος μεθύστρια» ἔγραψα «...καὶ νόσῳ μεθυστρίᾳ» (Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. σπ. τόμ. 10, σ. 439).

Γ'.) Ἂν ἐν ἀρτίᾳ χώρᾳ ὑπάρχῃ σπονδεῖος, ἡ δὲ παρὰ τῷ ποιητῇ χρῆσις μὴ ἐπιτρέπῃ τοῦτον, θὰ εἶνε ὡσαύτως ἀνάγκη διορθώσεως, καὶ μάλιστα ἂν ὑπάρχῃ ἕτερος τύπος λέξεως, οἷον ἔσωθεν—ἔσωθε, πρόσθεν—πρόσθε, ἡμῖν—ἡμίν, κλπ. ἢ περιττεύῃ τὸ εὐφωνικὸν ν πρὸ λέξεως ἀρχομένης ἀπὸ συμφώνου (ἴδ. παρατήρησιν εἰς στ. 1056). Κατὰ ταῦτα εἶπον ὅτι εἶνε κακῶς παραδεδομένος ὁ 631 στίχος «κἂν ἐκ τοῦ ἄστρου μικρότατον ἀστρίον», καὶ ὅτι οὐδὲν βοηθεῖ ἡ προτεινομένη ὑπὸ τοῦ κ. Συκουτρῆ διόρθωσις «τῶν ἄστρων», ἥτις καταλείπει καὶ

αὖθις τὸν σπονδεῖον ἐν τῇ δευτέρᾳ χώρᾳ. Διὸ ἔγραψα «κἂν ἐκ κ α ν ά σ τ ρ ο υ μικρότατον ἀ ρ τ ί ο ν». Ἔτι δ' ἐν τῷ 408 στίχῳ «ἄ σ ε μ ν ό ς τ ι ς ἦν ἐκμανὴς Βάκχος νέος» ἀποκατέστησα τὸν ἴαμβον ἐν τῇ δευτέρᾳ χώρᾳ γράψας «ἄ σ ε μ ν ο ς ἦν τις ἐκμανὴς Βάκχος νέος».

Δ'.) Ἐπὶ κυρίων ἢ ἄλλων ὀνομάτων δυνάμεθα νὰ ἀποφύγωμεν τὴν θέσιν ποδός τινος ἐπὶ βραχείας συλλαβῆς ἐχούσης τὸ φωνῆεν ε ἢ τὸ ο, ἂν ὑπάρχῃ ἕτερος τύπος τοῦ ὀνόματος ἔχων τὸ μακρὸν φωνῆεν η ἢ τὸ ω, οἷον Δ ι ό ν υ σ ο ς—Δ ι ώ ν υ σ ο ς, σ ι τ ο δ ό τ η ς—σ ι τ ο δ ώ τ η ς, κλπ. Ἰδ. παρατήρησιν εἰς στ. 409.

Πρὸς δὲ τὴν θέσιν τοῦ λεκτικοῦ τόνου ἐπὶ τῆς παρατελεύτου συλλαβῆς τοῦ ἰαμβείου συνετέλεσε βεβαίως καὶ ἡ κατὰ μικρὸν κατισχύσασα ἐν τῇ Βυζαντιακῇ ποιήσει θέσις τοῦ λεκτικοῦ τόνου ὡσαύτως ἐπὶ τῆς παρατελεύτου συλλαβῆς τῶν δύο προσέτι συχνῶν ἐν αὐτῇ μέτρων, τοῦ καταληκτικοῦ ἰαμβικοῦ διμέτρου καὶ τοῦ μετ' ἀνακλάσεως διμέτρου Ἀνακρεοντείου, τοῦ λαβόντος ποικιλωτάτας μορφάς. Οἷον Φώτ. «ἐξίσταμαι καὶ θάμβους | πληροῦμαι τὴν καρδίαν | ὅταν σῆς δυναστείας | τὰ ἔργα ἐννοήσω». Σωφρόν. (Ἀνακρεόντ.) «ἀρετῶν μέλιττα, Παῦλε, | ἐπὶ σοὺς ἄγεις με σίμβλους, | ἵνα σὸν μέλι τρυγήσας | ἱερῆς τροφῆς μετάσχω».

Ἐγράφη, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι ὁ Μουζάλων «ἔχει καὶ τὰς δύο τομάς, συχνοτέρα ὅμως εἶνε ἡ π ε ν θ η μ ι μ ε ρ ή ς». Τοῦτο δὲν εἶνε ἀληθές. Τὸ ποίημα σύγκειται ἐκ 1057 στίχων· τούτων εἷς, ὁ 805, εἶνε ἄνευ τομῆς, 98 δὲ στίχοι ἔχουσιν ἀμφοτέρας τὰς τομάς. Ἐκ δὲ τῶν ὑπολοίπων 959 στίχων, 464 ἔχουσι τὴν πενθημιμερῆ καὶ 495 τὴν ἑφθημιμερῆ. Συχνοτέρα ἄρα εἶνε ἡ ἑ φ θ η μ ι μ ε ρ ή ς.

Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟΣ

Ὁσάκις ἐν τῇ αὐτοκρατορικῇ Ῥωσίᾳ θὰ ἐλαμβάνοντο μέτρα μέλλοντα νὰ πλήξωσιν ἔτι μᾶλλον τὸν λαόν, ἢ ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις ἔφθανεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω, τὸ ἀπολυταρχικὸν συγκρότημα ὅπερ κατετυράννει καὶ ἐνέμετο ἀνεξελέγκτως—ὅπως ἀκριβῶς καὶ σήμερον ἡ σταλινικὴ συμμορία—κράτος 150 ἑκατομμυρίων κατοίκων, ἐδημιούργει, συνήθως διὰ τῆς ἀπαισίας καὶ μισελληνικῆς πανσλαυϊστικῆς ἑταιρείας, τεχνητὸν θόρυβον ἄλλοτε διὰ τὸν Πανάγιον Τάφον, ἄλλοτε διὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἄλλοτε διὰ τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ οὕτως ἔστρεφε τὴν προσοχὴν τοῦ θρησκολήπτου ῥωσικοῦ λαοῦ πρὸς τὰ ἐξωτερικὰ ζητήματα, ὥστε νὰ μὴ ἔχῃ καιρὸν νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ κινηθῇ καὶ περὶ τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων. Ἀνάλογόν τι συμβαίνει παρ' ἡμῖν καὶ σήμερον. Ἐνῷ τὸ μὲν κράτος εὑρίσκεται ἐν διαλύσει, ὁ δὲ ὑπόδουλος Ἑλληνισμός, τὸν ὁποῖον ἀποτελοῦσιν ἐκλεκτότατοι Ἕλληνες, τυραννεῖται σκληρῶς, διώκεται ἀπηνῶς, δολοφονεῖται ἀτίμως, προπηλακίζεται ἀνάνδρως, ὑπὸ ληστῶν, ἀλητῶν, φυγάδων, καὶ τυχοδιωκτῶν, οἱ κυβερνητικοὶ παράγοντες καὶ αἱ λαϊκαὶ ἐφημερίδες κραυγάζουσαι, ὅτι μόνος ἐχθρὸς ἀπειλῶν διὰ καταστροφῆς τὴν Ἑλλάδα εἶναι ὁ Ἐλευθέριος Βενιζέλος καὶ οἱ ὀπαδοί του, καλοῦσι τὸν «λαὸν» εἰς συναγερμὸν κατὰ τοῦ ἐθνικοῦ τούτου κινδύνου. Ἐνῷ βδελυρώτατα καθάρματα ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Βορείᾳ Ἠπείρῳ μετὰ προκλητικότητος καὶ περιφρονήσεως παραβαίνουσιν ἀνειλημμένας ὑποχρεώσεις καὶ ἐξευτελίζουσι τὴν Ἑλλάδα, ἐνῷ αἱ κίτριναι καὶ πράσιναι συνήθως κυβερνητικαὶ

παρειαὶ ἔγιναν καταπόρφυροι ἐκ τῶν ἀλβανικῶν καὶ τῶν τουρκικῶν βαπισμάτων, αἱ κυβερνητικαὶ ἐφημερίδες καὶ οἱ ἐμπνέοντες αὐτὰς πολιτικοὶ ὁμιλοῦσι περὶ ἀγῶνος ὑπὲρ τῶν λαϊκῶν ἐλευθεριῶν καὶ ἀμύνης κατὰ τῆς «βενιζελικῆς ἐπιδρομῆς».

Ἀλλὰ καὶ τὰ κόμματα τῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ αἱ ἐφημερίδες αὐτῶν κινοῦνται ὑπὸ ἐπιδιώξεων ἄκρως κομματικῶν καὶ τηροῦσι τακτικήν, ἥτις οὔτε τὰ κρατικὰ οὔτε τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα ἐξυπηρετεῖ. Οἱ διωγμοὶ τῶν Δωδεκανησίων, τῶν Βορείων Ἠπειρωτῶν, τῶν Ἑλλήνων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, παρέχουσιν ἐφορμὴν μόνον πρὸς ἀντιπολιτευτικὸν ἔλεγχον καὶ οὐχὶ πρὸς ἄσκησιν ἐθνικῆς πολιτικῆς. Ἐν τῇ ἐσωτερικῇ πολιτικῇ ἐπικρίνουσι μὲν τὰς κυβερνητικὰς πράξεις, ἀλλ' ἀποκρούουσι διαρρήδην τὴν ἀναμφισβήτητον κατηγορίαν, ὅτι διέπραξαν σφάλματα καταστρέψαντα οἰκονομικῶς καὶ ἐκπαιδευτικῶς τὴν χώραν, συνεκάλυψαν σκάνδαλα καὶ κατεχρήσεις καὶ ἐχρησιμοποίησαν τὸ δημόσιον χρῆμα πρὸς ἐξυπηρέτησιν καὶ ἐνίσχυσιν τοῦ κόμματος. Ἐμφανίζονται λοιπὸν καὶ οὗτοι «ἀλλοτρίων μὲν ἐλεγκτικώτατοι ἐγκλημάτων, ἀνεπαίσθητοι δὲ ἰδίων». Αἱ ἐφημερίδες διαμαρτύρονται διότι ἐκτοπίζονται κομμουνισταὶ δρῶντες ἐπικινδύνως, ὑποστηρίζουσι λυσσωδῶς τὰ μέλη τῆς ἀντεθνικῆς «ἐκπαιδευτικῆς μεταρρύθμισης» τὰ ἀσκοῦντα κομμουνιστικὸν προσηλυτισμὸν ἐν τοῖς σχολείοις, φιλοξενοῦσι μετὰ τιμῶν ἄρθρα τῶν ὑπευθύνων τῆς ἠθικῆς καὶ διανοητικῆς ἀποχαλινώσεως καὶ καταπτώσεως τῆς σημερινῆς γενεᾶς, εἶναι ὄργανα τῆς καταπιεζούσης καὶ ἀπομυζώσης τὸν λαὸν κεφαλαιοκρατίας ἀλλὰ συγχρόνως καὶ συνεργάζονται μετὰ κομμουνιζόντων πολιτικῶν καὶ καθηγητῶν.

Κρίνων τις, ἑπομένως, ἐξ ἐπόψεως ἐθνικῆς τὸν σύγχρονον πολιτικὸν κόσμον τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν ἐφημερίδων του καὶ τὴν ἀργυρολογοῦσαν ἀνεξάρτητον δημοσιογραφίαν δύναται νὰ ἀποφανθῇ ἀδιστάκτως, ὅτι κύριον χαρακτηριστικὸν αὐτῶν εἶναι ἡ ἀσυνειδησία. Γνώμων πάσης πράξεως εἶναι ἡ ἱκανοποίησις ἀτομικῶν ὀρέξεων καὶ παθῶν ἐν ὀνόματι δῆθεν τοῦ κοινοῦ συμφέροντος, πρὸς τὸ ὁποῖον ἐν τῇ πραγματικότητι τρέφουσιν ἐσχάτην περιφρόνησιν. Πάντες ἐμφανίζονται προστάται καὶ κηδεμόνες τῶν λαϊκῶν καὶ ἐθνικῶν συμφερόντων, ἐν ᾧ πράγματι διάκεινται ἔχθιστα πρὸς αὐτά, διότι εὑρίσκονται ἐν πλήρει ἀντιθέσει πρὸς τὰς κομματικὰς ἐπιδιώξεις. Μέριμνα ὑπὲρ τοῦ λαοῦ σημαίνει ἐλάττωσιν τῶν φόρων, μείωσιν τῶν τιμῶν τῶν τροφίμων, ἵδρυσιν νοσοκομείων πρὸς περίθαλψιν τῶν πτωχῶν δωρεάν, πύκνωσιν τῶν μέσων συγκοινωνίας, στέγασιν τῶν ἀστέγων, παροχὴν ἐργασίας εἰς τοὺς ἀνέργους. Ἀντὶ τούτων ἡ κυβέρνησις ἐπέβαλε νέους φόρους ὑπερβαίνοντας τὸ ἓν δισεκατομμύριον δραχμῶν καὶ ἐπεβάρυνε τὰς δημοσίας δαπάνας διὰ διορισμοῦ χιλιάδων νέων ὑπαλλήλων καὶ ἀργομίσθων. Καὶ ναὶ μὲν φωνασκεῖ ἡ ἀντιπολίτευσις διά τε τοὺς φόρους καὶ τοὺς διορισμούς, ἀλλὰ δὲν τολμᾷ νὰ δηλώσῃ σαφῶς, ὅτι ἐὰν κατὰ τὰς προσεχεῖς ἐκλογὰς ὁ λαὸς παράσχῃ εἰς αὐτὴν ἐμπιστοσύνην θὰ καταργήσῃ τοὺς ἐπιβληθέντας φόρους· τοὐναντίον, δὲν βλέπει τὴν ὥραν τῆς καταλήψεως τῆς ἐξουσίας, δι' οἱουδήποτε μέσου—ὅπως καὶ οἱ μετέχοντες τῆς κυβερνητικῆς πανδαισίας δηλοῦσιν ἀνενδοιάστως, ὅτι θὰ παρατείνωσι τὴν ἐν αὐτῇ παραμονὴν διὰ παντὸς μέσου—ἵνα χρησιμοποιήσῃ μὲ τὴν σειράν της τὰ ἐκ τῶν νέων φόρων ἑκατομμύρια πρὸς διατροφὴν τῶν κομματικῶν στελεχῶν καὶ διορισμοὺς νέων ἀργομίσθων. Μέριμνα ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀμύνης σημαίνει ἐνίσχυσιν τῶν πολεμικῶν δυνάμεων τοῦ κράτους, τοὐλάχιστον κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὴν τῶν γειτόνων χωρῶν· ἀλλ' ἐνῷ ἔχομεν πληθυσμὸν ὑπερβαίνοντα τὸ ἥμισυ τοῦ τῆς

Νοτιοσλαυΐας αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ συνόλῳ μόλις συμποσοῦνται εἰς τὸ πέμπτον τῶν νοτιοσλαυϊκῶν. Εἶναι δὲ τόση ἡ ἔλλειψις πολεμικοῦ πνεύματος καὶ στρατιωτικῆς παρασκευῆς, ὥστε, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, κινδυνεύομεν νὰ φθάσωμεν τὴν ἐποχὴν τῆς ἑλληνικῆς παρακμῆς, ὅτε σύμπασα ἡ Ἑλλὰς μόλις ἠδύνατο νὰ παράσχῃ τρισχιλίους ὁπλίτας, ὅσους κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐθνικῆς ἀκμῆς μία πόλις, τὰ Μέγαρα, ἐξέπεμψεν εἰς Πλαταιάς. Ταῦτα ὅμως οὐδόλως κωλύουσι τὰς τσαλδαρικὰς ἐφημερίδας νὰ ἀποκαλῶσι τὸν νυσταλέον ἀρχηγὸν τοῦ λαϊκοῦ κόμματος «ἐθνικὸν κυβερνήτην». Ἀλλ' ἐθνικὴ εἶναι ἡ κυβέρνησις, ἥτις δαπανᾷ τὰ δημόσια ἔσοδα ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν ἀναγκῶν. Πόσα διέθεσεν ἡ σημερινὴ κυβέρνησις πρὸς διαφώτισιν τῆς κοινῆς γνώμης τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς διὰ τὸ βορειοηπειρωτικόν, τὸ δωδεκανησιακὸν καὶ τὸ κυπριακὸν ζήτημα; Τὰ σταβίσκεια αἴσχη ἀπεκάλυψαν, ὅτι περὶ τῆς συγχρόνου «πεπολιτισμένης» Εὐρώπης δύναταί τις νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν φράσιν τοῦ Ἰουγούρθα πρὸς τὴν Ῥώμην. Μόνον τὰ ἐκ τοῦ δημοσίου προϋπολογισμοῦ δαπανηθέντα διὰ τὴν τελευταίαν κομματικὴν ἐκλογὴν τῆς Θεσσαλονίκης ἦσαν ἀρκετὰ πρὸς ἐξαγορὰν τῶν ἑβραιοκρατουμένων εὐρωπαϊκῶν καὶ ἀμερικανικῶν ἐφημερίδων καὶ ὀργάνωσιν δι' αὐτῶν πραγματικῆς σταυροφορίας ὑπὲρ τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Ἀλλὰ χρειάζονται χρήματα πολλά. Πόσα; Ἑκατόν, διακόσια, τριακόσια ἑκατομμύρια δραχμῶν; Κυβέρνησις ἐθνική, ἔχουσα συνείδησιν τῆς ἀποστολῆς αὐτῆς θὰ διέθετε ταῦτα ἀνενδοιάστως Ἀλλ' ἡ σημερινὴ κυβέρνησις, ὡς καὶ πᾶσα κυβέρνησις προερχομένη ἐκ τῆς ἀντιπολιτεύσεως, εἶναι κομματική, ἔχουσα ὡς ἄρθρον πίστεως τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν συμφερόντων τοῦ κόμματος, ἔστω καὶ ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἐθνικῶν. Ἐν τούτοις αἱ γειτονικαὶ χῶραι, ὧν αἱ ἐθνικαὶ διεκδικήσεις εἶναι ὅλως χιμαιρικαί, διαθέτουσι τεράστια ποσὰ χρημάτων καὶ ἔχουσι κρατικὰς ὑπηρεσίας κάλλιστα ὠργανωμένας πρὸς διαφώτισιν τῆς κοινῆς γνώμης ἔν τε τῷ ἐσωτερικῷ καὶ τῷ ἐξωτερικῷ.

Ἐνῷ λοιπὸν πάντες οἱ γείτονες συγκεντροῦσι τὰς ἐθνικάς των δυνάμεις καὶ προετοιμάζονται, ἐν ᾧ ἀπειλητικώτατος προβάλλει ὁ συμπαγὴς ὄγκος τῶν Σλαύων τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, οἵτινες θᾶττον ἢ βράδιον συνεννοούμενοι θὰ στραφῶσιν ἡνωμένοι κατὰ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν, ἡμεῖς οὐδὲν πράττομεν. Ἡ Ἑλλὰς ἀποτελεῖ παρῳδίαν κράτους, ὅπερ καταδυναστεύει καὶ καταλυμαίνεται ἡ κομματικὴ φαυλοκρατία καὶ ἀσυνειδησία. Τὰ πολιτικὰ κόμματα κατήντησαν συμμορίαι κακοηθεστάτων ἐκμεταλλευτῶν τοῦ λαοῦ, ἀνθρώπων ἐγκληματικῆς νοοτροπίας δυναμένων νὰ πωλήσωσι σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα ἐν δημοσίῳ πλειστηριασμῷ ἀντὶ ὀλίγων ψήφων. Αἱ δὲ ἐλάχισται ἐξαιρέσεις οὐδόλως ἀλλοιοῦσι τὸν γενικὸν κανόνα, ὅτι οἱ συνήθως διὰ τῆς κυβερνητικῆς βίας, τῆς κομματικῆς ἐπιβολῆς, τῶν νοθειῶν, τῶν ψευδῶν ὑποσχέσεων καὶ ἄλλων «λαοκρατικῶν καὶ δημοκρατικῶν» μεθόδων ἐκλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ λαοῦ, εἶναι οἱ χείριστοι τῶν πολιτῶν οἱ ἔσχατοι τῶν ἀνελλήνων, ἐστερημένοι πολιτικῆς ἠθικῆς, Λειβηθρίων ἀνοητότεροι, παίγνια, ξύλιναι διάνοιαι, μπερτολδῖνοι καὶ κακασένοι, φαυλεπιφαυλότατοι, ἑλληνομάστιγες. Τὰ σχολεῖα οὐ μόνον δὲν παιδαγωγοῦσιν ἐθνικῶς τοὺς ἑλληνόπαιδας, ἀλλὰ καὶ παρασκευάζουσι διὰ τῶν κομμουνιστῶν διδασκάλων ἐχθροὺς τῆς Ἑλλάδος. Αἱ ἐφημερίδες οὐ μόνον δὲν φρονηματίζουσι τὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ ἐκνευρίζουσι καθημερινῶς τὴν κοινὴν γνώμην δι' ἐξωγκωμένων ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ἢ καὶ ἀνυπάρκτων πληροφοριῶν.

Οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι διὰ τῆς διαγωγῆς των καθιστάνουσι τοὺς πολίτας ἐχθροὺς τοῦ κράτους. Νεολαία ἄξαλλος, οὐδὲν σέβουσα καὶ εἰς οὐδὲν πιστεύουσα, ἄγεται καὶ φέρεται ὑπὸ μωροτάτων φιλοδόξων. Ὁ λαὸς ἀηδιάσας ἐκ τῆς κομματικῆς κραιπάλης καὶ πλήρης ἀπογοητεύσεως ἀδιαφορεῖ. Οἱ ἐνάρετοι πολῖται ἀποστρέφοντες τὸ πρόσωπον ἀπὸ τῆς σημερινῆς καταστάσεως μετ' ἀγανακτήσεως περιδεεῖς ἀναλογίζονται τὴν αὔριον, ἥτις ἔσται χείρων τῆς σήμερον. Κυβερνῶντες καὶ ἀντιπολιτευόμενοι, ἐμπαίζοντες τοὺς πάντας καὶ τὰ πάντα, πρὸ οὐδενὸς ὀρρωδοῦσιν, ἵνα παρατείνωσιν ὅπως-ὅπως τὴν ἁμαρτωλὴν πολιτικήν των ζωήν.

Παρὰ πάντα ὅμως ταῦτα ἐπληθύνθησαν ἐσχάτως οἱ ψευδοπροφῆται καὶ οἱ φθορεῖς, οἱ ἡρακλεῖς τῆς δημοκρατίας, οἱ ἄτεγκτοι τοῦ ἐξηχρειωμένου κομματικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ ὑπέρμαχοι. Ἡ ἔννοια τῆς κοινοβουλευτικῆς δημοκρατίας κατήντησε μεταφυσικὸν πρόβλημα περὶ τοῦ ὁποίου ἀερολογοῦσιν οἱ ἐκπροσωποῦντες τὴν κομματικὴν σαπρίαν, οἱ σιτιζόμενοι ὑπὸ τῶν κομμάτων καὶ οἱ ἀργόσχολοι διανοούμενοι, ἔξω τῶν πραγμάτων εὑρισκόμενοι. Διότι οὐδεὶς δύναται νὰ ἀρνηθῇ τὸ ἀναμφισβήτητον γεγονός, ὅτι ὁ λαός, ὁ καταβάλλων τοὺς ἐπαχθεστάτους φόρους καὶ προσφέρων τὸ αἷμα αὐτοῦ, ὁ ὑφιστάμενος καταστροφὰς ὁσάκις κρατικαὶ ἢ ἐθνικαὶ ἀνάγκαι ἐπιβάλλουσι ταύτας, δὲν μετέχει τῆς διοικήσεως τῶν κοινῶν. Ἡ σηπεδὼν καὶ ἡ τερηδὼν τοῦ κοινοβουλευτισμοῦ ἐστείρευσε τοῦ ἐθνικοῦ ἐνθουσιασμοῦ τὰς πηγὰς καὶ ἐμάρανε τὰ ἐθνικὰ ἰδανικά, τὴν θέσιν δὲ αὐτῶν ἐπέτρεψε νὰ καταλάβωσιν αἱ δυνάμεις τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ ὀλέθρου. Οἱ ὑπερμαχοῦντες τοῦ παραπαίοντος ἑλληνικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ θέτουσι τὸ πρόβλημα αὐτοῦ ἐπὶ ἐσφαλμένης βάσεως. Ὁμιλοῦσι περὶ τῆς ἰδέας τῆς ἀπολύτου ἐλευθερίας ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν κομμουνιστικὴν ἢ δικτατωρικήν, ἵνα ἐξαγάγωσιν οὕτως αὐθαίρετα συμπεράσματα περὶ τῆς ἀξίας τοῦ ἑλληνικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ, ἐνῷ πρόκειται περὶ τῆς ὑπὸ τὸ βενιζελικὸν ἢ ἀντιβενιζελικὸν καθεστὼς τοιαύτης, ἥτις κατ' οὐσίαν δὲν ὑφίσταται. Τὸ ὅτι ὁ λαὸς ψηφίζει οὐδεμίαν σημασίαν ἔχει διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν πραγματικῶν συμφερόντων αὐτοῦ. Πρόκειται περὶ ἐμπαιγμοῦ τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας. Ἀνεξαρτήτως ὅμως τοῦ γεγονότος τούτου, τὸ ζήτημα ὑπὸ ἑλληνικὴν πρακτικὴν ἔποψιν ἔχει οὕτω: πῶς θὰ ἀποκτήσωμεν τιμίους κυβερνήτας; ὄχι τιμίους εἰς τὰς προσωπικὰς σχέσεις καὶ τὰς ἰδιωτικὰς πράξεις, ἀλλ' ἐν τῇ πολιτικῇ αὐτῶν δράσει, τουτέστιν ἱκανοὺς νὰ θέτωσιν ὑπεράνω τῶν προσωπικῶν φιλοδοξιῶν καὶ τῶν συμφερόντων τοῦ κόμματος τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα. Πῶς δηλαδὴ θὰ φθάσωμεν εἰς τοιοῦτο σημεῖον πολιτικῆς διαπαιδαγωγήσεως καὶ προόδου, ὥστε νὰ ἐπαναλάβωμεν καὶ ἡμεῖς ὅ τι ὁ Winston Churchil εἶπε διὰ τὴν πατρίδα αὐτοῦ, δανεισθεὶς τὸν χαρακτηρισμὸν ἐκ τοῦ «Ἐπιταφίου» τοῦ Περικλέους: «εἶναι συγχρόνως τιμὴ καὶ ἀσφάλεια διὰ τὴν Ἀγγλίαν, ὅτι ἡ διάνοια καὶ ὁ χαρακτὴρ ἀρκοῦσιν ὅπως ἐξυψώσωσι πάντα πολίτην στερούμενον πλούτου, εὐνοιῶν ἢ κοινωνικῆς θέσεως».

Ὅταν λοιπὸν ἑνός ἐστι χρεία, φιλοπατρίας καὶ τιμιότητος, οἱ δὲ ἀπὸ κοινοῦ συμφέροντος κινούμενοι πανικόβλητοι δορυφόροι τοῦ διεφθαρμένου ἑλληνικοῦ κοινοβουλευτισμοῦ οὐδὲ πολλοστημόριον αὐτῶν δύνανται νὰ προσενέγκωσι, εἶναι περιττὴ ἡ κενολόγος ῥητορεία τῶν δημοσιογραφικῶν ἄρθρων καὶ τῶν ὁμιλιῶν κατ' ἐπάγγελμα διανοουμένων καὶ πολιτευομένων, οἵτινες μεταβαλόντες τὴν πολιτικὴν εἰς βιοποριστικὸν μέσον ἀποζῶσιν ἐξ αὐτῆς.

Οὐδεὶς ἀρνεῖται, ὅτι τὸ ἑλληνικὸν κράτος πρέπει νὰ ὀργανωθῇ ἐπὶ νέων

βάσεων καὶ νὰ διοικηθῇ διὰ μεθόδων ἀσχέτων πρὸς τὰς κρατούσας. Τοιαύτη ὅμως μεταβολὴ δὲν εἶναι δυνατὴ διὰ τοῦ κρατοῦντος ἐκλογικοῦ συστήματος, τὸ ὁποῖον εἶναι ἄδικον, ἄνισον καὶ ἀνελεύθερον. Λησταί, σωματέμποροι, οἰκοπεδοφάγοι, ἑρασταὶ τῶν εὐωνύμων οἴκων, ἀλῆται, λωποδύται, ἀπατεῶνες, ἀγύρται, ἐκβιασταί, κατ' ἐπάγγελμα ἄνεργοι, ἀστράτευτοι, φυγόστρατοι, λιποτάκται, οἱ πρὸς τρομοκρατίαν τῶν πολιτῶν στρατολογούμενοι ὑπὸ τῶν κομμάτων ῥαβδοφόροι καὶ μονίμως ὑπ' αὐτῶν μυσθοδοτούμενοι, νοθευταί, καταχρασταί, πλαστογράφοι, μεσάζοντες, προμηθευταί, δολοφόνοι, προδόται, πάντα συλλήβδην τὰ περιτρίμματα καὶ τὰ ἀποβράσματα τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, οὐ μόνον ἔχουσι ψῆφον ἰσοδύναμον πρὸς τὴν τῶν ἐναρέτων πολιτῶν ἀλλὰ καὶ ἐξουδετεροῦσι ταύτην. Εἶναι δυνατὸν τοιοῦτο ἐκλογικὸν σύστημα, οἱανδήποτε διόρθωσιν καὶ ἂν ὑποστῇ ὡς πρὸς τὴν τεχνικὴν διεξαγωγὴν τῶν ἐκλογῶν, νὰ ἐγγυᾶται περὶ τῆς ἐπικρατήσεως «τοῦ γενικοῦ, τοῦ ἐθνικοῦ, τοῦ πατριωτικοῦ πνεύματος εἰς τὴν πολιτικήν», ὡς ἰσχυρίζονταί τινες; Πῶς εἶναι νοητὸν νὰ ἔχωσιν ἴσα πολιτικὰ δικαιώματα ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ ἀνελλιπῶς ἐκπληροῦντες τὰς πρὸς τὸ κράτος ὑποχρεώσεις αὐτῶν εἰς αἷμα καὶ εἰς χρῆμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ οἱ τῇ ἀνοχῇ τῶν κομμάτων, πολλάκις δὲ καὶ τῇ ὑποστηρίξει ἰσχυόντων πολιτικῶν, φοροκλεπτοῦντες, οἱ ἀνυπότακτοι καὶ οἱ λιποτάκται;

Ὁ ἐμφύλιος διχασμός, ἡ διπλωματικὴ ἀνεπάρκεια τῶν κυβερνώντων, ἡ ἀντεθνικὴ νοοτροπία πολιτικῶν τινων ἡγετῶν μετὰ τῶν ὁποίων καταδέχεται νὰ συνεργάζηται ὁ Βενιζέλος, ἡ στρατιωτικὴ ἀποσύνθεσις, ἡ ἀνυπαρξία ἐθνικῆς πολιτικῆς, ἐπέτρεψαν εἰς τοὺς ἐχθροὺς τοῦ Ἑλληνισμοῦ νὰ θέσωσιν ἐν ἐφαρμογῇ πρόγραμμα ἐξοντώσεως τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Κατηγορήσας ἄλλοτε τῆς κυβερνήσεως, διότι ἀδιαφορεῖ περὶ τῆς τύχης τῆς δούλης Ἑλλάδος, ἐπεκρίθην δι' ἐπιστολῆς παρά τινος πολιτευομένου, οὐχὶ κυβερνητικοῦ, ὅτι ζητῶ «νὰ κηρύξωμεν τώρα ἀμέσως πόλεμον κατὰ τῆς Ἀλβανίας, τῆς Νοτιοσλαυΐας, τῆς Βουλγαρίας, τῆς Τουρκίας, τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἀγγλίας» μετὰ τῆς συμβουλῆς ὅτι «τοιούτου εἴδους προτάσεις δὲν τονώνουν τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, ἀλλὰ τὸ γελοιοποιοῦν». Ὅσοι παρηκολούθησαν τὸν «Ἐπιστημολόγον» εἶναι εἰς θέσιν νὰ μαρτυρήσωσιν ἐὰν ἐμμέσως ἢ ἀμέσως προέτεινα τοιαύτην ἐνέργειαν.

Ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμὸς ὑφίσταται ἐσχάτως τὰ πάνδεινα. Οἱ Ἀλβανοί, τὸ βαρβαρώτατον καὶ ὠμότατον καὶ θηριωδέστατον τῶν ἐθνῶν, ἄνδρες ἄγριοι οὔτε δίκας εὖ εἰδότες οὔτε θέμιστας, φυσικὸν εἶναι νὰ φέρωνται ὡς κοινοὶ λησταὶ καὶ δολοφόναι. Οἱ Τοῦρκοι, τὰ συηνὰ τοῦ Μωάμεθ θρέμματα, οἷσιν οὔτε βωμὸς οὔτε πίστις οὔθ' ὅρκος μένει, ἀνέκαθεν ὑπῆρξαν ποταποὶ καὶ πρόστυχοι. Πῶς ὅμως νὰ χαρακτηρίσωμεν τοὺς δῆθεν πεπολιτισμένους Ἰταλούς, οἵτινες οὐ μόνον δὲν αἰσχύνονται νὰ περιθάλπωσι τοὺς Ἀλβανούς, ἀλλὰ καὶ διαπράττουσιν ἐγκλήματα ἀντάξια αὐτῶν;

Παρ' ὅσα ὅμως καὶ ἂν ὑφιστάμεθα, ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς, δὲν πρέπει νὰ ἀπελπιζώμεθα, οὐδὲ νὰ ἀπορραθυμῶμεν. «Δεῖ δὲ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας ἐγχειρεῖν μὲν ἅπασιν ἀεὶ τοῖς καλοῖς τὴν ἀγαθὴν προβαλλομένους ἐλπίδα, φέρειν δ' ἂν ὁ θεὸς διδῷ γενναίως».

Ζεῦ πάτερ, ἀλλὰ σὺ ῥῦσαι ὑπ' ἠέρος υἷας Ἀχαιῶν
ποίησον δ' αἴθρην, δὸς δ' ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι.

25 φεβρουαρίου 1935

ΦΩΚΙΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ

Πλάτωνος Συμπόσιον, κείμενον, μετάφρασις καὶ ἑρμηνεία ὑπὸ Ι. Συκουτρῆ ('Ακαδημίας 'Αθηνῶν 'Ελληνικὴ Βιβλιοθήκη) 1934.

'Εξεδόθη τὸ πρῶτον βιβλίον τῆς 'Ελληνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς 'Ακαδημίας, τὸ Συμπόσιον τοῦ Πλάτωνος ὑπὸ Ι. Συκουτρῆ. 'Η Βιβλιοθήκη αὕτη, ὡς συνέχεια τῆς 'Ελληνικῆς Βιβλιοθήκης Κοραῆ καὶ κατὰ τὸ σύστημα τῶν ἐκδόσεων τῆς Association Budé, θὰ δώσῃ εἰς τοὺς "Ελληνας τοὺς σπουδαιοτέρους τῶν ἀρχαίων 'Ελλήνων συγγραφέων μὲ κείμενον ὅσον τὸ δυνατὸν ἐξηκριβωμένον καὶ ἠγγυημένον, μὲ μετάφρασιν καὶ τὰς οὐσιώδεις εἰσαγωγὰς καὶ ἑρμηνευτικὰς σημειώσεις. Θὰ ἦτο δὲ καλὸν ἕνεκα τῆς μεγάλης παρ' ἡμῖν ἐλλείψεως κειμένων νὰ ἐκδίδωνται καὶ ἰδιαιτέρως τὰ κείμενα, ὡς καὶ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Budé. 'Αλλὰ πρὸς τοῦτο πρέπει αἱ ἑρμηνευτικαὶ σημειώσεις νὰ μὴ ἐκτείνωνται καὶ εἰς τὰς σελίδας τοῦ κειμένου χάριν τυπωτικῆς εὐκολίας. 'Η ἀρχὴ τῶν τοιούτων ἐκδόσεων εἶναι γνωστή· ἀφ' ἑνὸς μὲν φέρουν πᾶσαν ἐπιστημονικὴν ἐγγύησιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἶναι ἀπηλλαγμέναι τοῦ εἰς εἰσαγωγὰς καὶ σημειώσεις φόρτου τῶν εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν ἐκδόσεων. "Ας ἴδωμεν, κατὰ πόσον ἡ ἔκδοσις τοῦ Ι. Συκουτρῆ πληροῖ τοὺς ὅρους τούτους [1].

Καὶ πρῶτον ἔχομεν τὴν γνώμην ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐκδοθῇ ὡς πρῶτον βιβλίον τὸ Συμπόσιον τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ νὰ προηγηθῶσιν ὁ Γοργίας, ὁ Φαίδων, ὁ Πρωταγόρας, ἡ 'Απολογία καὶ εἴ τι ἄλλο· διότι τὰ τέσσαρα ταῦτα ἔργα τοῦ Πλάτωνος διδάσκονται μὲν εἰς τὸ Γυμνάσια, ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἡλικίας τῶν μαθητῶν πολὺ συγκεχυμένην καὶ ἀμαυρὰν ἰδέαν καταλείπουν εἰς τοὺς πλείστους αὐτῶν. "Αλλως δὲ εἶναι καὶ καθ' ἑαυτὰ σπουδαιότατα· ἡ σωκρατικὴ καὶ πλατωνικὴ σκέψις ἐμφανίζεται κατὰ μέγα μέρος εἰς αὐτά.

Καὶ ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τῆς προκειμένης ἐκδόσεως, προσπίπτει ἀμέσως ἡ ἐντύπωσις ὅτι αὕτη λαμβάνει ἐξαιρετικὴν ἔκτασιν (σελ. 15—251, ἡ τοῦ Robin 121, ἡ τοῦ Bury 78). Δικαιολογίαν τινὰ παρέχει ὁ ἐκδότης εἰς ὅσα ἔγραψεν ἐν τῇ Νέᾳ 'Εστίᾳ, ὅτι διὰ τὴν ἔλλειψιν παρ' ἡμῖν εἰδικῶν πραγματειῶν ἠναγκάσθη νὰ περιλάβῃ καὶ κεφάλαια, ἅτινα ἄλλως ἠδύναντο νὰ λείπουν· ἀλλ' ἠδύνατο νὰ συμπυκνώσῃ τὰ πράγματα, νὰ μὴ παρασύρηται ἀπὸ τὴν ἔμφυτον αὐτῷ ῥητορείαν, ἡ ὁποία πολλαχοῦ καταντᾷ κατακλυσμὸς λέξεων (verbalismus),[2] ὥστε συχνάκις νὰ ἀπαντῶνται ὑποκειμενικαὶ κρίσεις διὰ πράγματα τοῦ παρόντος, μερικαὶ περίεργοι (π. χ. 33* σημ. 3, 37*, 35* σημ. 3, 215* σημ. 4), οὐχὶ δὲ σπανίως νὰ ἐκτρέπηται εἰς λυρισμοὺς αὐτόχρημα (28*, 150*, 218*). Πάντως κάμνει ἐντύπωσιν ὁ ἐνθουσιασμὸς καὶ ἡ λατρεία αὐτοῦ πρὸς τὸν Πλάτωνα. "Επειτα δὲν ἔπρεπεν εἰς τὴν εἰσαγωγὴν ταύτην, ἥτις ὁμολογουμένως γνωρίζει τὰς σπουδαιοτέρας σχετικὰς μὲ τὸ Συμπόσιον ἐργασίας, νὰ ἀναφέρῃ τί ἀνήκει εἰς ἕκαστον; 'Ο ἐκδότης παρουσιάζεται ὡς γενικὸς κληρονόμος ὅλων τῶν γενομένων ἐργασιῶν, ἐμφανίζει δὲ τὰ λεγόμενα ὡς κτῆμα πλέον ἀναντίλεκτον τῆς ἐπιστήμης, εἰ καί τινα τούτων εἶναι ἀμφισβητήσιμα.[3] 'Αλλ' ὁ ἐκδότης ἀφαρπάζεται ἀπὸ πᾶσαν νέαν, νεωτάτην, ἐντυπωσιακὴν θεωρίαν καὶ γνώμην. Καὶ δὲν ἔπρεπεν ἀντιθέτως νὰ δηλοῖ τί νέον προσάγει αὐτὸς εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ζητημάτων τῆς εἰσαγωγῆς, ἵνα μὴ κινδυνεύσῃ νὰ θεωρηθῇ ὑπό τινων τῶν ἀναγνωστῶν του ὡς ἱκανὸς μεταγγιστὴς ξένων γνώσεων[4]; Δὲν ἀρκεῖ βεβαίως ἡ ἐν τέλει βιβλιογραφία, οὐδ' ὅσα λέγει ἐν σελ. 12* καὶ 250* σημ., ἵνα ἀπαλλάξουν αὐτὸν τῶν ὑποχρεώσεων τούτων· διότι αἱ τοιούτου τύπου ἐκδόσεις δὲν εἶναι ἐκλαϊκευτικαί, ἀλλὰ φέρουν ἀκραιφνῶς ἐπιστημονικὸν χαρακτῆρα πλὴν τοῦ φόρτου τῶν σημειώσεων.

Αἱ τεχνολογικαὶ καὶ αἰσθητικαὶ παρατηρήσεις του κατέχουν μέγαν χῶρον καὶ εἰς τὴν εἰσαγωγὴν καὶ εἰς τὰς ἑρμηνευτικὰς σημειώσεις· πολλαὶ τούτων εἶναι ὀρθαί, ἀλλ' ὑπάρχουν καὶ ἀρκεταὶ περιτταί, σκοτειναί, ἀμφίβολοι, ἐσφαλμέναι 5. 'Ο ἐκδότης πολλαχοῦ φαίνεται λησμονῶν ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον μέρος τὰ λεγόμενα καὶ πρατόμενα ἐν τῷ Συμποσίῳ ὑπερβάλλουν τὴν πραγματικότητα, ἐξιδανικευόμενα ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος. Οὐδὲν κω-

1 'Ο ἀκαδημαϊκὸς Ι. Καλιτσουνάκις, ὅστις ἐπώπτευσεν εἰς τὴν ἔκδοσιν, πάντως ἤσκησε τὴν ἐποπτείαν ἐπωφελῶς, ὡς λέγει ὁ ἐκδότης ἐν σελ. 13, καθ' ὅσον ἄλλως ἐπέτρεπεν εἰς αὐτὸν ὁ κανονισμὸς τῆς Βιβλιοθήκης.

2 "Εστω ἓν παράδειγμα σ. 138* «ἐκινδύνευσε νὰ καταβιβάσῃ τὴν τέχνην εἰς ἕνα σύστημ' ἀνευθύνων ἀκροβατισμῶν πνευματωδίας χωρὶς πνευματικότητα καὶ αἰσθηματολογίας χωρὶς αἴσθημα».

3 Εἰς ποῖον π. χ. ἀνήκει ἡ γνώμη ὅτι ὁ Πλάτων ἔλαβεν ἀφορμὴν εἰς τὴν σύνθεσιν τοῦ Συμποσίου ἐκ τῆς προσφάτου ἱδρύσεως τῆς 'Ακαδημίας (σ. 17*); ἡ γνώμη ὅτι τὸ Συμπόσιον εἶναι μία νοσταλγικὴ ἀναδρομὴ εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς παλαιᾶς ἐκείνης εὐδαιμονίας τῶν 'Αθηναίων τοῦ ε' αἰῶνος (σελ. 25*), ὅπως καὶ τὸ Συμπόσιον τοῦ Ξενοφῶντος (σ. 17*); ὅτι ὁ "Επιτάφιος τοῦ Περικλέους ἐγράφη ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου μετὰ τὴν καταστροφὴν τῷ 404 καὶ δὲν ἀποδίδει ὅ τι εἶπεν ὁ Περικλῆς, ἀλλ' «ὅ τι ἡ σκοτία καὶ ἡ μικρότης τοῦ παρόντος τὸν ἔκαμνε (τὸν Θουκυδίδην) νὰ βλέπῃ ἀνώτερον, φωτεινότερον, ποθεινότερον», πρᾶγμα ἄλλως λίαν ὑποθετικὸν (σ. 26*); πόθεν λαμβάνονται τὰ περὶ τῆς Διοτίμας λεγόμενα (σ. 157*); τίνος εἶναι ἡ γνώμη, τὴν ὁποίαν μὲ τόσην προχειρότητα ἀσπάζεται καὶ κηρύττει ὁ ἐκδότης, περὶ τῶν ἐν Χαιρωνείᾳ πεσόντων «μέσα εἰς τὴν ἐπαίσχιντον φυγὴν τῶν ἀθηναϊκῶν ὄχλων» (σελ. 42*); ("Αλλοτε ἔγραψε περὶ αὐτῶν ὅτι ἦσαν «ἀνωφελῆ θύματα τῆς μεγαλομανίας τοῦ Δημοσθένους»).

4 Μόνον ἐν σελ. 197*—200* παρέχει ἐξήγησιν ἰδικὴν του τοῦ μύθου περὶ τῶν γονέων τοῦ "Ερωτος, οὐχὶ ὀλίγον ἄλλως σκοτεινήν.

5 Π. χ. σ. 118* σημ. 2 σκοτεινή, σ. 188 σημ. 1 ἀμφίβολα τὰ λεγόμενα, σ. 194* σημ. 5 ἀκατάληπτα, σ. 225* σημ. 2 ἐσφαλμένα—ὁ μυστικισμὸς δὲν ἔχει πάντοτε χαρακτῆρα γνώσεως—σ. 167 σημ. 6 περιττὰ (εἶναι ἁπλῶς ἀπόδοσις εἰς τὸ ὀλίγον ἀνωτέρω: ἐπεὶ οἶει οὐ... ἀλλ' οἶμαι...).

λύει νὰ θεωρήσωμεν ὡς βέβαιον ὅτι ὁ πραγματικὸς Σωκράτης («ὁ ἱστορικὸς Σωκράτης», ὡς λέγει ὁ ἐκδότης μιμούμενος τοὺς ξένους), ἀφοῦ διενυκτέρευσεν εἰς τὸ Συμπόσιον, πάντων τῶν ἄλλων ἀποκοιμηθέντων, ἤδη ἡμέρας γιγνομένης, ἐτράπη πρὸς τὸ Λύκειον, ἔνθα διέτριψεν ὅλην τὴν ἡμέραν καὶ πρὸς ἑσπέραν ἐπέστρεψεν εἰς τὸν οἶκόν του· καὶ ἀναδεικνύει μὲν καὶ τοῦτο τὸν Σωκράτη ὡς ἐξαιρετικόν τινα ἄνδρα ἀντοχῆς καὶ φιλόσοφον, ἀλλὰ τίνα λόγον ἔχουν τὰ λυρικὰ ἐκεῖνα ἐν σ. 151*: (Ἀφοῦ ἀπεκοιμήθησαν οἱ ἄλλοι) «ὁ Σωκράτης μένει μόνος, μόνος ὅπως ἦτο, κυρίως εἰπεῖν, πάντοτε—κάθε μεγάλη νίκη ἀπομονώνει τὸν νικητήν...» καὶ σ. 185* «Ἔτσι καὶ ὁ Σωκράτης, ὅπως ὁ φιλόσοφος τοῦ Θεαιτήτου, ὁ ξενιτευμένος ἐπὶ γῆς καὶ νοσταλγὸς τοῦ οὐρανοῦ, εἶναι μοναχικός, μοναχικὸς εἰς τὴν ἐγρήγορσίν του, μοναχικὸς εἰς τὸ μεγαλεῖόν του—παρόμοιος μὲ τὰ πανύψηλα βουνά: ὅσον τολμηρότερα ὑψώνουν τὴν κορυφήν των ὑπερήφανον, τόσον παγερωτέρα τὰ περιβάλλει ἡ ἐρημία τοῦ ὕψους των, ἡ σιωπὴ τῆς μοναξιᾶς των»; Ἡ μοναξιά του ἦτο μόνον ἀπὸ τὸν οἶκον τοῦ Ἀγάθωνος ἕως τὸ Λύκειον, ὅπου πάντως εὗρεν ὁμιλητάς—τὸν ἠκολούθει ἄλλως ὁ Ἀριστόδημος. Καὶ αὐτ. εἰς τὴν σημ. 2 παράδοξά τινα λέγονται: «Καὶ ἐδῶ ὁ συγγραφεὺς κατορθώνει νὰ χρησιμοποιῇ...τὸ ἀόριστον αἴσθημα μελαγχολίας χωρὶς λόγον, ἡ ὁποία καταλαμβάνει τὸν ἄνθρωπον εἰς τὸ τέλος κάθε διασκεδάσεως...». Αὐτὰ ἀνήκουν εἰς τὴν φαντασίαν μόνον τοῦ ἐκδότου, ὅστις ἀτόπως ἠθέλησε νὰ ἀποδώσῃ καὶ εἰς τὸν Πλάτωνα τὴν πολλάκις γενομένην ὑπὸ νεωτέρων παρατήρησιν, ὅτι μελαγχολία τις κατέχει τὸν ἄνθρωπον μετὰ τὴν διασκέδασιν. Ποῦ εὑρέθη ἡ μελαγχολία καὶ ἡ μοναξιὰ εἰς τὸν Σωκράτη, τὸν φαιδρότατον καὶ κοινωνικώτατον τῶν ἀνθρώπων; Αἱ ἀναφερόμεναι ἐπιστάσεις του (ἀφαιρέσεις ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων) δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς πρὸς μοναξιὰν τάσις (175 b «ἐνίοτε ἀποστὰς ὅποι ἂν τύχῃ ἕστηκεν» καὶ c «ἥκειν οὖν αὐτὸν οὐ πολὺν χρόνον ὡς εἰώθει διατρίψαντα»).

Εἰς τὴν κριτικὴν δὲ τοῦ κειμένου δὲν προσφέρει ἀξιόλογόν τινα συμβολήν· ἄλλως τὸ πρᾶγμα εἶναι τόσον δύσκολον σήμερον διὰ κείμενον μάλιστα καλῶς σχετικῶς παραδοθέν, οἷον τὸ τοῦ Πλάτωνος. Ἔπρεπε δὲ νὰ ἀναφέρῃ που εἰς τὴν εἰσαγωγὴν τὰς εἰκασίας του, ἵνα μὴ ἀναγκάζηται νὰ διατρέχῃ τις ὅλον τὸ βιβλίον διὰ νὰ εὕρῃ τὴν συμβολήν του εἰς τὴν κριτικήν, ὅπως κάμνουν ἄλλοι ἐκδόται. Ἀλλὰ καθόλου εἰπεῖν προτιμᾷ τὰς ὀρθοτέρας γραφὰς καὶ διορθώσεις. Εἰς τὴν ἑρμηνείαν τοῦ κειμένου οὐδὲν προσφέρει.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς μεταφράσεως, νομίζω ὅτι ἡ ὁδὸς ἣν ἠκολούθησεν ὁ ἐκδότης, προκειμένου περὶ διαλόγου ἀνωτέρας τάξεως πολιτῶν, εἶναι ἡ καλυτέρα. Ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν συνιστᾷ εἰς αὐτὸν ὁ Α. Τζάρτζανος ἐν τῇ Νέᾳ Ἑστίᾳ, τὴν νεοδημοτικήν, ὡς καλεῖ αὐτήν, δὲν μοῦ φαίνεται κατάλληλος διὰ τοιοῦτον ὁμιλον συζητητῶν· ἔχει ἔντονον γλωσσικὴν δυσαρμονίαν.

Ἂς ἐπιτραπῇ ἐνταῦθα μικρά τις παρέκβασις. Ἡ νεοδημοτικὴ αὕτη ἡ κοινὴ λαλουμένη, ὡς ἀπυκαλεῖ αὐτὴν ὁ Α. Τζάρτζανος, μᾶς ἀπατᾷ τελείως· νομίζομεν ὅτι ἔχει αὐτοτέλειαν, τὴν ὁποίαν δὲν δύναται νὰ ἔχῃ· ζῇ καὶ ὑπάρχει, διότι ἄνω καὶ κάτω αὐτῆς ὑπάρχουν δύο γλῶσσαι μὲ συντετελεσμένην γλωσσικὴν συγκρότησιν, ἡ καθαρεύουσα καὶ ἡ δημοτική· ἂν λείψῃ ἡ αὐτοτελὴς γνῶσις τῆς καθαρευούσης, ἡ μεικτὴ καταρρέει πρὸς τὴν δημοτικήν, διότι τὰ δυσάρμοστα στοιχεῖα ἀποβάλλονται αὐτομάτως. Ἂς μὴ φανῇ δὲ παράδοξον ὅτι καὶ ἡ καθαρεύουσα ἔχει συντετελεσμένην γλωσσικὴν ἁρμονίαν, διότι καὶ αὕτη εἶναι ἐπιγέννημα μακρᾶς βαθμιαίας καὶ ἔτι συνεχιζομένης, ἀλλ' οὐχὶ πέραν ὡρισμένων ὁρίων, ἐπιλογῆς καὶ προσαρμογῆς τῆς ἀρχαίας γλώσσης πρὸς τὴν ὁμιλουμένην, ἀπὸ τοῦ ιβ' αἰῶνος τουλάχιστον ἀρξαμένης, δι' ἀποβολῆς τῶν στοιχείων τῶν λίαν δυσαρμόστων πρὸς τὴν δημοτικὴν (εὐκτικῆς, ἀπαρεμφάτου, ἁπλοῦ μέλλοντος, πλείστων μορίων καὶ λέξεων κλ. Ἀκριτικὸν ἔπος, Γλυκᾶς, Σπανέας, Προδρομικὰ ποιήματα, Σοφιανόπουλος, ὅστις ἐνῷ λέγει ὅτι γράφει γραμματικὴν τῆς ὁμιλουμένης γράφει τὴν γραμματικὴν ὁμόρφου τινὸς καθαρευούσης ἢ μεικτῆς, Μηνιάτης, Θεοτόκης, Κοραῆς. Περὶ τῆς παλαιᾶς ἀρχῆς τῆς καθαρευούσης ἔγραψε πρῶτος ὁ Ἀνδρέας Σκιᾶς). Ἡ οὕτως ἀνακύψασα γραπτὴ γλῶσσα, φέρουσα καὶ τὸν διακριτικὸν τόνον μορφώσεώς τινος, κατέστησεν ἐξ ἀρχῆς ἀδύνατον παρ' ἡμῖν τὴν ἐπικράτησιν τῆς δημοτικῆς ὡς γραπτῆς, ἐχούσης ἄλλως καὶ φυσικήν τινα ἀνεπάρκειαν (ἔλλειψις μετοχῶν, ἀδυναμία εἰς τὴν κατασκευὴν ἐντέχνου περιόδου, λόγος κατακερματισμένος, πενιχρότης λεκτικοῦ, διότι δὲν δύναται νὰ εἰσδεχθῇ μέγα πλῆθος λέξεων καὶ τύπων τῆς καθαρευούσης). Ζῇ λοιπὸν αὕτη παρ' ἐκείνην καὶ ἐκείνη παρὰ ταύτην ὡς δύο γλωσσικαὶ μορφαὶ οὐχὶ σφόδρα διαφέρουσαι καὶ δυνάμεναι διὰ τοῦτο νὰ συμφύρωνται εἰς τὴν μεικτὴν μὲ ἀκαθορίστους ἀναλογίας συμφύρσεως, ὧν μία καὶ ἡ τοῦ Α. Τζαρτζάνου, ὡς εἰς μίαν γλωσσικὴν μορφὴν τρεχούσης χρήσεως, ἦτις καθὸ δυσάρμοστος, καθ' ἑαυτὴν δὲν θὰ ἦτο βιώσιμος· διότι φύσει τὸ πνεῦμα ἡμῶν ἐπιζητεῖ καὶ ἀναπαύεται εἰς ἁρμονικὰ κατασκευάσματα. Παρόμοιόν τι εἶδος συμφύρσεως δυσαρμόστων γλωσσικῶν στοιχείων εἶχε τὸ ἀρχαῖον δρᾶμα, ἰδίᾳ εἰς τὰ χορικά του, συμφύρσεως ἐκ δύο γλωσσικῶν μορφῶν, τῆς ἀρχαιοτέρας λυρικῆς καὶ ἐπικῆς καὶ ἀττικῆς ποιήσεως (Σόλων) ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς συγχρόνου ἀττικῆς ἀφ' ἑτέρου, τεχνητοῦ κατασκευάσματος, ὅπερ ἤντλει τὸν λόγον τῆς περιωρισμένης ὑπάρξεώς του ἐκ τῆς αἴγλης τῆς παλαιοτέρας ποιήσεως. Πῶς θὰ ἠδύναντο π. χ. νὰ συνυπάρχουν λέξεις καὶ τύποι ὡς οἱ ἑξῆς, οὓς παραλαμβάνω ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ Α. Τζαρτζάνου «Τὸ γλωσσικό μας πρόβλημα»: ἡ ἀμιγής, ἡ ὀρθόδοξη δημοτική (γεν. τῆς ἀμιγοῦς, ὀρθόδοξης;), δὲν ἄγομαι ἀπὸ κανένα (παρατ. δὲν ἀγόμουνα ἢ δὲν ἠγόμην;), ἡ ἐκμάθησις τῆς γλώσσας (γεν. τῆς ἐκμαθήσεως τῆς γλώσσας;), μὲ τὴν ὁποία ἐξυπηρετοῦνται οἱ πραγματικὲς ἀνάγκες (παρατ. ἐξυπηρετοῦντο οἱ ἀνάγκες;), θὰ λέγωμεν ἡ νοσοκόμα, ἡ μαυροφόρα (γεν. τῆς νοσοκόμας;), ἀλλὰ θὰ λέγωμεν καὶ ἡ σύνοδος, ἡ πρόοδος (σελ. 42), νὰ λαβαίνῃ ὑπ' ὄψι (λαμβάνοντας ὑπ' ὄψι;—λαβὼν ὑπ' ὄψι;). Καὶ ἂν τυχὸν διὰ διατάγματος ἐπεβάλλετο ἡ τοιαύτη γλῶσσα καὶ βιβλία συνετάσσοντο, δὲν θὰ ἐβράδυνεν, ὡς εἴπομεν, νὰ κλίνῃ πρὸς τὴν δημοτικὴν ἢ τὴν καθαρεύουσαν. Ἀλλὰ δύναται τώρα ἡ μεικτὴ αὕτη εἰς τὴν ῥέουσαν μορφήν της νὰ ἐπιτυγχάνῃ ὡραίας ἀποχρώσεις εἰς τὸν προφορικὸν λόγον, τὴν ἐπιστολήν, τὸ χρονογράφημα, εἰς ἔργα λογοτεχνικὰ ἢ καὶ ἄλλα ἁπλοῦ διδακτικοῦ περιεχομένου, ὅπως καὶ ἐπιτυγχάνει· ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ἡ καθαρεύουσα μένουσα δι' ὡρισμένας χρήσεις, ὅπως καὶ μένει, θὰ εἶναι ὁ ῥυθμιστὴς τοῦ ὅλου γλωσσικοῦ ἡμῶν οἰκοδομήματος. Γνωστὸν εἶναι ὁποῖον ἀκατανίκητον αἴσθημα πενίας καὶ καθόλου γλωσσικῆς μειονεκτικότητος ἔχει τις, πλὴν ὡρισμένων, ἐννοεῖται, ἀναγνωστῶν, ὅταν ἀναγινώσκῃ ἔργα γραμμένα εἰς τὴν κοινὴν δημοτικὴν ἢ τὴν μεικτήν, διὰ τὰ ὁποῖα ἡ χρῆσις ἔχει καθιερώσει τὴν καθαρεύουσαν· ἔχει τὴν αἴσθησιν ὅτι ὁ γράφων συγκαταβαίνει εἰς κατωτέρας μορφώσεως ἀναγνώστας. Μήπως κατὰ τὴν καθαρεύουσαν δὲν ἐμορφώθη καὶ ἔτι μορφοῦται ἡ κοινὴ δημοτικὴ λεγομένη (φωνητικὴ καὶ ἐν μέρει τὸ τυπικὸν καὶ κατὰ μέγα μέρος τὸ λεξιλόγιον;) διότι ἀναπόδεικτον εἶναι ὅτι ὡς βάσις αὐτῆς ἐλήφθη ἡ πελοποννησιακὴ ἢ ἡ ἐν Ναυπλίῳ ὁμιληθεῖσα. Πῶς καὶ πότε; Ὁ Ῥήγας, ὁ Χριστόπουλος γράφοντες τὴν κοινὴν δημοτικὴν εἰς τὰ ποιήματα των δὲν εἶχον διόλου ὑπ' ὄψιν τὴν πελοποννησιακήν. Ἀλλὰ καὶ τὰ κλέφτικα ᾄσματα τὰ παρουσιάζοντα εἶδός τι κοινῆς δημοτικῆς πιθανῶς ἔχουν ἐπίδρασίν τινα λογίας γλώσσης. Ἐὰν παρ' ἡμῖν ἡ γλωσσικὴ ἐξέλιξις ὑπῆρξεν ἀλλοία τῆς ἐν Ἰταλίᾳ, αἰτία τούτου οὐδεμία ἄλλη εἶναι παρὰ ἡ φύσις τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ἥτις εἰς τὰς βάσεις διαμείνασα κατὰ μέγα μέρος ἡ αὐτὴ δύναται νὰ ἀνακαλῇ εἰς ζωὴν καὶ μέγα μέρος τοῦ παρελθόντος της. (Περὶ τῶν διασωθέντων ἐν τῇ νέᾳ ἑλληνικῇ ἀρχαίων τύπων ἔχει γράψει ὁ Γ. Χατζιδάκις). Ἡ κατάστασις αὕτη δυνατὸν νὰ μὴ εἶναι ἡ ἀρίστη, ἀλλ' ὡς φαίνεται, εἶναι ἀναπότρεπτος. Ἀλλὰ περὶ τοῦ θεματος τούτου δὲν πρόκειται ἐνταῦθα.

Καὶ ἵνα ἐπανέλθωμεν, καὶ ἡ ἀπὸ φιλολογικῆς ἐπόψεως ἀπόδοσις εἶναι καθόλου εἰπεῖν ἐπιτυχής· ὁ ἐκδότης εὑρίσκει εὐστόχους ἐκφράσεις καὶ λέξεις· ἠδυνήθη μάλιστα τὸ συνθετικὸν ὕφος τῆς ἀρχαίας γλώσσης νὰ μεταβάλῃ εἰς τὸ ἀναλυτικὸν τῶν νέων γλωσσῶν περισσότερον ἢ ὁ Γάλλος Robin, ὅστις εἰς τὴν μετάφρασίν του πρόσκειται περισσότερον εἰς τὸ ὕφος τῶν κειμένων. Θὰ σημειώσω ἐνταῦθα ὀλίγα, ὅσα μοῦ φαίνονται ὅτι ἐσφαλμένως ἀποδίδουν ἢ ἑρμηνεύουν τὸ

κείμενον τοῦ Συμποσίου τοῦ Πλάτωνος. [1]

Ἐν τοῖς ἑξῆς γίνεται κακὴ χρῆσις λέξεως ἢ ἐκφράσεως. 179b μένος ἐμπνεῦσαι μεταφράζει «λεβεντιὰν ἐφύσηξ' ὁ θεός»· εἰς τὸν Ὅμηρον δὲν εἶναι ἀνεκτὴ ἡ λέξις «λεβεντιά», λέγε «ὁρμή, παλληκαριά, φωτιά». 188e βουλόμενος διαπράξασθαι μεταφράζει «ἐπιθυμῶν νὰ πραγματοποιήσῃ» ἀντὶ «νὰ ἐπιτύχῃ, κατορθώσῃ». 188e ψόφων μεταφράζει «κρότων» (τοῦ πταρμοῦ δηλαδή!). 198e ἐάντε ᾖ οὕτως ἔχοντα ἐάντε μὴ «ἀδιακρίτως ἂν ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν πραγματικότητα ἢ ὄχι»· δὲν εἶναι ὀρθὴ ἔκφρασις, λέγε «ἀσχέτως πρὸς τὸ...» ἢ ἁπλῶς «εἴτε... εἴτε». 199b κατ' ἐμαυτόν, οὐ πρὸς τοὺς ὑμετέρους λόγους «κατὰ τὸν ἰδικόν μου τρόπον, ὄχι ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὰς ὁμιλίας τὰς ἰδικάς σας», μεταφρστατέον «ὄχι κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἰδικῆς σας ὁμιλίας» ἢ «ὄχι σύμφωνα μὲ...». 208d σημ. 6 «τῶν γεγονότων ἢ μεγαλότης». 220c ἐπὶ στρατείας μεταφράζει «εἰς τὸ μέτωπον» (δηλαδὴ τὸ πολεμικόν), νεολογισμὸς μὴ ἔχων θέσιν εἰς κείμενον ἀρχαῖον. 215c σημ. 7 «ἀπολύτρωσιν» καὶ ἀλλαχοῦ, νεώτερος ὅρος, οὗ τὴν ἔννοιαν ὡς ἔχομεν σήμερον, δὲν εἶχεν ὁ Πλάτων· ἡ κάθαρσις ἦτο διάφορόν τι. Σελ. 116* σημ. 2 «ἀρκετὰ καλλιτέχνης ...καὶ εἶχε πρλλὴν σατιρικὴν φλέβα μέσα του, ἢ ὥστε...» (καὶ σελ. 51* πολλὰς μικρότητας... ἢ ὥστε) συχνὴ παρ' αὐτῷ σύνταξις, ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ἑλληνικῶς σόλοικος. Σελ. 155* «ἡ φραστικὴ τῆς Διοτίμας» ἀντὶ «ἡ φράσις, τὸ φραστικόν, ὁ φραστικὸς τόνος».

Οὐχὶ δὲ ὀρθῶς μεταφράζει ἢ ἑρμηνεύει τὰ ἑξῆς χωρία.

175 e «**ἡ μὲν γὰρ ἐμὴ** (σοφία) **φαύλη τις ἂν εἴη ἢ καὶ ἀμφισβητήσιμος ὥσπερ ὄναρ οὖσα**». Εἰς τὴν σημ. 3 λέγει «δὲν ἠξεύρει κανεὶς ἂν τὴν ἔχει ἢ ὄχι, ὅπως ὅ τι γίνεται εἰς τ' ὄνειρον εἶναι ἀμφίβολον ἂν ὑπάρχει ἢ ὄχι». Πῶς εἶναι δυνατὰ ταῦτα; Κατὰ τὸ ὄνειρον μὲν ὅ τι βλέπομεν νομίζομεν καὶ πραγματικόν, ὅταν δὲ ἐξυπνῶμεν, τὸ θεωροῦμεν σκιῶδες καὶ ἀβέβαιον. Ὁ Σωκράτης θέλει νὰ εἴπῃ, ὅτι ἡ σοφία του ἀμφίβολον ἂν ἔχῃ ὕπαρξιν (ἀμφισβητήσιμος), ἡ ὕπαρξίς της εἶναι τόσον σκιώδης καὶ ἀβεβαία, ὅσον εἶναι καὶ ἡ τοῦ ὀνείρου, ὅταν ἐξυπνῶντες ἀναπολοῦμεν αὐτό.

176 d «**ἄλλως τε καὶ κραιπαλῶντα**», ἡ πτῶσις τῆς μετοχῆς ἀσύντακτος, δὲν λέγει τίποτε ὁ ἐκδότης· ἀνέμενέ τις κραιπαλῶντι (ἐκ τοῦ συμβουλαίσαιμι ποιεῖν)· μὲ δυσκολίαν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἐπικρατοῦσα ἡ σύνταξις τοῦ ἀπαρεμφάτου (τινα ποιεῖν), ἀφοῦ τὸ ἄλλῳ (συμβουλεύσαιμι ἄλλῳ) εἶναι τόσον πλησίον.

177 e «**καὶ οἱ ἄλλοι πάντες ἅρα ξυνέφασαν**», «καὶ οἱ ἄλλοι ὅλοι σχεδόν». Πόθεν τὸ σχεδόν; Τὸ ἄρα εἶναι ἐνταῦθα καθ' ὁμη-

1 Ἐν 176 d γραπτέον ἄττ' ἀντὶ «ἄττ'». 182c σημ. 1 «θρύλος» ἀντὶ «θρύλλος». 184b δὲν μεταφράζεται τὸ «καλῶς». 183a «ὁποῖα δοῦλος κανείς» ἀσυνάρτητος μετάφρασις. 184b «ἀντέξῃ» γραπτέον «ἀνθέξῃ», ὅπερ δὲν εἶναι μὲν καὶ αὐτὸ κανονικόν, ἀλλ' ἐπεκράτησεν. 253* La théorie platonique γραπτέον platonicienne.

ρικὴν χρῆσιν = εὐθύς, ἀμέσως (προθύμως).

185 a **«δοκεῖ γὰρ ὁ τοιοῦτος τό γε αὐτοῦ ἐπιδεῖξαι, ὅτι ἕνεκα χρημάτων... ὑπηρετοῖ».** Τὸ τό γε αὐτοῦ εἶναι καθαρὸν ἀντικείμενον=τὸ φυσικόν του, τὸν χαρακτῆρά του, καὶ ὄχι αἰτιατικὴ τῆς ἀναφορᾶς=ὅσον ἐξηρτᾶτο ἀπ' ἐκεῖνον, ὡς λαμβάνει καὶ μεταφράζει ὁ ἐκδότης.

185 b **«δοκεῖ γὰρ αὖ καὶ οὗτος τὸ καθ' αὑτὸν δεδηλωκέναι»**=ἔχει φανερώσει τὸ φυσικόν του, ὄχι=ὅσον ἐξηρτᾶτο ἀπ' ἐκεῖνον, ὡς ὁ ἐκδότης καὶ ἄλλοι τινές.

Αὐτόθι **«οὕτω πάντως γε καλὸν»** μεταφραστέον «ὅπως καὶ ἂν τὸ ἐξετάσῃ τις», ὄχι, ὅπως ὁ ἐκδότης, «ὑπὸ οἱασδήποτε συνθήκας».

185 e **«Οὐκ ἂν φθάνοις λέγων, φάναι τὸν Ἀριστοφάνη, ἐγὼ δὲ ταῦτα ποιήσω».** «Ὡς (γρ. ὥς) ποὺ νὰ πῇς τρία», εἶπεν ὁ Ἀριστοφάνης, «θὰ τὸ κάμω». Ἐν σημ. 1 γράφει «Κακῶς ἑρμηνεύεται ὑπὸ πάντων ὡς προτροπὴ πρὸς τὸν Ἐρυξίμαχον ν' ἀρχίσῃ γρήγορα τὸν λόγον του». Ἀλλ' ἀληθῶς πάντες ἑρμηνεύουν ὀρθῶς πλὴν τοῦ ἐκδότου: «λέγε ἀμέσως, ἐγὼ δὲ θὰ ἐκτελέσω τὰς παραγγελίας σου». Τὸ πρᾶγμα τόσον πρόδηλον, ὥστε πᾶς λόγος περιττός.

186 b **«Ἄρξομαι δὲ ἀπὸ τῆς ἰατρικῆς λέγων, ἵνα καὶ πρεσβεύωμεν τὴν τέχνην».** Ἐν σημ. 4 γράφει διὰ τὸν πληθυντικὸν πρεσβεύωμεν «ἐνῷ ὁ σεβασμὸς πρὸς τὴν ἰατρικὴν καὶ πρὸς τὰ πρεσβεῖα της εἶναι καθολικὴ τῶν παρόντων ὑποχρέωσις». Μᾶλλον ὁ Ἐρυξίμαχος ὁμιλεῖ ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν ἰατρῶν, ὡς εἰ ἔλεγεν «ὡς πᾶς ἰατρὸς ὀφείλει»· ἐντεῦθεν ὁ πληθυντικός.

195 b **«μετὰ δὲ νέων ἀεὶ ξύνεστίν τε καὶ ἔστιν»** (ὁ Ἔρως), ὁ ἐκδότης μεταφράζει, «ἀλλὰ μὲ νέους πάντοτε συνευρίσκεται καὶ εὑρίσκεται», εἰς δὲ τὴν σημ. 4 «συνευρίσκεται καὶ εἶναι (δηλ. νέος). Τὸ τολμηρὸν λογικὸν ἅλμα (πηγαίνει μὲ νέους, ἄρα εἶναι νέος) διευκολύνεται καὶ συγκαλύπτεται κάτω ἀπὸ ἕνα ὁμοιοτέλευτον: σύνεστί τε καὶ ἔστι—χαρακτηριστικὸν τοῦ μαθητοῦ τῶν σοφιστῶν καὶ τῆς ψευδολογίας των». Μεταφραστέον «μὲ νέους εἶναι πάντοτε μαζὶ καὶ εἶναι εἷς ἀπ' αὐτούς» (θὰ ἐννοηθῇ καὶ ἔστι [τῶν νέων). Αἱ σοφιστικαὶ παρηχήσεις δὲν εἶναι εὔκολον νὰ ἀποδίδωνται (συνευρίσκεται καὶ εὑρίσκεται· πρβλ. καὶ αὐτόθι «φεύγων φυγῇ»=«φευγάτος φεύγει»!). Ἀλλὰ ποῦ εἶναι τὸ τολμηρὸν λογικὸν ἅλμα; μετὰ νέων νέος εἶναι τὸ **φυσικώτερον** καὶ συνηθέστερον.

199d **«πότερόν ἐστι τοιοῦτος οἷος εἶναί τινος ὁ Ἔρως ἔρως ἢ οὐδενός; ἐρωτῶ δ' οὐκ εἰ μητρός τινος ἢ πατρός ἐστιν (γελοῖον γὰρ ἂν εἴη τὸ ἐρώτημα εἰ Ἔρως ἐστὶν μητρὸς ἢ πατρός), ἀλλ' ὥσπερ ἂν εἰ αὐτὸ τοῦτο πατέρα ἠρώτων Ἆρα ὁ πατὴρ ἐστι πατὴρ τινὸς ἢ οὔ;, εἶπες ἂν δήπου μοι, εἰ ἐβούλου καλῶς ἀποκρίνασθαι, ὅτι ἔστιν υἱός γε ἢ θυγατρὸς ὁ πατὴρ πατήρ· ἢ οὔ;—Οὐκοῦν καὶ ἡ μήτηρ ὡσαύτως;... Τί δὲ ἀδελφὸς ἔστι τινὸς ἀδελφὸς ἢ οὔ; Οὐκοῦν ἀδελφοῦ ἢ ἀδελφῆς;... Πειρῶ δὴ... καὶ τὸν Ἔρωτα εἰπεῖν· ὁ Ἔρως ἔρως ἐστὶν οὑδενὸς ἢ τινός; Πάνυ μὲν οὖν ἔστιν».**

Ὁ ἐκδότης εἰς τὴν σημ. 2 ἑρμηνεύει «...εἰς τὴν προκειμένην δὲ περίπτωσιν θὰ ἦτο (ἡ γενικὴ τινος ὁ Ἔρως ἔρως) ἢ ὑποκειμενική: ἔρως ἐκ μέρους πατρὸς ἢ μητρός, ἢ ἀντικειμενική: ἔρως πρὸς πατέρα ἢ μητέρα, ἢ κτητικὴ (λέγε: γενικὴ τῆς καταγωγῆς): ἔρως γέννημα ἑνὸς πατρός, ὅπως 203a. Ἡ τρίτη ἑρμηνεία, εἶναι, νομίζω, ἡ ὀρθοτέρα». Καὶ ἀκολουθοῦν ἄλλα σκοτεινά. Τὸ χωρίον ἔχει προκαλέσει πολλὰς καὶ σκονεινὰς ἑρμηνείας· ἴσως πρέπει νὰ νοήσωμεν ὡς ἑξῆς. «Ὁ Ἔρως εἶναι ἔρως τινός; δὲν ἐννοῶ ἂν εἶναι ὡρισμένου πατρὸς ἢ μητρὸς τέκνον (πρόσεχε, μὴ ἀπατηθῇς ὡς πρὸς τοῦτο, ἀφοῦ προσέθεσα: ὁ Ἔρως εἶναι ἔρως τινός, δὲν ἐννοῶ λοιπὸν γενικὴν καταγωγῆς, ὡς θὰ ἐλέγαμεν ἡμεῖς) —φυσικὰ δὲ (γὰρ) ἀποκλείεται ἡ ἐρώτησίς μου νὰ σημαίνῃ ἂν εἶναι ὁ Ἔρως ἔρως πατρὸς ἢ μητρὸς (ἀντικειμενικὴ γενικὴ καθ' ἡμᾶς), τοιαύτη ἐρώτησις θὰ ἦτο γελοία. Ἀλλ' ὅπως ἐὰν ἐρωτῶ, ὁ πατὴρ εἶναι πατήρ τινος, ὁ ἀδελφὸς εἶναι ἀδελφός τινος; ζητῶ ἕνα προσδιορισμὸν (καθ' ἡμᾶς γενικὴν κτητικήν), οὕτως ἐρωτῶν καὶ περὶ τοῦ Ἔρωτος, ἂν εἶναι ἔρως τινός, ζητῶ ἕνα προσδιορισμὸν (καθ' ἡμᾶς γενικὴν ἀντικειμενικήν, ἡ γενικὴ δὲ αὕτη εἶναι τοῦ κάλλους). Ὁ Πλάτων βεβαίως ἀγνοεῖ τὴν συντακτικὴν ἡμῶν ὁρολογίαν (φιλοσοφικὴν ὁρολ.? ἐκδότης) καὶ δὲν διακρίνει **ἑκάστοτε τὸ εἶδος τοῦ προσδιορισμοῦ.** Τὸ γὰρ ἰδίᾳ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς παραδόξους ἑρμηνείας (ὁ Συκουτρῆς ἑρμηνεύει τότε!). Τὸ παράδειγμα πατρὸς-μητρὸς-ἀδελφοῦ δὲν ἦτο κατάλληλον, ἀλλ' ἡ σειρὰ τοῦ λόγου ἔδωκεν αὐτὸ ὡς πρόχειρον (ἐπομένως ἄχρηστος ἡ παρατήρησις τοῦ ἐκδότου 187* σημ. 1). Ὁ ἐκδότης λαμβάνει, ὡς φαίνεται εἰς τὴν σημ. 2, τὸ εἰ Ἔρως ἐστὶν ἔρως μητρὸς ἢ πατρὸς ὡς ὑπόθεσιν, ἐνῷ εἶναι πλαγία ἐρώτησις, δηλαδὴ ἐπεξήγησις τοῦ ἐρώτημα.

200a **«Πότερον ἔχων αὐτός, οὗ ἐπιθυμεῖ τε καὶ ἐρᾷ, εἶτα ἐπιθυμεῖ τε καὶ ἐρᾷ, ἢ οὐκ ἔχων;—Οὐκ ἔχων, ὡς τὸ εἰκός γε, φάναι.—Σκόπει δή, εἰπεῖν τὸν Σωκράτη, ἀντὶ τοῦ εἰκότος εἰ ἀνάγκη οὕτως».** Ὁ ἐκδότης ἑρμηνεύει τὸ ὡς τὸ εἰκός γε «αὐτὸ τοὐλάχιστον εἶναι πιθανόν». Μεταφραστέον «ὅπως βεβαίως εἶναι εὔλογον». Τὸ εὔλογον δύναται νὰ ἀντιτίθεται πρὸς τὸ ἀναγκαῖον. Ἡ παρατήρησις τοῦ ἐκδότου εἰς σημ. 1 οὐχὶ ὀρθή· πᾶς ἄνθρωπος, οὐχὶ μόνον εἷς σοφιστής, ὡς λέγει ὁ ἐκδότης, οὕτω θὰ ἀπήντα.

200d **«σκόπει οὖν, ὅταν τοῦτο λέγῃς, ὅτι ἐπιθυμῶ τῶν παρόντων, εἰ ἄλλο τι λέγεις ἢ τόδε, ὅτι βούλομαι τὰ νῦν παρόντα καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον παρεῖναι... Οὐκοῦν τοῦτό γ' ἐστὶν ἐκείνου ἐρᾶν, ὃ οὔπω ἕτοιμον αὐτῷ ἐστιν οὐδὲ ἔχει, τὸ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον ταῦτα εἶναι αὐτῷ σῳζόμενα καὶ παρόντα».** Ὁ ἐκδότης μεταφράζει «Κατ' ἀκολουθίαν αὐτὸ σημαίνει νὰ ἀγαπᾷς ἐκεῖνο... τὸ νὰ σοῦ εἶναι δηλαδὴ καὶ εἰς τὸ μέλλον ἐξησφαλισμένα...». Μεταφραστέον «αὐτὸ σημαίνει (δηλ. τὰ προηγούμενα) ὅτι ἀγαπᾷ τις ἐκεῖνο... δηλ. (ὅτι ἀγαπᾷ) τὸ νὰ εἶναι ἐξησφαλισμένα». Ἐνταῦθα, νομίζω, ἐξέπεσεν ὁ σύνδεσμος καί, ⟨καὶ⟩ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον· παράβαλε ὀλίγον ἀνωτέρω καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον, δίς (ὁ ἐκδότης μεταφράζει «καὶ εἰς τὸ μέλλον»). Διατὶ δὲν ἀναφέρει ὁ ἐκδότης εἰς τὸ κριτικὸν ὑπόμνημα τῆς σελίδος ὅτι ὁ Badham, ὁ Schanz ἀθετοῦσι τά: τὸ εἰς τὸν ἔπειτα—παρόντα, καί, ὡς φαίνεται, μετὰ λόγου;

200e **«Καὶ οὗτος ἄρα καὶ ἄλλος πᾶς ὁ ἐπιθυμῶν τοῦ μὴ ἑτοίμου ἐπιθυμεῖ καὶ τοῦ μὴ παρόντος καὶ ὃ μὴ ἔχει καὶ ὃ μὴ ἔστιν αὐτὸς καὶ οὗ ἐνδεὴς ἐστι· τοιαῦτ' ἄττα ἐστὶν ὧν ἡ ἐπιθυμία τε καὶ ὁ ἔρως ἐστίν».** Τὸ τοιαῦτ' ἄττα ἐστὶν μεταφράζει: «πρόμοια περίπου εἶναι τὰ ἀντικείμενα», οὐχὶ ὀρθῶς· διότι διὰ τοῦ παρόμοια περίπου ἐννοοῦνται καὶ ἄλλα τινὰ πλὴν τῶν λεχθέντων, ἐνῷ δὲν ἐννοοῦνται ἄλλα, ἀλλὰ συγκεφαλαιοῦνται διὰ τοῦ τοιαῦτα, ὅσα πλεοναστικῶς κατελέχθησαν, ἐκφέρεται δὲ μόνον ἀμφιβολία τις κατὰ πόσον ἐπιτυχῶς ὡρίσθησαν.

201d **«καὶ Ἀθηναίοις ποτὲ θυσαμένοις πρὸ τοῦ λοιμοῦ δέκα ἔτη ἀναβολὴν ἐποίησε τῆς νόσου».** Εἰς τὴν σημ. 5 ὑπάρχει ἡ παρατήρησις «Εἰς τὴν φράσιν πρὸ τοῦ λοιμοῦ ἡ πρόθεσις πρὸ ἐκφράζει μαζὶ καὶ τὴν χρονικὴν προτεραιότητα καὶ τὴν τοπικὴν καὶ τὴν μεταφορικὴν (πρὸς ἀποτροπήν)». Πῶς εἶνσι δυνατὸν εἰς τὸ παράδειγμα αὐτὸ νὰ ὑπάρχουν καὶ αἱ τρεῖς σημασίαι; Ἡ πρὸ ἔχει βεβαίως καὶ τὰς τρεῖς ταύτας σσμασίας, ἀλλ' ὄχι ἐπὶ τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ, καὶ λέγεται «τοπικὴ προτεραιότης καὶ μεταφορικὴ προτεραιότης;».

203e **«τὸ δὲ πoριζόμενον ἀεὶ ὑπεκρεῖ, ὥστε οὔτε ἄπορεῖ Ἔρως ποτὲ οὔτε πλουτεῖ».** Μεταφράζει «ὅτι ἀποκτᾷ, τοῦ φεύγει διαρκῶς μέσ' ἀπὸ τὰ δάκτυλα». Εἰς τὴν γαλλικὴν δύναται νὰ ἔχῃ ὀρθῶς ἡ μετάφρασις: s'écoule entre ses doigts (Robin), ἀλλὰ παρ' ἡμῖν ἡ ἔκφρασις δὲν δύναται νὰ λέγηται καὶ περὶ πνευματικῶν καταστάσεων, ὁποῖαι ἐνταῦθα συνυπονοοῦνται. Λέγε «σιγὰ σιγὰ τοῦ διαφεύγει πάντοτε».

208a **«ὃ γὰρ καλεῖται μελετᾶν, ὡς ἐξιούσης ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης' λήθη γὰρ ἐπιστήμης ἔξοδος, μελέτη δὲ πάλιν καινὴν ἐμποιοῦσα ἀντὶ τῆς ἀπιούσης μνήμην σῴζει τὴν ἐπιστήμην, ὥστε τὴν αὐτὴν δοκεῖν εἶναι».** Ὁ ἐκδότης μεταφράζει «διότι αὐτὸ ποὺ ὀνομάζομεν μελέτην... ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου ἡ μελέτη, εἰσάγουσα νέαν παράστασιν ἀντὶ τῆς ἀποχωρούσης, διατηρεῖ τὴν γνῶσιν...». Μελέτη καὶ μελετᾶν σημαίνει ἐπανάληψιν, ἄσκησιν (παράβαλε τὸ παρὰ Ξενοφῶντι ἐμελέτων τοξεύειν μακράν). Τὸ καινὴν δὲν σημαίνει νέαν, ἀλλὰ νεωστὶ γιγνομένην, οὐχὶ νέου εἴδους, ἀλλὰ προσφάτου ἐμφανίσεως (τῆς αὐτῆς μνήμης παραστάσεως), δηλ. τὸ Α ἀμαυρωθὲν ἐν τῇ μήμῃ ἀνακαινίζεται πάλιν ὡς Α.

208b **«ταύτῃ τῇ μηχανῇ, ὦ Σώκρατες, ἔφη, θνητὸν ἀθανασίας μετέχει, καὶ σῶμα καὶ τἆλλα πάντα, ἀθάνατον δὲ ἄλλῃ».** Εἰς τὴν σημ. 2 γράφει «ἀθάνατον δὲν ἀναφέρεται μόνον εἰς τοὺς θεούς, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ψυχήν, ἡ ὁποία εἰς τὴν οὐσίαν της (ὄχι εἰς τὰς ἐπὶ μέρους διὰ τοῦ σώματος ἐνεργείας) παραμένει ἀθάνατος καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς συνεχείας. Αὐτὴν τὴν συνέχειαν ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς μὲ τὸ ἄλλῃ...». Οὐχὶ ὀρθὴν ἑρμηνείαν ἀκολουθεῖ ἐνταῦθα ὁ ἐκδότης· τὸ ἀθάνατον ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸ θεῖον, οὐδαμῶς δὲ εἰς τὴν ψυχὴν ὑπὸ οἱανδήποτε ἔννοιαν. Περὶ ψυχῆς ὡς ἀθανάτου καὶ μετὰ θάνατον σῳζομένης, οὐδαμοῦ ὁμιλεῖ ἡ Διοτίμα (δηλ. ὁ Πλάτων)· τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ (=τἆλλα, δηλ. αἱ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαι ψυχικαὶ ἐκδηλώσεις, τρόποι, ἤθη, δόξαι, ἐπιθυμίαι, ἐπιστῆμαι—207e) διὰ τῆς ἀπαύστου διαρροῆς καὶ ἀνανεώσεως διατηροῦσι ταυτότητα καὶ ἑνότητα, καὶ οὕτω μετέχουσιν ἀθανασίας, πρυσκαίρου ἐννοεῖται, ἐφ' ὅσον τὸ σῶμα ζῇ, τὸ δ' ἀθάνατον ἄλλῃ (ὁ θεὸς δηλ.), δι' ἄλλου τρόπου μετέχει ἀθανασίας, διὰ τῆς ἀεὶ ἑαυτῷ ὁμοιότητος, οὐτῷ παντάπασι τὸ αὐτὸ ἀεὶ εἶναι ὥσπερ τὸ θεῖον, ἀλλὰ τῷ τὸ ἀπιὸν καὶ παλαιούμενον ἕτερον νέον ἐγκαταλείπειν, οἷον αὐτὸ ἦν (208a καὶ 207d).

Ὁ Πλάτων ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς δὲν εἶχε, φαίνεται, καταλήξει ἀκόμη, ὅτε ἔγραφε τὸ Συμπόσιον, εἰς θετικὰ συμπεράσματα, ἐμελέτα αὐτό, διὸ καὶ ἐπέχει, μετ' ὀλίγα δὲ ἔτη ἔγραψε τὸν Φαίδωνα, ὅστις ἔρχεται ὡς συμπλήρωσις τοῦ λόγου τῆς Διοτίμας καὶ ἐνῷ διὰ τῆς διαλεκτικῆς μεθόδου προσπαθεῖ νὰ λύσῃ αὐτό. Καὶ φαίνεται ἀληθῶς ὅτι ὁ Σωκράτης δὲν παρέδωκεν εἰς τοὺς μαθητάς του βεβαίαν τινὰ διδασκαλίαν διαλεκτικῶς διεξηγμένην περὶ διατηρήσεως τῆς ψυχῆς μετὰ θάνατον, θεωρῶν τοῦτο ὡς ζήτημα ὑπερβαῖνον τὴν δύναμιν τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας (Ed. Zeller B⁴, I, σ. 179 ἑξ.)· οὐδεμία βεβαιότης περὶ αὐτῆς ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ, ἔνθα ὁ Σωκράτης ὁμιλεῖ περὶ τῆς ἀθανασίας ὡς εἷς τῶν πολλῶν Ἀθηναίων (XXXII, τρὶς ἡ φράσις κατὰ τὰ λεγόμενα ἅτινα ἐν Πολιτείᾳ, 330d, λέγεται ὅτι κατεγελῶντο, καὶ XVIIb, οὐχὶ δ' ἄλλως ὁμιλεῖ καὶ ἐν τῷ Κρίτωνι XVI). Δύσκολον δὲ εἶναι νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι μόνον εἰς τὸ δεσμωτήριον καὶ δὴ κατὰ τὴν τελευταίαν ἡμέραν ἐπελήφθη ὁ Σωκράτης τῆς λογικῆς διερευνήσεως τοῦ ζητήματος (Φαίδων)· πάντως συνεζητήθησαν ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις σχετικά τινα καὶ παρήγορα, πιθανῶς κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ καὶ τῷ Κρίτωνι λεγομένων. Ταῦτα, νομίζω, παρέχουσιν ἀσφαλὲς τεκμήριον ὅτι τὸ Συμπόσιον προηγήθη τοῦ Φαίδωνος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀμφισβητεῖται ἢ δὲν ἀποδεικνύεται ἐπαρκῶς· διότι ἄλλως θὰ ἐγί-

νετο ἐν τῷ Συμποσίῳ σαφής τις μνεία τῆς μετὰ θάνατον ὑπάρξεως τῆς ψυχῆς, ὡς συνηθίζει ὁ Πλάτων ν' ἀναφέρεται εἰς τὰ κεκτημένα πορίσματα προηγουμένων διαλόγων.

'Εὰν ταῦτα ἔχωσιν οὕτως δὲν εἶναι ὀρθὸν ὅσα λέγονται ἐν 210* σημ. 1 οὐδ' ὅσα ἐν 158* σημ. 2 «Ἔτσι καὶ εἰς τὴν 'Απολογίαν ζητεῖ μὲ φαινομενικὴν ἀμφιβολίαν νὰ συγκρύψῃ τὴν πίστιν, ποὺ τὸν ὁδηγεῖ εἰς τὸν θάνατον τάσον γαλήνια». Τίνα λόγον θὰ εἶχεν «ἡ φαινομενικὴ αὕτη ἀμφιβολία» ἐν μέσῳ τῆς ὥμῆς καὶ πικρᾶς φιλαληθείας τῆς 'Απολογίας; Καὶ εἰς τὰ ἐν 212a καὶ εἰπερ τῷ ἄλλῳ ἀνθρώπων ἀθανάτῳ καὶ ἐκείνῳ δὲν ἐννοεῖται ἡ μετὰ θάνατον ἀθανασία, ἀλλ' ὁ ἐπὶ γῆς βίος ὥς τις θεῖος καὶ ὅμοιος πρὸς τὸν βίον τῶν ἀθανάτων, ὡς μαρτυροῦσι πάντα τὰ λεγόμενα ἀπὸ 211d—212a. Αἰσθάνεται τις ἐνταῦθα ὅτι παρεσκευάσθη πλήρως ἡ ὁδὸς πρὸς τὸν Φαίδωνα, ἀλλ' ἐν τῷ παρόντι οὐδ' «ὑπαινίσσεται» κἂν ὁ Πλάτων «τὴν προσωπικὴν ἀθανασίαν», ὡς ὑποθέτει ὁ ἐκδότης ἐν 227* σημ. 3. Τὸ πολυθρύλητον δὲ ζήτημα. τί σωκρατικὸν ὑπάρχει ἐν τῷ Πλάτωνι, βεβαίως δὲν δύναται νὰ λυθῇ ὑπὲρ ἐκείνων, οἵτινες νομίζουν ὅτι τὸ πᾶν ἐν τῷ Πλάτωνι εἶναι σωκρατικὸν (Burnet).

208d **«ἢ προαποθανεῖν τὸν ὑμέτερον Κόδρον ὑπὲρ τῆς βασιλείας τῶν παίδων».** Μεταφράζει «καὶ ὁ Κόδρος ὁ ἰδικός σας χάριν τῆς βασιλείας τῶν παιδιῶν του πρόωρον θὰ ἐδέχετο θάνατον». Περὶ προώρου θανάτου οὐδόλως πρόκειται· ἡ πρὸ δηλοῖ ἁπλῶς ὅτι ὁ θάνατός του προηγήθη τοῦ τῶν παίδων, καὶ δὴ κατὰ τρόπον περιττόν, διὰ τὴν ἀντίθεσιν πρὸς τὸ ἀμέσως προηγηθὲν 'Αχιλλέα Πατρόκλῳ ἐπαποθανεῖν.

209a **«ἢ περὶ τὰς τῶν πόλεών τε καὶ οἰκήσεων διακοσμήσεις»** (φρόνησις). Μεταφράζει «ἢ ἀσχολουμένη μὲ τὴν διαρρύθμισιν τῶν πόλεων καὶ τῶν σπιτικῶν»· τί εἶναι αὐτὰ τὰ σπιτικά, δὲν λέγεται. Κατ' ἄλλους νοοῦνται αἱ οἰκογένειαι, ὁ Robin ἐννοεῖ θιάσους, ἀδελφότητας φιλοσοφικῶν σχολῶν, ἔνθα νέοι ἀθροίζονται ὡς εἰς οἴκησιν κοινήν, ὁποία εἶναι καὶ ἡ περὶ τὸν Πλάτωνα ἐν τῇ 'Ακαδημίᾳ. 'Αλλὰ δύναται καὶ ἁπλῶς νὰ θεωρηθῇ ἡ λέξις ὡς ὁρίζουσα εἰδικώτερον τὴν ἔννοιαν τῶν πόλεων=ἤτοι τῆς διοικήσεως αὐτῶν. Τοῦτο ὑποδηλοῖ καὶ ὁ σύνδεσμος τε καὶ ὑποσημαίνων τὰς δύο ἐννοίας ὡς ἕν.

210b **«καὶ εἰ δεῖ διώκειν τὸ ἐπ' εἴδει καλόν».** Μεταφράζονται «καὶ ὅτι ἐφ' ὅσον θέλει νὰ συλλάβῃ γενικῶς τὴν ὡραιότητα τῆς ἐξωτερικῆς ἐμφανίσεως». Μεταφραστέον, «καὶ ὅτι ἀφοῦ πρόκειται (ἢ ἀφοῦ μέλλει, ὡς τι δεόντως γενησόμενον) νὰ θηρεύσῃ τὸ κάλλος τῆς μορφῆς».

211a **«οὐδ' ἔνθα μὲν καλόν, ἔνθα δὲ αἰσχρόν, ὡς τισὶ μὲν ὂν καλόν, τισὶ δὲ αἰσχρόν»**· «ὡσὰν νὰ ἦτο διὰ μερικοὺς ὡραῖον, δι' ἄλλους ἄσχημον». Μετάφρασον, «διότι (ἢ καθότι) εἶναι...».

212a **«ἢ οὐκ ἐνθυμεῖ»** «ἢ λησμονεῖς». Ἡ συνήθης σημασία τοῦ ἐνθυμοῦμαι εἶναι «συλλογίζομαι, σκέπτομαι, λαμβάνω ὑπ' ὄψιν». Τὰ λεγόμενα ἄλλως οὐδεμίαν σχέσιν ἔχουσι πρὸς εἰρημένον τι, ὥστε νὰ δύναται νὰ ἑρμηνευθῇ «λησμονεῖς». 'Αλλὰ καλῶς μεταφράζεται ἐν 208b ἐνθυμηθεὶς «ὅταν σκεφθῇς».

212d **«ἄγειν οὖν αὐτὸν παρὰ σφᾶς τήν τε αὐλητρίδα ὑπολαβοῦσαν καὶ ἄλλους τινὰς τῶν ἀκολούθων».** «Πράγματι τοὺς τὸν ὡδήγησαν μέσα, ἡ αὐλητρὶς ἡ ὁποία τὸν εἶχε πιάσει ἀπὸ κάτω καὶ μερικοὶ τῆς ἀκολουθίας του». Πρόκειται περὶ τοῦ 'Αλκιβιάδου, ὅστις σφόδρα μεθύων ἐμφανίζεται εἰς τὴν θύραν ὑποβαστα ζόμενος ὑπὸ τῆς αὐλητρίδος. Ἡ μετάφρασις τοῦ ἐκδότου εἶναι πολὺ ἄστοχος.

212e **«ἵνα ἀπὸ τῆς ἐμῆς κεφαλῆς τὴν τοῦ σοφωτάτου καὶ καλλίστου κεφαλήν, ἵν' εἴπω οὑτωσί, ἀναδήσω».** Τὰ χειρόγραφα ἐὰν εἴπω. Ὁ ἐκδότης δὲν προετίμησε τὴν καλυτέραν διόρθωσιν, τὴν τοῦ Hermann ἀνειπὼν «ἀφοῦ τὸν προσαγορεύσω ἔτσι ἐπισήμως» (ὦ σοφωτάτη καὶ καλλίστη κεφαλή), κατὰ τὸν τυπικὸν δηλ. τρόπον τῶν τιμητικῶν ψηφισμάτων ἢ ἐπισήμων ἀναγορεύσεων, ἔνθα συνηθέστατον τὸ ἀνειπεῖν, καθ' ὅσον μάλιστα προσφάτως ὁ 'Αγάθων εἶχεν ἀναγορευθῇ νικητὴς εἰς τὸν δραματικὸν ἀγῶνα. Τὸ τοῦ ἐκδότου «γιὰ νὰ ἐκφρασθῇ ἔτσι» οὐδὲν λέγει· εἶναι ξηρὸν καὶ ἄχρουν ἐντελῶς, καὶ συνάμα ἡ ἐπανάληψις ἵνα ἀπὸ—ἵν' εἴπω ἐνοχλῇ.

216d **«ὁρᾶτε γὰρ ὅτι Σωκράτης ἐρωτικῶς διάκειται τῶν καλῶν καὶ ἀεὶ περὶ τούτους ἐστὶ καὶ ἐκπέπληκται, καὶ αὖ ἀγνοεῖ πάντα καὶ οὐδὲν οἶδεν, ὡς τὸ σχῆμα αὐτοῦ. τοῦτο οὐ σιληνῶδες; σφόδρα γε. τοῦτο γὰρ οὗτος ἔξωθεν περιβέβληται...».** Ἡ σημ. 3 μᾶλλον συσκοτίζει τὰ πράγματα παρὰ διασαφεῖ. Ὁ Σιληνὸς ἔχει δύο ἰδιότητας (Σιληνοὶ καὶ Σάτυροι ἐναλλάσσονται εἰς τὸν λόγον τοῦ 'Αλκιβιάδου ὡς συγγενῆ ὄντα): α') εἶναι ἄσχημος καὶ ἀκόλαστος β') εἶναι ἠλίθιος, κωμικός· τὰς δύο ταύτας ἰδιότητας ἔχει κατὰ 'Αλκιβιάδην καὶ ὁ Σωκράτης, τὴν ἐρωτικὴν διάθεσιν (ἐκπέπληκται) καὶ τὴν ἠλιθιότητα (ἀγνοεῖ πάντα). «Ἡ διπλῆ αὕτη ἐμφάνισις αὐτοῦ (τὸ σχῆμα, ἀλλ' ὄχι ἡ πραγματικότης) δὲν εἶναι ἐμφάνισις ἑνὸς Σιληνοῦ;» τὸ σχῆμα αὐτοῦ τοῦτο οὐ σιληνῶδες; Οὕτω νομίζω, πρέπει νὰ γραφῇ ἡ φράσις, ἀθετουμένου τοῦ ὡς.

218c **«μὴ οὐ καὶ τοῦτο χαρίζεσθαι καὶ εἴ τι ἄλλο ἢ τῆς οὐσίας τῆς ἐμῆς δέοιο ἢ τῶν φίλων τῶν ἐμῶν».** Οὐχὶ ὀρθῶς συντάσσει καὶ μεταφράζει ὁ ἐκδότης «καὶ ὅ τι ἄλλο ἐπίσης χρειάζεσαι εἴτε ἀπὸ τὴν ἰδικήν μου εἴτε ἀπὸ τῶν φίλων μου τὴν περιουσίαν». Τὸ ὀρθὸν ἔχει οὕτω: «καὶ οἱανδήποτε ἄλλην ἀνάγκην ἤθελες λάβει ἢ τῆς περιουσίας μου ἢ τῶν φίλων μου» (δηλ. τῆς προστασίας τῶν φίλων μου, ὄχι τῆς περιουσίας των· δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαθέσῃ τὴν περιουσίαν τῶν φίλων, καὶ ἄλλως θὰ ἔλεγε ἢ τῆς τῶν φίλων). Τὸ τι ἄλλο εἶναι σύστοιχον ἀντικείμενον· διότι, ὡς γνωστόν, τὸ δέομαι λαμβάνει σύστοιχον κατ' αἰτιατικὴν οὐδετέρου ἀντωνυμίας (τοῦτο, τί, ἄλλο), αἱ δὲ γενικαὶ

εἶναι ἀντικείμενα κατὰ τὴν κανονικὴν σύνταξιν τοῦ δέομαι (π.χ. εἴ τι ἐμοῦ δέει), οὐχὶ δὲ γενικαὶ διαιρετικαὶ ὡς λαμβάνει ὁ ἐκδότης.

220c **«Καὶ ταῦτα μὲν δὴ ταῦτα».** «Καὶ αὐτὰ μὲν συνέβησαν ὅπως τὰ λέγω». Παράδοξος ἡ μετάφρασις. Ἡ γνωστὴ αὕτη φράσις σημαίνει «Καὶ αὐτὰ μὲν σχετικῶς μὲ τὸ ζήτημα αὐτὸ (τῆς ἀντοχῆς εἰς τὸ ψύχος). Αὐτόθι «ξυννοήσας γὰρ αὐτόθι ἕωθέν τι εἱστήκει σκοπῶν» «...ἐστέκετο ἀπὸ τὴν αὐγὴν εἰς τὸ ἴδιον σημεῖον καὶ ἐσυλλογίζετο». Τὸ αὐτόθι δὲν σημαίνει «εἰς τὸ ἴδιον σημεῖον», ἀλλὰ «αὐτοῦ», τὸ ἀνωτέρω ἐκεῖ ποτε ἐπὶ στρατείας.

Σ. ΤΡΑΧΙΛΗΣ

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΞΕΝΟΜΑΝΙΑ

(ΒΕΝΤΕΤΤΑ—ΑΝΤΕΚΔΙΚΗΣΙΣ—ΕΚΔΙΚΗΣΙΣ)

Ὡς γνωστόν, ἡ γλῶσσα δὲν εἶναί τι σταθερὸν καὶ ἀμετάβλητον, ἀλλ' ἀνελίσσεται συνεχῶς καὶ πλουτίζεται ἀφειδῶς διὰ νέων λέξεων, ἵνα ἀνταποκρίνηται πρὸς τὰς ἑκάστοτε παρουσιαζομένας ἀνάγκας καὶ τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ. Πρέπει ἑπομένως ὁ ἑκάστοτε πλουτισμὸς τῆς γλώσσης νὰ γίνηται μετὰ πολλῆς προσοχῆς καὶ περισκέψεως καὶ νὰ ἐπιχειρῆται μόνον παρὰ τῶν εἰδημόνων, ἵνα μὴ εἰσέρχωνται εἰς τὴν γλῶσσαν στοιχεῖα ξένα, ἢ ἀπροσδιόνυσα καὶ οὕτως ἀλλοιοῦται αὕτη κατὰ τὴν βάσιν αὐτῆς. Ὁ ἐπιχειρῶν λοιπὸν νὰ εἰσαγάγῃ εἰς τὴν γλῶσσαν νέαν τινὰ λέξιν, ἐπιστημονικόν τινα ὅρον, εἴτε ὁ χειριζόμενος καθόλου τὴν νέαν ἡμῶν γλῶσσαν πρὸς ὀνομασίαν φαινομένου τινός, πρέπει νὰ ἀκολουθῇ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον γενικούς τινας κανόνας, ἵνα βοηθῇ ἐν τῷ μέτρῳ τῶν δυνάμεων αὐτοῦ τὴν φυσικὴν καὶ ἀβίαστον ἀνέλιξιν τῆς γλώσσης καὶ ἀποκρούῃ ἅμα πᾶσαν ἄνευ λόγου ἀλλοίωσιν καὶ παραφθορὰν αὐτῆς. Οὕτω λ.χ. πρέπει νὰ ἀνατρέχῃ τις τὸ πρῶτον εἰς τὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν τῆς λαλουμένης, ἵνα ἐξετάσῃ μήπως αὐτὸς ὁ λαὸς ἔχει ἰδίαν τινὰ λέξιν πρὸς δήλωσιν τοῦ πράγματος, καὶ ἐὰν ἀνεύρῃ τοιαύτην λέξιν συμβιβαζομένην καὶ πρὸς τὸ γλωσσικὸν συναίσθημα τῶν ἀνεπτυγμένων Ἑλλήνων καὶ πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης νὰ προσλαμβάνῃ αὐτὴν καὶ νὰ χρησιμοποιῇ ἐφεξῆς, ἐν ἀνάγκῃ μετά τινος μετασχηματισμοῦ ἢ ἀποκαταστάσεως. Ἐὰν ἐν τῇ συγχρόνῳ γλώσσῃ δὲν ἀνευρίσκηται κατάλληλος λέξις πρέπει νὰ ἀναζητῆται εἰς τὸν ἀκένωτον θησαυρὸν τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς ἀνελίξει καὶ νὰ ἐξετάζηται μήπως κατὰ τὰς διαφόρους ἐποχὰς ἐγένετο χρῆσις λέξεώς τινος καταλλήλου πρὸς ἀπόδοσιν τῆς ἐννοίας περὶ ἧς ἑκάστοτε πρόκειται, ὁπότε πρέπει νὰ προτιμᾶται αὕτη ὑπό τινας ὅμως περιορισμούς. Πρέπει δηλαδὴ νὰ ἐξετάζηται, ἂν ἡ ἀρχαία λέξις δύναται νὰ προσαρμοσθῇ πρὸς τὸ γλωσσικὸν συναίσθημα τῆς συγχρόνου ἐποχῆς καὶ νὰ γίνῃ καταληπτὴ παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ νὰ ἀφομοιωθῇ παρ' αὐτοῦ. Ὁμοίως πρέπει νὰ θεωρῆται ἂν ἀποδίδῃ σαφῶς καὶ ἀκριβῶς τὴν ἔννοιαν τὴν ὁποίαν θέλομεν δι' αὐτῆς νὰ δηλώσωμεν. Ἐὰν οὔτε ἐκ τῆς ἀρχαίας, οὔτε ἐκ τῆς μεσαιωνικῆς γλώσσης ἱκανοποιηθῶμεν τότε δυνάμεθα νὰ προβαίνωμεν εἰς τὴν δημιουργίαν νέας λέξεως ὑπὸ τὸν ὅρον, ὅτι θὰ τηρῶμεν πάντοτε τοὺς νόμους καὶ τοὺς κανόνας τῆς γλώσσης. Μόνον ἐν ἀπολύτῳ ἀδυναμίᾳ καὶ εἰς ἐξαιρετικὰς περιπτώσεις πρέπει νὰ στέργωμεν ξενικὰς λέξεις, ὡς ἐπίσης καὶ ἂν ξένη τις λέξις εἶναι τοσοῦτον διαδεδομένη παρὰ τῷ λαῷ, ὥστε πλέον νὰ καθίσταται ἀδύνατος ἡ ἀντικατάστασις αὐτῆς. Ἐφ' ὅσον ὅμως ἔχομεν ἰδίας λέξεις πρὸς ὀνομασίαν φαινομένου τινός, ἢ ἐφ' ὅσον δυνάμεθα νὰ δημιουργήσωμεν νέας συμβιβαζομένας καὶ πρὸς τὸ γλωσσικὸν συναίσθημα τοῦ λαοῦ, οὐδεμία ἀνάγκη ὑπάρχει νὰ χρησιμοποιῶμεν ξένας λέξεις καὶ μάλιστα παρεφθαρμένας διότι κινδυνεύομεν διὰ τῆς ἐπιπολαίας ταύτης χρήσεως νὰ διαδώσωμεν αὐτὰς παρὰ τῷ λαῷ καὶ οὕτω κατὰ μικρὸν ἄνευ λόγου νὰ ἀλλοιώσωμεν τὴν φύσιν τῆς γλώσσης ἡμῶν.

Διὰ τῶν ἀνωτέρω δὲν συνιστῶμεν ἀπόλυτον ξενηλασίαν, ἀπόλυτον δηλαδὴ ἀποφυγὴν καὶ ἀπαλλαγὴν τῆς γλώσσης ἡμῶν ἀπὸ τῶν ξένων λέξεων, ἂν καὶ τοῦτο μέχρι σημείου τινὸς θὰ ἦτο εὐκταῖον, ἀλλ' ἀπαλλαγὴν ἐκ τῆς ὅλως ἀδικαιολογήτου ξενομανίας, ἥτις κατέχει ἡμᾶς εἰς πλείστας ὅσας ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς ἡμῶν, μάλιστα δὲ εἰς τὴν γλῶσσαν καὶ δὴ εἰς τὸν προφορικὸν λόγον τῶν κυριῶν τῶν δῆθεν ἀνωτέρων τάξεων. Ἡ εἰσδοχὴ εἰς τὴν γλῶσσαν, ἄνευ λόγου, ξένων λέξεων πρέπει νὰ ἀποκρούηται, διότι εἶναι αὐτόχρημα οἰκειοθελὴς στέρησις τῆν ἐλευθερίας ἡμῶν. «Εἶναι, ὡς ἐὰν θέλωμεν νὰ ἐπιβάλωμεν εἰς τὴν γλῶσσαν νέον εἶδος διομολογήσεων» λέγει ὁ Cenap-Kemal βέης, καθηγητὴς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁμιλῶν περὶ τῆς ἄνευ λόγου εἰσδοχῆς ξένων ὅρων ἢ λέξεων εἰς τὴν τουρκικὴν γλῶσσαν. Δὲν πρόκειται βεβαίως ἐνταῦθα νὰ καταλέξωμεν τὰς περιπτώσεις καθ' ἃς ἐν τῷ λόγῳ ἡμῶν πολὺ μᾶλλον ἐν τῷ προφορικῷ καὶ ὀλιγώτερον ἐν τῷ γραπτῷ, μεταχειριζόμεθα ἄνευ λόγου, πολλάκις μάλιστα ἐπιπολαίως, ξένας λέξεις· ἀρκούμεθα μόνον νὰ τονίσωμεν ὅτι τοῦτο γίνεται, ὡς μὴ ὤφειλε, εἰς εὐρυτάτην κλίμακα καὶ παρέχομεν μόνον δεῖγμα ἐκ τῶν πολλῶν περιπτώσεων τὴν χρησιμοποίησιν ἑκάστοτε τῆς λέξεως βεντέττα.

Τῆς λέξεως ταύτης γίνεται εὐρυτάτη χρῆσις ἔν τε τῇ δημοσιογραφίᾳ καὶ ἐν βιβλίοις ἄνευ οὐδενὸς λόγου, χωρὶς ἐξ ὅσων τοὐλάχιστον ἐκ πληροφοριῶν καὶ ἐκ τοῦ πλουσιωτάτου ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Νέας Ἑλληνικῆς γλώσσης ἐξηκρίβωσα, νὰ λέγηται που ἐντὸς ἢ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ Ἑλλήνων ὅλως τοὐναντίον, οὐ μόνον εἶναι ἄγνωστος εἰς τὸ γνήσιον λαϊκὸν αἴσθημα ἀλλὰ καὶ χρησιμοποιοῦνται ἄλλαι λέξεις προσφυέστεραι πρὸς δήλωσιν τῆς σχετικῆς ἐννοίας.

Ἡ λέξις βεντέττα εἰσήχθη εἰς τὴν δημοσιογραφικὴν γλῶσσαν πρὸς δήλωσιν σει-

ρᾶς φρόνων ἢ ἄλλων βιαίων πράξεων γινομένων πρὸς ἀντσπόδοσιν τῶν ἴσων, ληφθεῖσα ὑπὸ τῶν συντακτῶν ἐκ τῶν γαλλικῶν ἐφημερίδων ἐν αἷς συχνάκις ἀναγράφονται εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν Κορσικῇ ἀντεκδικήσεων. Οὕτω πάλιν ἡ λέξις βεντέττα εἶναι τῆς γαλλικῆς δημοσιογραφικῆς γλώσσης εἰς τὴν ὁποίαν εἰσήχθη ἐκ τῆς ἰταλικῆς (Vendét-ta) ἐνῷ συγχρόνως γίνεται χρῆσις τοῦ ὅρου vengeance (la) καὶ ἐν τῷ διεθνεῖ δικαίῳ τοῦ ὅρου représaille, ὃν ὁ Ν. Σαρίπολος ἀπέδωσε διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀντεκδίκησις καὶ contrereprésaille, ὃν ὁ Στρέϊτ ἀπέδωσε διὰ τοῦ ὅρου ἐπαντεκδίκησις. Ὁ ὅρος ἀντεκδίκησις εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένος ἐν τῇ γραφομένῃ ἡμῶν γλώσσῃ. Ἐξ ὅσων ἐπὶ τοῦ παρόντος δύναμαι νὰ βεβαιώσω γίνεται χρῆσις τούτου ὑπὸ τοῦ Κοραῆ ἐν τοῖς προλεγομένοις τῆς ἐκδόσεως τοῦ Ἰσοκράτους καὶ ἀλλαχοῦ (1807), ὑπὸ τοῦ Φουρναράκη (1825), τοῦ Ἰ. Φιλήμονος (1834), τοῦ Π. Ἀργυροπούλου (1850). τοῦ Σαριπόλου, τοῦ Στρέϊτ καὶ ἄλλων.

Παλαιότερον ἀναφέρονται οἱ τύποι ἐκδίκησις καὶ ἐκδικία, ὁ δὲ Κοραῆς ὕστερον ἀναφέρει τὸν τύπον ἐγδίκησις (Ἄτακτα β΄ 113) ἀντὶ τοῦ ἐκδίκησις (vengeance) παραπέμπων εἰς τοὺς ἑξῆς στίχους τοῦ Θρήνου Κωνσταντινουπόλεως:

Νὰ δράμετε ἀπόκοτα μὲ φρόνησιν καὶ πρᾶ-
[ξιν,
ἐγδίκησιν νὰ ποίσετε τῆς ταπεινῆς τῆς
[πόλις.

Ὁ τύπος ἐγδίκησι(ς) ἀναφέρεται καὶ εἰς τὰ κρητικὰ κείμενα (Ζήνων Α 21 καὶ Β 393)· ὡσαύτως ἐγδίκησι (αὐτ. Β 254) καὶ ῥῆμα γδικιώνω (Ἐρωφίλη Γ 24 καὶ Δ 374, Ζήνων Β 167 καὶ Ε 293) καὶ γδικιώνομαι (Ἐρωτόκριτος Α 244 καὶ Β 931, Ἐρωφίλη Δ 226), ἅτινα προέρχονται ἐκ τοῦ ἐκδικαιώνω (Θησαυρὸς Γερασίμου Βλάχου ἐν λ.) καὶ ἐγδικαιώνομαι (Κοραῆ Ἄτακτα β΄ 113). Ὡσαύτως παράβαλε τὸ ῥῆμα δικαιώνω καὶ δικαιώνομαι (Νιφᾶκος στ. 271) καὶ τὰ ἀντίθετα: ἀδίκιωτος, ἐκ τοῦ στερητικοῦ α καὶ τοῦ ῥήματος δικαιώνω (αὐτ. 268) καὶ ἀγδίκιωτος, ἐκ τοῦ στερητικοῦ α καὶ τοῦ ῥήματος δικαιώνω (Ἐρωφίλη Ε 259) καὶ ἀγδίκητος (Σαχλίκη Γραφαὶ κλπ. στ. 43). Πλὴν ὅμως τῶν ἀνωτέρω καταλεχθέντων τύπων ἐκδίκησις, ἐγδίκησι, ἐγδίκησι, ἐν τοῖς κρητικοῖς κειμένοις ἀπαντῶσι καὶ οἱ ἑξῆς:

γδίκιωσι (ἡ) Ἐρωφίλη Δ 620, Ζήνων Α 49.

γδικιωσύνη (ἡ) Ἐρωφίλη Δ 642.

γδίκια (ἡ) Ἐρωφίλη Δ 226, Στάθης Β 293.

γδικιωμὸς (ὁ) Ἐρωφίλη Δ 632.

Ὁμοίως ἀπαντᾷ ὁ τύπος ξεδικαίωσις (παρὰ τῷ Ρωσσερίῳ ἐν Συνηγόρῳ ψυχῶν σ. 121) καὶ ῥῆμα ξεδικαιώνω (Μελετίου Ἐκκλησ. Ἱστορ. α΄ 324 καὶ Σουμάκη Διήγ. ῥεμπελ. Ζακύνθου σ. 180) καὶ ξεδικῶ (Μελετίου Ἐ. ἀ. β΄ 147) καὶ ξεκδικῶ (Κιγάλα Σύνοψις Ἱστοριῶν σ. ρζ΄).

Ἐν τῇ σημερινῇ γλώσσῃ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ φέρονται αἱ λέξεις: ἐκδίκησι (ἐν Τσακωνίᾳ), ἐγδίκησι (ἐν Κερκύρᾳ—Κρήτῃ), ἐδίκησι (ἐν Ἄνδρῳ), ἐκδίκησι, ἐγδίκησι, γδίκιωμα, γδικιωμὸς καὶ μοιρολόγια τοῦ γδικιωμοῦ (ἐν Μάνῃ). Ὁμοίως καὶ ἐγδικαιώνω καὶ γδικιώνω καὶ γδικιώνομαι καὶ βδικαιώνομαι καὶ ἐκδικειοῦμαι καὶ ἐγδικοῦμαι καὶ γδικοῦμαι (ἐν Μάνῃ).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων προκύπτει, ὅτι οὐδεμία ἀνάγκη παρίσταται χρησιμοποιήσεως τῆς ἰταλικῆς λέξεως βεντέττας πρὸς δήλωσιν τῆς ἐννοίας βιαίας τινὸς πράξεως ἢ φόνου γινομένου πρὸς ἀνταπόδοσιν προηγουμένης ἀδικίας, ἢ ἐπισυμβάντος πρότερον φόνου. Παρὰ τὴν λέξιν βεντέττα, ἥτις οὐδαμοῦ τῆς Ἑλλάδος λέγεται εἶναι ἐν χρήσει ἄλλαι λέξεις, αἵτινες καὶ πρὸς τὸ γλωσσικὸν συναίσθημα τοῦ λαοῦ συμβιβάζονται καὶ πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης στοιχοῦσιν. Οὕτως αἱ λέξεις ἀντεκδίκησις ἢ ἐκδίκησις, εἴτε ἄλλη τις δημωδεστέρα, εἶναι προσφυέστεραι καὶ πρέπει νὰ προτιμῶνται ὑπὸ πάντων ἐν τῇ καθόλου χρήσει τῆς γλώσσης· πάντως φευκτέα ἡ ξενότροπος βεντέττα ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη παρομοία ξένη λέξις, ἧς τὴν ἔννοιαν δυνάμεθα νὰ δυνάμεθα νὰ δηλώσωμεν διὰ γνησίας λέξεως ἑλληνικῆς.

Π. Ν. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΑΣ

Η ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ "ΑΚΑΔΗΜΕΙΑΣ„

Ἡ διακοπὴ τοῦ «Ἐπιστημολόγου» ὀφείλεται εἰς δύο κυρίως λόγους: α΄) Τὸ ἐπιστημονικὸν κοινὸν δὲν ἦτο ἀρκούντως παρεσκευασμένον, ὅπως ὑποστηρίξῃ περιοδικὸν ἐπιστημολογικόν. β΄) Δὲν εὑρίσκομεν συνεργάτας ἐπιστημολογικῶν μελετῶν, ἀνταποκρινομένων εἰς τὰ ἐν τῷ προγραμματικῷ ἄρθρῳ (σ. 1) ἐκτεθέντα. Πάντως ὅ τι ἀφορᾷ εἰς τὰς Ἑλληνικὰς Σπουδὰς ὑπὸ ἐπιστημολογικὴν ἔποψιν θὰ ἐξετάζηται πλήρως καὶ ἐν τῇ «Ἀκαδημείᾳ». Ἡ δὲ ὑπόσχεσις, ἣν διὰ τοῦ «Ἐπιστημολόγου» παρέσχομεν, ὅτι θὰ ἀγωνισθῶμεν «πρὸς διάδοσιν ὑγιῶν ἐπιστημονικῶν ἀρχῶν καὶ μεθόδων» θὰ ἀποτελέσῃ ἄρθρον πίστεως καὶ διὰ τὴν «Ἀκαδήμειαν». Ἄλλως τε ὁ ἐπιστημονικὸς ἔλεγχος, ὅστις διεξήχθη κατὰ τῆς ἐπιστημονικῆς ἀγυρτείας, ὑπὸ τὰς ἐπιδοκιμασίας τῆς μεγίστης πλειονότητος τοῦ ἐπιστημονικοῦ κόσμου, ἀποτελεῖ ἐγγύησιν, ὅτι κατὰ τὸν αὐτὸν ἐπιτυχῆ τρόπον θὰ συνεχισθῇ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

Κατὰ τὰ ἄλλα, τὸ ἀνὰ χεῖρας τεῦχος μαρτυρεῖ περὶ τῆς ἀρτιότητος, ἐπιστημονικῆς τε καὶ ἐκδοτικῆς τῆς «Ἀκαδημείας», ἐν συγκρίσει πρὸς πάντα τὰ ὁμοειδῆ περιοδικά, μολονότι μόλις ἀπὸ τοῦ γ΄ τεύχους θὰ δυνηθῶμεν νὰ προσδώσωμεν αὐτῇ τὴν τελειότητα, ἣν ἐπιδιώκομεν.